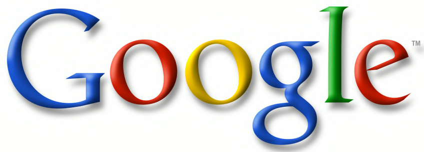
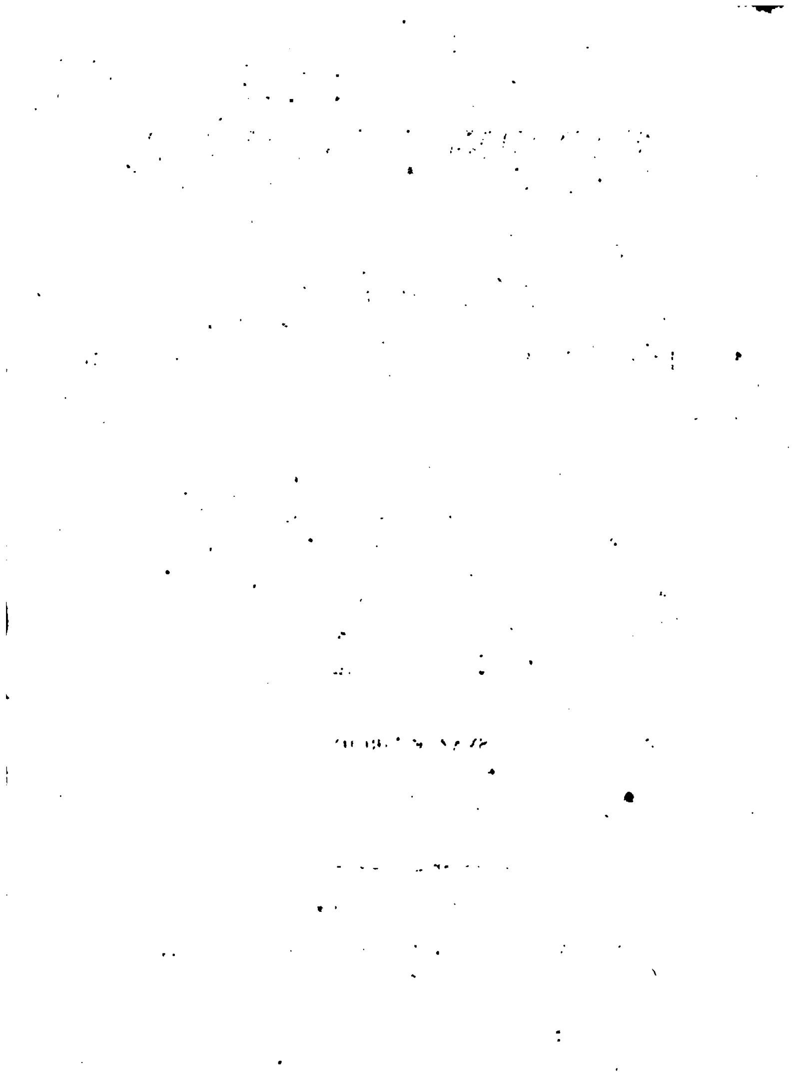

Google

Dr. Fd. Šindelář

NÁRODNÍ BIBLIOTÉKA.

VÝBOR PRACÍ

ČELNĚJŠÍCH SPISOVATELŮ ČESKOSLOVANSKÝCH.

REDAKTOR **FRANTIŠEK ZÁKREJS.**

DÍL PADESÁTÝTŘETÍ.

SPISY HERMENEGILDA JIREČKA.

SVAZEK DRUHÝ.

V PRAZE.

NAKLADATEL KNĚHKUPECTVÍ: I. L. KOBER.

1878.

HERMENEGILDA JIREČKA

SPISY ZÁBAVNÉ

A ROZPRAVNÉ.

SVAZEK DRUHÝ.

SPISY ROZPRAVNÉ.

I.

V PRAZE.
NAKLADATEL KNĚHKUPECTVÍ: I. L. KOBER.
1878.

Národní knihtiskárna: I. L. Kober v Praze.

STUDIE O RUKOPISU KRALODVORSKÉM

A

OBRANA LIBUŠINA SOUDU.

(Vyšlo poprvé v *Světozoru* Vídenském 1858—61.)

Studie o Rukopisu Kralodvorském.

I. Důležitost Dvoru Králové jakožto místa, kdež Rukopis nalezen.

Uvažujíce bohatýrské zpěvy Ruk. Kralodvorského, nalezáme, že většina jich opěvuje skutky *knížat Pražských, Přemyslovců*. V „Jaroslavu" oslavuje se vítězství na Tatařích pomocí a úsilím vojsk krále českého dobyté: „Voje v řady hrnú: ze všech vlastí, ze všech krajin země k Olomúciu chorúchvy jich vějú. — Aita, Jaroslav jak oreł letě; Češie za ním jako krupobitie!" Známoť jest úsilí krále Vácslava o odvrácení nájezdu tatarského. — Báseň „Beneš Hermanóv" pamatuje „na kněze" od země vzdáleného: „Kde jesť kněz? Kde liud náš branný? K Otě daleko zajeł!" Vědomo, žéť se to vztahuje na nebytí Přemysla Otakara I. v zemi r. 1203, an k cís. Ottovi IV. byl zajel. — „Oldřich a Jaromír" jest upřímo chvalozpěv Přemyslovcům za rekovné zapuzení Polan a osvobození země: „Vstane jedno słunce po všem nebi, vstane Jarmír nad všiú zemiú opěť!" — Tak i „Čestmír" vyličuje hlaholem radostného vítěze těžký sice, ale rozhodný boj Neklana s „vojivným" Vlaslavem, nebezpečným soupeřem knížete Pražského. — I k tomu ukazují znamení některá,

že děj v „Záboji" opěvaný náleží do středu země české: připomínání Vyšehradu a věsti o velikých lesích v zemi nasvědčují tomu, aniž by co jiného na odpor bylo.

Druhý pozoruhodný úkaz jest, že některé básně Kral. Ruk. jednak obsahem jednak formou připomínají *kraj podkrkonošský, okolí Dvoru Králové*, kdež Rukopis nalezen. Nebeský v rozpravě své o Rukopisu (Mus. 1852—53) uvádí zejmena některé známky sem směřující, jako připomínání lesů Miletinských, blízkost dějiště boje se Sasy u Hrubé Skály, vědomost o zavraždění kněžny cizí v sousedním Slezsku.

Obojí úkaz tento nabývá důležitosti větší tím, že naleziště Rukopisu, město Dvůr Králové, bylo za starodávna *dvorem* a sídlem venkovským knížat Pražských rodu Přemyslova, a to prvé, nežli se dostalo za věno královnám českým a přijalo následkem toho jméno nynější Dvoru Králové, což se teprvé r. 1307 stalo. *Dvůr* totiž sluší pokládati za identický s osadou známou v dějepisu našem z 12. století pod názvem knížecího dvoru *Chvojna.*

Chvojno připomíná se u Pokračovatelův Kosmových r. 1139—40. Odebral se tam kníže Soběslav I. na podzim r. 1139, a přebývaje tam řídil stavbu pomezního hradu Hostina Hradce (Soběslaus dux curtem suam adiit, quae Chvojno dicitur, ibique manens castrum renovare coepit, quod Hostin-Hradec dicitur); avšak prvé nežli bylo dílo toto dokonáno, onemocněl kníže ve Chvojně, tu neděli před Božím Narozením, dosti nebezpečně (Prius quam praedictum castrum ad perfectionem duxisset, proxima dominica ante Natalem Domini infirmitate tactus letifera, lecto prosternitur). Choroba neulevovala, ano horšila se den ode dne; i uznáno za dobré přenésti knížete ze Chvojna na Hostin (Dum gravius graviusque infirmitas

invalesceret, sublatus de Chvojno portatus est in castrum supradictum). Již děj tento — totiž přenešení nemocného knížete u prostřed zimy z Chvojna na Hostin — světle ukazuje, že vzdálenost míst těchto jednoho od druhého nikterak nemohla býti značná. Dodejme k tomu, že samo jméno Dvůr (curtis) jeví prvotní význam místa toho; doložme i to, že Chvojno kladeno v 16. věku výslovně do kraje Hradeckého (Soběslav jel do dvora svého, kterýž Chvojno slove, v kraji Hradeckém): i přisvědčíme, že podle všeliké pravděpodobnosti jest *Dvůr* starobylé *Chvojno.*

Existencí knížecího dvora v krajině této nasvědčují také jiné okolnosti. V blízkém sousedství nacházelo se tolik předních a výtečných míst a sídel, jako málo kde v Čechách, totiž knížecí dvůr Jaroměř, hrad župní Miletín, hrad pomezní Hostin Hradec. — *Jaroměř* založen jest od Jaromíra, nejmladšího syna Břetislava I., jenž za mladosti své a prv než se stal biskupem Pražským, Hradecko držel titulem údělu: „Když Jaromír Hradecko držieše, jedno městišče sě jemu liúbieše; na tom miestě sobě dvór postavi, a své jmě Jaroměř jemu ostavi“ (Kron. Bolesl.). Postaven tedy Jaroměř *před* rokem 1067. Roku 1126 slove zámkem (arx Jaromir), jsouc vězením Břetislavovi Břetislavovici. — Hrad župní *Miletín* připomíná se roku 1124; meškal tam právě kníže Vladislav I., když se biskup Otto Bamberský, jdoucí přes Čechy do Hnězdna, na hradě Miletíně zastavil (pervenit episcopus ad castrum ducis Boemici, quod Mileciam dicunt, ubi a *duce ipso* magnifice susceptus est). — *Hostin Hradec* jest dnešní Hostinné (Arnau), postavený od knížete Soběslava I. v těch místech, kudy druhdy, s vojskem polským překročiv Krkonoše, vtrhnul válečně do Čech; míniltě kníže ohraditi přístup tento posud

ničím nechráněný, tak aby hrad sloužil za obranu proti Polsku i také za oporu při výpravách českých do Polska (Cogitabat enim dux, si deus voluisset inter se et duces Poloniae dissensionem facere, et fortasse ex aliqua parte ut suo dominio eos subjugare posset, et ob hoc castra, quae sunt ex parte illorum, firmabat). Dříve však než hrad dostaven, zastihla knížete smrt na něm dne 14. února 1140.

Ví se bezpečně, že na jaře r. 1124 meškal kníže Vladislav I. na hradě Miletinském, ješto tam osobně vítal biskupa Ottu Bamberského, jako svrchu povědíno. Rovněž se ví s jistotou o pobytu knížete Soběslava I. na podzim r. 1139 ve Chvojně. Byla tato krajina, sama v sobě velmi přívětivá, hlučně navštěvována ode dvoru knížecího, jmenovitě tuším k vůli honbám i lovům ve velikých lesích knížecích. Posud les veliký nade Dvorem Králové slove „Království“.

Uvážíce tedy na mysli, že zpěvy bohatýrské v Ruk. Kralodvorském jsou v jistém spojení s rodem a dvorem panujících tehdá Přemyslovců a že písně upomínají na kraj podkrkonošský; přidadouce k tomu ještě, že Dvůr (Králové) byl skutečně dvorem knížecím a okolí jeho s hradem župním Miletínem, se zámkem Jaroměří a hradem pomezním Hostinem Hradcem hlučnější nad jiné končiny tehdejších Čech: přiznáme bez odporu za úkaz všeho pozoru hodný, že to *právě Dvůr* (Králové), kdež Rukopis náš nalezen.

2. Historické zpěvy české vůbec a zpěvci národní.

V předešlém článku ukázáno na důležitost místnosti, kdež Rukopis nalezen, totiž na okolí Dvorské za doby

Přemyslovců, pak na to, že zpěvy bohatýrské Rukopisu našeho jsou v jistém spojení s knížaty rodu Přemyslova, opěvujíce skutky jejich.

Jest úkaz, kterýž se u všech národů nachází, že veliké skutky vykonané v národě docházejí oslavení svého v ústech zpěvců. Děje se to nyní, jmenovitě co do skutkův válečných; dálo se to i za dávných časů. Tak i u Čechoslovanův vznikali zpěvové historičtí o skutcích právě vykonaných, jakž toho svědectví máme ještě z věku 16. Ze *století toho* známe zpěv slovenský o dobytí Jagru skrze Turky 1590. Z 15. věku máme: Zpěv rýmovaný o válce krále Matyáše Korvina s králem Jiříkem Poděbradským (1468—1474), Zpěv o zajetí Sigmunda Korybuta r. 1427, Zpěv o bitvě před Ústím r. 1426, řadu zpěvův o Husitstvě, část rýmované kroniky české z r. 1419—1420; ze 14. *století*: Bitva u Kreščaku (Klimberče mladý! pravit krátcě atd.), Plichta z Žerotína, Viléma Zajíce hrdinské skutky, Tažení válečné proti Matěji z Trenčína, Turnaj mezi Rudoltem a Věnkem (vesměs z času krále Jana).

Že se tyto a takové zpěvy hlásaly mezi lidem, přecházejíce z úst do úst, z pokolení na pokolení, vysvítá z těchto svědectví. Zpěvy o skutcích pana Viléma Zajíce byly, jakož dí kronista Lupáč, nejoblíbenější báseň toho času v ústech lidu (cantio, quae eo tempore fuit in ore hominum celeberrima. Jungm. Lit. 30). Podle zprávy Opata Zbraslavského zpíváno a staré zpěvy přednášeno jmenovitě při radovánkách a velikých slavnostech dvorských, při korunování, při sňatcích a pod: „Ten prý zpívá, jiný zase zpěvy přednáší“ (hic scit *cantare*, quidam *carmen recitare*). Dobře dí Tomek ve svém Dějepisu Prahy, že býval lid při takovýchto příležitostech baven

básněmi oslavujícími veliké skutky předků, jaké na př. obsahuje Rukopis Kral., kteréž se více hodily k přednášení odříkávacímu (carmen recitare), nežli ke zpěvu (cantare).

Zpěv byl odprvu živlem slovanské povahy. Dle náhledu pohanských Čechů měli bozi zvláštní zalíbení v pěvcích; dar zpěvu odvozován od nich. „Pěvcě dobra milujú bozi! Pěj, tobě ot nich dáno v srdce!“ takť volá Slavoj, rozohněný zpěvem Zábojovým. Jasné to svědectví o starobylosti zpěvů ve Slovanech českých. — Vděčni za vítězství obětovali „bohóm, svým spásám“ netoliko „oružie pobitých vrahóv“ a „množstvie obětí“ jiných, ale i slávu jim hlásali zpěvem, spěchajíce „jim hłásat miłých słov“. — Táhnouce do boje a berouce se na pochodě kolem obětí zápalné, „prokni jda koł oběti, bohóm słávu hłásáše, i zacházeje zezvuče nemeškáše.“ — Otec rodinný jda v podvečer obětovat bohům v háji posvátném, prozpěvoval jim obětuje: „Dáváše krmě bohóm, k něm hłásat chodieváše.“ Modlitba nacházela výraz ve zpěvu; zpěv tou dobou přecházel ve chvalozpěv a bral podobu *hymnu* na se.

A nejen dík a radost projevoval lid zpěvem, zpěv rozněcoval jej i k činům velkým, k podnětím těžkým, k úsilí velkému. „Aj ty Záboju! ty pěješ z srdcě k srdciu, piesniú z středa hoře! Jako Lumír, ký słovy i pěniem bieše pohýbał Vyšehrad i všě vłasti, tako ty mne i všiu bratř!“ Činy velké pak vykonané v národě oslavovány jsou ústy zpěvnými; památka dějův našla orgánu ve zpěvích *bohatýrských*, epických. „Zvěstuju vám *pověsť veleslavnú* o velikých pótkách, liútých bojech; nastojte, i veš svój um sběrajte, nastojte, i nadivno vám słuchu!“ Takovými slovy ohlašuje pěvec zpěv svůj o skutku přeslavném, jímž ochráněny vlasti naše před záhubami krutých Tatar.

V' dávnověkosti české připomíná se pěvec *Lumír*, o němž potomstvo v živé upomínce svědčilo, kterak „słovy i pěniem bieše pohýbał Vyšehrad i vše vłasti". Jiný jest sám hrdinský *Záboj*, v boji rovněž umělý jako v zpěvu, jemuž „varyto zvučno" tak svědčilo jako mlat i meč. Jako druhdy Lumír, tak i Záboj pěl „ot srdcě k srdciu" a rozněcoval zpěvem družinu bratrskou. „Mužie bratrských srdec i jiskrených zrakóv! Vám pěju najníží z doła; piesň ide z srdcě mého, srdcě najníżeje pohrúžena v hoři!" Tak začíná se žalný zpěv Zábojův, jehož všechen obsah vetkán jest do básně „o velikém pobití" (Záboj a Slavoj).

Jest povědomo, že Srbové mají zpěvy historické o dějích před mnohými věky zběhlých, na př. z prvních bojů s Turky; tolikéž i po *Kozácích* zůstaly zpěvy, činy jich oslavující, činy, ježto se udály v století 16. i 17. Prostředek, kterým se zpěvové takoví v paměti národu udrželi, nebylo písmo, ale tradice ústná, přenášení z jedněch na druhé častým jich přednášením a jistou ustálenou technikou zpěveckou. Vědomost zpěvů starších, spojená s nadáním básnickým, byla dále zárodem zpěvů nových; básněmi staršími vzdělávali se zpěvci pozdější; básnictví neustávalo, dokudž trvala historická činnost národu.

Z úst zpěvců národních vycházely zpěvy o dějích současných, o mužích vynikajících věhlasem a skutkem. Beze zpěvu zmizela by v povědomí obecném památka děje takového. V písních bohatýrských, jakých mají Slované, obrazí se ve vší svěžesti a živosti dojem onen, jejžto způsobil děj v mysli současníků; představuje se nám příběh v takové původnosti, že se i po staletích cítíme býti tak říkajíce svědky jeho. Zachovaly se takto paměti mnohých skutkův, a to skutků historicky velmi vážných, o nichž dějepis psaný buď příliš málo praví nebo do-

konce mlčí. Jsouť to zprávy hlásané slovem, jsou to letopisové živoucí.

Tím ovšem není aniž buď řečeno, že by při zpěvích takových kritika historická neměla míti místa, ano jest jí velmi potřebí, o čemž níže jednáno bude.

Což tuto praveno o historických zpěvích slovanských vůbec, má dokonalou platnost také o zpěvích Rukopisu našeho. Zpěvové tito jsou plod mnohých věků, oslavují původně děje současné, jsou výkvět národního básnictví, jakož jsme jej svrchu líčili, básnictví to traditionálného, kdež pěvec následující vzdělal se na zpěvích pěvců předcházejících.

Jest ve zpěvích těchto jistá *shoda* i zároveň jistá *neshoda*, což obé nemohlo povstati než dlouhověkým přenášením textu s pokolení na pokolení.

Shoda se jeví v stálém opakování se některých *epithet*, *frasí i obrazův*.

Epitheta jistým předmětům bez přeměny a vždy přikládaná jsou na př. tato: *Lesy* stále slovou „temny“, („Tamo les temen,“ volá Záboj; „temným lesem“ spěchá Zbyhoň ke hradu). *Boj* slove „liútý“ („Liútá seč“ v Čestmíru, „liúté boje“ v Jelenu a v Jaroslavu, „pótky liúté, pótka veleliútá“ v Jaroslavu). *Kůň* má epitheton „rúčí“ (Rúčí konie neste za nimi našiu krutosť — volá Záboj; Vojmir vsěde na svój rúčí komoň; totéž i v Jaroslavu: Na rúčiech koniech Tataři hemžiechu).

Stálé *průpovědi* opakují se velmi případně:

I váleno ještě, ni sěmo ni tamo ustúpeno;
I váleno zdě i váleno tamo. (Záboj.)
Váleno den, váleno den vterý,
Vícestvie sě nikamo nekłoni. (Jarosl.)

Za mnú, za mnú chrabro na Polany! (Jarom.)
Za mnú, za mnú, koho vy žízň trápí! (Jarosl.)

Udeřichu rány bubny hromné,
Vyrazichu zvuky trúby hłučné. (Jarom.)
Vzezvučały hłasy rohóv lesních,
Udeřiły zvuky bubnóv břeskných. (Jarosl.)

Srazista sě oščepoma. (Ludiše.)
Srazista sě obá oščepoma. (Jarosl.)

I by vrahóm úpěti,
I by ustúpati vrahóm. (Záboj.)
I by Tatarovóm ustúpati. (Jarosl.)
I by Němcěm úpěti,
I by Němcěm prnúti. (Beneš.)

I by kłánie, i by porubánie,
I by łkánie, i by radovánie. (Jarosl.)
Úh, by ryk, stenánie žałostivo,
Křěstěné počechu utiekati. (Jarosl.)

Bozi ny vícestviem dařichu,
Bozi ny tamo vícestviem dařili. (Záboj.)
Aj, vícestvie jesti bohem dáno. (Jarom.)

Záboj v přěd jak krupobitie,
Slavoj v bok jak krupobitie. (Záboj.)
Češie za nim jako krupobitie. (Jaroslav.)

I vzskočichu hłuci vz rúčie koně. (Záboj.)
I vsědachu vši na rúčie koně. (Jaroslav.)

Rovněž jeví se i názor jeden *v obrazích* a *představách*, ze zpěvu do zpěvu patrně přecházejících:

Třas je hnáše z bojiščě,
Strach z hrdł jich vyráže skřěky. (Záboj.)
Třas osěde četné voje vrahóm,
Vzad! Vzad! — Strach i jim by ze všia lesa. (Čest.)
Strach udeři u vše u Polany. (Jaromír.)

Dub proti dubu zřieti ze všěho lesa. (Záboj.)
Ai řičie les řváníem iz úvała,
Jakby hory s horami váleły
A všě drva v sobě rozłámały. (Čestmír.)
Srazistě tu obě straně
Jakby les v les sě valił. (Beneš.)

I meč jeho padáše v Pražany,
Jako drvo ze skáły. (Čestmír.)
I sěn zeřivý své vrahy młátí
Jak po skałách liútá búria dřeva. (Jaroslav.)

Kypieše krev ze silna Vłasłava,
Po zeleně trávě v syrú zemiu teče. (Čestmír.)
Tepłá krev za dušiciú teče, za otletłú,
Syrá země vřěłú krev pije. (Jelen.)

Věle duš těká sěmo tamo po drvech —
Tamo k vrchu pohřěbat mrch! (Záboj.)
Vyletě dušia na drvo a po drvech
Sěmo tamo, doniž mrtev nezžen. (Čestmír.)

Smělý onen obraz v Čestmíru, kterak Pražané dobývajíce hradu na skále,

Vskočichu mužie na sě drva —
Vskoči řad třetiech na vtoré,
Čtvrtých na třetí,
I pátých až k vrchu ku hradovu —

z části opakuje se i v Jaroslavu, ano křesťané, couvajíce k Hostýnskému chlumu z prostředka Tatar,

Zpátečnými kroky chłumkem vz horu,
Na podchłumí v šíř sě rozstúpichu,
K spodu súžichu sě v ostrú hranu,
Vz ramena vłožichu bystrá kopie,
Druzí prvým, tako druhým třetí;
Mraky střeł tu s hory na Tatary.

Též i způsob souboje, kterýž ostatně jest historický, podobně se líčí:

Aj! prudkosť vyrazi Luděkem
Z četných vrahóv proti Záboju —
I vyrazi Záboj
Hořiúciema očima v Luděk měří.

I vyskoči Vłasłav proti Ctmíru,
I vyrazi Ctmír proti Vłasłavu
V liútú séč.

Závěrek „Jaroslava“ shoduje se velmi případně se závěrkem v „Čestmíru“. Tuto se končí zpěv slovy:

Ulekú se u Vłasłava jsúci,
Upěchú vz horu na stráň otsud,

kdežto závěrek v „Jaroslavu“ zní:

Uleče se veš liud Tatar liútých,
Palováše tu, kdo téci može.

Neshoda, to jest, měnění frásí a názorů během času přenášením básní s věku na věk vzniklé, jeví se zase v těchto příkladech:

V „Záboji" čteme jednu a tu frási v rozdílné stylisací: Bozi ny vícestviem *dařichu*, a hned na to: Bozi ny vícestviem *dařili*.

Rovněž fráse tato, avšak přeměněná již dle názoru *křesťanského*, nachází se v „Jaromíru": Aj vícestvie jesti *bohem* dáno!

V Čestmíru jest místo jedno patrně porouchané; čísti se má tuším:

I meč jeho padáše u Pražany,
Vniuž drvo se skáły.
A (jako) po horách mnoho silných dubóv:
Tako ke hradu sě shłuče Nekłanových vojnóv.

Nejpřípadněji jeví se proměna v starší básni během časů způsobená v „Jaromíru a Oldřichu". Osnova básně předpokládá *hrad Pražský* a boj na mostě před hradem tímto, kdežto pamětník pozdější, zpívaje tuto starší báseň a nemaje již na mysli starý obraz hradu Pražského, přenesl boj s mostu *hradského* na most *přes Vltavu*. Že ve starém prvotním zpěvu míněn most hradský a nikoliv Vltavský, nezáporně vysvitá ze závěrečných slov zpěvu tohoto:

Aj, Polené oružie chvátajú,
Aj, vłádyky sěčné rány sěkú;
Polené tu skáčiú sěmo tamo,
Davem trčiú ku bráně přiekopy,
Dále dále před udatnú sěčiú.

3. Souvislost s Alexandreidou.

Nikdo posud určitým způsobem nevytknul shodu slov, frásí a obrazův poetických, která se nalezá v básních Rukopisu Kralodvorského a jiných zpěvích staročeských až do první polovice XIV. století. V tom ohledu nade všecko důležitá jest Alexandreis. Jak známo, zachovaly se nám z tohoto eposu jen zlomky, které po částech od l. 1818 až do l. 1847 na jevo byly vynešeny. První zlomek tištěn v Starobylých Skládáních (II. dílku) l. 1818, druhý a třetí l. 1828, čtvrtý l. 1841, pátý l. 1847 v Časopisu Musejním, šestý pak se všemi ostatními (kromě pátého) v prvním díle Výboru z literatury české. Větší rozpravu o Alexandreidě Nebeský sepsal pro Musejní Časopis l. 1847, dokázav, že vzdělána báseň tato na základu Alexandreidy latinské.

Český vzdělatel Alexandreidy patrně znal poesii starou, jejíž se nám v Soudu Libušině a v Rukopise Kralodvorském skvělé ostatky zachovaly. On ještě učil se jazyku básnickému na výtvorech oněch, od kterých ustoupiti musil jen potud, pokud toho rým a předmět cizí, nenárodní, požadovaly. Jest zajisté ku podivu, jak velice srovnává se se zpěvy Kralodvorskými ve slovích, frásích, nade všecko pak v poetických obrazích.

K dolíčení toho položíme sem některé ukázky.

a) *Slova.* *)

Otčík. Otčík otide k otcěm.

137. Otčík i matka, 141. kdaž mi mój otčík pohynu, 1094. otčíka již nejmějieše.

*) Slova s číslem jsou z Alexandreidy, slova bez čísla z Rukopisu. Čísla značí stránky ve Výboru I.

Ande. Ande *milosrdie* pro bóh prosi.
162. Ande bradaticě, hrále.
Milosrdie (viz při *ande*).
1077. co jest miłosrdie drážie.
Vojska. I sebrachu převeliků vojsku, etc.
1072. Vojscě vstáti káza.
Nrav. Otpravi se poznat nřavóv ciuzích.
1078 že čest nravy proměňává. 1097 dobré nravy etc.
Bozi. Nezjařte sě bozi svému słuzě.
1082. hněvajú i bozi etc.
Junoše. Leží junošě v chładnéj zemi etc.
1111 královskými jinošěmi. 1116 junošě mładé.
Zvěř (rodu mužského). Popłaši ves zvěř leský. Zvěř płachý.
1112. mładý zvěř.
Vojen. pół sta vojnóv.
1114 kdež s svojimi vojny ležieše.
Vévoditi. Kde Olomúc vévodí.
1116 *Nad* nepřáteły vévodí.
Zaměšiti se. Zaměšichu se voji.
1119 tehdy sě zástup zaměši.
Dřiezha. Všě dřiezhy, łúčky sežžech.
1119. vznidú dřiezhy mezi nima.
Vnočiti. Vše v Tatary vnoči, Vojmír vnoči na ně chrabrú rukú.
1121 ač sě který pes k němu vnoči.
Spade. Spade bezduch mezi mrchy.
1123 sám tu spade pro mdłobu. (A jiných mnohem více.)
b) *Fráse.*
— *Lib. Súd.* Gorě ptencem, k nim že zmija vnori.
141. neb sě had k dětem nevnořił.

— Nekłan káže vstáti k vojně,
Vstachu voje, vstachu k vojně.
143. káza vojem odtud vstáti.
1139. káza brzo vstáti vojem.
44. tak všickni na vojnu vstachu.
— l minu den.
155. ten den minu, noc přistúpi.
— Nociú pod łunú, dnem pod słuncem.
1081. Dnem i nociú bez přěstánie.
— Prvý boj nám ztracen, ztracen vterý.
1083. Že vesdy boj jutřě ztratím.
— Dłúho własti naše v mířě biechu.
1093. Řěcká země v mířě stáše.
— Snieše sě mi ve sně.
1113. Vidiech ve sně řěcké stany.
— Podvihaje se mhła ote pracha.
1114. Mhła bieše ot prachu.
— K Ołomúciu chorúhvy jich vějú.
1118. kdežto sě korúhve skviechu.
— Dušě vyletě z hrdła.
1128. Div že nevyskoči dušě.

c) *Epitheta.*

— *Rkp.* Rúčí koně. Al. 148. na koních rúčejších. Jiných shodných epithet není, jakož Alexandreis vůbec na epitheta dosti chudá jest. Naproti tomu naskýtá se v ní epitheton *bílý*, všem slovanským písněm prostonárodním obecné, které však v Rkp. marně hledáme: 1128. S jejie biełé šíje, łomieci biełé ruce.

d) *Obrazy poetické.*

Alex. 1118. Taký sě tu křik bě stvořił.
A meči od oděnie skřehcí,

Ande koni v těskně řehcí,
Ande z łučišť nejedna střeła,
Vynide i samostřeła.
Nikdy z přievała jednoho
Nespadne krepí tak mnoho.
Již bě trub nic nesłyšeti,
Pro prach nebe neviděti.
Alex. 1124. Byli zbitcóv hory doły.
Nejeden umřeł bez časa,
On již leží nohú třasa,
Druhý již leže umierá,
A sěn ještě duši sbierá.
Některého koňmi tłačí
A po sěm sě drobi vłáčí.
Onen leží zbitú hłavú
A sěn mra vtał zuby v trávu.
On leží zabit ot młata,
A sěmu pak hłava sťata.
On sě ještě živ obrací,
A sěn již mra krví vrací.
Onomu krev z srdcě teče,
Sěho kóň po sobě vleče.
Onomu uťata ruka,
Sěn sě sotně drží łuka.
Za ostrohu visí mnohý
A mnohému sťaty nohy.
Mnohý ještě čtvermo lazí
A druzí již ležie nazí.
Nikdy ote dne prvého
Až snad i do dne súdného
Ani bude ni jesť była,
Jakož tu by, zbitých síła.

Alex. 161. Na vše strany střely letie,
Jakžto kropie z búřě letě.
Zde i onde kopie třeščie,
Jakžto trstie neb seschlé léščie,
A hlas sě vzdviehl až v oblaky.
Taký zvuk, třesk i křik taký
By v zástupiech stranú obú,
Jakž sě zdáše, by, v tu dobu
Sto hromóv spolu vzehřměly.

Každý, kdo poněkud pozorněji pročetl Rukopis Kralodvorský, shledá, že v popisech těchto jeví se týž názor jako ku př. v obrazech bitev ve zpěvu o Jaroslavu.

Nejen v Alexandreidě, ale i v jiných historických zpěvích nalezají se shody s Rukopisem; ku př. v básni o Rudoltovi z Košic *boj liútý*. V „Jaroslavu" dí se: Křesťané ni *světi nejmějiechu*, kdežto frási tuto v Rudoltu nacházíme již přeloženou v novější jazyk: dobré *rady* nejmajúce. Tento příklad, jakož i onen svrchu uvedený z Libušina Soudu „k nim že zmija vnori" a z Alexandreidy „k dětem had vnořil" ukazuje jasně, že v dobách pozdějších, když slova zastaralá lidu již nebyla srozumitedlná, starých frásí proto básníci neopouštěli, nýbrž že to, co v nich bylo nesrozumitedlného, překládali slovy novějšími. Tak v Dalimilu též čteme: „Přemyslu vieru sliúbichu" a v Čestmíru: „Kruvoj Neklanu oběcě vieru." Důkladů dalších na děj tento nalézti lze ve všech básních, pocházejících z doby až po první polovici XIV. století.

Z toho, co jsme tuto vyložili, vysvítá tuším jasně dosti, že poesie Rukopisu Kralodvorského nestojí v literatuře naší osamělá, nýbrž že působení její spatřuje se

zřetedlně a dlouho ještě v době takové, když poesie středověká německá a latinská opanovala již Parnas český.

Alexandreis tvoří přechod od ryzí poesie domácí k poesii umělé podle obrazův cizích přitvořované. K Alexandreidě řadí se pak malé epické zpěvy a Dalimil, v němž se slabé jen již zvuky z lyry staronárodní proslýchají.

4. Souvislost se zpěvy jinoslovanskými i rozdíl mezi nimi.

V posavadních článcích ukázali jsme 1. na *vnitrnou* souvislost historických zpěvů Rukopisu našeho a 2. na *způsob básnický* v nich i ve zpěvích na ně dle času následujících, tedy na souvislost jich s básnictvem pozdějším. Ukázán tím historický postup u vývoji básní našich. Zbývalo by ještě ukázati, jeví-li se též taková *shoda* mezi zpěvy našimi a historickými zpěvy *jiných národů slovanských*. Proskoumavše s pilností rozličné sbírky zpěvů jinoslovanských, shledali jsme sice duch a způsob historických zpěvů slovanských vůbec řečeno nemnoho rozdílný; ale *slov*, *obrazů a frási stejných* velmi *málo*. Tuto klademe příklady, jež jsme našli:

Ach ty słunce, aj słunečko,
Ty-li jsi żałostivo? Čemu ty svietíš na ny,
Na biedné liudi? (Beneš Hermanóv.)
Ach, ty solnce, ty solnce krasnoje,
Ty k čemu rano za lěs katiš-sja? [1]) (Pěsni ruskago naroda 1838. IV. Str. 25.)

Solnce světit-sja na nebesje,
Ihor knjaz v ruskoj zemlji. (Igor.)

[1]) Zapadáš.

Vstane jedno słuncě po všem nebi,
Vstane Jarmír nad všiú zemiú opěť. (Jarmír.)

Sědit Kozak na mogylě, taj dumku dumáje,
Na Ukrainu pogljadaje, tjaženko vzdychaje. (Pěsni ruskago naroda 1838. IV. Str. 414.)
Na skáłu vystúpi silný Záboj,
Obzírá krajiny na vŠě strany;
Zemúti sě ot krajin ote všech,
I zasténa płáčem hołubiným. (Záboj.)

Váleno den, váleno den vterý. (Jaroslav.)
Biša sja den, biša sja druhyj. (Igor.)

Słuncě přeide poledne, i ot połedne již na pół k večeru: i váleno ješče, ni sěmo ni tamo ustúpeno. (Záboj.)
Váleno den, váleno den vterý,
Vícestvie sě nikamo nekłoni. (Jaroslav.)
Tu se biše ot jutra do pôdne,
Još se nezna, čijih megdan [1]) *biše.* (Srbský zpěv o pobití Turkův u Vídně.)
S zarania do večera, s večera do světa letjat strěly kalenyje. (Igor.)

Podnebesie bě plno osvěty ot słuncě,
V osvětě plno blska z kralevých vojev. (Záboj.)
Sinu Bečko polje [2]) *na okolo,*
Okô njega visoke planine
Od oklopah i od oklopnikah [3]),
Od pušakah, kopjah i sabaljah. (Zpěv srbský o bitvě u Vídně.)

[1]) Bojiště. [2]) Vídenské pole. [3]) Kyrysů i kyrysníků.

Souhlasných míst jest tedy tak málo, že dokonce mizejí, máme-li na paměti ono bohatství obrazů básnických, onu sílu básnickou, onu samostatnost v názoru poetickém, ježto se jeví v Rukopisu našem. Jest Rukopis náš tak samorostlý, tak rázný a původní, že by ovšem mohl sloužit jiným za vzor a pramen, nikoli naopak, by jemu bylo cos takého sloužilo!

Máme-li na mysli, že zpěvy naše historické byly skládány a přednášeny hned anebo brzo po skutku, jejž oslavují, že se přenášely na potomstvo prostředkem ústné tradice, že básně dle času pozdější spočívají co do obrazů a frásí některých na zpěvích starších, předchozích, až se našel, kdo jich v jeden sborník — Rukopis náš — snesl; pomníme-li dále, že zpěvy Rukopisu tohoto oslavují skutky knížat Pražsko-českých a že naleziště jich byl dvůr knížecí: snadno již přisvědčíme, že stávalo básníků národních, *školy* tak říkaje *zpěvecké*, kteří snad byli v blízkém poměru ke dvoru knížecímu, jistě ale v živém spojení s událostmi veřejnými, jež pohybovaly národem.

O poměru zpěvů Kralodvorských k dějepisu pojednáme bohdá budoucně.

5. Výtěžek z doby pohanské.

Momentem v uvažování Rukopisu Kralodvorského nemálo důležitým jest onen ostrý a rázný rozdíl, jenž se jeví mezi zpěvy původu *pohanského* s jedné, a zpěvy původu *křesťanského* s druhé strany. Jeť to novým důvodem pravdy té, že zpěvy tyto pocházejí z dob rozličných, že nejsou plodem zpěvce jednoho, ale celé řady zpěvců.

Zpěvy původu pohanského jsou: *Záboj, Čestmír* a *Jelen.*

Může-liž rázněji jeviti se rozdíl onen mezi básněmi obojí třídy, než v tom, že jedna i táž fráse přichází sice v těch i oněch, ale onde s náhledem pohanským, tuto s názorem křesťanským?

Bozi ny tamo vícestviem dařili. (Záboj.)
Ai, vícestvie jesti *Bohem* dáno. (Jaromír.)

Jaký to rozdíl, porovnáme-li „Jaroslava“ se „Zábojem“, s „Vlaslavem“! Možno-li, by jeden a týž zpěvec zpíval tu s vědomím křesťanským, onde s vědomím pohanským? A bylo-li křesťanům věku 13. i jen možné, aby měli před očima takový obraz života i způsobu pohanského, jakýž se nám představuje v „Záboji“ a v „Čestmíru“? Snadněji jest vyložiti sobě, jestliže se ukazují ve zpěvích oněch pohanských stopy názoru křesťanského, neboť byly vtlačeny v ně skrze zpěvce potomní, v běhu tradicí. Sem by se mohlo na př. přivesti místo jedno v Čestmíru: „Neže se poznaje, že słunce pokroči *na tvrdosti* nebes“.

V přítomném článku chceme ukázati na *zbytky názorův náboženských*, ježto se nám z doby pohanské v řečených třech zpěvích představují.

Pohanské zpěvy Rukopisu našeho dávají jednosvorné svědectví, že u Slovanů českých panovalo mnohobožství (polytheismus). Vesměs mluví se tu ne o bohu, než o *bozích*, jako v Záboji:

Přiide ciuzí úsilno v dědinu;
I kací *bozi* v ciuzej vłasti,
Takým se kłaněti zdě. —
Pěvcě dobra miłujú *bozi!* —
Pěj, tobě ot nich dáno v srdce —
Bozi nám vícestvie dajú.

I dat pokrm *bohovóm*,
I tamo *bohóm spásám* dat množstvie obětí.

V Čestmíru:

Chtieše Vojmír oběť vzdáti *bohóm* —
Prodli v službě *bohóm!*
Bozi chtějú ztepati Vlaslav! —
Nezjařte se, *bozi*, svému słuze! —

Bohům přičítali všecku moc, jim poroučeli své štěstí, jich prosili za vítězství, jim díky vzdávali za vítězství. Služby bohům konány jsou ne od zvláštních obětníků, ale od starost; všeliký starosta, jak rodinný tak plemenný, byl zároveň sluhou bohův, byl *knězem*.

Otčík dáváše krmě bohóm,
Otčík k něm hłásat chodieváše.

Slavoj i Záboj, obá „vojevody", vyzývají druh druha navzájem,

Dat pokrm bohovóm,
I tamo bohóm spásám dat množstvie obětí,
A jim hłásat miłých slov,
I jim oružie pobitých vrahóv.

Vojevoda Ctmír, vycházeje do boje proti Vlaslavu, „pode všě drva vłoži oběti bohóm", a vojevoda Vojmír sám sebe nazývá sluhou bohův; chce obět vzdáti bohům, leč zdržen v tom ode Ctmíra, praví:

Nezjařte se, bozi, *svému słuzě*,
Ež nepálí oběť v dnešniem słunci.

Odtud pochází úkaz ten, že u všech Slovanův starosta slul, ano podnes na díle sluje *knez;* Srbům značí knez nikoli duchovního než hlavu rodu, hlavu dědiny.

hlavu země; Srbům lužickým jest po dnešní den knez tolik co pán (Herr); takž i u Rusů značí knjaz pána světského. Takž bylo i v Čechách. Zavedením křesťanstva odpadlo ono povolání starost samo; avšak trvalo to ještě několiko století, nežli se knížatům přestalo říkati *kněz* a než se ustálila obměněná forma *kníže*. Takž i u Poláků, kdež se kněz a kníže podobně toliko formou slova vespolek dělí: ksiąž a książę. V řecké církvi přešlo zase slovo *vládyka* (starosta) na hodnost *biskupa*.

Podobně bylo u Indův: Jeder Familienvater ist Priester in seinem Hause, zündet selbst das heilige Feuer an, preist die Götter für ihre Hilfe oder Verschonung, bittet die gütigen um fernern Beistand und fleht zu den furchtbaren, ihre schrecklichen Gewalten von ihm selbst abzuwenden und gegen seine Feinde zu richten. (Weber, Indische Skizzen 1857.)

Za dob pohanských bylot čarodějů (magi), hadačů (sortilegi), navazačů (haruspices), vlchevců, kteří se ještě za dob křesťanských ve tmě a potají potloukali mezi lidem obecným, tak že se Břetislav II. viděl nucena vyhnati jich ze země (omnes magos, ariolos et sortilegos extrusit regni sui e medio).

Čechové pohanští měli patrně *modly* neb obrazy (t. j. sochy) svých bohův, a to postavené v hájích posvátných, kam jim obětující starosta dával pokrmy pod večer.

„I nesmiechu se bíti v čeło přěd bohy,
Ni v súmrky jim dávati jiesti;
Kamo otčík dáváše krmě bohóm,
Kamo k nim hłásat chodieváše,
Posěkachu (ciuzí) vše *drva*
I rozhrušichu vše bohy. —
I vyhánie *z hájev* vše krahuje. —

Aj bratře!
Ti-sě nám *krušichu bohy*,
Ti-sě nám kácechu dřeva,
I plašichu krahuje z lesóv:
Bozi nám vícestvie dajú! —

Kromě obyčejných obětí dáváno bohům také oběti *zápalné*. Tím způsobem Ctmír před bitvou

Pode všě drva vložie oběti bohóm,

a Vojmírovi ukazuje, kde by záhodno bylo obětovati jim:

Tamo v dúbravu,
Tam s cesty skáła bohóm zmilená,
Na jejie vrchu obětuj bohóm.

A Vojmír „na vršě skáły zanieti obět bohóm svým spásám; obětova jim kraviciu bujnú, po níž srst črvená se lskmieše.“

Při obětování *hlásáno* zpěvem neb jinak zvuky radostnými slávu bohům; takž se praví v „Záboji“:

Kamo otčík k bohóm *hłásat* chodieváše,
Posěkachu všě drva. —

Takž i při oběti po vítězství dosaženém:

Tamo k vrchu! pohřebat mrch,
I dat pokrm bohovóm,
I tamo bohóm spásám dat množstvie oběti,
A jim hłásat miłých słov
I jim oružie pobitých vrahóv!

A vojíni, jdouce po jednom okolo skály, kde „plápoláše obět“,

Prokní, jda koł oběti, bohóm słávu hłásáše,
I zacházeje, zezvuče neměškáše.

Zejmena uvozují se ve zpěvích původu pohanského: *Vesna*, *Morana*, Mořena (po púti všiej z Vesny pro Moranu, Mořena jej sipáše v noc črnú), *Třas* (s niem — zástupem — ze stienóv lesniech vyrazi Třas, osěde četné voje vrahóm); *běs* (Ai ty vraže, běs v tě! čemu ty našiu krev piješi?!).

Pohanští Čechové měli ponětí o *trvání* duše po smrti, jakž to z četných míst vysvítá:

Otčík otide k otcem. (Záboj.)
I uleče sě dušě těžka młata,
I młat i dušiu vyrazi
I zanese pěť siehóv u vojsku. (Záboj.)
Věle duš těká sěmo tamo po drvech,
Jich bojie sě ptactvo i płachý zvěř,
Jedno sovy nebojá sě. (Záboj.)
Aj a vyjde dušia z řvúciej huby,
Vyletě na drvo a po drvech
Sěmo tamo, doniž mrtev nežžen. (Čestmír.)
Vyrazi z junošě dušiu, dušiciu,
Sie vyletě pěkným táhłým hrdłem,
Z hrdła krásnýma rtoma;
Tepłá krev za dušiciú teče, za otletłú!

Pokoje nabývala duše teprvé spálením mrtvého těla: „doniž mrtev nežžen“. Protož byla po bitvě první péče, aby těla padlých byla spálena: „Aj bratře! aj šedý vrch! bozi ny tamo vícestviem dařili, tamo i věle duš těká sěmo tamo po drvech, tamo k vrchu! pohřebat mrch, i dat pokrm bohovóm!“

Nemůžeme zavříti článek tento, abychom nepřivedli případná slova slovutného znalce věcí staroindických Alb. Webra, pronešená ve spise „Indische Skizzen“ r. 1857. Jenž praví:

Zu den Opfern wurden dann die *Hymnen* der Dichter gesprochen oder gesungen, ebenso wie zu den übrigen Opfern, die aus einfachen Spenden von Butter, Milch, Reis u. dergl., oder auch selbst aus Thieren, insbesondere Ziegen bestanden. Dies sind eben die uns erhaltenen Hymnen der Veda, aus denen uns, wie aus einer lautern ungetrübten Quelle, das Spiegelbild des damaligen ârischen Volkes entgegentritt. Ihr Zeugniss ist ein ganz unverfälschtes, ihre Authenticität eine zweifellose; zwar sind sie allerdings erst in viel späterer Zeit in ihrer jetzigen Form zusammengestellt worden; trotzdem aber kann mit ziemlicher Sicherheit angenommen werden, dass in dem Texte dieser Lieder keine irgend wesentlichen Veränderungen vorgenommen worden sind, sondern dass sie uns im Allgemeinen in derselben Form vorliegen, in der sie ursprünglich abgefasst waren.

6. Rozbor zpěvu „Čestmír".

Slíbili jsme pojednati mezi jiným také o poměru zpěvů Kralodvorských k dějepisu. Rozboru takového jest potřebí, jestliže povaha zpěvů jest taková, jako jsme my ji vylíčili, že totiž povstaly *hned* aneb *brzo po skutku* v nich opěvaném, jsouce napotom prostředkem *tradice ústné* s pokolení na pokolení přenášeny.

Pohledněmež nejprvé na zpěv „Čestmír a Vlaslav".

Vědomosti o ději tuto opěvaném nacházejí se kromě Rukopisu ještě 1. v Kronice Kosmově, 2. v Kronice Boleslavské (Dalemilovi), 3. v Kronice Hájkově. Poměr pamětí těchto jedněch ke druhým jest ten, že v Rukopisu opěvován toliko boj rozhodný mezi vojskem Vlaslavovým a Neklanovým; Kosmas líčí veškeré příběhy Vlastislavovy;

Dalemil měl kroniku Kosmovu před sebou, avšak kromě toho ještě jiné prameny; Hájkovi sloužil jak Kosmas tak i Dalemil za základ, avšak i Hájek připomíná některé okolnosti, jichžto není ani u Kosmy ani u Dalemila.

Kosmas výslovně praví, že zprávy o těchto věcech mezi Vlastislavem a Neklanem slyšel z vypravování obecného (quod referente fama audivimus); znal také mohylu Čstmírovu (bustum Tyri), kterouž ještě za jeho věku takto nazývali (unde et hodie nominatur militis acerrimi bustum Tyri). Dalemil věděl o malbě, kteráž na Rajském dvoře domu kanonického na hradě pražském u Sv. Víta boj na Tursku vyobrazovala:

Ktož tomu nechce věřiti,
Móže sie tiem ujistiti;
Na Rajském dvořě to psáno,
Což o tom mnú poviedáno.

Také bylo Dalemilovi povědomé ono pořekadlo: „Nečiň se Ctmírem“. (Pro své dobré činy Štír mil byl Čechóm; ještěť jeho vzpomínajú, „nečiň sě Štírem“ řiekajú).

V jedné věci se všecky čtyry prameny shodují, že se totiž bitva ona rozhodná stala na poli řečeném *Tursko*, rozloženém mezi Budčem a Hradcem Levým. Kosmas dí: Bellum, quod consertum est in campo, qui dicitur Tursko. Dalemil praví: „Na Turščě sě voje snidú; tu v liútý boj velmi vnidú.“ Rovněž i Hájek. Zpěv náš v Rukopisu nenaznačuje sice bojiště zejmena, avšak nemůže být pochybnosti sebe menší, že má rozumíno býti Tursko. Byla to bitva ona, kde padnul Vlastislav; a Vlastislav padnul v bitvě na Tursku.

Položíme tuto nejprvé vědomosti o těch příbězích,

ježto bitvu na Tursku předcházely, čerpané z Kosmy a z Dalemila.

Vlastislav, současník Neklanův, držel knížectví Lucké (*Žatecko*). Knížectví toto skládalo se (dle zprávy Kosmovy) z pěti krajin neboli žup; jedna byla v podkrají řeky Gutné, druhá v podkrají řeky Úzké, třetí po bystřici Březnice řečené; čtvrtá, jenž slula i Lesní, v mezích horní Mže; patá konečně v prostředku mezi všemi nad Ohří, jenž slula Lúka; krajina to překrásná na pohled i přeúrodná, majíc dostatek luk, odkudž také jméno její. Krajina Lucká, dávno před tím než povstal hrad Žatec, měla obyvatelstvo, kteří podle kraje nazváni jsou Lúčané. Vlastislava líčí pověst (u Kosmy) co muže válečného a v náhledech svých velmi důvtipného, kterýž, jak se zdá, přijímal také mrav německý (dal se na př. povznesti na štít a stoje na něm mluvil k lidu). Lúčané byli lid nad míru hrdý, kterážto vlastnost jim pozůstala ještě i do časů Kosmových, ježto jim ji ostře vytýká. Proti Čechům několikráte zdvihnul Vlastislav vojnu a vždy nad nimi zvítězil; do krajiny jejich častokráte vtrhnul a ji ohněm i mečem hubil a kořisti odtamtud odnášel.

Mysl Vlastislavova byla obrácena k tomu, aby se zmocnil knížectví Pražského (exaltatum est cor ducis, ut mente feroci exardesceret omnem Bohemiam ad obtinendum). I podniknul konečně po častěji vykonaných vpádech hlavní výpravu válečnou proti knížeti Pražskému Neklanovi. Poněvadž pak znamenal, že dvě mocné župy, totiž Bělina a Litoměřice, přejí v těchto bězích Čechům, postavil na rozhraní jich hrad Vlastislav a obsadil jej lidem svým, aby obě tyto župy držel na uzdě, by nemohly pomáhati Čechům. Dále sobě získal některé vojevody posud knížat Pražských poslouchající, že přistoupili

ke straně jeho; zejmena se připomíná co nevěrník takový Kruvoj, jenž (dle Rukopisu) Neklanu slíbil prvé víru a podal mu věrnou ruku; později pak hlasem tím i rukou tou uváděl bídu na lid co společník Vlastislavův.

Vojsko Vlastislavovo, o jehož četnosti pochybovati nelze, uvážíme-li, že obeslal všecko branné mužstvo rozsáhlého knížectví svého, vtrhlo již hluboko do krajiny Pražské; již se (dle Rukopisu) valil dým po dědinách a slyšáno žalostivé hlasy naříkajícího lidu; Kruvoj odehnal stáda, pohubil statky a zajal vojevodu Vojmíra, kteréžto jméno zná také Hájek, nazývaje ho „Bojmíra", pána hradu Zlonic. Obyvatelstvo bylo (podle vypravování Kosmova) již tak stísněno, že se utíkali na neveliký hrad Levý Hradec, spásy na něm hledajíce.

Kníže Neklan nacházel se v postavení takměř beznadějném. I povolal (dle Dalemila) Čestmíra, muže udatného, a počal se raditi, jakby mohl Lučan zbýti. Kníže patrně se klonil k podejnosti, mysle, že by lépe bylo Lučanům něčeho postoupiti než se s nimi nevražiti; avšak Čestmír odpíral tomu a radil k obraně válečné:

Budem-li v tom hověti tobě,
Učinímy škodu i hanbu sobě.
Jakž sú směli oni k nám sě zavražditi,
Týmž právem my móžem svých přátel mstíti.

Ještě váhal kníže; Čestmír pak rozhodně a konečně radil k boji, bera na se i velení válečné, rád chtěje v boji aneb zvítěziti aneb umříti.

Toť jest ono okamžení, kterýmž počíná působení Čestmírovo; tuť jest i počátek zpěvu o Čestmíru a Vlaslavu. „V boj, Ctmíře! vedi mé sbory!" volá Neklan k Čestmírovi, a „bujno zvełáše Ctmír na voje; v skořě voje v řady idú."

Jest zajisté divné, že posavadní badatelé R. K. kladou bojiště bitvy v „Čestmíru“ líčené jinam než na Tursko. Meinert se domníval, že si básník myslil krajinu u Teplic; Svoboda viděl v líčení té básně krajinu nedaleko tak zvaných Jatek aneb ve směru do Postoloprt; hrabě J. M. Thun kladl jeviště ke Klášterci v Žatecku. Sám Nebeský dokládá, tolik že prý jisto, že líčení krajiny v básni naší nesrovnává se k Tursku.

My se chceme pokusiti o to, bychom ukázali, že bitva v Rukopisu opěvaná nemohla býti jiná než ona, kterou líčí Kosmas, totiž na Tursku.

Jaká jsou dáta *časová i místopisná* v básni?

Čestmírovy voje táhly ze sídla Neklanova, Vyšehradu neb Prahy,

Před słuncem záhé,
I tažechu přěs veš den,
I po słunci tamo k pachrbu.

V noci odpočívali, sbírajíce nových sil k boji nazejtří, kdež se mělo prvé udeřiti na hrad na skále, na němž Kruvoj vězil Vojmíra:

Z jutra záhé rozpálímy krutosť všiu,
Poshovte zemdleným údóm!

Nazejtří ráno táhly sbory údolím mezi horami

Tamo k hradu, k hradu na skále,
Tamo kde Kruvoj vězi Vojmír
I jeho lepú dceř.

Hnáno útokem; zoufale se brání Kruvoj. Nicméně hrad dobyt, Vojmír osvobozen a Kruvoj sťat na skále. Boj dle básně byl krátký; Čestmír spěchá, aby vojsko k polednímu stálo naproti Vlaslavovi.

Bozi chtějú ztepati Vłasłav;
Kehdy słunce dokroči połedne,
Jest nám dokročiti na sie miesto,
Kde- vícestvie hłas vojsk našich vzhłásá!

Vojmír spěchá na to na ročím koni přes lesy,

Tamo v dúbravu *na drdhu* k skále, *)
Na vrše skáły zanieti oběť.
Płápołáše oběť;
I blíží te voji *k úvału*,
Z úvała vz hôru v dúbravu;
I jdieše vojsko všemi kroky słuncě
Až pod *połednie* słunce.

Bojiště, na které tedy sbory Čestmírovy dorazili *druhého dne* po vyjití, *o polednách*, líčí se takto:

Na rovni očekáváše (Čtmíra)
Vojivný Vłasłav;
Ot *lesa k lesu* stáše jeho síła.

Pražané byli postaveni tak, že jich viděl Vlaslav *s hóry;* že bylo Pražan méně, užil Čestmír lsti a kázal svému vojsku obcházeti *vrch* po několikráte, aby se Vlaslavovi zdálo, že jich je více.

I hrnu se vojska kołkoł *hory*,
I hrnu se vojska devětikrát.

Potom se rozstoupili po „nižniem chvrastí, by se łsknuła braň jich v zracě vrahóm."

*) Není-li to dráha ta, kterou známe z listiny Únětické 1132, „magna via, quae vadit Pragam", překračující potok Stativnici blíž Únětic, asi ve směru dnešní hlavní silnice, jenž běží přes Tursko?

Nalit vyrazi Ctmír se zástupem;
S niem ze stienóv lesniech vyrazi Třas.
Rozprnu se vrazi sěmo tamo.
Vojmír *zastúpi úval* na vzchod na pół,
V bok se stavi protivo Vłasłavu.

Následuje souboj mezi Čestmírem a Vlaslavem; Vlaslav padne, i

Ulekú se u Vłasłava jsúci,
Upěchú *vz horu na strán̄* odsud.

Podle tohoto líčení táhl Čestmír ode Prahy ke hradu od Kruvoje osazenému (Okoři? Budči?); odtud uhnul se na bojiště *ke dráze*, kde Vlastislav již s vojskem stál. Vzdálenosti v básni udané nasvědčují tomu, že bojiště nebylo daleké Prahy. Také líčení místopisné neodporuje v celku zprávě Kosmově (shoda *jediná* jest ostatně onen „collis in medio campo". Pobib? Horka?). Avšak toto vše má význam toliko podřízený. Hlavní důvod, že bitva v básni opěvaná není jiná nežli Turská, záleží v tom, že poraženo *vojsko Vlaslavovo a padnul sám Vlaslav.* Kosmas sice nedí výslovně, že by Vlaslav byl padnul, ale toť se musí u něho předpokládati, neboť by nemohl říci, že Neklan potom vtrhnul do osiřalého Lucka a ujal se sirotka syna Vlaslavova. Podobně potřeba doplniti, co báseň zamlčela: Padnul v té bitvě také Čestmír, i zdělali jemu Čechové mohylu vysokou (mausoleum), již ještě za času Kosmových nazýváno mohylou Ctmírovou (bustum Tyri), blízko prý osady Chýnova opodál Turska.

Děj v básni naší opěvaný, totiž porážka i přemožení Vlastislava skrze Neklana, musí pokládati se za velmi důležitý u vývoji státní jednoty země české pod Přemyslovci. Nescházelo mnoho, i byl by „vojivný" Vlaslav dobyl Prahy,

a tím středu země a snad i panství nad celými Čechy. Tímto vítězstvím zbaven rod Přemyslův nebezpečného soka, jehožto rodové panství podvrženo spolu pod moc knížat Pražských.

Dobře cítil národ důležitost děje toho; proto vděčně zpomínal sobě bitvu rozhodnou i vítěze Čestmíra, tím více, že vítězství dobyto pádem muže tohoto statečného. Nanesli jemu mohylu vysokou; zvěčnili ho sobě příslovím (Nečiň se Ctmírem); bitva vyobrazena v Praze na Rájském dvoře *); což divu, že i zpěvci národní neopomenuli oslaviti toto vítězství zpěvy svými!

7. Rozbor zpěvu: „Jaromír a Oldřich“.

Zpěv nazývaný obyčejně „Jaromír a Oldřich“ opěvá vypuzení polského Boleslava Chrabrého z Prahy, čímž docíleno zároveň osvobození země od panství polského. Skutek tento, v dějinách českých velmi důležitý, přihodil se na počátku měsíce Septembra r. 1004 po čtyřech trapných letech, tak že slaven byl co spása země přežádoucí.

Prameny, jenž o tom ději svědčí, jsou kromě Rukopisu našeho, ještě i Dětmar biskup Meziborský, kronista Kosmas Pražský, tak zvaný Dalemil a kronika Hájkova.

Dětmar byl svědek souvěký (zemř. 1018), avšak ne očitý; mělť zprávy své z vypravování jiných osob, ovšem

*) Slova Dalemilova svrchu přivedená přeložil původce prosaického překladu Kroniky Dalimilovy, jenž otištěn v druhém dílu Petzových „Scriptores rerum austriacarum“ (v Lipsku 1725), tímto způsobem:
Wer des nicht glauben wolt, der möcht sich des pas erfaren, wan zw *Prage* zw *Sankt Veit* stet das gemalt in dem Kreuzgange.

dobře poučených. Vědomost od něho podaná jest krátká; bude i jasná, jakmile k ní přistoupí zprávy podrobnější, jmenovitě takové, ježto se vztahují k místnosti děje toho, kterých neměl. Že nazval Soběbora, bratra sv. Vojtěcha, „Zebizlowo", nemá velké váhy do sebe, ovšem ale to, co o něm připomíná, že totiž stál na straně polské, že bojoval proti Čechům a že v boji tom padnul na mostě.

Kosmas († 1125) znal příběh dosti podrobně, též i místnost, totiž hrad Pražský; věděl též, že sám Boleslav Chrabrý, jehož mylně jmenuje jménem otce jeho Meška (Mečislava), byl na hradě, v čem se shoduje s Dětmarem. Věděl též jako Dětmar a určitěji než Dětmar, že Vyšehrad byl toho času v rukou českých, nepodlehlý Polanům. O Soběborovi ničeho nepřipomíná. Dále ví Kosmas, že Čechové ke vzetí hradu Pražského užili lsti, ješto poslali jednoho ze svých do hradu, jenž jim opodál čekajícím dal znamení hlasitým zatroubením ve hradě na vyvýšeném místě Žíže řečeném. Zpráva Kosmova vážena jest patrně z vypravování obecného, neboť kdežto dobře a obšírně vypravuje o tomto rozhodném příběhu, ničehož neví o těch věcech, jež předcházely, ano i mate všelicos dohromady. Co se týče formy, jest Kosmův způsob, místa některá do rýmův uváděti; takž i zde píše:

Fidelis cliens tuba intonat
Et clara voce clamans ingeminat:
Fugiunt, fugiunt Polonii,
Confusi turpiter,
Irruite, irruite armati Bohemii
Acriter!

Kromě toho vypravuje jmenovitě prchání Polanův s takovým výmluvným vyozdobením, jakému při něm, jenž

sám pocházel z krve polské, dobře se diviti můžeme. I jest podlé toho velmi podobné, že slyšel příběh tento z úst zpěvců neb jiných vypravovatelů a že jej zaznamenal podle jich přednášení.

Dalemil má zprávu sice krátkou, ale ráznou; následuje v celosti Kosmu, ví, že se příběh na hradě Pražském přihodil, Boleslava polského nazývá dle Kosmy Meškem. Avšak tím se dělí od Kosmy, že stanoviska Čechů klade na ta místa, kdež nyní Strahov, pak že připomíná, kterak se Čechům podařila lest skrze pastuchu s nimi srozumělého.

S pastuchú sě tak smluvichu,
Dobrý dar jemu sliúbichu,
By jim Prahu chtěł zraditi.
Sliúbi jim to učiniti;
Káza jim na Strahově státi,
A svej trúby dočakati.
Za jutra, chtě stado vyhnati,
Je sě na vrátného vołati;
Kázav sobě most spustiti,
Je sě náramně trúbiti.
Čechové na Prahu vzběhú,
Polené ote všeho s hradu zběhú.

Hájek složil vypravování své z Kosmy i z Dalemila; při tom ovšem zmatl zprávy jich dle libosti; tak na př. vypravuje o zázračném vysvobození Oldřicha z Němec, mate Oldříš Dalemilovu s Dřevíčem Kosmovým; pahorek Žíži střed hradu Pražského položený klade do lesů před Pohořelec a nedává sboru Oldřichovu na něm se rozložiti. Podobně zmatl i dějiště příběhu: hrad Pražský se Starým Městem, most hradský s mostem Vltavským, kdežto Dalemil, jehož měl Hájek před rukama, zjevně mluví o hr-

Čechové *prostřed hrad* stojiechu,
za Polany neběžiechu,
Polené sě neozřiechu,
druzí *s stráně* sě plaziechu,

tak jako i Kosmas, z něhož podobně Hájek čerpal.

Ve vypravování Hájkovu jeví se jakási stopa rýmování, úkaz to dosti zajímavý, aby naň ukázáno bylo. Takž píše:

V tom Čechové na most vskočivše a majíce
veliké bubny hřmot učinili,
vysokými hlasy volajíce:
Poláci běží, Poláci běží!
tak sú pravili.
Poláci to slyšíce
velmi se ulekli,
že větší jich polovice
nazí utíkajíce
pryč sú běžali:
brani i vší zbroje zapomněvše,
toliko aby životy zachovali.
Sám ten pastucha na ně volal,
a utíkání jejich se posmíval,
a řka: Biegajcie, Biegajcie! atd.

Zdá se, že si chtěl Hájek podobně porýmovati, jako to viděl u Kosmy; ceny v tom není žádné.

Zpěv Rukopisu našeho, jehož se nám zachoval toliko závěrek, v celosti své mnohem více v sobě obsahuje nežli pouze vyhnání Polanů z Prahy; bohužel, že z přední části nezůstaly než proužky, z kterých nesnadno složiti smysl celistvý. Co z nich vysvítá, jest návrat bratří Oldřicha i Jaromíra do země, přičinění Výhoně Duba, kterýž byl

duše všeho toho podnětí proti Polanům, shledání se obou bratří před voji shromážděnými, jakožto pozbavených panství svého dědičného; výjev, jenž ponuknul i vzbudil voje k novému úsilí. Vyšehrad byl podle zlomků těch věren knížatům českým; s Boleslavem polským svedena šarvátka před Prahou. Konečně shromáždí Výhoň sbory své, chtěje se zmocniti Prahy. Tím začíná nezkažená osnova zpěvu:

— — — — Sie v črn les
Tamo, kamo sě vládyky sněchu;

Výhoň Dub „tamo s niem, t. j. s Oldřichem, chvátá se všiú chasú svojú temnem nočniem.“ Na to v noci ještě

Dostúpichu *mýta středem* lesa,
Podachu si kołem pravě rucě,
Tichými słovesy hovořili

V postavení tomto, čítajíce 350 vojínův s osmi vládykami, čekali přes půlnoc až „k jutru šedošeru“. Potom vidouce svůj čas, udeřili na Prahu, majíce v čele Oldřicha knížete.

Příběh o dobytí samém jest v Rukopisu vylíčen na místopisné osnově *hradu* Pražského, nikoliv Starého Města, avšak od zpěvců pozdějších protržena jest osnova tato a z *mostu hradského* učiněn *most přes Vltavu.* Že byla původní osnova o hradě, vysvítá nezáporně a světle ze závěrečných slov, kdež se praví, že Polané, kteří chopivše se zbraně, avšak nemohouce odolati a tudy prchajíce, skákali sěmo tamo, a pak davem prchali ku bráně *příkopy.* Na příkopy u Vltavy mysleti, byl by zjevný nesmysl.

Kromě toho most ve zpěvu zmíněný byl most *dřevěný;* neboť se praví, že

Chorúhvy tu sboři *na most vražiú*,
Ves most otřásá sě pod jich davem.

Most Vltavský z dřevěného proměněn v kamenný sice teprv r. 1153—1167, avšak, dokud byl dřevěný, *neměl bran ani věží*. Brány a věže na obojím konci neobdržel prvé než při obezdění Malé Strany a Starého Města ve 13. věku.

Pravá osnova místopisná okamžitě vynikne, jakmile se odmyslí jediná připomínka mostu „přes Vltavu“ a ono jedno místo takto asi ponapraví:

Jide pastucha po šerém jutře,
Hlása bránu otvořiti vzhóru;
Slyšě stráže volánie pastušino,
Otvoři mu bránu (*přes přiekopy?*).
Vznide pastýř na most, hlasno trúbi;
Vskoči kněz na most, sedm vládyk za niem;
Prokní cvála se všiem se svým liudem atd.

Že zpěvec ten, jenž zpěv o vzetí Prahy později přednášel, zmatl sobě mosty, tomu nelze diviti se, neboť od r. 1004, co se příběh stal a zpěv vzniknul, do druhé polovice 13. století, kdežto zpěv písemně napsán, děla se s Prahou proměna převeliká: Kdežto měl hrad Pražský zprvu (v těch místech od vršku schodů k palácu arcibiskupskému) příkop dělaný, 40 loket široký a 50 hluboký, s mostem (asi tu, kde jest nyní hlavní vchod do zámku) a s branou, při níž stál starobylý kostelík Panny Marie (porta civitatis ante templum S. Mariae), a kdežto v týž čas nynější Malá Strana i Staré Město nebyly než podhradím hradu Pražského (suburbium): byl hrad v potomních dobách častěji přestavován a jmenovitě za Otakara II. opatřen trojím příkopem a trojím mostem na

místě příkopu starého, Malá Strana pak i Staré Město ohrazeny jsou ona za Otakara II., toto dříve za Václava I., kdež i oba konce mostu kamenného, Juditina, opatřeny věžemi.

Připustíce tuto emendací, spatříme ihned, že zpěv náš netoliko jest pramenem historickým k onomu ději o vypuzení Polan, ale že i napomáhá k vysvětlení jeho.

Seberouce zprávy všech pramenů našich v jedno, představujeme sobě příběh onen v tento způsob:

Čechové majíce ve své moci Vyšehrad, umínili sobě zmocniti se hradu Pražského, v němž seděl Boleslav polský a spolčený s ním Soběbor Slavníkovec, *lestně*. Není nepodobné, že ve hradě samém byli též hradčané čeští, tak jako jsme viděli, že hrad Žatec měl toliko posádku polskou, hradčané ale že zůstávali čeští. Lest, kteréž užili, byla ta, že jeden z nich v přestrojení pastuchy, každodenně dobytek ze hradu vyháněјícího na pastvu *), byl vpuštěn od stráže branné do hradu, kdežto sbor Oldřichův skryt byl v nedalekém lese v okolí nynějšího Strahova, očekávaje umluveného znamení, totiž zatroubení na troubu pastýřskou ze hradu, což bylo znakem, že muž onen shledal úplnou bezpečnost ve hradě, že tedy lze udeřiti bez nebezpečenství na hrad.

Muž za pastuchu přestrojený zatroubil na vyvýšeném místě střed hradu, řečeném Žíže, nepochybně, aby lépe slyšán byl od svých, a to na troubu pastýřskou, a na to znamení udeřil sbor Oldřichův na hrad. Podařilo se jim vskočiti na most. Polané vzbuzeni a vidouce náhlé

*) Že měl hrad tehdejší pastuchu, nic není divného; všakté byla posádka valná v něm, posádka cizí v zemi cizí, připravená vždy na obležení a odkázaná na ztravování samých sebe.

nebezpečenství, ze spaní chopili se zbraně a opřeli se Čechům na mostě. Možná, že Boleslav polský, maje na zřeteli příklad hradu Žatce, kdež domácí hradčané povraždili posádku polskou, slyše zároveň zvonění neobyčejné na Vyšehradě, zanechal obranu hradu Pražského Soběborovi a sám prchal ze hradu i ze země. Polané podtrhnuli i most, aby zabránili vchod Čechům do hradu, avšak bez valného prospěchu. Soběbor bránil se proti Čechům na mostě, až konečně sám padnul a lid jeho na všecky strany se rozprášil, hledaje každý spasení svého jakž moha. Jedni davem prchali skrze zadní bránku na Opyši, kdež mnozí v úžině zadáveni jsou; jiní příkopem utíkali, opět jiní po stráních dolů se plazíce lezli. Že Polané neprchli na první strach, zjevně dí zpěv náš: „Aj Polené oružie chvátajú", a dali se na útěk teprvé, když odolati nemohli: „Aj vládyky séčné rány sěkú; Polené tu skáčiú sěmo tamo, davem trčiú ku bráně přiekopy, dále dále před udatnú sěčiú."

Obecný lid utvořil sobě po skutku všelijaké potupné zprávy o Polanech a o jich strachu. Přestrojeného vojína za pastuchu myslili sobě skutečným pastuchou, troubě jeho přičetli takovou moc, že na první zvuk její Polané prchati začali (tak dí Dalemil: Pastucha na ně voláše, Polanóm se tisúc ořóv zdáše). Kosmas sám vypisuje barvami přílišnými, kterak se Polané ulekli, a vykládá strach takový způsobem učeným řka: Tak prý se stává obyčejně, že lidé strachy prchajíce, každého hnutí povětří se děsí, a že strach sám strachy jejich zmnoží; žádný jich nestíhal a oni přece mysleli, že i kamení i zdi za nimi křičí a jich stíhají!!

Zbývá ještě promluviti o jednom úkazu v básni naší. Zpěv nazývá Jaromíra *Jarmírem* (vstane Jarmír nad všiú

zemiú opět . . .). V nejnovější době ukázal profesor Giesebrecht, zanášeje se emendací Registru papeže Řehoře VII. (De Gregorii VII. regestro emendando 1858.), že biskup Gebhard-Jaromír, syn Břetislava I. nenazývá se v Registru onom Jaromír, ale tak jako onen náš Jaromír ve zpěvu Kralodvorském „Jarmír": Jarmirus Bragensis. Jest to svědectví, že skutečně formy „Jarmír" v 11. století užíváno, nový důkaz o starobylosti zpěvu našeho.

8. Rozbor zpěvu „Beneš Hermanóv".

Historický základ zpěvu nadepsaného „o pobití Sasíkóv" jest dějepisnými studiemi Palackého nade všecknu pochybnost ujištěn a utvrzen. Palacký nepochybuje, že zpěv tento souvěký jest déji opěvanému; „vypravuje o tom zpěv souvěký Rukopisu Kralodvorského", dí v Dějinách I. 2. str. 116 výslovně.

Vpád Sasíkův stal se v letě r. 1203, když Přemysl Otakar I. (kněz, t. j. kníže) zajel byl do Němec *s vojskem* svým a s Plavci uherskými, aby bojoval za Otu IV. proti Filipovi. Dobře dí tedy zpěv:

Kde jest *kněz? kde liud náš branný?*
K Otě daleko zajel!

Meškání Přemyslovo v Němcích padá do měs. Julia i Augusta 1203; neboť dle listiny kláštera Hradištského byl dne 20. Junia 1203 ještě v Praze (tam aspoň psána jest listina per manus Arnoldi praepositi Wissegradensis *); korunování pak jeho na království po dokonaném tažení stalo se v Meziboru dne 24. Augusta 1203. Mezi

*) Viz Boček II. 17, Erb. 215.

tím časem učinili Sasíci onen vpád do Čech, tedy také času letního.

Zpěv zjevně ukazuje na dobu *letní*, ano se v něm dí:

Netužte, kmetie! netužte:
Již vám *travička* vstává,
Tak dlúho stúpaná ciuziem kopytem!
Víte věnce z polských květóv
Svému vyprostitelin!
Osenie sě zelená, proměnie sě vše!

Směr, kudy Sasíkové vpád svůj učinili, byl dle zpěvu našeho „od Zhořeľských dřevných hor“, tedy údolím Nisy vzhůru přes nynější Liberec do hořejšího údolí řeky Jizery k Turnovu, a odtud „dále k Troskám“.

Beneš Hermanóv vyzval lid sedlský (kmetský) ku pomstě za zpáchané záhuby nepřátelské. Shluknuli se lidé kmetští „v lesě pod Hrubú Skałú“, tedy v zápětí za nepřítelem i táhli za ním. Ostatní podrobnosti místní nech objasní znatelé krajiny tamnější. Že se šlo údolím, vysvítá ze slov „rozléhá sě po úvalech ot skalnatých hor tu ráz kyjev, tu mečěv“.

V sražení samém rozdělil Beneš zástupy své na tré: V pravo, v levo a vzad na skalnatý lom, odkudž kamení vrháno na Sasy. Potom se zatáhla „pótka s chłuma v rovniu“ a skončila ustoupením zástupů saských.

Beneš Hermanóv jest osoba historická; bylť jeden z mohutného rodu *Markvarticů*, pozdějších Waldšteinů i Wartemberských. V listinách jest řeč o něm, jak Palacký s dostatkem ukázal; bylť synem *Hermana* zpomínaného od r. 1175 do 1179; výslovně sluje pak synem Hermanovým r. 1197 (Hermannus et filii ejus Beneš et Marquardus), 1211 Beneš filius Hermanni, až do r. 1222.

Bylo-liž náhodou, neb jakým během stalo se to, že se právě Beneš Hermanóv postavil v čelo lidu proti Sasíkům? Z bedlivého zkoušení listin, od Palackého v diplomatář rukopisný uvedených a od Erbena způsobem zkráceným vůbec vydaných, vysvítá, že Markvartici měli předně *statky* své rozložené v severních končinách země české od Děčína až přes Turnov bez mála k Jičínu, a to hned ve 12. století; za druhé, že měli *úřady županské* v tamních župách tehdejších, Děčanské i Mladoboleslavské, takořka pravidelně ve svém držení.

Pokud se z listin vidí, byl županem *Děčanským* r. 1220 Markvart, bratr našeho Beneše; županem *Boleslavským* pak r. 1184 Záviše, bratr Hermanův, strýc Beneše našeho.

Že statkové velikého rodu tohoto leželi v naznačených končinách, vysvítá předně z toho, že hradové a místa, po nichžto údové jeho se v 13. století nazývati počali, Markvartice, Lemberk, Jablonné, Turnov, Děvín, Ralsko, Wartemberk, Waldštein, v končinách oněch se nacházejí, pak že tam mnoho osad podle rodových názvů jejich pojmenovaných: Heřmanice, Havlovice, Markvartice, Benešov, Benešovice. Po dnešní den má rod Waldšteinský veliké statky v Boleslavště.

Hory lesnaté, jež překročili Sasíkové, dobře slují s české strany Zhořelskými, a to podle hradu Zhořelice, postaveného r. 1131 od Soběslava českého na tom místě, kdež prvé stál hrad Drénov řečený (aliud quoque castrum aedificavit in partibus Milesko juxta flumen Nisa, appellavitque nomine *Izgorělic*, quod antea et Drénov vocabatur. Cosm.). Dnešní německé Görlitz.

Zbraň, kteréž užíval branný lid sedlský, byl *cep* (však za oružie jme cep protivo vrahóm), *kyje a kamení*

z lomu, kdežto Sasíkové měli své pověstné kopije (hastas longas).

Z toho všeho, co jsme tuto přednesli, jest jasně na jevu, že dáta zpěvu našeho netoliko neodporují zprávám historickým, ale že jich znamenitě a případně doplňují. Zpěv jest patrně ději opěvanému současný; živost, s kterou se běh věcí vyličuje, jest taková, že nemohl než svědek současný a nadšený tak vypravovati; zpěv jest dějepisných a místopisných zpráv plný, aniž se jemu což nejmenšího v tom ohledu může vytýkati. Při tom jest v textu svém úplně zachovalý a neporušený.

9. Rozbor zpěvu „Záboj a Slavoj“.

Ve zpěvu „Záboj a Slavoj“ opěvá se příběh, jenž v historii psané zjevně není zaznamenán. Jisté jest jedině, že děj opěvaný náleží ještě *době pohanské*, ano se v něm připomíná přímý odpor proti křesťanstvu, odpor lidu slovanského proti uvádění víry křesťanské z Němec.

Obraz, jakýž se nám představuje ve zpěvu, jest v krátkosti tento:

Země osazena jest od cizích, t. j. vojsk německých, kteříž ostrým způsobem vykořeňují domácí pohanstvo.

I prijide ciuzí usilno v dědinu,
I ciuzími słovy zapovída;
I kak sě zdie v ciuziej vłasti ot jutra po večer,
Tak bě sě zdieti dietkám i ženám.

Jmenovitě zabraňováno lidu domácímu nepořádné manželství, t. j. uvozováno na místo pohanské nevázanosti v manželstvě zákon manželský křesťanů, t. j. jednoženství; proto žaluje Záboj:

I jednu družiu nám imieti
Po púti všiej z Vesny po Moranu.

Pohanské modly v hájích káceno, háje samy hubeno, krahuje vyháněno, i zabraňováno bohům obětovati podle mravu pohanského.

Ti-sě nám krušichu bohy,
Ti-sě nám kácechu dřeva,
I płašichu krahuje z lesóv.

Zároveň žádali cizí opanovatelé, aby se lid nachýlil k náhledům křesťanským. Slova Zábojova přímo na to ukazují, an dí: „Kací bozi v ciuzej vłasti, takým se kłaněti zde“, kdež ovšem smysl zatměn náhledem pohanským o mnohobožstvě.

Lid domácí vidí v tomto postupování cizinců netoliko utlačení svého náboženského náhledu, ale i porobu politickou. Chtějíce jej zbaviti obojího, srozumějí se Záboj i Slavoj, a připojí k sobě mužstvo potajmu, aby společným odporem svrhli jarmo cizí. Úmluva stane se v nitru hlubokých lesů času nočního, kdež byl Záboj rozohnil mužstvo shromážděné líčením poroby obecné.

„I vzchopí se Záboj; lesem dłúhopustým spěcháše ot mužě k mužiu, ot silna k silnu, po všickej vlasti. Krátká słova ke všem skryto řeče.“

„I minu den prvý, i minu den vterý; a kdaž za třetiem łuna v noci bieše, sněchu se mužie sěmo v les črn, k něm zdě Záboj. Otvede je v úvał, v ponížený úvał hłubokého lesa, vzě varito zvučno.“

Zpěv Zábojův „pěniem srdce jimáše. Ai vskočichu všici v dół k Záboju, i tiščiechu jej v přesilná páži, s prsú na prsy vši kładechu rucě, věhłasno dáváchu słova k słovóm.“

„I přicházieše noc před jutro: aj vystúpichu z úvała, rózno vezdě, ke všem dřevóm, ke všem stranám brachu sě lesem. I minu den, i minu den vterý, i po třetiem dni kehdy sě zatemníše noc, bra sě Záboj v les, lesem za Zábojem sbori; i bra sě Slavoj v les, lesem za Slavojem sbori."

Spolčené mužstvo pod spravou dvou „vojevodů", Záboje i Slavoje, udeří útočně na nepřátele, „na králevy voje."

Vojevoda vojsk německých, Luděk, „rúčiem hłasem svoła své voje," tak že „podnebesie bě plno osvěty ot słuncě, v osvětě plno błska z králevých vojev. Hotovi všecci nohú v krok i rukú v braň, Luděkova - dle słova."

Záboj udeří na voje Luděkovy „v čelo, v před," Slavoj pak vyrazí na ně „v bok."

Nastane souboj válečný mezi vůdci obojího vojska, Zábojem a Luděkem, kterýž se skončí dle zpěvu pádem Luděkovým. Na to udeří lid, maje Záboje v čele, na voje nepřátelské; boj se skončí prchnutím nepřítele, jehož vítězi na koních stíhají i bijí, až nezůstane než „hlúček vrahóv, a ti žałostivo prosie."

Jednotlivé podrobnosti v celé této události, ježto zasluhují pozoru, jsou:

Dějištěm jest země *česká, a to střední* její kraje, na severozápadní straně od Vyšehradu (Rakovnicko). Že se mají rozuměti *Čechy*, soudíme z případného připomenutí Vyšehradu: „Pohýbał (Lumír) Vyšehrad i vše vłasti." Že pak obraz krajiny, jakýž vidíme v básni, nejpodobněji lze vykládati na nynější *Rakovnicko*, vysvítá z připomínání velikých lesův, kteréž domácímu lidu poskytovaly místo bezpečné k úmluvám i ke shromáždění; z lesův udeřili na voje královy, rozložené *v rovině*, a

hradů jiných páchajících přes *řeku*, kteroužto se dle úmyslu našeho rozuměti má: *Ohře*. „Šedé hory“, kdež měla dokončiti pomsta, jsou tuším hory *pomezné*, neboť praví Slavoj k Záboji: „Již nám nedaleko hory;“ myslíme, že hory *Krušné*.

Poloha tato, jakož my ji sobě vykládáme, docela se shoduje s krajinou, kdež se r. 805 vojska císaře Karla, do Čech vtrhnuvše, shromáždila v jeden sbor: Et venerunt *ad fluvium*, qui vocatur *Agara* (Ohře), illi tres hostes insimul. (Chron. Mois.) Venientes undique in *planitiem Behemi*, castra metati sunt haud procul a se illi innumerabiles exercitus (Einh. Ann.). Qui et vastaverunt regionem illam in circuitu *Albis* (Chron. Mois.).

Co se týká udání *časových*, tož víme: Třetí noc po učiněné úmluvě v lese shromáždili se voje domácí v lesích. Odtud se brali k modru vrchu, jenž byl po všech po krajinách a blíže něhož rozložená se nacházela hlavní síla nepřátel, i podali si ruce tam, když „bieše pět slunci“ t. j. po pěti dnech. Po skončené bitvě hnali se domácí za nepřítelem „nocú pod lunú“, a „dnem pod sluncem“ a „opěty temnú nociú i po noci šedým jutrem“ k šedým horám pomezným, tedy noc a den a opět noc až k ránu.

Luděk, vůdce vojsk nepřátelských, jest v našem zpěvu charakterisován co velitel vojsk cizího krále, jenž měl v Čechách vykonati vůli panovníka svého (ty rei svému ukrutníku, že dýmem jest nám velenie jeho). Vojsko své měl pohromadě na jednom místě (pozřesta lisíma zrakoma na *králevy voje; srazíti* nám drbi Luděk voje své *pod jednu ránu*), kdežto jiní cizinci byli rozptýleni po zemi (Vratno krajinú! Tudy ty, jáz tudy, *vyhubiti vše králevo!*), majíce v moci své jak se zdá pevná místa v zemi.

Jako se nám vypravuje v tomto zpěvu, že byla země opanována mocně od cizinců, takž máme podobný tomu příklad v dějinách moravských, kdež po odvedení Rostislava ke dvoru německému r. 869 a za nepřítomnosti Svatoplukovy vojsko franské osadilo všecky hrady moravské pod velitelstvem hrabat krajiště východního, Wilhelma a Engelscalka; vidouce pak Moravané, že Rostislav i Svatopluk jsou kromě země, přinutili příbuzného jejich, Slavomíra, ač kněze a přes jeho zdráhání, aby jim velel a odpor jejich proti cizím opanovatelům řídil. Což se i stalo.

Zdaliž ostatně jméno Luděk jest historické čili nic, nelze rozhodnouti; takovými vůdci jako Luděk byli na výpravě r. 805 Karel syn císaře Karla Velkého, r. 845 sám Ludvík císař. R. 805 byli s Karlem Adulf a Vernher, onen hrabě pomezní z Lorchu, tento z Řezna; též hrabě Ernest palatín byl posílán do Čech s vojskem. Kromě toho známe několikero tažení Franků proti Čechům, kdež se vůdce nejmenuje jménem. Podobně byli Záboj i Slavoj pouze vůdci lidu povstalého (však imě věru k vojevodě) v boji tomto, jako Čestmír v boji proti Vlaslavu. Ze slov Zábojových, ješto jsou pojmuta ve zpěv, zdálo by se, že příchod cizinců padá do takové doby, kdež kníže sešel náhlou smrtí (Otčík zajide k otcěm, ostavi v dědině dietky svoje i svoje liubicě, i neřeče nikomu: Bato, ty mluvi k něm oteckými słovy); obsah slov Zábojových vůbec podává podobenství stavu země v obraze osiřalé rodiny.

Zbývá hlavní otázka, ovšem přetěžká k rozřešení: Kdy se stal asi příběh opěvaný ve zpěvu našem? Tuť badatel jest obmezen na dohad, neboť, jak z počátku praveno, není děj tento zapsán v historii. Jest jeden z těch četných příběhův, o kterýchž buď současníci ničehož ne-

zapsali, anebo jichžto zapsání na zmar přišlo, anebo konečně, jenž jsou sice zapsány, avšak tak chudě, že známost podrobností mizí. Jeli pravda, že název „král“ přišel ke Slovanům českým od „Karl“, jako přešlo jméno Caesarovo v obecné „Kaiser“, „císař“, — tedy by sahal děj náš v časy Karla Velkého. Tomu by nasvědčovalo, že Karel vůbec mnoho péče vynakládal na pokřesťanění národův jak německých tak slovanských, a že podniknul, pokud víme, dvojí tažení válečné proti Čechům, jedno r. 805, druhé r. 806.

Roku 805 oznamují letopisci, že zdvižena byla od Karla válka proti Čechům a předsevzata ohromná výprava proti nim, podobná k tažení avarskému r. 791. Jaká by tomu byla příčina, neudává se. Ještě r. 791 byli Slované čeští v míru a přátelství s Karlem, ještoť dopustili jednomu oddělení vojska jeho, na Avary v dnešních Rakousích táhnoucímu, průchod skrze celou zemi jak na pochodu tak i na návratu. Ze slov poety Saxa, jenž píše k r. 805:

Natio Sclavorum, studio satis aspera belli,
Quos Behemos vocitant, in se levitate procaci
Irritans Francos, Caroli commoverat iram,

zdálo by se, že *příčina* byla v jakémsi lehkomyslném odporu proti Frankům, buďto v odepření poplatkův, anebo v loupežných vpádech do franské země. Čtemeť zajisté k r. 800, kterak končiny franské bývaly znepokojovány takovými vpády pohanských Čechův. Za příčinou takových nájezdů opustila Emhilda, příbuzná Karlova, zakladatelkyně panenského kláštera Milice nad říčkou Milicí, dům tento, postoupila statky klášteru Fuldskému a odebrala se s pannami do kláštera Bischofsheimského. Čechové

prý výpady činíce z Čech (e regione Boemiae), lidi unášeli. Zdar válek avarských a snaha pokřesťaniti Čechy byly nepochybně hlavní příčina; že si Karel umínil pokořiti zemi jejich; řečené nájezdy neb jiná pohnutka vedly přímo k válce.

Vojsko Karlovo táhlo třemi proudy: Jeden bral se pod velitelstvím Karla, syna Karlova, přes východní Francii po Mohanu přes Smrčiny a Chebsko (Partem exercitus cum Karolo rege filio suo per orientalem partem Franciae ire praecepit, ut Hyrcano saltu transjecto Sclavos invaderet. *Einh.* Filium suum Karolum regem misit cum exercitu magno in Cichu-Vindones. *Chr. Mois*). Druhý proud, složený z Bavorů, vtrhnul pod velitelstvím hrabat Adulfa a Wernera (Expeditionem totius Boiariae in eandem regionem intrare jussit. *Einh.* Alium exercitum cum Adulfo et Verinario i. e. cum Baioariis. *Chr. Mois.*). Třetí proud, složený ze Sasův a Slovanů nesčíslných, překročil hory Krušné (Aliam partem per Saxoniam dirigens, ut ex altera parte cum Saxonibus et innumerabilibus Sclavis, transito ab aquilone saltu Hyrcano, in Sclavos prorumperet. *Einh.* Tertium exercitum transmisit cum Saxonibus super Hwerenofelda et Dalemincios, et perrexerunt super Fergunna. *Chr. Mois.*) Všecky tyto tři proudy spojily se v nitru Čech na rovině při Ohři v počtu nesčíslném, přijmouce jedno velení Karla krále (Venientes undique in planitiem Behemi, universi principes diversarum gentium in conspectu regis Karoli pervenerunt; castra metati sunt autem haud procul a se illi innumerabiles exercitus distantes. *Einh.* Et venerunt ad fluvium, qui vocatur Agara illi tres hostes insimul. *Chr. Mois.*). Odtud jali se nabíhati na všecku zemi, kterouž při Labi docela zpustošili (Karoli regis et principum, qui cum

eo erant, imperio usus totus ille exercitus ipsam regionem invasit. *Einh*. Et inde venerunt ad Camburg. qui et vastaverunt regionem illam in circuitu Albiae. *Chr. Mois.*). Slované čeští, boje nepodnikše, prchli do lesův neschůdných (Sclavi invia et saltus penetrantes, se minime ad pugnam praeparaverunt *Einh.*). Přece však boj některý strhnouti se musel, neboť se dí, že Karel drancovav a páliv po 40 dní krajinu tu, knížete slovanského (Lecha) zabil (Vastata autem et incensa per 40 dies eadem regione, ducem eorum nomine Lechonem occidit. *Einh.*). Když pak již vojsko ani píce pro koňstvo, ani potravy pro lid nemělo, vrátilo se po dokonalé záhubě té země do vlastí svých zpátkem (Et dum nec jam pabula equis aut cibaria exercitui superessent, vastata et ad nihilum redacta jam dicta regione, ad propria reversus est Karolus, *Einh.* Et postea cum victoria reversus est Karolus rex ad patrem suum in Francia. *Chr. Mois.*).

Že touto výpravou Slované čeští pokořeni nebyli, vysvítá z rozkazů Karlových ku konci téhož roku a r. 806, co do obchodu s Čechy a co do hotovostí proti nim vydaných, jakož i z toho, že hned rok na to, r. 806, vypraveno jest nové vojsko do Čech. O výpravě této nic se neví; výsledek byl nepochybně horší nežli při výpravě prvě řečené, ješto se annalisté zcela krátce o ní zmiňují.

Je-li vůbec možno ustanoviti dobu onoho příběhu, kterýž se opěvá v Záboji, máme za to, že není nic na odporu, abychom přijali, že se zběhl r. 806. Po smrti onoho Lecha neboli knížete zůstávala země na čas bez knížete; vůdce této výpravy nejmenuje se zejmena; byl snad onen Luděk; lid domácí zdvihnul se pod Zábojem a přemohl Luděka s vojem i zapudil nepřítele ze země.

10. Rozbor zpěvu „Jaroslav".

Historický zpěv o porážce Tatarův, známý pod přijatým názvem „Jaroslav", vlastnější název má původně v Rukopisu našem, totiž „O velikých bojech křesťan s Tatary"; obsahujeť zpěv tento netoliko zprávy o konečném vítězství nad Tatary v našich vlastech u Olomouce skrze Jaroslava, ale celé pásmo příběhův válečných do té doby s Tatary zběhlých. Chceme tuto jednotlivé momenty historické z kterých se skládá zpěv náš, v krátkosti vyložiti.

a).

Boj knížat ruských s Tatary. První z knížat křesťanských v Evropě, jimž bylo s Tatary z Asie přichozími bojovati, byli jsou knížata ruská; konec všech bitev mezi obojími vojsky na Rusi svedených bylo úplné poražení Rusův a opanování země jich skrze Tatary. První nešťastná bitva strhla se hned r. 1224 na rovinách jihoruských nad řekou Kalkou, hlavní pak příčinou porážky byla nevčasná odvážlivost Mstislava halického, kterýž spolehaje na své vlastní síly a nečekaje příchodu vojsk ostatních knížat, sám udeřil na Tatary. Druhá porážka Rusův stala se po 14 letech, roku 1238, nad řekou Sití, čímž Tatarům otevřena cesta k Velkému Novohradu; avšak Batu chán postoupivší dosti blízko k tomu městu obrátil se zpátky, táhna na polední Rusko, kdež r. 1240 po náramném odporu Kyjevčanů, hradu Kyjeva dobyl a v prach a v popel jej obrátil. Tím byla Tatarům ubezpečena moc a vláda nad Rusy, též i cesta otevřena do dalších krajin Europy.

Tuto dobu a tyto příběhy opěvá zpěvec Jaroslava v následujících verších:

Chám taterský
Sebra voje ze všech vlastí valných,
Těže s voji, kamo slunce spěje.

Slyšechu to králi na zachodě,
Ež chám spěje na liudné jich vlasti;
Srotichu sě druhý ke druhému,
I sebrachu přěveliků vojsku,
I tažechu polem protiv jemu.
Na rovní (sě) valnej položichu,
Položichu, i cháma zdě ždachu.

— — — —

Křěstěné ni světi neiměchu,
A hnachu bez uma v řady pohan
S taků pýchů, jakú silu jmiechu.

Tu sě prvý boj v hromadu srázi:
Obě straně jarobujnú silú
Druha druzě postúpati brání.
Pohany již množstvie křěsťan hnáše.

— — — —

— — — —

Tateré sě vele zapolechu,
Na křěsťany liúto vyrazichu;
Tako krupo je po sobě hnachu
Že je jak zvěř plachý rozprnuchu.

Tako Tateré sě rozvojichu,
Vz křěsťany daň četnú položichu,
Dvě kralevstvě sobě podmanichu:
Starý Kyjev i Nový hrad prostran.

b).

Boj Uhrů s Tatary. Po dobytí Kyjeva rozdělili se Tataři na troje oddělení. Jedno, a to nejsilnější, vtrhnulo do Uher a proniklo až k Vacovu i Pešti. Uhrové sebrali se sice proti nim u veliké síle a svedli bitvu nad řekou Šajavou na počátku měs. Aprile r. 1241, v té však utrpěli porážku strašnou. Vítězství toto jediné otevřelo Tatarům veškerou zemi uherskou. O samém ději řeč jest v následující částce zpěvu našeho:

Tateré se hnuchu v pravú stranu,
Jak mrak černý. — —. —.
Naliť Uhřie v setniny se shlukú,
Naliť oruženi s nimi střetnú;
A v ješut by chrábrosť, udatenstvie,
V ješut všě jich drzostné vzpieranie.
Sraziúce Tateré *středem* v řady,
Rozprnuchu všě jich voje četné,
Poplenichu všě, če v zemi bieše.

c).

Boje Polákův s Tatary. Druhý proud Tatarův táhnul od Kyjeva do rozlehlých rovin polských; již dne 13. Febr. 1241 podlehnul hrad Sudoměř, a skoro na to i Krakov. Dne 9. Aprile téhož roku strhla se bitva na Dobrém Poli u města Lehnice mezi vojsky polskými a tatarskými. Záhuba křesťanův v boji tomto jest známá: 10,000 bojovníků polských zahynulo v něm.

Odtud obrátili se Tataři, vidouce nesnadnost prodrati se přes hory a lesy do Čech, podél Krkonošův a Sudet k Otmachovu a k Ratiboru, kdež krutě plenili krajinu, až se jim povedlo vraziti starou stezkou Opavsko-hradeckou do Moravy k Olomouci.

Tateré se v Polscě rozšeřichu,
Blíže, bliž poplenichu všě vlasti,
Dodrachu sě liúto k Olomúciu.
Běda vstane tužšia po krajinách,
Nikde neby prosto přě pohany.

d).

Boj Moravanův s Tatary. O příbězích, ježto se na Moravě dály následkem vpádu tatarského, nic nám nepraví listiny neb jinaké paměti, kromě že krutí nepřátelé neslýchané tu páchali zločiny, zabíjejíce lid mladý i starý, ničujíce kláštery a utracujíce mnichy. Ze zpěvu našeho dovídáme se zatím překrásných podrobností o ději sice ojedinělém, ale velevýznamném, totiž o boji Tatarův s vojem moravským.

Zdá se, že Moravané chtějíce Tatarům brániti přístup do země na té cestě, kudy se do ní drali, zatlačeni byli od přílišného množství nepřátel a hnáni z rovin Bečvy ku kopcům. Utonuli takměř v roji tatarském, když byli již po dva dni bojovali.

Váleno den, váleno den vterý,
Vícestvie sě nikamo neklłoni.
Ajta, rozmnožie sie Tatar množstvie;
Koliebáše sě voj křěsťan středem.

Ten názor vede vůdcův moravských, mezi nimiž vysoce vyniká osoba i postava *Hostýnského hrdiny* a vítěze *Vněslava*, žeť nezbývá jiné spásy, nežli aby voj křesťanský vyniknul z davů tatarských na chlum Hostýn, odkudž alespoň obrana byla možná; což se jim konečně i podařilo.

Úsilno se (drali) k sěmu chlumku,
na němž mátí božia divy tvoří.

„Vz horu, bratří, vz horu!“ velí Vněslav;
Všě sě vzmuži, všě v Tatary vnoči.
Srazichu sě v jednu sílu silnú,
Vyrazichu jako oheň z země
Tamo k chlumku iz Tatar přěmnožstvie.

Užívajíce výhody této a dostihnuvše chlumku, obrátili se najednou lícem proti Tatarům a kráčeli zpátečnými kroky s vrcholu chlumka, a to ve způsobu klínu, jehož ostrá hrana namířena zůstala k nepříteli.

Zpátečnými kroky chlumkem vz horu;
Na podchłumí v šíř se rozstúpichu,
K spodu súžichu sě v ostrú hranu,
v pravo v levo pokrychu sě ščíty.
Mraky střeł tu s hory na Tatary.

Následovala noc i učinila přítrž obapolnému boji; Moravané nezanedbali času a na ručest v noci navrhli náspy kolem vrchu, stanovisko své takto opevníce.

V husté tmě křěstěné náspy vrhú,
náspy zakopané kołkoł vrcha.

Znamenalit dobře, že jich Tataři nezůstaví bez boje, než že všemi silami o jich poražení se pokusí. Jakož se i stalo. Překrásný jest obraz boje, který se nazejtří strhnul.

Když na vzchodě jutro počínáše,
Pozdviže sě vešken tábor vrahóv.
Tábor těn bě strašný: kołkoł chłuma
Až do nedozíráma daleka;
Na rúčiech tu koniech vňuž hemžechu,
Nosúce na kopiech napíchané
Hłavy křěsťan vz výš k chámovu stanu.

Sklúčé sě tu množstvie v jednu síłu,
Zaměřichu všicci v jednu stranu,
Mknuchu sě prudko vz chłumek vz horu,
I vz úpichu skřekem všěstrašivo,
Ež sě hory doły rozlehały.
Křěsténé na náspech všude stáchu,
Máti božia dodáše jim chrabrosť,
Napínáchu rúče tuhy łuky,
I máchách silno ostré mečě;
I by Tatarovóm ustúpati!
I vzjetři sě národ Tatar liútých,
Zaměši sě chám jich krutým hněvem;
V třie prúdy sě rozstúpi veš tábor,
I hnachu třmi prúdy liúto vz chłumek.
Křěstěné skácechu dřeves dvadseť,
Všech dvadeseť, če jich tamo stáše,
Přivalichu kłády pokraj násep.
Již již Tateré sě v náspy hnachu,
Skřekem řvúce až do obłak strašno;
Již se jechu náspy rozkotati;
I svalichu s násep kłády mocné;
Sie smačkachu Tatary jak črvy,
Sdrtichu je ješče vdál na rovni!
I by bojeváno dłúho kruto,
Až noc temná konec bojem zdieše.

Moravané na Hostýně obklíčení obdrželi sice toho dne vrch nad nepřátely, avšak ztráta veliká, nenahraditelná potkala jich. Hrdinský vůdce jejich Vněslav padnul toho dne, sražen s násep šípem; druhé zlé pak byl nedostatek vody pitné. Všechen úžas postavení toho jeví se v slovích:

Pro Bóh! aj! nastojte! Słavný Vněsłav,
Słavný Vněsłav sražěn s násep šípem!
Krutý žel tu teskné srdce rváše,
Trapná žízň utrobu kruto smáhše,
Sprahłým hrdłem lzali rosnú trávu.

Nastal den strašný; neobnoviši sice Tataři včerejší boj, ale dostavil se nepřítel tím hrozněјší, neslýchané parno a dokonalý nedostatek vody při tolikerém lidstvu na chlumku. Než i tomu pomohlo dobrotivé nebe; modlitba věrných křesťan v kapli Hostýnské „před stolcem mateře božiej“ nebyla nadarmo:

Ajhle na vznojeném nebi mráček!
Vzdujú vetří, zahučě hrom strašný,
Chmuráše sě tuča po všěm nebi!
Błsky ráz-ráz bijú v stany Tatar;
Hojný přievał pramen chłumský zživi.

e).

Pomoc Čechův. Konečně dostalo se Moravanům pomoci vojsk českých.

Voje v řady hrnú:
Ze všěch vłastí, ze všěch krajin země
K Ołomúciu chorúhvy jich vějú;

Bez meškání udeřeno od Olomúce na nepřítele; strhne se bitva krutá. Boj se váhá. „Křěstěné počechu utiekati, Tateré je liútým davem hnáti.“ V tom Jaroslav, vůdce vojsk českých, „jak orél letě, vz-liúti sě, vź Tatary trči; Čěšie za niem jako krupobitie.“

Vrazi kruto na Kubłajevicia;
i by pótka ovšem veleliútá:

Jaroslav, věš ve krví s ořem zbročen,
Mečem Kublajevicia zachvátí;
Ot ramene šúrem kyčlu protče;
Takož pade bezduch mezi mrchy;
Zarachoce nad niem túlec s łukem!

Tataři, nlekše se smrti Kublajevice, vydali se na útěk, a to ke straně východní, „tamo odkad słunce časno vstává“:

I by prosta Hana Tatar vrahóv.

Úvod ke zpěvu „Jaroslav“ jest zcela jinaký, nežli jaký spatřujeme při zpěvích starších; rozdíl to zajisté pozoruhodný mezi úvodem k Záboji, Čestmíru, Beneši a úvodem k Jaroslavu.

V Záboji: Z črna lesa vystupuje skáła,
Na skáłu vystúpi silný Záboj atd.
V Čestmíru: Nekłan káže vstáti k vojně.
V Beneši: Aj ty słunce, aj słunečko,
Ty-li jsi żałostivo...
A v Jaroslavu: Zvěstuju vám pověsť veleslavnú
O velikých pótkách, liútých bojech;
Nastojte, i veš svój um zbierajte!
Nastojte, i nadivno vám słuchu!

S „Jaroslavem“ shoduje se v této věci pouze zpěv „o slavném sědání“, jenž začíná apostrofou:

Znamenajte staří, mładí
O pótkách i o sědání!

Úkaz tento, že zpěvec sám se ohlašuje ve zpěvu, kdežto ve zpěvích starších panuje svrchovaná objektivnost, svědčí o jistém obratu v epickém básnictví českém,

svědčí o spůsobu básníků souvěkých ve Francii a v Němcích, nade všecko ale o tom, že oba spěvy „Jaroslav“ i „o slavném sědání“ nezapírají dobu, v kteréž povstaly, že jsou nezáporné plodem věku toho, v kterémž se přihodil děj opěvaný, věku totiž 13tého, kdež panoval král Václav I., přítel života rytířského i zpěveckého západní Europy.

Pověst o zabití *dcery* tatarského chána, kteréž prý zavdalo příčinu k válečnému pochodu Tatarů do Europy, osvětlena jest dostatečně od Palackého i od Nebeského, žeť se děvou tou rozuměti má vnučka knížete ruského Michala Vsěvladoviče, zavražděná ve Slezsku u města Středy, ana s dědem prchala z vlasti své od Tatarův dobyté. Však již sám popis krásné děvy této nehodil by se tuším ku krasavici tatarské. Ostatně i v tomto obraze, kterak lepá Kublajevna jede do cizích vlastí poznat cizích mravův, jeví se duch času, jakýž v romantické době západoeuropejského rytířství ve 13. věku panoval.

Hostýn líčí zpěvec jako horu nevysokou v té vlasti, kde Olomúc vévodí (tedy nikoli v samém sousedství Olomouce); nazývá jej chlumkem, „na němž máti božia divy tvoří“. Již tehdá stála na Hostýně kapla svatá s obrazem Matky Boží. Na vrchu tomto bylo dvadcet stromů, jež Moravané k obraně své pokáceli na klady; též se na Hostýnu nacházela studánka, pramen chlumský, jejžto zživil příval dešťový. Moravané obehnali se na Hostýně kolkolem vyvrženými náspy, jichžto stopy snad podnes tam se spatřují.

Svědectvím jasným, žeť sobě zpěvec onu scenu na Hostýně nevymyslil, než že skutečný děj opěval, jest zajisté dobrá jeho vědomost o tom, že se zápas onen stal *času letního.* Jen léto mívá dni, jako jest onen tuto vylíčený:

Večer tišh tu projde na noc chładnú,
Noc se proměníše v jutro šero;
Den sě rozehřieva na połedne:
Křěstěné padachu trapnú žízniú. —
Přětrpěchom najlatějiej vedro,
Bóh ny sílił z rozhárałé półdne! —
Aj hle na vznojeném nebi mráček!
Vzdujú větři, zahučě hrom strašný,
Chmúráše sě tučia po všěm nebi,
Błsky ráz-ráz bijú v stany Tatar,
Hojný přievał pramen chłumský zživi.

Toť jest obraz dne letního, a hle, Palacký vede důkaz nezáporný, že se děje tyto na Moravě staly ku konci měsíce *Junia* (Děj. I. 2. 178).

Divno bylo mnohým, že se ve zpěvu našem ozývá jistá známost průpovědí biblických. My máme za to, žeť ta místa, jenž připomínají na biblí, jsou skutečné současné *modlitby* církevní v nastávajícím nebezpečenství, kdež se myslilo, že Tataři přicházejí vyhubit křesťanskou víru. Všakť se praví:

Vzmodlichu sě Bohu żałostivo,
By je spasał sích Tatar złostivých:
„Vstaň, o Hospodine! v hněvě svojem,
Sprosť ny vrahóv, sprosť ny stíhajúciech;
Potłačiti chtějú dušiu našiu,
Okliúčiúce ny vňuž vlci ovce!“

A takž i druhá prosba není než obrat této prvé:

Vstaň, o Hospodine! v hněvě svojem,
I povyš ny v krajinách nad vrahy;
Vysłyš hłasy k tobě vołajúcie;
Okliúčeni jsmy liútými vrahy,

Vyprosť ny z osidł krutých Tatar,
I daj zvłaženie utrobám našim;
Hłasonosnú oběť tobě vzdámy!
Potři v zemích našich nepřátely,
Shłaď je u věk, a věky věkoma!

Známost *Kyjeva i Novohradu* není nic divného v době, kdež obchod mezi Rusy a zeměmi středoeuropejskými, jmenovitě s městy kupeckými na středním Dunaji, v plném stál květu. Ostatně píše dějepis ruský, žeť Novohrad město a knížectví nepodlehlo nikdy Tatarům, ovšem pak že Tataři na ně táhli, prvé nežli se uhnuli ku Kyjevu.

Města Kyjev i Novohrad byla, dokud trval obchod s Asií po suchu, ve střední Europě mnohem známější než nyní. Již v 10. století chodili kupci ruští na tržiště Dunajské u Lince (Sclavi vero, qui de Rugis vel de Baemannis etc. t. j. Slované z Rus a z Čech); r. 1190 připomínají se ruští kupci v Emži (plaustra de Ruzia vel in Ruziam tendentia), a na trzích ve Vídni (Ruzarii). Ještě r. 1203 čte se v letopisích Novohradských, kterak Plavci (Polovci) dobyvše Kyjeva, jinozemcům všelikého jazyka, kteříž se byli zavřeli ve chrámech, darovali život, rozdělíce se s nimi o jich tovar na polovice. — Novohrad zase byl skoro náčelným městem Hansy, prostředkujíc obchod s Asií, tak jako Kyjev. Není tedy divu, že v Čechách již před válkami tatarskými měli vědomost o obou hradech, jakožto hlavních místech ruských tehdejšího věku.

Co se týče *formy* zpěvu našeho, toť znamenati velmi znamenitý postup myšlének: Zpěvec nemoha myslí pojmouti, že by se bez patrné *příčiny* zdvihnouti mohla taková vichřice národní, jakováž patrně byla výprava Tatarův do Europy,

sám si tvoří příčinu (zavraždění dcery), a v tom zajisté byl jen ohlasem obecného tehdá mínění.

Památné jest také vložení oné hry čarodějské do zpěvu, ješto chán, prvé než do boje prvního jde, zpytuje skrze kouzelníky své a čaroděje, kteraký by konec boj měl vzíti. Výrok čarodějův naplní chána i vojska jeho nevyvratitelnou důvěrou, kdežto křesťané (Rusové) s pýchou a bez rady na Tatary ženou.

Přechody z děje na děj jsou tak mistrné, že se zdá, jakoby tu bylo jedno pásmo nepřetržité, kdežto i čas i prostor jednotlivé děje dělí. Vylíčiv boj na Rusi a v Uhrách, praví zpěvec, přecházeje k boji v Polsku: „Prvý boj nám ztracen, ztracen vterý“; a po nešťastném boji v Polsku: „Běda vstane tužšia po krajinách, niče neby prosto přě pohany!“ Přechod z boje Hostýnského k boji u Olomúce činí po vylíčení bouře a přívalu deštného na Hostýně dvě slova: „Minu búřa. Voje v řady hrnú atd.“

Postup od důvěry křesťanů ke strachu před Tatary v té míře, jak se tito blížili a vítězili, případně vyobrazuje zpěvec:

1. Srotichu se (králi) druhý ke druhému,
I sebráchu přěveliků vojsku,
I tažechu polem protiv jemu.
Na rovni sě valnej położichu,
Położichu, i cháma zdè ždáchu,

— — — —

Hnachu bez uma v řady pohan
S takú pýchú, jakú siłu jmiechu. — —

2. V skořě roznosi se hořě v zemiech,
Po všěch vłastech liud sbierati stanú.
Postavichu čtyřie valné voje,
Obnovichu vrastvie s Tataríny. —

3. Otstúpi naděja všě křesťany,
I by hoře hořia všeho věčšie;
Vzmodlichu se Bohu žałostivo,
By je spasał sich Tatar złostivých. — —

O stopách *modliteb církevních* zpomenuli jsme hned svrchu. Překrásná jsou podobenství a přirovnání, kterých užívá zpěvec:

Střeły dščichu jako příval z mrakóv,
Oščěpóv łom jako rachot hroma,
Blsket mečev jako oheň búřě. — —

Tateré se hnuchu v pravú stranu
Jak mrak črný, kehdy ledem hrozí
Posúti úrody tučných polí:
Tako by roj słyšán ot daleka. — —

Ajta! Rozmnožie sie Tatar množstvie,
Jak se množie večerní tma v jeseň. — —

Vyraziehu jako oheň z země
Tamo k chłumu iz Tatar přěmnožstvie. — —

Krev sě valě jak bystriny dščěvy,
Mrch tu ležieše jak v lesě dřievie. — —

I sěn zeřivý své vrahy młátí
Jak po skałách liútá búřia dřěva atd. —

Rozkacen hna jako lev dražlivý,
Když mu tepłú krev sě uda zřieti,
Kehdy nastřelen za łovcem žene.

Krása jednotlivých obrazův přírodních (líčení noci, letního poledne, bouřky), jakož i lepost u vyobrazování scén válečných jest zajisté nevyrovnaná.

Mnozí myslili, žeť verš

Jarosłav, veš ve krvi s ořem sbrocen

jest přídlouhý, maje o slabiku více než slušno; avšak nepamatovali na to, že slovo „krvi" nečiní než jednu slabiku, tak že se musí čísti „ve krvi" jako jedna stopa dvouslabičná. Tak jest to u Polakův podnes, tak se to nachází i v kancionálech bratří českých, že se „krvi" béře za jednu jedinou slabiku.

Podobný úkaz jest ve zpěvu našem ještě při slově „žízň":

Trapná žízň utrobu kruto smáhše.

II. Rozbor zpěvu „Ludiše a Lubor".

Závěrek zpěvů historických v Rukopisu činí zpěv „o slavném sedání" (obyčejně nadepisovaný „Ludiše a Lubor"). Počítáme zpěv tento mezi historické, ne proto, žeby se v něm opěval čin který dějepisný (aspoň o tom pochybovati se může), ale že má za předmět nový zjev v národním životě českém, totiž turnaje, a že nám podává věrný obraz tohoto úkazu, historicky velmi vážného.

Turnaje zavedeny jsou v Čechách dle vzoru západoeuropského zároveň s jinými mravy rytířstva středověkého — za panování krále Vácslava I. (1230—1253). Sub ejus etiam temporibus adinventus est in Boemia ludus tornamentorum, jakž praví kronista; dle Dalemila stalo se uvedení turnajův působením neohroženého německého rytíře Ojíře (Hogera ze Friedberka):

Král pozvav Ojieře hrdiny,
Sstúpi jemu k dědině Bieliny;

Ojieř klánie i turnej do Čech přinese,
A tiem chudobu v zemiu vnese.
Od té doby jechu sě na turneje jezditi
A neužitečné stravy činiti.
Jechu sě dětinných rúch a krovóv na koně krájeti,
Aby sě dali v rozličném rúšě viděti.

Domníváme se, že zpěv tento pozdější jest nežli „Jaroslav“, jednak že vidíme v něm mrav rytířský v plném rozvinutí, což bezpečně předpokládá delší cvičení, jednak že, ač se v něm dokonalost formy básnické posud zachovává, duch a názor básnický přece mnohem slaběji se jeví nežli v „Jaroslavu“. Již se kloní k onomu básnictvu, jež spatřujeme v Alexandreidě, s nížto se co do rozměru tak shoduje, jako se od ostatních zpěvů Rukopisu liší.

Pomněme na vylíčení děvy v „Jaroslavu“ a porovnejme s tím obraz děvy v našem zpěvu: není-liž onen obraz původnější, samostatnější a rázovitější, tento pak lahodivější, měkčí, slabší?

Jaroslav: Jako zora po jutřě sě sěje,
Kehdy nad mrkavy šumy vznide:
Tako se dci Kubłajeva cháma
Rozenú i strojnú krasú sieše.

Ludiše: Ta dci na div *) sličná bieše:
Těła urostłého krásně,
Líce jmieše ovšem **) biełé,
Na lícech ruměnci ktviechu,

*) Srovnej v Alexandreidě (Vybor I. 1122):
I na div ovšem umělý.
**) Srovnej v Alexandreidě: A vzał mu był v tóže časy tetku ovšem divné krásy. (Vyb I. str. 139.)

Oči jako nebe jasné,
I po jejiej bielej šíji
Vlasy złatostvúcí vějú
U prsténcech zkadeřeny. —

Podobně se má popis souboje v „Jaroslavu" k souboji v „Ludiši":

Jaroslav: Srazista se oba oščěpoma,
Złomista je oba velím praskem;
Jarosłav veš ve krvi s ořem sbrocen,
Mečem Kubłajevicia zachváti,
Ot ramene šúrem kyčliu protče.
Takož spade bezduch mezi mrchy;
Zarachoce nad niem túlec s łukem.
Ludiše: Vzesta dřevcě ostrú hrotú,
Rúčě v ohradu sě hnasta,
Protiv sobě zaměřista,
Srazista sě oščěpoma;
Bolemír sě s koně koti,
Ščít mu daleko zaletě:
Otnesú jej chłapi z dráhy.

Porovnejme úvod toho i onoho zpěvu:

Jaroslav: Zvěstuju vám pověsť velesłavnú
O velikých pótkách, liútých bojech;
Nastojte, i veš svój um sbierajte,
Nastojte i nadivno vám słuchu!
Ludiše: Znamenajte staří, mładí
O pótkách i o sědání!

Zpěvec patrně nemínil podat obraz turnaje jistého, než toliko vylíčení této rytířské hry vůbec; jména rytířův zdají se vesměs pouze smyšlená, neboť žádné neukazuje

na rod který skutečný. Praví se sice o Zdeslavovi, že měl znak „tuří hlavu“, a znak tento (zubří hlava) náležel skutečně rodu Persteinskému, ale jméno Zdeslav nebylo v něm obvyklé. Kdyby místo „Zdeslav“ stálo jméno „Zbislav“, bylo by lze mysliti na rod Buziců, z nichžto Dětřich nazýván „tuřím rohem“; avšak jméno jest tomu na odpor.

Jména rytířů jsou namnoze zkrácená: Střebor místo Střezibor (cf. Střezimír a Střezivoj); Liubor místo Liutobor; též i Liudiše není než Liudislava; však mužské Liudislav se právě v tomto zpěvu připomíná. Odkud by zkráceny byly Srpoš a Ruboš, nesnadno říci.

Konečně nemůžeme neukázati na onu znamenitou terminologii turnajskou, která se nám v tomto zpěvu poskytuje.

12. O souboji mezi vůdci co momentu historickém.

Známo jest, že u národů starověkých rozepře *mezinárodní* bývaly namnoze rozhodovány bitvou mezi stranama, kde totiž bojovníci od každé strany volení spolu zápasili. Mrav tento trval u národů europských ještě ve středním věku, kdež i ve sporech *soukromých* měl *souboj* platnost ordálu. Pozůstatek způsobu tohoto máme podnes v tak zvaném *duellu* neb souboji. O souboji v rozepřích mezinárodních u Slovanů příklad máme z věku středního: Dicebant pagani (t. j. Slované) a Saxonibus pacem primitus confundi; id per duellum si caesar praeciperet, probari. Econtra Saxones ad refellendos paganos similiter singulare certamen, quamvis injuste contenderent, imperatori spondebant. Imperator hanc rem duello diju-

dicari inter eos permisit. Statim duo pugiles congressi sunt, uterque a suis electus. (Wippo.)

V historických zpěvích Rukopisu Kralodvorského spatřujeme podobný příklad v nejstarším zpěvu, v „Záboji“, a to u vyobrazení nad míru názorném a charakteristickém, jakž následuje:

Záboj: Ai, prudkosť vyrazi Luděkem z četných vrahóv protiv Záboju; i vyrazi Záboj, horúciema očima v Luděk měři. Dub protiv dubu zřieti ze všěho lesa. — Záboj hna protiv Luděku nade všě voje; Luděk uderi silným mečem, přetě třie kóže v ščítě; i uderi Záboj młatem; otskoči hbitý Luděk; v dřevo vrazi młat, i skoti sě dřevo na voj, i třiedesěť jich otide k otcěm.

I zliúti sě Luděk: „Aj ty zhovadiłý! ty veliká potvoro hadóv! Mečem sě potýkaj se mnú!“ — I máše Záboj mečem, kus ščíta vrahu otrazi. I tasi Luděk: meč sě smeče po koženě ščítě. I zapolesta sě oba k ranám, ranami vše po sobě stesasta, i vše kołem zbrocesta krviú; i krviú zbrocechu je mužie kołkoł jejú vezdě v přeliútej sěči.

I chopi Záboj svój młat, i otskoči Luděk; napřeže młat Záboj výš vz hóru, i vrže po vrazě. Leti młat, rozskoči sě ščít, za ščítem sě rozskočista Luděkova prsy. I uleče sě dušia těžka młata, i młat i dušiu vyrazi i zanese pěť siehóv u vojsku.

Strach vrahóm vyrazi z hrdł skřeky, radosť vzevzně z úst vojnóv Zábojevých i zajiskři z radostnú zrakú.

Podobně rozhoduje se rozepře mezi knížetem Zlickým (Kouřimským) Radslavem a knížetem Václavem

svatým, událost, kterou poznáváme z legendárního vypravování vetkaného do Kroniky Boleslavské (Dalemila):

„Když Václav z Prahy vytěže, Zlický proti němu těže. Václav vida, že'j sě sníti, po poslu je sě mluviti: Ktož cti a užitka žádá, tomuť sè jest bíti, toť má rada: proto mně a tobě sluší sě bíti, nedadúc liudu v boj jíti; kterýž z najú (z nás) živ ostane, ten v obojem kněžství stane. Kažmy vojsku s mírem státi, ni mně ni tobě pomáhati. — Radslav nevěda, co řieci, pro hanbu musi podléci. Raději by na Zlici byl, by toho, jemuž pletichy dáváše, zbyl."

„Vynidesta oba z liudi; slyš, kakoť je Bóh v mír skliudi. Když Radslav knieže blíz bieše, uzřechu: na čele kříž jmieše, dva anjely s obú stranú jeho. Radslav skoči s koně svého, i jide na milosť jeho."

Soubojem mezi vůdci rozhoduje se bitva na poli Turském a u Olomúce: Onde Čestmír zabije Vlaslava, sám při tom hyna, tuto Jaroslav vůdce tatarského. Avšak zde již není pozorovati povahu, kterou má souboj v Záboji; kdežto v Záboji zápasí vůdcové obojího vojska na středokratech mezi vojsky a vůčí bojovníků, stane se tuto boj válečný v prostřed bitvy mezi vůdci.

Čestmír: I vyskoči Vlaslav protiv Ctmíru, i vyrazi Ctmír proti Vlaslavu v liútú séč; ranú, opěť ranú srazi Vlaslav dolóv. — Vlaslav strašno po zemi sě koti, i v bok, i vzad; vstáti nemožieše: Morěna jej sipáše v noc črnú.

Jaroslav: Vrazi (Jaroslav) kruto na Kublajevicia, i by pótka ovšem veleliútá. Srazista sě oba oščepoma, zlomista je oba velím praskem. Jaroslav, veš ve krvi s ořem zbrocen, mečem Kublajevicia zachváti:

ot ramene šúrem kyčliu protče. Takož spade bezduch mezi mrchy; zarachoce nad niem túlec s łukem.

Opět jiný souboj představuje se nám ve zpěvu „O slavném sedání“: tuť máme před očima pouze *hru* rytířskou, kde mládež šlechtická provozuje zdánlivé boje ku kratochvilné zábavě. Poboční obraz takového klání podává se ostatně i v Alexandreidě, zpěvu pochodícím z časů rytířských.

Ludiše: I tu protiv sobě hnasta, hłavama v sebe vrazista, aj oba s koniú spadesta; rúče zdě mečě dobysta, opěšałá zápasistą, křepcě mečema máchasta, koł sě rozliehúchu rázi. — Lubor sě k němu přiboči, mečem kruto v hełm mu seče; hełm sě rozskoči v dva kusy; mečem v meč uderi ránu, i meč vzletě za ohradu: Zdesłav sě na zemiu vrže! Zavzni hłahoł trub i kotłóv.

V *Alexandreidě:* Neb když Klitus s Artostilem
Sěn i onen na oři čiłém
Bodeta na sě kopíma,
Vznidú dřízhy mezi nima.
Zatiem sě potkasta sama
Koňma, prsmi i hłavama,
A jakž sie druh s druhem srazi,
Spadesta koňma přes vazy.
Tak sě tvrdě sešła biesta,
Jakž za umrłá ležiesta,
Nemohúce vłásti sobú
Z otrapa velikú mdłobú.
Inhed Klitus v tu hodinu,
Jakž máło ho mdłoba minu,

Dřieve sě než on opravě,
Přistúpě mu blíže k hłavě:
Prvé nežli sě nadviže,
Hłavu jemu mečem střiže.

Všecky tyto obrazy půtek a bojů, každý o sobě i v porovnání ke druhému, mají na sobě ráz doby své tak zřetedlně určený, že jich naprosto nelze pokládati za plod jedné doby. Porovnejme souboj líčený v „Záboji“ s bojem v „Ludiši“; porovnejme názor, jenž panuje v „Čestmíru“ s tím, který se jeví v „Jaroslavu“ v případu fakticky vespolek podobném! Již co se formy týká, spatřujeme v „Jaroslavu“, kterak zde látka básnická vlita jest do formy skladné, ušlechtěné, pěkné, kdežto v Záboji forma ještě podřízené místo má k látce.

13. O kouzelné hře v „Jaroslavu“.

Ukázali jsme v předešlém článku, kteraký byl význam *souboje* v starověku slovanském, ano se ním rozhodovaly nezřídka různice mezinárodní. Podobně památná jest také ona *hra kouzelníků tatarských* v „Jaroslavu.“ Chán tatarský, chtěje boj svésti s knížaty ruskými, káže všem svým čarodějům, hádačům, hvězdářům a kouzelníkům, aby zvěstovali, kteraký by konec boj měl měl míti.

Sebrachu sě nalit čaroději,
Hadači, hvězdáři, kúzelníci,
Na dvě strany koło rozstúpichu,
I na dli *tresť črnú położichu*
I ju na *dvě póle rozščepichu:*
Prvej póle Kubłaj imě vzděchu,

Vterej póle králi imě vzděchu,
Vetchými słovesy nad sím vzpěchu.
Počechu *trsti spolu vojevati,*
I tresť Kubłajeva zvícezíše.

Tento způsob kouzelné hry neboližto zvěstování výsledku válečného zdá se být hluboce zakořeněn v národech asiatských, neboť cos podobného podnes u nich panuje. Ještě r. 1858 četlo se ve Vídenských Novinách (str. 3604) o způsobu stepního soudu u Jakutů sibirských obvyklého, jenž případně upomíná na onu čarodějskou hru v „Jaroslavu". U přítomnosti pohlavára koná se soud mezi dvěma stranama. U pohlavára nacházel se jiný přísedící soudní, o jehožto konání se vypravuje takto: Das Gerichtsmitglied hatte inzwischen ein *Stück Holz in kleine Stücke* zerbrochen und links und rechts vor sich hingelegt. Indem dieser Mann nun genau auf die Sprechenden Achtung gab, *wechselte er mit den Reihen dieser Holzstückchen* von der einen Seite auf die andere und legte bisweilen in eine dieser Reihen neue hinzu (wahrscheinlich um die Rechnung (?) auszugleichen, dodává spisovatel).

Mimochodem budiž připomenuto, že i v předposledním svrchupoloženém verši slovo „trsti" čísti se musí jako jedna jediná slabika (as tak jako by psáno bylo „třti"); jest to nový důkaz, že i verš:

Jarosłav, veš ve krvi s ořem zbrocen

není chybný, ale zcela pravidelný, ano se „ve krvi" čísti musí jako stopa ne trojslabičná, ale jako stopa pouze dvojslabičná. Porovnej tyto verše v „Jaroslavu":

Počěchu *trsti* spolu vojevati, —
Přinesúce ty *trsti* rozščepené. —
Trapná *žízň* útrobu kruto smáhše —
Za mnú, za mnú, koho vy *žízň* trápí —
Jaroslav, veš ve *krvi* s ořem sbrocen.

14. O jménech osob v Rukopise zpomínaných.

Ne bez zajímavosti jsou také *jména osob* v Rukopise Kralodvorském zpomínaná. Staročeská jména *osobní* pochodí z jmen *rodových*, kterážto poslední dobře se nás dochovala v *jménech místních: Holasici* jméno rodu (později osady: Holasice), *Holas* jméno osoby, jednoho z rodu řečeného, Cetorady — Cetorad, Klenovici — Klen, Ješutborici — Ješutbor, Přemyšlané — Přemysl, Nezamyslici — Nezamysl, Vojnici — Vojen, Mnětici — Mnata, Přiběnici — Přibina, Kocelovici — Kocel, Něhušovici — Něhuš, Budivojovici — Budivoj a t. d.

Takž i *Věstoň* v „Jaroslavu" připomíná rázně jméno rodové, jenž podnes na Moravě co název osady žije, na *Věstonovice*. Proti tomuto vývodu není žádných námítek.

Vneslav jest identické se jménem staročeským, u kronistů latinských „Unislav" psaným.

Divným na pohled zdá se být název „Výhoň Dub" v „Jaromíru a Oldřichu"; my si jej vykládáme takto: Výhoň jest rovněž jako Věstoň osobní jméno utvořené z rodového: *Vyhnanici*, název rodu, jenž podnes žije v názvu dvou osad v Čechách, z čehož jméno osoby Výhoň. (Název tento udržel se i v pozdějších osadních jménech, po některém Výhonu nazvaných: Vyhnanov trojí.) K Vyhnanicům co jménu rodovému druží se jiné rodové „Úhonici", tak jako Přiběnici k Úběnicům.

Přidané k Výhoni slůvko „Dub“ upomíná na způsob v 11. a 12. věku oblíbený, dílem také prakticky potřebný (pro rozdíl totiž mezi mnohými jedno a totéž rodové jméno majícími). Uvedeme za příklad *Bohuše Bradu* z rodu později tak zvaných Hronoviců (Bohuše Barbatus, konec 12. věku), po němž památka zachována ve jménu hradu Brady v Jičínsku. *Dětříšek* Buzovic v 12. věku „mezi hrdinami jako *tuří roh* slověše“.

Mnohá jména v Rukopisu spomínaná jsou *zkrácená*; při některých jest dosti nesnadno původní znění vyzpytovati. *Ctmír* jest ovšem zkrácené „Čestmír“, Vlaslav „Vlastislav“, Lumír „Ljubomír“ (Libomír, porovnej rodové jméno osady Liboměřice v Čechách), Zbyhoň zdá se být přejinačené ze „Zbihněva“ (por. Zbyhněvice v Čechách), Liubor zkrácené z „Liutobor“ (Litobor), Liudiše z „Liudislava“, Střebor ze „Střezibor“ (por. podobné Střezivojice, Střeziměřice); *Vojmír* má jméno zbratřené v názvu Vojtěch, Vojslav; *Slavoj* upomíná na jména Slavník, Slavoň, Slavhost, Slavoš (Slavošovice), Slavata, Slavitěch, Slavomír.

15. Oprava textu v „Záboji“.

Co se týká *osnovy textův*, ukázali jsme již ve předešlých článcích, že jest zapotřebí předsevzíti v některých zpěvích, jako v „Čestmíru“, v „Jaromíru“, emendací, kdež smysl patrně jest porušen anebo osnova zpěvu protržena.

Velmi důležité zdá se nám býti, aby se s té strany prozkoušel *závěrek* nejstaršího zpěvu „Záboj a Slavoj“, kde se dle mínění našeho naskytuje nevyhnutelná potřeba poopraviti text a pravé čtení postaviti na jisto.

Již jeden úkaz jest tu nápadný, že se totiž značná částka zpěvu „Hučie divá řeka, vlna za vlnú sě valé; hučéchu vsi voji, skok na skok vše sě hnáše přes buřúcú řeku; vody uchvátichu mnostvie cuzích a přenesécha své zvěsty na druhý břeh“ doslovně *opakuje* ještě jedenkráte.

Než o tom by mohlo mysliti se, žeť to jest opakování, v jakém sobě zpěvci slovanští vůbec libují. Důležitější věc jest, že se veršemi:

I po krajinách vezdě v šíř i v šíř
Liútý ostřiež rozepě svoje křiedle dlúzě,
Bystro lieta za ptactvem:
Zábojevi voji *razehnachu sě v šíř*,
Vezdě po vlastech hnachu liúto po vrazěch,
Vezdě srážiechu je i stúpáchu koni —

že se, pravíme, veršemi těmi protrhuje osnova *faktického* běhu věcí: Vojska česká stíhají nepřítele poraženého a to hned z bojiště „u šerého vrchu“ rovinami, přes rozbouřenou řeku k šedým horám, odkudž se vrací nazpět „vyhubit vše královo“. Jestliže ale voje Zábojovy hned po onom přechodu přes řeku „v šíř se rozehnáchu“, a „vezdě po vlastech“ po vrazech t. j. po nepřátelích se hnali, nestíhali nepřítele spolu s voji Slavojovými až „k šedým horám“, a přece se ve zpěvu určitě praví, že voje pohromadě za nepřítelem se hnaly. Zástupy Zábojovy mohly se rozejíti po vlastech k vyhubení pozůstalých ještě cizinců po kraji *teprvé* tehdá, když hlavní sbor nepřátel byl až k horám pomezním zahnán a až na malý „hlúček“ zničen.

Podle toho dovolujeme sobě položiti zde osnovu tohoto závěrku, jakž ji sobě v *opraveném čtení* před-

stavujeme, odporoučejíce věc tuto bedlivému proskoumání povolanějších znalců. Čtemeť takto:

„Vz hóru na koně!
S koni na vrahy přěse všě vłasti!
Rúčí koni neste v patách za nimi našiu krutosť!"

I vzkočichu hłuci vz rúčie koně,
I skok na skok po vrazěch sě hnachu,
Ranú na ránu soptichu krutú krutosť.
Nociú pod łunú za nimi liúto,
Dnem pod słuncem za nimi liúto,
I opěti temnú nociú,
I po noci šedým jutrem.

I míjiechu rovně
I hory i lesy, v pravo i v levo;
Všě ubíhá v zad.

Hučě divá řeka,
Vlna za vlnú sě valě;
Hučěchu vši voji,
Skok na skok vše sě hnáše přěs búřiúciu řěku.
Vody uchvátichu mnostvie ciuzích,
I přenesechu své zvěsty na druhý břeh.

„Tamo k šedým horám!
Tamo dobúři naše pomsta!"

„Ai Záboji bratře,
Už nám nedaleko hory,
A už hłúček vrahóv,
A ti žałostivo prosie!"

„Vratno krajinú!
Tudy ty, jáz tudy vyhubit vše králevo."

I po krajinách vezdě v šíř i v šíř
Liútý ostřiež rozepě svoje křiedle dlúzé,
Bystro lieta za ptactvem:
Zábojevi voji rozehnachu sě v šíř,
Vezdě po vlastech hnáchu liúto po vrazěch,
Vezdě srdžiechu je i stúpáchu koni.

Vietr búří přěs vlasti,
Vojsky búřie přes vlasti,
V pravo i v levo, vezdě širú silú vojsky,
V radostném hłucě.

„Aj bratře! Aj šedý vrch!
Bozi ny tamo vícestviem dařili,
Tamo i věle duš těká sěmo tamo po dřěvech,
Jich bojie sě ptactvo i płachý zvěř,
Jedno sovy nebojá sě.“

„Tamo k vrchu pohřebat mrch,
I dat pokrm bohovóm,
I tamo bohóm spasám dat mnostvie obětí
A jim hłásat miłých słov,
I jim oružie pobitých vrahóv!“

Dle toho by *první* vstavek veršů „Hučě divá řeka — přenesechu své zvěsty na druhý břeh“ sám sebou odpadnul z textu.

Jeden jest moment v závěrku tomto, jenž by mohl přispěti k osvětlení otázky této. Voje české, stíhavše nepřátele až k „šedým horám“ pomezním (neboť že to pomezní hory byly, vysvítá ze slov: „Již nám nedaleko hory, a již hłúček vrahóv, a ti żałostivo prosie“), vracejí se, vyhubit vše králevo, ku kterému konci se rozejdou šíře po vlastech a stíhají kde kterého z nepřátel ještě

nacházejí. Konečně se *zase na bojišti*, kdež vítězství dobyli nad cizími a odkudž stíhání počátek vzalo, sejdou. Slavoj volá: „Aj bratřě! Aj *šědý vrch!* Bozi ny tamo vícestviem dařili, tamo i věle duš těká sěmo tamo po dřěvech! Tamo k *vrchu* pohřěbat mrch a dat pokrm bohovóm atd.“ — Tento vrch jest pak tentýž, u kteréhož se voje před bitvou byly sešly a u něhož se bitva strhla:

Mustvo taže
Hłubinami lesóv k *modru vrchu.*
(Vrch ten po všech po krajinách).
I kehdy bieše pět słuncí,
Podasta si přěsilně rucě
I pozřěsta lisíma zrakoma na kralovy voje:
„Sraziti nám drbí Luděk voje,
Voje své *pod jednu ránu.*“

Na to následoval souboj mezi vůdci a po souboji strhla se obecná bitva. Na tomto bojišti ku konci obětovali vítězové bohům a pohřebili mrtvá těla „pobitých vrahóv“.

16. Oprava textu v „Zbyhoni“.

V předešlých rozpravách svých o Rukopisu Král. ukázali jsme na potřebu jednak *věcné*, jednak *formální opravy* textu některých zpěvů: *Věcné* v „Jaromíru“ (č. 2 a 7), pak v „Záboji“ (č. 15), *formální*, t. j. formy toliko se dotýkající v „Čestmíru“ (č. 2).

Tentokráte ukazujeme na potřebu formálního poopravení zpěvu „Zbyhoň“ nadepsaného, při čemž napřed podotknouti sluší,

1. že se v tomto zpěvu jeví *určitý a pevný rozměr veršový*:

Poletova hołub se dřěva na dřěvo,
Žałostivo vrka hořě všěmu lesu atd.

a 2. že jako v celé Alexandreidě, tak i zde elise nebolišto zamlčování samohlásky nepodstatné platnost má, tak že se čísti musí na př. v Alexandreidě (Výb. 1103):

Vecě král: Bóh sešli ránu
Na mne, ač toho (čti *toh'*) zapomanu.

Tamže (Výb. 158):

Či sem ten był, na němž ktos by
Své pokorné neužił (čti n'-užil) prosby.

Podobně se má tedy čísti i ve „Zbyhoni“:

Rúče junošě dołóv, v dole temným lesem,
Rúče junoš' dołóv, v dole temným lesem.

Podle těchto dvou momentů, pevného určitého *rozměru* veršového a naskýtání se potřeby *elise*, opravuje se text „Zbyhoně“ takto:

Poletova hołub se dřěva na dřěvo,
Žałostivo vrka hořě všěmu lesu.
Aj ty lese širý, v tobě jáz lietávach
S hołubiciú drahú, s miłú přězmilitkú!
Ach a złobný Zbyhoň chváti hołubiciu,
I otnese u hrad, ach u hrad u tvrdý. *)

Aj obcházě junošě koł tvrda hrada,
Žałostivo vzdycha po svej drahej miłej.
Ot hrad na skáłu, na skále si sěde;
Žałostivo sedě, s němým lesem mlčě.

*) V originalu se čte verš tento: I otnese u hrad ach a u hrad tvrdý.

I přiletě hołub, žałostivo vrka,
Pozdviše junoše hłavu k němu, vecě:
Ty hołúbče mutný! tobě mutno samu,
Tobě-li krahujec uchvati tvú družiu?

Ty Zbyhoni tamo na tom tvrdě hradě!
Ty uchvati moju drahú, předrahúčkú,
A otnese u hrad, ach u hrad u tvrdý! [1])

Holúbče! ty bysi był váleł s krahujem,
Kdyby tobě było srdice udatno;
Ty bysi był vydřěł krahujciu svú drahú,
Kdyby tobě była dravá ostrá drápy;
Ty bysi był zabił krahujcě złobného,
Kdyby ti by tvrdý masožravý nosec! —
Vz hóru, mutný junoš'! ženi (v hrad?) na Zbyhoň! [2])
Tobě proti vrahu srdce přěudatno, [3])
Tobě protiv jemu braně silná, ostrá,
Tobě jemu v hłavu těžek młat železný. [4])
Rúče junoš' dołóv, v dole temným lesem, [5])
I vzě na sě braň svú i na rámě młat svoj, [6])
spěje lesem temným ku hradu ku tvrdu.
Bě u hrada tvrda. Nociú vezdě temno atd. [7])

Ostatní část nepotřebuje opravy.

Z téhož stanoviska potřebí jest poopraviti formálně i zpěv erotický „Jahody". I zde panuje rozměr určitý, a sice:

[1]) A otnese ach u hrad, u hrad u tvrdý.
[2]) Vz hóru mutný junošě! ženi na Zbyhoň!
[3]) Tobě srdce přěudatno proti vrahu.
[4]) Tobě jemu v hłavu těžek železný młat.
[5]) Rúče junošě dołóv, v dole temným lesem.
[6]) I vzě na sě svoju braň i na rámě młat svoj.
[7]) Bě u hrada tvrda nociú. Vezdě temno.

Jde má milá na jahody | na zelená borka |,

což nás učí, že se verše následující:

Nemože moje zmilitká | na nožiciu vstúpiti,
I zabude krásná děva | v nožici bolný trn,
I vzěch zmilitkú v náručie | odjedech s niú domóv,

čísti mají, jakž tuto položeno:

Nemože moje zmilitká na nožiciu *vstúpit*,
I zabude krásná děva v nožici *trn bolný*,
Vzěch zmilitkú u náručie, otjedech s niú domóv.

Dovolujeme sobě ukázati na to, že i rozměr v „Růži“ panující požaduje zkráceného čtení v následujících proloženým písmem podaných verších:

Ach ty róžě, krásná róžě!
čemus' raně rozkvetła? atd.
Usnuch. Snieše mi sě ve sně,
jakoby mně nebožcě
na pravej rucě s prsta
svlek' se zlatý prstének
smek' se drahý kamének.

17. Počátky rýmu v písních.

Jest pozoruhodno, že se v „Růži“ ukazuje určitá náchylnost *k rymování*:

Ach ty *róžě*, krásná *róžě*!
Čemus' raně rozkvet*ła*?
Rozkvet*avši* pomrz*ła*?
Pomrz*avši* usvěd*ła*?
Usvěd*evši* opad*ła*?

Večer sed*iech*, dlúho se*diech*,
Do kuropění se*diech*,
Nic doždati nemo*žiech*,
Vše dřiezhy, lúčky se*žžiech*!

Usnuch. Snieše mi sě ve sně
Jako by mně nebožcě
Na pravej rucě s prsta
Svlék' sě złatý prsté*nek*,
Smek' sě drahý kamé*nek*:
Kamének nenadji*dech*,
Zmilitka sě nedož*dech*!

Stopy počínajícího se *rymování* jeví se porůznu a ovšem nevědomky i v jiných zpěvích Rukopisu, a sice v „Beneši Hermanovu“ a v „Ludiši“. Onde ve strofě:

Dajte, nebožátka! dajte
Střiebro, zlato, *zbožice*,
Paky vám vyžiehajú
Dvory, *chyžice*! —
Rozleha sě po úvalech
Ot skalnatých hor
Tu ráz kyj*ev*, tu meč*ev*,
Jak kot vetchých *dřev*!

Tuto v „Ludiši“:

Ten imieše dceř jedinú
Sobě i všem milú *věle*;
Ta dci na div slična bieše,
Těła urostłého krásně
Líce jmieše ovšem *bielé*,
Na lícech ruměnci ktviechu atd.

Sedě kněz se starost*ami*,
Sedě knieni s zemank*ami*
I Liudiše s děvic*emi* itd.
Prudko proti sobě hna*sta*,
Dlúho spolu zapa*sista*,
Ež dřěvcě obá złám*asta*,
I tak uondána biesta,
Obá z dráhy vystúp*ista* atd.

18. Přirovnání ke zpěvům maloruským i srbským.

Otázka předůležitá dotýká se rozměru, kterým zpěvy „Záboj a Slavoj", Čestmír a Vlaslav" a „Jelen" jsou složeny. Šafařík v úvodu ku překladu hrab. J. M. Thuna l. 1845 vyslovuje se o tom na str. 33. těmito slovy: „Básně hrdinské jako „Čestmír a Záboj" anebo písně jako „Jelen" přednášeny bývaly před sebraným lidem od učených zpěvců způsobem jen popěvujícím (cantillirend) při nejjednodušším nástroji hudebním o jedné struně, jakož se posud u Srbů děje. Rhytmus tento, na pohled volný a nepravidelný, poněvadž starší a odvážnější, v samém skutku ale velmi dojímavý, nazvali bychom, nemajíce slova příhodnějšího, pro rozdíl od indoevropského, semitickým, poněvadž načitě vlastním jest poesii některých národův semitických ku př. Hebreův, ačkoli se vyskytuje i v básnictví perském, slovanském, skandinavském atd. Jakož známo, nalezá se rhytmus takový v nejstarších hrdinských zpěvích ruských, jmenovitě v těch, jež nevlastně po sběrateli svém Kiršovsko-Danilovskými slovou; ale i jiné staroruské národní zpěvy formou svou do kruhu toho náležejí. V některých střídá se pravidelný rhytmus indoevropský s volnějším semitickým, jako v našem „Čestmíru a Záboji", kdež

se celé řady epických veršů desítislabičných vyskytují. K básním těmto pravidla novověkého veršovství a metriky přikládati a na určitý počet veršův, aby se všem požadavkům vyhovělo, je děliti, vždy velmi jest nesnadné, poněvadž tu dělidel zřejmých, objektivných není, a my nyní básně ty jistě nemáme již v podobě prvotní, bez mezer a vstavkův; třeba tedy slušně přestati na tom, podaří-li se, abychom nenuceným rozlišením průpovědí jednak po srovnalosti myšlének, jednak po obecných zákonech blahozvuku a rhytmu, bez újmy textu, pravdě co nejvíceji se přiblížili."

Náhled tento Šafaříkův nalezl znamenitého potvrzení a dílem opravení vydáním národních písní maloruských, které prací Mich. Maximoviče l. 1840 v Kyjově vyšlo (Sbornik ukrajinskych pěseň.) V prvním svazku podává se tu 20 *dum*. Dumy jsou zpěvy hrdinské Kozákův, rozličného rozsahu. Zpívány bývaly a posud bývají od slepých starcův, jenž při tom oběma rukama hrají na mnohostrunnou *banduru*. Předmětem dum jsou obyčejně osoby historické a vojenské skutky, někdy však i city a poměry rodinné. Bandurista ukrajinský není zábavníkem ani šaškem. Potěšiv druhdy mládež krátkým vypravováním o odvaze kozácké, vštěpoval jí prostodušná ale hluboce mravná ponětí o tom, na čemž záleží svatá povinnost člověčenstva. Přísná někdy až do příkrosti duma banduristova stranila se dokonce i lásky mezi Kozákem a děvou.

Mezi dvaceti dumami ve sbírce Maximovičově tištěnými čtyry poprvé jsou od něho vynešeny na světlo. O rozměru dum dí Maximovič: „Dumy od jiných písní ukrajinských dělí se různorodým volným rozměrem veršův, jenž se skládají z nerovného čísla tonických stop

a z neobmezeného čísla slohův (4—20). Taková různorodost veršův spojena jest s povahou epickou dumy ukrajinské, která zřídka jen dává se v lyrický tón písně, tu ale vždy přijímá i určitý rozměr její. Různorodostí veršův rozeznávají se dumy ukrajinské i od velkoruských rozpravných zpěvů i od junáckých písní srbských, kteréž tak přísně zachovávají desítiměrný verš." Jiná zvláštnost dum jest rým.

Porovnáme-li dumy ve sbírce Maximovičově podané se zpěvy svrchudotčenými Rukopisu Kralodvorského, nemůžeme neviděti značnou mezi oběma podobu, ačkoliv i také rozdělnost *).

Jako v dumách tak i zpěvích R. K. řídí se délka verše a pád jeho podle děje opěvaného; verš někdy delší jinde kratčí jest, jak toho ráznost nebo nenáhlost hrdiny nebo půtky požaduje. Kdežto však dumy veskrze skoro jen rhytmu sledují, zanedbávajíce rovného čísla stop i tehdá, kde ku př. 6—10 veršů společným rýmem váže, shledáváme ve zpěvích R K. celé části, kde panuje docela pravidelný rozměr. To hlavně platí o „Čestmíru". Parallelismus myšlének v zápětí má i podobnost verše, což opět o zpěvích R. K. zvýšenou měrou se naskytá. Jak rhytmicky zní ku př. první verše v „Čestmíru!"

Nekłan káže vstáti k vojně,
Káže knieženeciemi słovy

*) Na shodu tu nejnověji ukázal skladatel spisku „Max Büdinger und die Königinhofer Geschwister" (str. 11). Tvrdě však, že na ni podnes nikdo nebyl pozoren, mýlí se poněkud; neboť slova Šafaříkova o srovnalosti zpěvův našich se staroruskými implicite se vztahují i na zpěvy maloruské.

Proti Vłasłavu —
Vstachu voje, vstachu k vojně,
Vstachu na kniežecie słova
Proti Vłasłavu.

V tom ohledu zvláště zajímavý jest chod daktylotrochaický a trochaeodaktylický v řeči Čestmírově k Vojmírovi, i u vypravování, jak Vojmír vůli vůdcovu vykonal, čehož si posud nikdo nepovšimnul. Jest to týž skoro rozměr jako v „Kytici“:

Nynie ty vsedni.
Na rúčie koně,
Prolietni lesy
Jeleniem skokem
Tamo v dúbravu:
Tam s cesty skáła
Bohóm zmilená;
Na jejie vrchu
Obětuj bohóm,
Bohóm svým spásám,
Za vícestvie v zadech,
Za vícestvie v předě.

A na to o něco níželi:

I vsěde Vojmír
Na rúčie koně,
Proletě lesy
Jeleniem skokem
Tamo v dúbravu
Na dráhu k skále.
Na vršě skáły
Zanieti obět
Bohóm svým spásám

Za vícestvie v zadech
Za vícestvie v předě.

Parallelismu tak dokonalého v dumách není; tu nahražen hlavně shodou rýmu. Na příklad stůjž zde místo z dumy o útěku tří bratrů z Azova:

V toj čas syzy orly nalitaly,
Pil'no v oči kozakovi zahl'adaly.

Kozak teje zabačaje,
Slovamy promol'aje:
Orly syzopiry,
Hosti moji myly!

Prošu ja vas tohdi nalitaty,
Z loba oči meni vysmykaty,
Jak nebudu ja śvita božoho vydaty.

Tohdi orly nalitaly,
Z loba oči vysmykaly.

Jiný velmi znamenitý rozdíl jest ovšem rým.

V celku říci lze, že způsob veršování ve zpěvích K. R., ač dumám jest zcela příbuzný, jeví stupeň mnohem větší dokonalosti, což úkaz ovšem velmi přirozený. Zpěvy národní čím starší tím mají verš vnitř správnější; s postupem vzdělání mizí i ta správnost vnitřní, k čemuž nejvíceji přispívá rymování. (Viz č. 17.)

Ale nevšecky zpěvy historické Malorusův podobají se dumám kozáckým; jsouť tu i jiné, které mají velikou pravidelnost rozměru. Naleza se v nich dosti zhusta rozměr „Ludiše a Luboru", Alexandreidy, legend našich, ano i desetistopový verš se vyskytá, ač ovšem ne tak často jako u Srbů, a skladem vnitřním od srbského a staročeského poněkud jest rozdílný.

Ze všeho viděti, že staročeská poesie rozměry svými kloní se na dvě strany, k srbské a k maloruské, ale klonění toto jen týká se rozměru. Způsob epického básnění v R. Kr. i v Lib. Soudě *podstatně* se liší od poesie i srbské i maloruské.

Zdá se dále, že zpěvci staročeští užívali nástroje hudebního i srbského o jedné struně i maloruského o několiko strunách, podle rozdílnosti rozměru písní, jež zpívali. *Varyto*, zdá se, že srovnávalo se s maloruskou bandurou; srbské gusle sluly snad i Čechům *húsle*. Zajímavo jest, že se varyto právě ve zpěvu dumám podobném, v „Záboji a Slavoji", připomíná. Slovem *húsle* staří Čechové, ku př. v žalmích, překládali latinské cithara.

19. Připomínka o způsobech a mravech starověkých.

Dle svědectví Tacitova bylo u Tenkterův, kmene německého, prvorozenství základem práva dědického, nač se v Soudě Libušinu zjevně naráží jako na princip práva německého. I potřebí jest ukázati vůbec na to, že se v Tacitovi připomínají mnohé zvyky a způsoby plemen německých, kterých nesnadno jest vyložiti, leda porovnají-li se s nimi podobné zvyky jiných národů podnes zachovalé. Či nepřipomíná-li způsob hospodářství rolního: „Agri pro numero cultorum ab universis in vices occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur; facilitatem partiendi camporum spatia praebent; arva per annos mutant, et superest ager" — na posavadní řád rolnický, který v některých končinách ruských trvá? Sousedé v některých obcech ruských nemají totiž žádných vlastních gruntů jako u nás, než všechny polnosti, luka, lesy, pastvy a rybníky náležejí celé obci dohromady, a jednotliví

sousedé užívají toliko pozemků těchto podle jistého, po určitém čase obnovovaného dělení. Proto v obci takové není žádných podruhů, a vůbec nikoho, kdoby neměl usedlosti. Dělení takové sluje *pereděl*, a děje se podle *tjagel* takto: Sedlák má starého otce, dorostlého syna a několik nedospělých dětí; ti všickni dohromady jsou jedno těhlo, dělají jen jednoduchou robotu a mají také jen jeden podíl v polnostech obecních. Jakmile se ale syn ožení, třeba by doma u otce zůstal, již dělá druhé těhlo, dostane vlastní podíl polí a koná tuž robotu jako jeho otec. Oženění jest tedy počátek těhla. Umře-li podělený, připadne díl jeho ne dětem, nýbrž opět k obci. Lesy, pastviny, myslivost a rybářství zůstávají nerozděleny. Při peredělích zůstane vždy něco rolí v záloze, tak zvané zapolosky, kteréžto se potřebují k nadlepšování toho neb onoho anebo se úžitkují ku prospěchu obce (superest ager). Úkazem nad obyčej pozoruhodným jest to, že osadníci němečtí, kteří se usadili v gubernii Saratovské, brzo po svém nasídlení začali naléhati na úřady, aby jim povoleno bylo děliti své polnosti podlé řečeného způsobu *ruského*. Což jim konečně i povoleno jest. I nemá-li se hledati příčina náklonnosti této v tom, že se jim tu objevil dávný, u nich samých ve vlasti zapomenutý řád hospodářský, jehož památka ostatně i ve středním věku trvala tuším v tak zvané Markgenossenschaft?

Jiná připomínka děje se v Tacitově Germanii o postavení otce rodinného k bohoslužbě, ano se tam praví, že otec, jednalo-li se o vyzpytování budoucích věcí soukromých, k bohům se modlil a znamení vykládal (Tac. Germ. 10.). Pravili jsme již v čísle 5. těchto Studií, jaké postavení měl otec rodiny u dávných Indů: Každý otec rodiny jest spolu knězem v domě svém, zapaluje

v domě svatý oheň, hlásá slávu bohům za pomoc anebo modlí se k nim, aby odvrátili od rodiny hrozné soudy své a obrátili je proti nepřátelům jeho. V takovém postavení představuje se nám v nejstarších zpěvích Rnk. K. *otčík* rodinný též u Čechů, nač ostatně samo slovo *kněz*, jak jsme pravili, zřetedlně ukazuje: Otčík dáváše krmě bohóm, Otčík k nim hlásat chodieváše a j.

Tacitus vypravuje o starých Germanech, že měli následující způsob přezvídati budoucí věci: „Sortium consuetudo simplex. Virgam frugiferae arbori decisam in surculos amputant eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere et fortuito spargunt. Mox, si publice consultetur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiae, precatus deos coelumque suspiciens ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur." — Mrav podobný spatřuje se podnes u některých národů v Asii. Tak vypravuje cestovatel Kittlitz o stepním soudu Jakutův ve spise r. 1858 vyšlém: „Jeden z přísedících rozlomil dřevko na malé kousky a rozložil je na pravo i na levo; potom dobře dávaje pozor na řeči mezi stranama vedené, překládal řady oněch kousků s jedné strany na druhou, vkládal do jedné neb druhé jiné kousky, načež následoval rozsudek." (V. č. 13.)

20. O poměru zpěvů k dějepisu.

Není tuším národu na světě, který by nechoval památku svých dějů ve způsobu zpěvu, který by neměl své historické zpěvy. Jest to úkaz, který se též u národů méně vzdělaných shledává. Z cestopisů badatelů afrikanských víme, kterak veslaři na Nigru při plavbě zpívají své dějepravné písně; tak se to děje na Kavkaze, tak i ve hloubi

Asie. Tak to bylo u Indů, u Řeků, u Římanů i u dávných Němců; rozdíl je ten, že u jednoho kmene zpěvectví takové dříve, u jiného později vyhynulo; že se u jednoho zachovaly staré zpěvy a písně, kdežto u jiného padly v nepaměť, aniž jich kdo zaznamenal. Vědomo, že se zpěvy indické, že se zpěvy hellenské z věků pradávných do dnešního dne zachovaly, kdežto se o zpěvích Římanů a Němců na mnoze neví, nežli že takových bylo. Kam se poděly všecky zpěvy ty německé, o nichž Tacitus zprávu dává? Celebrant (i. e. Germani) carminibus antiquis, *quod unum apud illos memoriae et annalium genus est*, Tuisconem deum terra editum et filium Mannum. (Germ. 2.). — Fuisse apud eos et Herculem memorant, primumque virorum fortium ituri in proelia *canunt*. Sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu accendunt animos futuraeque pugnae ipso cantu augurantur (Germ. 3.). — O Arminiovi, jenž věhlasně vládnul, vypravuje Tacitus, že zpěvem se slaví památka jeho u Němců, kdežto Řekové o něm nevědí a Římané o přítomné věci nepečují. Septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit, *caniturque adhuc* barbaras apud gentes, Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur, etc. (Ann. II. 88).

Slyšme, co slovutný německý učenec a znatel věcí staroindických, A. Weber, o dávných zpěvích Indů praví:

„Zpěvy neb hymny, ježto se nás dochovaly ve Vedě, podávají nám jako z čistého nezkaleného pramene obraz tehdejšího stavu tohoto národu. Svědectví zpěvů těchto jest dokonce nepodezřelé, pravost jejich nade všecku pochybnost; jsou sice v té formě, jak je nyní máme, teprvé v době mnohem pozdější sestaveny, totiž v Hindostanu samém, snad asi v sedmém neb osmém století před

Kristem; také o tom není žádné přímé zprávy, bylo-li toto sestavení již písemné anebo, jako do té doby, jen ústné. Zdá se pak, že bylo spíše ústné, ačkoliv Indové již tou dobou měli nepochybně písmo své od Semitů vypůjčené; nacházejíť se stopy, kteréž zjevně ukazují na podání ústné. Tak se na př. udávají míry a směry obyčejné slovy „tak vysoko, zde, tam," při čemž se patrně musí předpokládati pantomimické rukou hnutí zpěvcovo. Při tom při všem může se ale skoro s jistotou říci, že se v textu zpěvů těchto sotva jaká podstatná změna stala, a že je máme vůbec řečeno v té formě před sebou, v jaké byly původně složeny. Když totiž národ ze svých sídel vycházel, ubíraje se na východ, vzal i své zpěvy s sebou, kterýmiž ve staré své vlasti oslavoval bohy své za jich pomoc a přispění. K témuž účelu sloužily zpěvy tyto i v nové vlasti, ano přikládáno jim důležitosti větší a větší, posvátnosti čím dál určitější, čímž také péče o jich zachování rostla, a to tím více, čím se lid sídlem i časem vzdaloval více od staré vlasti a starých svých poměrů. Touž měrou rostl také význam a důležitost těch osob, jenž tyto staré zpěvy znali. Takové byly rody starých zpěvců samých, jenž v paměti zachovávali text oněch zpěvů náboženských, tradicí o jich původu a výklad zatemnělých slov neb obratů. — Epické básnictví Indův pošlo tak jako u Řeků, Germanů a Peršanů z jednoduchých zpěvů, jimiž oslavovány jsou skutky jednotlivých hrdin nebo králů. Takových zpěvů zachovalo se ze starší doby několikero v Rigvedě, a i v Brahmadě nacházejí se zlomky zpěvů takových, mající ráz dokonce příležitostný a proto dějepisně bezpečně věrohodný. Také bojovní skutkové bohů proti běsům oslavují se v takovýchto zpěvích; při slavnostech na př. obětech koňských, bylo

výslovně nařízeno, že zpěvci a bardové mají přednášeti slohy schválně od nich složené k oslavení krále slavnost takovou slavícího, při čemž zpomínáno na zbožné krále předešlé. To se stávalo i při jiných příležitostech, a netoliko ve formě vázané, než i ve způsobu vypravování prosaického."

Toto všecko svědčí jasně, jakým během a způsobem *povstávaly* za starodávných věků zpěvy historické a jakým během a způsobem se *v paměti národu udržovaly*. Ústná tradice, *ústné podání* jest onen znamenitý prostředek, kterým se v národech udržuje pamět dávných dějů, dokud není *písemného* jich zaznamenání. Že zpěvy takto přenášené *historickou* cenu svou netratí, o tom tím méně nám lze pochybovati, anoť máme živé příklady ještě ve zpěvích, na př. *srbských*. Samo sebou se rozumí, což jsme již jednou pověděli, že má-li se zpěvů těchto užiti za pramen k dějepravě, rozbor *kritický* k nim ovšem přistoupiti musí.

Co se týče *věrnosti ústného* podání v národě, není nepříhodné ukázati na to, žeť i *pohádky* neboli *pověsti* národní, žeť i drobné *písně* národní, ano i *pověry* ničím jiným se neudržují v lidu nežli ústným podáním; a že se zachovávají v celku neporušené, o tom svědčí nepopíratelný starobylý *ráz* mnohých a *shoda* u nejrozličnějších národů.

Zpěvy R. K. povstaly v ústech *zpěvců* a zachovaly se *podáním* ústným, i jsou *samostatný* pramen starého dějepisu českého *vedle* Kosmy, *vedle* Dalemila, *vedle* letopisů německých.

21. Jméno Karla Velikého ve zpěvu „Záboj a Slavoj."

Zpěvu „Záboj a Slavoj" vytýká se, že popisuje děj bez určitých místností, beze jmen historicky ztvrzených. Po bedlivém proskoumání nemůžeme výtku tuto připu-

stiti. Jmenujeť se zajisté ve zpěvu tom jméno, ve středověké historii na nejvyšším vrcholu stojící, jméno *Karla Velikého*, a to ne na jednom nébrž na několika místech a způsobem, který po zdání našem sotva pochybnosti dopustí.

Jméno *Karl* podlé zákona hláskoslovného, u západních Slovanův (t. Čechů, Slovincův, Charvatův, a s některým obmezením i u Polákův) panujícího, nemůže se vysloviti jinak než *Král*. Na to ukázal již Dobrovský (ve Slovance II., 5). Výborné výsledky skoumání Hattalova ustálily s úplnou jistotou, že zákon jest, podlé něhož se *l* a *r*, které v německých a i latinskoromanských slovích slabiku náslovnou zavírá, buď samo nebo s následující souhláskou, přesmykuje před samohlásku v slabice té stojící *). K. p. něm. *Arm* zní u nás rámě, *Arbeit* = robota, lat. *arca* = rakev, *ordo* = řád, *Albis* = Labe, *Arbe* (ostrov dalm.) = *Rab*, něm. *Bart* = brada, *Furt* = brod, *Marmor* = mramor, *Carpona* = Krupina, *Scardona* (v Dalm.) = Skradin, *Stargard* (v Prusích) = Stargrad, Mempelgard, a pod., *Garda* (u jezera hornoitalského) = grad, *Garten* = gradina (zahrada), *Bord* (na lodi) = charv. brod (loď), *carpinus* = grab, hrab (habr), *dormire* = dřímati, *tertius* = třetí, *terere* = tříti, *moriri* = mříti, *Berg* = brěg (charv.) břeh, *walten* = vladu, *Walter* = vladař, *kalt* = chlad, *Volk* = pluk, *Milch* = mléko, *falten* = pletu, *culmen* = chlum, *Valdemar* = Vladimír, *gelb* = žlutný, *Silber* = stříbro, rusín. slibro, sribro, vedle serebro, *Gold* = zlato, *palus* = blato, *werth* = charv. vrědan (hoden), *Terglou* = Triglav, *Parchim* (v Prusích) =

*) Zvukosloví §. 89, 1.; Posudek čtení o srovnavací mluvnici Čelakovského str. 32 a 34; Srovnavací mluvnice česko-slovenská §§. 123 a 144.

Prachim, *karmula* = kramol (seditio, slovo Karlovi současné) a j. atd.

Zákon tento, ačkoli v celé své rozsáhlosti není posud ustanoven, stačí úplně, aby nám osvětlil původ jména *král* z *Karl*. Že později z *Karl* uděláno *Karel*, nic tu vaditi nemůže. Máme zajisté nejeden případ, že jména cizí v nejstarší době docela pravidelně bývala přetvořena, později však že přetvora tato byla opuštěna a novější méně pravidelná přijata. Tak k. p. jméno *Fabian* v nejstarší přetvoře docela pravidelně zní *Paběn*, *Sigmund* = *Žihmut* (v názvu osadním Žihmutice, Žimutice, Sigismundi villa), kdežto později obvykly formy jazyku našemu méně svědčící, jako *Fabeš*, *Zikmund*.

Jelikož pravidelná přetvora jména *Karl* přijala docela rozdílný význam, tím více bylo potřeba, pro jméno to ve vlastním jeho významu přijmouti formu jinou.

Slované před Karlem Velikým jména *král* jistě neznali. Panovníci jejich sluli po starodomácku *kněsi*, což příbuzno německému *kunig*, angl. *king*. Teprvé výboji Karlovými poznali mocnost novou, k jejímuž naznačení jazyk slovanský nepodával přiměřeného názviska. Jestliže Němci, poznavše moc římskou, panovníka římského značili jménem Caesarovým (Kaisar, Kaiser), což divu, že i Slované čeští a jižní Karla, který z franských panovníkův první nejmohútněji do života jejich zasáhnul, nazývali co panovníka jménem jeho křestným, a že název ten přešel i na jeho nástupce?

Jméno „král“ jen u západních Slovanův obvyklé jest, kdež u Charvatův, Slovincův, Čechův a Slovákův zní stejně, u Polákův s pravidelnou obměnou. U Slovanův východních (Rusů a Srbů) nikdy v užívání nebylo, leč že se jím značily panovníci západní. U nich pro spojení

s Cařihradem zobecnělo jméno caesar (zkrácené csárь, cárь). Maďaři název *király* přijali od slovanských sousedův západních.

Ukázavše tedy, že ve slově král tají se jméno Karla Velikého, přistupme již k rozboru zpěvu svrchu jmenovaného.

Místa, kdež se v něm král jmenuje, jsou:

1. — Však imě vieru k vojevodě,
Však srdce úporno *králu*,
Však zbraň bystru na *král*
2. — Otsavad buřmy protiv *králevým vrahóm*.
3. — I pozřesta lisíma zrakoma
Na *královy* voje.
4. — Ty jsi parob nad paroby *krále*.
5. — V osvětě plno bleska z *králevých* vojev.
6. — Vratno krajinú!
Tudy ty, jáz tudy, vyhubit vše *králevo*.

Divné, že ve všech těch místech řeč o králi jednom, aniž jméno jaké přidáno. Tak se ovšem zdá na první pohled, dokud králem rozumíme lat. rex a něm. König. Jinak ale bude, jak mile význam tento opustíce, krále vyložíme *Karlem*. Tu pak nic není ve všech těch místech, co by bylo neobyčejného anebo méně světlého.

Vezměme místo 2: *Králevi vrazi* podlé smyslu nynějšího neznamená než *vrazi*, *kteří na krále sočí*, *jemu úklady činí*. V básni naší však rozumějí se tím *vrahové* (váleční nepřátelé) *Čechův*, *poslouchající Karla* a jemu sloužící.

7*

Důležitý jest archaismus v místě

„Ty jsi parob nad paroby krále.“

Zde zajisté „*krále*“ není genitiv, což by naprosto bylo chybné, nýbrž jest accusativ množný adjektiva nominálné deklinace: „*král'*, *král'a*, *král'e*“, a stojí tady místo: *královy nebo králevy*.

Deklinace takové, na měkkou souhlásku v nominativu jednotném se končící, užívali naši předkové hlavně při jménech místných, která od názvů osobních jsou odvozena: K. p. Lutomyšl', Přemyšl', Boleslav', Chrudim', Kúřim' atd., což jest tolik co Lutomyslův, Přemyslův, Boleslavův, Chrudimův, Kúřimův hrad *).

Tuto tedy nalezáme formy té užívané také při jménu osobním (král = karl), i jest to jediný posud známý případ množného čísla jejího v staročeštině. (Viz Šafaříkovu staročeskou mluvnici str. 56.)

I třeba tedy jméno *král*, kdykoli v zpěvu našem přichází, psáti velikou písmenou: Srdce úporno Králu, zbraň bystru na Král', vyhubit vše Král'evo, Král'evým vrahóm, z Král'evých vojev, parob nad paroby Král'e.

Srovnání zpráv franských o bojích Karlových s Čechy, jež jsme na jiném místě **) podali, vede též k tomu, že ve zpěvu o „Záboji a Slavoji“ máme úryvek z bojův oněch. Důkaz námi vedený novým jest utvrzením mínění našeho, že zpěv ten pochází z doby ději blízké, a že ústnou tradicí a písemným podáním zachoval se až do té doby, kde Rukopis Královdvorský byl snešen.

*) Nyní jména ta užívají se v rodu ženském, za starých časův užíváno jich vždy v rodu mužském. Bratří ještě píší Mladý Boleslav. Rusové v případu tomto po retnicích přidávají l': Jaroslavl'.

**) Viz svrchu č. 9.

Později, kde jméno *král* přijalo obecný význam, což jistě velmi záhy vzhledem na panovníky západní a jmenovitě německé se stalo, nikdo by byl nemohl sepsati báseň takovým způsobem, aby v ní jméno velikého panovníka franského tak určitě vystupovalo. Že posud nikdo na význam pravý slova král v básni té nepřišel, toho příčinu jediné hledati jest v nedostatečné známosti zákonův hláskoslovných jazyka našeho, jakýž posud u nás vládl. Zamítajíce výklad Dobrovského odvozovali jedni, jako Hanka dle Karamzina (Krok II. 489), slovo *král* od kára či kázeň; jiní jako Marek vyvádějí *král* a *kraj* z jednoho a téhož kořene jako rex a regio; jiní, jako Jungmann (Slov. II. str. 162), porovnávají je s gothsko-islandským *Jarl*, Jerl = comes; jiní, jako Durich, odvozují byzantickou formu slova *král* „κράλης“, která i v řeckých listinách uherských králův přichází, od armenského *karol*, potens. Samy to výklady, které před kritikou obstáti nemohou.

22. Pověst o Kublajevně.

Jedno z těch dát historických, s kterými se potkáváme buď po prvé anebo v podobě zcela samostatné ve zpěvích Ruk. Král., jest také vědomost o zavraždění dcery tatarského chána, kterouž podává zpěv „Jaroslav“. Slov na to se vztahujících není potřeba opakovati, ješto jsou vůbec známá. Vědomost tato, která by sama sebou neměla velké váhy, nabývá nemalé důležitosti v osnově básně, ano, jako se přesvědčíme, i v historickém ohledu. Nesnadno jest podnes, tím nesnadněji bylo pak za času nájezdu tatarského, vysvětliti sobě příčiny, že Tataři v takovém množstvu náramném a v takové síle z Asie

na Europu udeřili a ji sobě podmaňovati začali. Podnes nám dějepis nedává zřetedlné odpovědi na otázku tuto; avšak za vpádu tatarského samého, ve století třináctém, mělo se za to, že příčina a počátek hnutí tatarského vůbec bylo *zavraždění dcery chánovy.*

Čteme zajisté v *souvěkém* přípisu dominikána uherského, bratra Juliana, k legátu papežskému, otištěném z archivů Vatikánských po prvé od Hormayera r. 1842 a po druhé od dra. Dudíka v Iter romanum r. 1855, tyto zprávy. Připomenouti třeba, že dominikán ten měl sobě poručeno jíti přes Prusy a Rusy do asiatské krajiny Magna Ungaria; když pak přišel na hranice starého Pruska, slyšel o velikých nájezdech a zádavách Tatarů.

O původu Tatarů a o počátcích války tatarské *slyšel* pak v Prusku vypravovati toto: „Vypravováno nám, že Tataři bydleli prvé v té zemi, kterouž nyní Kamáni mají, a že jsou opravdu prý potomci Ismaelovi, pročež prý též Ismaelité slovou. Země pak, ze které vyšli, slove Gotta, kterouž Ruben Gottu nazval“.

„První pak válka Turků měla tento počátek: V zemi Gotta panoval kníže, jménem Gurgutam; ten měl sestru pannu, která po smrti rodičů vládla nad rodinou a, jak se praví, po mužsku sobě počínala. Přemohla v boji sousedního knížete jednoho a oloupila ho o jeho statky. Když pak po několika dnech po druhé chtěla udeřiti na řečeného knížete tatarského, ten maje se na pozoru, podniknul dvojboj s děvou, přemohl ji v boji tomto a vzal ji v zajetí. Vojsko její bylo zahnáno na útěk. Když pak byla děva v zajetí, zprznil ji kníže a pro větší pomstu zprzněnou ji stíti kázal. Což když uslyšel bratr její, Gurgutam, vypraviv posla ku knížeti, toto prý mu vzkázal: Slyším, žes mou sestru zajatou a zprzněnou sťal; věz,

žes učinil skutek mně velmi protivný; byla-li sestra má souseda tobě nepokojná a škodila-li zemi tvé, mohl jsi poslati ke mně a za spravedlivý soud na ni žádati; anebo jsi mohl, šlo-li ti o pomstu z vlastní ruky, přemoženou i zajatou a zprzněnou za ženu ji sobě pojmouti. Jestližes ji ale chtěl z úmysla zavražditi, neměls ji zprzniti. Nyní jsi mně vinen dvojí vinou: Pozbavils ji cti panenské a učinils jí smrt ohavnou. Pročež ku pomstě za záhubu děvy věz, že veškerou mocí svou proti tobě boj zdvihnu".

„Což když uslyšel kníže, původce vraždy, znamenaje, že by odpírati jemu nemohl, prchnul se svými k sultánovi v Ornachu, zemi svou vlastní zanechav. Z této (a ještě z druhé příčiny) zdvihnul Gurgutam válku na sultána z Ornachu, přemohl ho, táhnul dále na Peršany i podmanil sobě říši perskou. Z kteréhožto válečného štěstí vzal sobě ducha, podrobiti sobě všecka království tohoto světa (ex his audacior effectus et fortiorem se reputans omnibus super terram, coepit facere contra regna, totum mundum sibi subjugare proponens)".

Dokud ještě dominikán Julián meškal na pomezí Ruska, přinešeny jsou zprávy, že veškeré vojsko tatarské přitrhlo ke branám západu a na čtvero zástupů se rozdělivši, na čtvero stran se pustilo: Jeden zástup k hradu ruskému Suzdálu, druhý na polední stranu do země Rusínů, třetí proti řece Donu ke hradu Ovruči atd.

Zatím zemřel Gurgutam a následoval po něm syn jeho cham (chaym), jehož jmeno nepřidáno.

Slyšel tedy dominikán z vypravování lidu ruského, že původ hnutí tatarského bylo zavraždění kněžny tatarské; nic není přirozenějšího, nežli že tato pověst po veškeré střední Europě se rozšířila, a že lid sobě tím vysvětloval také vpád Tatarů do Europy:

— Od vzchoda v zemích buřia vstáše,
Vstáše dceřé-dle taterska cháma!

Avšak, kterak to, že zpěv náš hlásá dále, jakoby kněžna tatarská zavražděna byla bývala v Europě, v zemích německých? —

Jest zpráva ze souvěkých letopisů ruských, jmenovitě z letopisu Volyňského (r. 1843 v Petrohradě vydaného) vážená, že před samým příchodem Tatarů do Slezska a na hranice české, u slezského města Středy (Neumarkt) stal se skutek následující: Po ztracení hradu Kyjeva, jehož Tataři ukrutnou mocí dobyli, utíkal se kníže Kyjevský Michal Vševolodovič s rodinou i družinou a s majetkem svým do knížectví Vratislavského (do Slezska). Průvod tento přepaden byl od obyvatelů města Středy, drahocenné věci pobrány, mnoho osob družiny zabito, a sama vnučka Michalova zavražděna (Uzrěvši-že Němci jako tovara mnogo est, izbiša jemu ljudi i tovar mnogo otjaša, i *unuku* jeho ubiša; Michail-že ne došedšu — i byst v pečali veliců).

Pověst o vraždé *této kněžny rusko-kyjevské* zmatena jest v lidu se zavražděním *oné kněžny tatarské.* Tím se vysvětluje vše, což se dí v „Jaroslavovi“. Kdežto ostatně podobná pověst německá (leg. o Sv. Hedvice) nemluví než o *ději* oné vraždy, přičítá zpěv „Jaroslav“ této vraždě *příčinu* války tatarské:

Né ot vzchoda v zemiech búřia vstáše,
Vstáše dceřé-dle taterska cháma,
Juž křěstěnští ludé pro kamenie,
Pro perły i pro złato zabili...
Když sie słyše Kubłaj, chám taterský,
Če sě sta se dcerú jeho drahú:
Sebra voje ze všech vłastí valných,
Těže s voji, kamo słunce spěje.

23. Chorúhev. — Bubny a trouby v staroruském vojsku.

Miklošič (Bildung der nomina im altslov. str. 28.) praví, že slovo „chorúhvy“ původu jest tureckého, jelikož prý se odvozuje od *chorjuk,* ocas. Máme za to, že tomu tak není.

Slovo *chorúhev* (korouhev) Slovanům známo jest z dob velmi dávných; nalezáť se ve formě *chorągvъ* již v rukopise Supraselském, kterýž v X. stol. nebo XI. byl psán. Že staří Čechové chorúhví užívali co znamení válečného, na to máme dvojí svědectví, jedno v Rukopise Královdvorském, druhé v Kronice volyňské-halické, sepsané asi ku konci XIII st. V Ruk. Král. dvakrát je řeč o chorúhvách, v básni „Oldřich a Jaromír“ „*chorúhvy* tu sbori na most vrazia“ a v „Jaroslavu“: „i chorúhvu výš nad hlavú točí“, „k Olomúcu chorúhvy jich věјú.“ Letopisec volyňsko-halický popisuje válečnou výpravu slavného knížete halického *Daniela* proti Čechům l. 1254, i vypravuje o dobývání Opavy takto: „I vyjechaša Čechove i několiko ich ubiša a drugija vygnaša; Beneš že stojaše pred vraty so *chorugovju*“. (I vyjeli Čechové i několik jich — Rusínů a Poláků — pobili a druhé vyhnali; Beneš pak stál před branou s chorouhví).

Turci v XIII., neřku-li v X. století nebyli v žádném takovém spojení se Slovany, aby tito od nich prapory a názvy praporův byli přijímali. Mnohem bližší a přirozenější výklad vyskytuje se v Alexandreidě, kdež sloveso *choroziti* přichází v tomto sestavení:

Všie sě hřecká země vzhrozi;
A však jedno sě *chorozi*
Město, chtě sě mu přiečiti.

Choroziti patrně znamená tolik co *chvěti*, *kolotati*, *pohybovati se* a užívá se tropicky o městě, Alexandru se vzpírajícím. Starosl. forma byla by *chorąziti*, odkudž slovo *choruhev*,*-va* zcela přirozeně jest odvozeno. Chorouhev jest tedy znamení válečné, na němž něco vlajícího, chvějícího jest připevněno. —

Užívání bubnů jest prastaré. Písmo svaté starého zákona, počnouc od první knihy Mojžíšovy až do knih Machabejských, zmiňuje se o bubnech jakožto nástrojích, kterými zpěv býval provázen. Ani Řekům bubny (tympana) nebyly neznámy, jelikož jich jmenovitě kněží Cybelini užívali při bohoslužbách. Bubny co nástroje k dávání *válečných* znamení nejprvé shledáváme u národův orientálských, a to dle svědectví Justinova jmenovitě u Parthův. Římané za starších dob užívali jen rohů a trub; ale za císařův uveden u vojsk i buben, patrně dle příkladu národův orientálských. Ve středověku víme ze současných svědectví, že bubnův užívaly vojska *česká*, *uherská a ruská*. O tom, že Čechové měli bubny, víme nejen z Rukopisu Králodvorského, ale i z kroniky *Vincencia Pražského* (tympanum bellicum percutitur, tympanum signum bellicum percutitur, signum Bohemorum) a z vypravování kanovníka *Radevika* (Quanta poterat velocitate suis Bohemis arma capere etc. jubet Vladislaus, ipse cum electis militibus et tibicinis et tympanistris praeire. Nostri Germani ex sono tubarum et tympanorum amici regis Vladislai adventum cognovere), kteří obadva co očití svědkové dotvrzují, že vojsko české u Milána l. 1158 bubny mělo. Kromě toho vysvítá z Alexandreidy, že Čechové v XIII. století bubnův válečných ovšem znali, neboť čteme (Výbor I., str. 1073, Anthol. I. 32):

Byť sě sdálo tu býti,
Co by tu usłyšał hrózy,
Když sě hnuchu ottud vozy!
A co by také usłyšał
Z šalmějí, *z bubnóv* hrozný šał!

Že *Uhři* měli bubny válečné, dovídáme se z kroniky *Ypatievské*. Izjaslav Mstislavič l. 1152 krále uherského Gejzu II., zetě svého, povolal na pomoc, a když se u Jaroslavi v Haliči setkali, vešel Izjaslav do stanu králova a radili se spolu v noci o zejtřejším boji. „Utrii-že deň ráno korol udarja *u bubny* i tako ispolca polky svoja, poide ko Izjaslavu (Zejtřejšího pak dne ráno král udeřiv v bubny a zšikovav pluky své, přišel k Izjaslávovi).

Ještě četnější a určitější jsou důkazy o tom, že *Rusové* ve válkách užívali bubnův. V letopisech ruských pocházejících z XIV. věku (a vydaných z rukopisův poprvé od r. 1837 do r. 1850 od „archeografické kommisie ruské“) nalezají se o tom následující místa: *K letu 1151*: V Djurgja *v bubny* v polku udariša i v truby vostrubiša. Tako-že u Vjačeslava i u Izjaslava i u Rostislava počaša *biti v bubny* i v truby trubiti, polci-že načaša dospěvati (U Jiříka velikého knížete Kyjevského v bubny ve vojště udeřili a v trouby zatroubili... Též u Václava i Izjaslava i Rostislava počali bíti v bubny a v trouby troubiti, plukové pak počali přicházeti). *K letu 1210*: Bjaše bo u Jurja stjagov 13 *a trub i bubnov 60*; molvjachut bo i pro Jaroslava stjagov u nego 17, *a trub i bubnov 40*. (Byloť u Jiřího v bitvě Lipické praporů 13 a trub i bubnův 60; i u Jaroslava prý 17 praporův a trub i bubnův 40.) Z posledního místa viděti, že bývalo tolikéž bubnův co trub ve vojště.

Svědectví tato jsou úplně nezávadná a tak jasná, že k nim ničeho dodávati netřeba. Čteme-li tedy v Rkp. Králodvorském při líčení události od l. 1004:

„Udeřichu rány bubny hromné,
Vyrazichu zvuky trúby hlučné“

a při líčení bitvy od 1242:

„Vzezvučały hłasy rohóv lesních,
Udeřiły zvuky bubnóv břeskných“,

nejsou to žádné anachronismy ani hájkoviny.

Bubny a trouby byly v XII. století kromě vší pochybnosti u národů východních (Slovanův a Uhrův) docela obyčejnými nástroji válečnými, a nebylo třeba válek křižáckých a seznámení se s řádem vojenským Abdel-Mumenovým (od l. 1150), aby Čechové bubny poznali a u sebe je zavedli.

Slovo *buben* prvotně znělo *bambenas*. Utvořeno jest zvuku *bom* zdvojením kořene (Stsl. bąbenъ), i jest příbuzno latinskému *bombus* (u Varrona, Catulla, Persia atd.) a litevskému *bambu*, bručím.

24. Srovnalost písní s rusínskými.

Erben v Kytici na r. 1859 podal překlad tří koled rusínských, z nichžto dvě *Oj v poli v poli* a *Oj ve sádečku* zvláště důležité jsou proto, že netoliko rozměrem ale i obsahem znamenitě se shodují s *Kyticí*. My zde připomenouti chceme některé jiné srovnalosti, neméně zajímavé. Předně jest baláda ve sbírce Václava z Oleska (1833 ve Lvově, str. 488.) složená týmž rozměrem jako

Ludiše a Lubor, což tím vážnější, jelikož rozměr ten, u Srbův dosti obyčejný, v rusínských písněch velmi zřídka se vyskýtá:

Oj try lita, try nedily,
Jak kozaka v lisi vbily atd.

Za to rozměr *Zarmoucené* v lyrických písněch rusínských ovšem jest rozšířenější. Ve sbírce Žegoty Pauliho (ve dvou dílech 1839 a 1840):

Svity, zore, na vse pole,
  Zakůł misěć zůjde,
Zakůł do mene miłeńkyj
  Večeraty pryjde (I. str. 46.)
Pryletiła zozułeńka
  Z temnoho lisočku,
Siła, pała, zakovała
  V zelenům sadočku. (II. str. 114.)

Nejkrásnější z nich a věru pravá rodná sestra písní Královdvorských jest ukrajinská v II. díle str. 124. též sbírky:

V ohorodi chmełynońka
  Hrědky ustyłaje:
Promež ludmy divčynońka
  Oj hůrko rydaje.
Ščož chmełyna zełeneńka
  Ščo nevit sě v horu?
Ščož divčyna mołodeńka
  Prokłynaje dolu?
Jak chmełyni v horu vit sě:
  Tyčyny nemaje?
Jak divčyni nežuryt sě:
  Kozak pokydaje?

V zahrádečce keř chmelový
  Hřádky obestýlá:
Mezi lidmi dívka mladá
  Oj hořko naříká.
Což chmelina zeleňoučká
  Nevine se zhůru?
Což dívčina ta mlaďoučká
  proklínává osud?
Jak chmelině zhůru vít se,
  Když týčiny nemá:
Jak dívčině nermoutit se,
  Když Kozák pohrdá!

Podobné tři písně rusínské *s nápěvy* vydal Vašák ve sbírce „Národní zpěv a ples slovanský“:

— „Oj ty žyveš na horońce
  A ja püd horoju etc.“
— „Jedna hora vysokaja
  A druhaja nyzka etc.“ (sešit 1.)
— „Stojit javür nad vodoju,
  V vodu pochyłyv sě etc.“ (sešit 2.)

Načež hlavně proto ukazujeme, že by se nápěv některé z rusínských těch písní nepřirozeněji hodil k naší „Zarmoucené“, když nápěvu českého neznáme.

25. Zpěv o Tatařích u Olomouce z r. 1807 a zpěv o turnajích z r. 1562.

Známo jest, kteraký znamenitý převrat a pokrok stal se v básnění našem po objevení Rukopisu. Nový, zdravější duch zavanul pojednou v básnictvu našem. O slabosti, která před objevením Rukopisu ve zpěvích našich

básníků panovala, svědčí na př. následující výňatek z dlouhé básně Vojtěcha Nejedlého, předního z tehdejších básníků, otištěná v Hlasateli českém r. 1807. Báseň sama oslavuje Jaroslava ze Šternberka a líčí boj Olomúcký těmito slohami:

Moudrý hrdina pád kuje,
Nepřáteli naplňuje
  Nesmyslnou hrdostí;
Sám pak v Holomouci s svými
Bojovníky udatnými
  Zavírá se s chytrostí.
Nepřátel zde zkázy hledá;
Z města vyloudit se nedá,
  Krotí bujnost hrdin svých.
Tatarové prozpěvují,
Vsi a hrady zapalují,
  Majíc posměch z Čechů mdlých.
Darmo zbitých hlavy nesou,
Darmo měšťané se třesou,
  Vidouc hlavy krvavé;
Darmo prosí na kolenou,
Aby myslí rozhorlenou
  Ztrestal lotry nepravé.
Nechť se lítý Tatar vzteká,
Jaroslav náš času čeká,
  Až by jako matící hrom
S šlechetnými bojovníky
Na bezbožné ukrutníky
  Vraziv, ztřel je co blesk strom.
Neplač nevinnosti svatá,
Žen a mužů těla spiatá
  Rozváže ctný hrdina.

Vyvalí se jako moře
Hltající, setře hoře,
Jak jen padne hodina.
Když se strašlivá noc blíží,
Spaní zpité vrahy tíží,
Hrdin volá znamení;
Jaroslav již vojsko vede,
Ohněm, mečem katy bledé
Tepe v plném zmatení.
Bitva bouří, břinčí meče,
Řeka vřelé krve teče,
Stohy těl se k nebi pnou;
Jaroslave! Skály trnou,
Když se s tebou naši hrnou,
Když mře Peta rukou tvou!
Jak bůh řídíš jasným okem,
Nepřátelé strašným skokem,
Pomatení běhají.
Kam se lítí draci děli,
Co svět pohltiti chtěli?
Kde se pychou spínají?
Nemá písku tolik moře,
Není prachu v hrozné hoře,
Na nebi hvězd nesvítí,
Jak k nám z zemí zamračených
Ukrutníků nezdařených
Přihnalo se k pobití!
S nocí zašli Tatarové;
Slavou krásní hrdinové
Drtí pouta nevinným.
Mdlé a potlačeoé cnosti
Vešly z rukou ukrutnosti,
Mužným skutkem jediným.

Vysvobozená vlast plesá,
Bratr bratru k srdci klesá,
Matka synu v náručí,
Vzdává, milka vinouc k sobě,
Díky, Jaroslave! tobě,
Že jí ouzkost nemučí! atd.

Kdo by se neusmál, čta báseň tuto a znaje zpěv „Jaroslav“ z Rukopisu!

V následujících řádkách podáváme výňatek ze zpěvu o turnajích z r. 1562 od Jiříka Trnického z Trnic složeného a rovněž chabého:

Třikrát se potkali, Karlovi dank dali
Pro jeho převelikau ušlechtilost,
Neb byl nad jiné v turnaji host
Pro svau přespanilau vzytečnau mladost.
Potom jiní v turnaj šli, mužsky se potýkali,
Až přišla na dva sobě protivná:
Ti bez lítosti k sobě hnala,
Až obadva s koňmi na zem upadla.
Ti koni stát nemohli,
Až jsau jim pomohli,
A s těžkostí je z placu ven vyvedli.
Bylo se čemu diviti,
Že takovú sílu dal jim Bůh míti!
Všickni se spořádali,
Znovu k sobě hnali,
Dřeva o sebe po třikrát lámali,
Statečně mužsky to činili,
Že je všickni přistojící chválili,
Každý se na své místo zas
V ordnung postavil,

pro svú cnost koněm bystře zatočil.
Bylo jich sedmdesát párů,
Kteří v tom turnaji honili spolu.
Polem lermo traubili,
Silně bubnovali;
Dobyv každý meče,
Vesměs se bili;
Peří to z mnohých pryč spadlo,
Málo celých zbrojí na nich zůstalo.
Až frýd ráčil (císař) poslati,
Aby zanechali.
Mnozí nerádi od sebe odjeli,
V tom turnaji vždy pořádně
Čtyry hodiny trvali ustavně atd.

26. Výtěžek z ruských letopisů.

Znamenitým pramenem ke studium Rukopisu Kralodvorského jsou letopisy ruské, vypisující děje ruské v 11., 12. a 13. století, z rukopisův vydané poprvé snahou a prací cís. archeografické komissí počínajíc od roku 1846. Z líčení těchto letopisných možno teprvé rozřešiti mnohou posavadní záhadu, osvětliti mnohé posud nevyjasněné rčení, ano i objasniti mnohé v Rukopisu spomenuté a posud nepovšimnuté dějepisné udání, jakž níženji bude ukázáno.

Již předešle ukázali jsme na základě letopisů těchto (kterýchžto cena tím více roste, že jsou psány ne po latinsku ale po staroruskú), že Rusové i Uhří, tak jako Čechové potřebovali trub i bubnův jakožto nástrojů válečných, a že i chorúhve jakožto znaky válečné u nich

se nacházely. Tentokráte chceme objasniti slova Rukopisu ve zpěvu „Jaromír a Oldřich" obsažená:

Chorúhvy tu sboři na most vražiú.

Z letopisův poznáváme, že skutečně byl způsob válečný, zarážeti korouhve neboli zástavy do země, když se boj začínal, aby ti, kdož bojovali, spravovali se v bojování svém, vidouce podle korouhve, zdali přemáhají nebo zdali podléhají, čehož obého znamenáno podle toho, dokud korouhev zatknutá do země stála nebo klesala.

K letu 1093 vypravují letopisy o boji s Plavci: Knížata ruští spolčivše družinu, táhli na Plavce, i šel na pravé straně Svatopluk, na levé Vladimír, v prostředku Rostislav. Minuvše Trepol, prošli val tak zvaný Plavecký. A zde šli Plavci proti nim, střelci (t. j. lučníci), napřed; naši pak stanuli mezi valem, postavili korouhve své (postavišа stjagy svoi) a střelci vyšli z valu; a Plavci přišedše k valu, postavili korouhve svoje, a nalehše nejprvé na Svatopluka, i prolomili pluk jeho; Svatopluk však křepko stál, atd.

K letu 1153 vypravuje se o boji Izjaslava s Haličany na řece Seretu: Tehda Izjaslav zajímal muže halické a Haličané zajímali muže Izjaslavovy, na rozhoně, i zůstal I. s malou družinou na bojišti i postavil korouhve halické, a Haličané (přelstění) chvátali pod korouhve své, i zajato jich množství.

V boji r. 1107 mezi Plavci a knížaty ruskými u Lubna nebyli Plavci ani s to, aby postavili korouhev svou, ale prchli na koních s chvátáním (Polovci-že užasoša-sja, ot stracha nev zmogoša ni stjaga postaviti).

Již předešle bylo zmíněno, že také při vpádu Rusů

do starého Opavska r. 1254 „Beneš Moravan s korúhví stál před vraty hradskými“, bráně město.

Podlé korouhve spravovalo se vojsko; i ohlašovali se Kyjevané r. 1146 k Izjaslavu knížeti svému: Kdež uzříme korouhev tvou, tu my s tebou budem pohotově (gdě uzrim' stjag tvoj, tu i my s toboju gotovy jesmъ).

Na žerdi korouhve vlály připevněné z látek praporce; Čechové když táhli na Milán, vyjíždějíce z Prahy, měli na korouhvích praporce červené (vexilla rubea). O boji knížete ruského Michalka s Plavci r. 1169 vypravuje se, že když obě strany se srazily, Plavci dostoupili až korouhevníka ruského, kdež stál s korouhví zaraženou, i strhli prapor s korouhve, i smísily se tím obě strany. I zamyslil Vladislav, vojevoda Michalkův, dobytí korouhve Michalkovy a natknouti na ní jiné znamení: přilbici svoji; což se mu i zdařilo.

Rozvinutí praporce bylo dalším znamením o počétí boje. Vypravuje se r. 1149 o boji před hradem Luckým: Přiblíživše se bratří ke hradu, i spatřili korouhve otce svého, a pěší vytrhli ze hradu a pouštěli střely na ně; bratří pak nepoznali úmyslu bratra Ondřeje, chce-li totiž udeřiti na pěší; neboť ani korouhev jeho neviděli rozvinutou (zane i stjag jego vidjachut ne vъzvoločen); než on spolehaje se vždy více na Boha, napřed přede všemi vyrazil na protivníky a družina jeho za ním, i zlomil kopí své s protivníkem. I dali se pěší na útěk ke hradu po hrázi (hrobli). Ondřej pak sám žene se po nich, že ani družina jeho nevěděla; toliko dva menší z jeho panošů vidouce knížete svého u velikém nebezpečenství, neboť byl již obstoupen od vojínů, hnali za ním.

* * *

V „Jaromíru“ a v „Jaroslavu“ připomínají se trouby a bubny vždy ve spojení jako nástroje při vojsku:

Udeřichu rány bubny hromné,
Vyrazichu zvuky trúby hlučné. —
Vzevzučały hłasy rohóv lesních,
Udeřiły zvuky bubnóv břeskných.

Letopisy ruské dávají zprávy, ze kterých vysvítá, že obojí nástroj býval spojen při vojsku. Vizme příklady 1151: Utrii-že deň, jako zorě načaša sja zaimati, pereže u Djurgja v bubny v polku (biša) i v truby vstrubyša, polci že načaša dospěvati; tako-že i u Vjačslava, i u Izjaslava i u Rostislava počaša biti v bubny i v trúby trúbiti, polci že načaša dospěvati.

V Lipické bitvě 1216 bylo u Jiřího korouhví 13, trub a bubnů 60; též i o Jaroslavu mluvili, že u něho jest korouhví 17 a trub a bubnů 40 (trub a bubnov).

* * *

V „Čestmíru“ čteme, že když Čestmír vyrazil se zástupem na Vlaslava,

S niem ze stienóv lesniech vyrazi *třas* —
Třas osěde četné voje vrahóm:
Vzad! Vzad! — Strach i jim by ze všia lesa,
Rozprnu se řady sěmo tamo.

V letopisech nacházíme svědectví, že staří Slované patrně sobě představovali strach i hrůzu jako zosobnělou:

1019. V bitvě mezi Jaroslavem a Svatoplukem na poli Letském k večeru konečně odolal Jaroslav, a Svatopluk prchnul. Byl pak Svatopluk prvé zavraždil bratra svého Borisa. „I běžašču jemu, *napade* naň (t. j. na Svatopluka) *běs*, a razslaběša kosti jeho, ne možáše sěděti, i nesjáchuť i (jeho) na nosilěch.“ Přinesli ho k Břešti,

prchajíce s ním, on pak volal: „Poběhněte se mnou, ženou se po nás!“ — Lidé jeho vyslali, zdaliž kdo žene po nich, i nebylo nikoho, kdo by sledem po nich hnal. I prchali s ním dále; on pak v nemoci leže, vzchopil se a volal: „Ó, hle, kterak ženou! Poběhněte!“ I nemohl postrpěti na jednom místě, i proběhli celou zemi polskou, až přiběhli v pustinu mezi Lechy a Čechy, kdež se zbavil života. —

Však i podnes říká se o přestrašeném, že padnul na něj strach, že strachem jest posedlý.

* * *

Ve zpěvu „Jaroslav“ praví se, že Moravané zápasíce s Tatary, na vrch Hostejn se zatáhli a tam

V husté tmě křestěné náspy vrhú,
Náspy zakopané kołkoł vrcha;
— skácechu dřeves dvadset,
Všech dvadeset, če jich tamo stáše;
Přivalichu klády pokraj násep,

kdežto Tataři vešken chlumek kolem otočili:

— kołkoł chluma
Až do nedozíráma daleka
Na rúčiech tu koniech vniúž hemžechu,
Nosúce na kopiech napíchané
Hłavy křesťan vzvýš k chamovu stanu.

Není sice nic divného, že v bitvách bojovníci naleznouce místo příhodné, na rychlo se hradbou opatřují; přece však ukážeme příklady, že se v takových hradbách dosti dobře bylo lze obrániti nepřátel sebe silnějších. Vypravují letopisové čeští o prvním krvavém sražení polním mezi kališníky a vojskem královským dne 4. list. 1419,

„že k těm, kdož byli z Knína vyslaní, proskočí viece než sto lida Ústského; nebo byli blíž odtud také se na jeden vrch utekli, chtiec se k brani postaviti, a počechu sobě zédku dělati z suchého kamene, aby k niem jiezdní tak brzo nemohli. Takž pak ti páně Petra Konopišťského počechu s nimi rokovati, aby se dali panu Petrovi na milost. Oni toho učiniti nechtěchu, ufajíce v retuňk; jakož se i sta, že ihned uzřechu lid ten veškeň, kterýž v Kníně byl, an jim táhne na retuňk s korúhvemi městskými. To uzřev pan Petr s svými, nezčekav jich, jede pryč k Hoře.“ Podobně i Žižka u Malešova na vršku se ohradil, kázav několik vozův pícných odděliti a kamením naplniti, a postavil je do prostřed houfu mezi jízdné, aby Pražané jich nesezřeli. I přepustiv Pražan polovici před dál, kázal na ně svým jízdným se hnáti, a pěší mezi jízdnými ty vozy točili, a když k houfu jich přitáhli, kázal na ně ty vozy svrchu pustiti a tak jich šiky všecky těmi vozy rozrazil.

V bitvě na řece Kalce r. 1223 — vypravují letopisy ruské (Trojický zejmena) — veliký kníže Mstislav Kijevský, vida, že boj s Tatary ztracen, stoje na vrchu při samé řece, kde bylo místo kamenité, zpořídil sobě hradisko z kolů (palisad) a bil se s Tatary ještě za tři dní (stal bě na gorě nad rěkoju Kalkoju; bě bo město kamenisto, i tuto učiníša gorod s koljem, i bi sja s Tatary iz grada po 3 dni).

27. O Novohradě v „Jaroslavu“.

V „Jaroslavu“ praví se, že Tataři po velikém vítězství svém v Rusích

Dvě královstvě sobě podmanichu:
Starý Kyjev a Novýhrad prostran.

Posud vůbec za to pokládáno, že Novohradem zde jmenovaným rozuměti sluší Novohrad tak zvaný Veliký. Avšak věc tato má se jinak. Novohradem v „Jaroslavu" připomenutým sluší rozuměti *Novýhrad-Vladiměř* nad Klazmou, jakž tuto ukážeme.

Především dlužno pomněti, že zde jmenovány jsou oba hrady jakožto *hlavy* dvou království (vlastně knížectví) ruských, neboť přídavné „starý" nevztahuje se na knížectví (Kijevské) ale na *hrad* Kijev, taktéž i přídavné „prostran" na *hrad* Novýhrad.

Výhradným jménem *Novýhrad* známy jsou v starém Rusku toliko dva hrady: Novohrad Veliký nad Ilmenským jezerem a Novohrad Svatoplukův (Novohrad Svatopolč) na Desně, dnešní Novohrad Severský. Avšak Veliký Novohrad ani země k němu náležející nepodlehla nájezdům tatarským, aby ji sobě byli podrobili tak, jakž v „Jaroslavu" praveno. Tataři na těch stranách nepřišli dále než ke hradu Tržku (Toržek) r. 1237: I tako vzjaša pogani grad Toržek i izsěkoša vsja; ubijen Ivanko posadnik Novotoržsky etc. Togda-že gonjaša-sja (Tataři) ot Toržku Seregěrskym pútem volni do Ignača-Kresta, a vse ljudie sěkušče aky trávu, za sto verst do Novagoroda ne došli. *Nov-že Gorod zastúpi Bog i Sv. Sofija.* A Batij-že otselě vroti-sja i priide k gorodu Kozelsku atd.

O *Novém Hradě* (Severském) vypravují letopisy, že Tataři hned roku 1223 po vítězné bitvě na Kalce přirazili na něj a že jim hradčané zmatouce jich sobě, s vojskem ruským slavně vyšli naproti, načež od Tatar vše pobito a hrad spálen (I došedšim Tatarom do Novagoroda Svatopolčkago, nevěduščim-že Rusi lsti Tatarskyja, pochodjachu protivu im so kresty; oni že izbiša vsja). Avšak ani tento Novohrad nebyl hlavou knížectví

Kijevskému rovnorodého, aniž také Tataři toho času opanovali krajinu tuto; neboť po bitvě na Kalce, ač vítězi, nezůstali v ruské zemi, ale do země Tanogajské se vrátili, aniž přišli zase až r. 1237; načež ovšem padnuli brzo i Vladiměř i Kijev.

Násilné a kruté dobytí *Vladiměři* a *Kijeva* r. 1238 a 1240, nímž dovršeno pokoření zemí ruských pod jarmo tatarské, bezprostředně předcházelo nájezdů tatarských do Polska a Moravy s jedné a do Uher s druhé strany r. 1240; také pád jejich tragický způsobiti musel převeliký dojem v západní Europě. Vtrhnutí Tatarů do Rus r. 1237 stalo se nenadále, mnoho let po vpádu prvním, který se skončil bitvou na Kalce. Vtrhli v zimě z asiatských pokrajin přes lesy uralské do zemí na hořejší Volze ležících (Togo-že leta na zimu pridoša ot' vstočnyje strany na Rjazanskuju zemlju, lěsom, bezbožnii Tatari) a onedlouho dobyli Rjazanu, Moskvy a zaměřili k Vladiměři.

Hrad Vladiměř nad Klazmou, založený a pojmenovaný po knížeti Vladimíru Monomachovi (pan. 1113—1125), stal se hlavním hradem čelného po Kijevu knížectví. Roku 1193 byl „požár veliký v Volodimeri gorodě: V polnoči zažže-sja i gorě malo ne do večera; cerkví izgorěša 14 a goroda polovina pogorě.“ R. 1199 opakoval se požár veliký (vo vremja liturgii zagori-sja, i gorě do večera; cerkví sgorě 16 a goroda malo ne polovina). Následkem těchto ohňů byl hrad Vladiměř zcela nově vystavěn, a jmenován od té doby také *Nový-hrad*. O velikém prostranství jeho svědčí nejen veliký počet kostelů, ale i to, že měl několikero hlavních vrat neboližto bran, tak jako Kijev: Zlatá Vrata, Orininy

Vrata, Měděná Vrata, Volžská Vrata. Dobře tedy sluje v „Jaroslavu“: Novýhrad prostran.

Dobytí hradu toho skrze Tatary vypisuje se takto: V sobotu masopustní 1238 začali Tataři stavěti lísy a praky až do večera a v noci obehnali hrad týnem; pak v neděli ráno přistoupili ke hradu. A byl pláč veliký v hradě a ne radost. I vzali hrad do poledne. Od Zlatých Vrat u kostela Spasitelova vniknuli do hradu, prošli všechen hrad a odtud od severní strany od Lybedi k Orininým Vratům a k Měděným, odtud pak od Klazmy k Volžským Vratům, a tak brzo vzali Novýhrad (i tako skorě vzjaša Novyj-Grad). Obyvatelé prchli v Pečernyi hrad, kde se s biskupem zavřeli do chrámu; avšak Tataři vyrazili vrata chrámová, zapálili chrám a kdo neuhořel, toho železem pobili. Knížectví Vladimírské bylo zničeno. I byl toho roku poplach zlý po veškeré zemi ruské od Tatar, a lidé sami nevěděli kam běžeti.

Podobný osud potkal onedlouho i staroslavný Kijev. R. 1240 na zimu přitrhnul Batu s množstvím Tatařínů a obstoupil Kijev se všech stran. I nebylo ničeho slyšetí pro skřípot vozíků jeho, pro řvání velbloudův jeho, pro řehtání stád koní jeho. S Batuchanem byli bratří jeho Urduj, Bajdar, Bičur, Kaidan, Bečak, Menguj a Kjujuk a jiní z vojevod Sebedjaj, Boktur Burundaj, Bastyř s vojskem 600.000 mužů silným. V Kijevě velel vojevoda Dmitr; i bránili se z hradu křepko. Ale Tataři z praků stříleli do zdí hradských ve dne v noci, i vyrazili zeď u Lašských vrat; tam se hradčané mnoho potýkali s Tatary, načež druhé hradisko zpořídili okolo chrámu Bohorodičky. Do chrámu snášeli obyvatelé zboží své, i lidu natlačilo se do něho, až se budova zbořila od tíže. Nazejtří znova nastal boj; když pak vojvoda

Dmitr raněn byl, přestal odpor a Tataři se zmocnili hradu slavného, v den Sv. Mikuláše, 6. decembru. Vítězi spálili a zhubili hrad, a pospíchali jedním proudem do Uher, jiným do Polska, kterýž se napotom po bitvě u Lehnice okolo Kladska uhnuli do Moravy, směrem do Uher.

Pád dvou těchto hlavních hradů nejpřednějších knížectví ruských: Novohradu-Vladiměři a Kijeva, bráněných do nejvyššího přemožení, způsobil ohromné leknutí a úžas ve střední a západní Europě. Europští, kteříž chodili do Kijeva co do nejpřednějšího obchodního města na východě, přinášeli strastné zprávy na západ a knížata prchající s tím, což měli nejdražšího, potvrzovali a rozmnožovali hrůzu převelikého toho neštěstí.

28. Osoba Jaroslava.

Již ve předešlých článcích o Rukopisu zanášeli jsme se opětně zpěvem „o velikých bojech křesťan s Tatary", jinak známým pod názvem „Jaroslav". Co se týká boje na Moravě, tož není pochybnosti, že Olomúc byl oblehán i dobýván od vojsk tatarských, kterým velel jmenovitě Baidar, bratr Batuchána, a Bedaj-bogatúr (známý Peta). Není pochybno, že Tataři hradu a města Olomúce, kde se s župním lidem slovanským bránili němečtí měšťané domácí, nedobyli. Jest jisté, že král Václav vypravil vojsko české s částí Němců na Moravu a že se u Olomúce strhla bitva, ve které Baidar zabit jest od vůdce českého, jménem Jaroslava. Neméně jest jisté, že Tataři po bitvě u Olomúce, která se stala asi v druhé polovici měsíce junia 1241, branou uherskou u Bánova do Uher se zatáhli a tam brodem Hlohoveckým přes Váh přešedše, s vojskem Batu-chánovým se spolčili.

Ruk. Kral. jmenuje zábojcem Baidara v bitvě u Olomúce Jaroslava; z vypravování samého vysvítá, že byl Jaroslav vůdcem onoho vojska českého, kteréž král Václav po bitvě Lehnické k osvobození Olomúce vypravil, sám s ostatním vojem za ním táhna.

My v osobě Jaroslava spatřujeme *Jaroše*, muže nad jiné znamenitého a v dějepisu krále Václava I. i Přemysla II. velice vynikajícího, příbuzného rodu Sternberského, kterýž se psal ze Slivna. Domnění své podpíráme následujícími důvody:

Jaroše ze Slivna nacházíme od r. 1237 až do roku 1253 ustavičně při dvoře krále Václava, spolu s pověstným Ojířem ze Friedberka a jinými z panstva českého, moravského i německého.

Když král Václav v měs. aprili a maji 1241 po bitvě u Lehnice vraceje se do Čech, přes kteréž byl napřed vyslal část vojska do Moravy, zastavení měl na hradě Königsteině, nacházeli se u něho dne 7. máje, jak listina u Erb. 482 svědčí, mnozí páni, zejmena také Ojíř ze Friedberka, Bernart z Kamence a jiní, nikoli však Jaroš, kterýž jinak vždy býval při králi (1237 ve Znojmu, 1239 v Chotěšově, 1240 v Brně, 1241 v Hradci nyní Králové, 1248 v Brně, 1249 v Litoměřicích atd.). Jest tedy pravdě podobné, že Jaroš táhnul s vojem českým na Moravu napřed.

V měsíci oktobru 1241, tedy brzo po vypuzení Tatarů z Moravy, jmenuje se Jaroš královským podčeším (pincerna), nacházeje se tu ve společnosti Jindřicha Durinského, Ojíře, Epa bratra svého, Soběslava podstolí, Zdeslava z Chlumce a mnoha osob Moravanů. Ještě r. 1240 v aprilu slove jednoduše Jaroš de Boemia, kdežto toho času byl Bavor podčeším (r. 1238). I jest podobné,

že dvorský úřad tento dán jest Jarošovi za zásluhu jeho válečnou. Později r. 1249 dostalo se mu úřadu podstolí (dapifer) dvorského, a roku 1253 purkrabství Loketského.

V rozepřích mezi králem Václavem a Přemyslem synem stál Jaroš vždy pevně při králi, i neodstupoval od osoby jeho po ten celý čas. Že však u Přemysla přes to přece měl vážnost a náchylnost, vysvítá předně z toho, že byl roku 1251 vyslán od Václava k Přemyslovi na Moravu co posel (tunc nuntius de Boemia e parte regis missus ad dominum marchionem 1251), pak i z toho, že ho Přemysl hned po smrti krále Václava (22. sept. 1253) učinil purkrabím hradu Pražského (v decembru 1253).

Avšak i positivné svědectví o válečnosti Jarošově máme, ant v bitvě u Kroissenbrunnu roku 1260 hlavní voj, ve kterém se nacházela posvátná korouhev sv. Václava, pod jeho velením válčil (exercitus ejus, in cujus medio ferebatur vexillum Sti. Wenceslai Martyris. Cosm. Cont. 404). Jaroš sám osobně o té bitvě vypravoval před biskupem Pražským, proboštem, děkanem a kanovníky v kapitole Pražské; vypravoval, že ve svém vojsku neutrpěl žádné ztráty ani na lidech ani na koních, ješto se nepřátelé, kamkoli se voj s korouhví sv. Václava na ně obrátil, bez boje na útěk dávali.

Otec Jarošův, Albert ze Slivna (jmenován od r. 1223 do r. 1240), byl r. 1231—35 sudím zemským, později sudím dvorským, roku 1240 komorníkem českým. Strýc Jarošův, Rudolf, zastával roku 1238 úřad dvorského podstolí. Bratr Jarošův slul Eppo ze Slivna, syn konečně Albrecht.

Pánové ze Slivna, odjinud z Podě-ús, byli příbuzní rodu Sternberského. — Statky Sternberkův nacházely

se v staré župě Kouřimské, kdež jim také patřily Zásmuky; Podě-úsy pak leží v samém sousedstvu Zásmuk. — Diviš z Divišova, předek Sternberkovců, jenž umřel okolo r. 1240, prodal klášteru Tišňovskému statek svůj na Moravě, Komín řečený; hlavním pak prostředníkem koupě této byl otec Jarošův, komorník Albert ze Slivna. — I to jest pozoruhodné, že se dvorské úřady podčeší a podstolí velmi zhusta nacházely při osobách rodu Sternberského: Zdeslav 1217 byl podčeším, Diviš 1205—1213 podstolím, Rudolf ze Slivna 1238 podstolím, Jaroš sám 1241 podčeším a 1249 podstolím; Zdeslav ze Sternberka 1253 podstolím, Jaroslav syn jeho podčeším atd. Nejjadrněji ale svědčí o příbuzenstvu Slivenských se Sternberkovci, že současník Jarošův z rodu Sternberkův, Zdeslav, jenž okolo roku 1240 přejal statky po otci, syny své nejstarší nazval jmény Slivenských, prvního Albrechtem (Albertem) po Jarošovu otci, druhého Jaroslavem (Jarošem) po Jarošovi, třetího teprvé Zdeslavem po sobě, pátého Divišem po dědovi; kteréžto jména od toho času jakož neméně i jméno Rudolf po Jarošovu strýci — stále napotom zůstaly v rodu Sternberském, kdežto do té doby t. j. do r. 1240 míval rod tento pouze jmena Blah, Diviš a Zdeslav.

Zpěv sám, kterýž jmenuje vítěze u Olomouce jednoduše Jaroslavem, skládán jest za časův Přemysla II., kdež příchodem slavného poselstva tatarského od Kublaj-chána k Přemyslovi do Prahy vypraveného, jméno Kublaj-chána a jiné vědomosti o Tatařích v Čechách se roznesli; panovalť Kublaj-chán, t. j. pán pánův, od r. 1256 až skoro do samého závěrku 13. století, výše 40 let. O poselství jeho k Přemyslovi čteme v kronice Františkově takto: Král Tatarův, slyše o věhlasu a nádher-

nosti královĕ, poslal jemu dary královské, velmi vzácné, dodávaje v listech psaných, že ho jako bratra svého miluje a že by mu rád ve všem chtěl se zavděčiti. Přemysl vyslanectvo velikolepě poctil a drahocenné dary navzájem odeslal. — Vědomoť, že Kublaj i ke dvoru papežskému poselství byl učinil.

29. Rozměry v písních.

Na jiném místě (v úvodu k Anthologii české I. §. 3.) vytknuto, že co do rozměru zpěvy staronárodní děliti sluší na dvé. Jedny totiž přednášeny bývaly s průvodem varyta anebo houslí, jako ku př. Záboj, Jaroslav; jiné zase hodily se ke zpívání bez hudebného provodu. Jen v těchto druhých nalézají se sloky, t. j. rozměry z několika veršův složené, kteréž se opakují po celou píseň.

Sloky v tomto způsobu nutná jsou podmínka zpěvu, o čemž tuším slov šířiti netřeba. Proto se nalézají v písněch národních u všech národův slovanských, u Čechů jako u Srbů, u Rusů jako u Poláků. Sloky slovanské velmi jsou jednoduché, přestávajíce obyčejně na čtyrech řádkách; nicméně jsou i pěti-, šesti-, i osmiřádkové. Složení řádkův jest prosté a snadno přehledné, beze všeho umělcovaného splétání a proplétání. Při všem tom však panuje veliká rozmanitost v nich samých a ještě větší v melodiích, ježto k nim náležejí. Jmenovitě vynikají v tom ohledu národní písně kmene našeho, a tu opět zvláště české.

Sloky německou a romanskou poesií k nám přinešené liší se velmi zřetelně od slok slovanských pro svou rozčlánkovanost, četnost řádkův a rozličnost vazby. Ta-

kové sloky vyskytají se ku př. v Řečech kmetě starého a jinocha mladého, v písněch rukopisu Třeboňského a pod.

V písněch Rukopisu Kralodvorského nepotkáváme se naprosto se slokou složitou, nébrž výhradně s prostou slokou písněm slovanským vlastní.

I prohlédnuli jsme písně ve sbírkách Sušilově a Erbenově, zdali bychom tam nenalezli rozměrů podobných, jakož jsme v téže příčině již ve studii 20. vzali na potaz písně rusínské.

Rozměr *Kytice* („Věje větříčček" — ⏑ ⏑ — —) pádu daktylicko-trochaického a volné jinak vazby vyskytuje se u Erbena v písních 48, 85 a 356 (vydání 1842—1845). Na ukázku stůj zde počátek písně 48:

Louka široká,
Tráva zelená,
Pásla má milá,
Pásla jelena atd. *).

Písně *Jahody* a *Zarmoucená* mají sloku čtveřořádkovou; první a třetí verš mají 8, druhý a čtvrtý 6 slabik pádu trochaického.

Ach vy lesi, tmaví lesi,
Lesi Miletínští,
Čemu vy sě zelenáte,
V zimě letě rovno.

*) Týž rozměr vyskýtá se v srbských písněch ve Vukově sbírce I. č. 123, 136 atd.

Doleti listak
Od nika polja,
Pade děvojci
Na zelen věnac atd.

Týž rozměr nalezáme u Erbena v písních 81, 90, 92, 98, 99, 100, 107, 166, 243, u Sušila v písních 386, 389, 779, 781 atd. *)

Píseň *Zezulice* má rozměr též čtveřořádkový; řádek první a třetí mají po 8, řádek druhý a čtvrtý po 7 slabikách pádu obměnně trochaického a jambického:

Kak by zrało žitko v poli,
By vezdy jaro było?
Kak by zrało jablko v sadě,
By vezdy leto było?

Téhož rozměru jsou u Erbena písně: 95, 136, 173 182, 183, 184, 237, 338, 357, 403, 404, 409, 435, 465, u Sušila: 777 (V šírém poli hruška stojí).

Píseň *Skřivánek* má též sloku o 4 řádcích, z nichž první a třetí má 7, druhý a čtvrtý 6 slabik pádu trochaicko-daktylického:

Plěje děva konopie
U panského sada,
Pytáše jiej skřivánek,
Pro če žałostiva?

Týž rozměr nalezáme u Erbena v písních: 28, 29, 82, 83, 84, 91, u Sušila: 585 atd.

Róže má rozměr poněkud nepravidelný. První řádek ve sloce má 8, ostatní 7 slabik. Sedmislabičných řádků je v první sloce 4, v druhé 3, v třetí 6.

*) *V Jahodách* je k první sloce od přepisovače přidán přívěsek:

„Nemože moje zmilitka
Na nožicu vstúpiti,“

který naprosto jest zbytečný; v písni prvotně ho jistě nebylo.

Rozměru dokonale se srovnávajícího v písních našich posud jsme nenalezli, ačkoli podobně utvořených není nedostatek.

V Beneši Hermanovu panuje sloka čtveořádková. První řádka má 8, druhá a třetí po 7, čtvrtá 5 slabik:

Aj ty słunce, aj słunečko,
Ty-li jsi żałostivo?
Čemu ty svietíš na ny,
Na biedné liudi?

Týž rozměr s nepatrným rozdílem (že totiž řádek první má 10 slabik místo 8) nalézáme v Sušilově sbírce. písni 419:

Před našima okny lípa zelená,
Na ní rosa krapnatá,
Pod ňó sedí děvčata;
Která bude má?

Zde připomenouti sluší, čím se liší rozměr v legendě menší o sv. Dorotě od rozměru v *Beneši*. V legendě totiž se sloka čtveořádková dvakrát opakuje a pak zavírá ještě trojverším. Kdežto tedy v *Beneši* sloka čítá jen 4 řádky, má jich sloka v legendě 11.

Posléze připomenouti sluší, že verš šestislabičný, jakýž má *Zbyhoň*, nalezá se u Erbena v písních: 1, 5, 163, u Sušila: 9, 70, 86, 91 atd.

Z toho všeho viděti, že písně zpěvatedlné Rukopisu Kralodvorského náležejí opravdu v řadu těch, jež národními zoveme. Vyrostly zajisté z téhož štěpu, z kteréhož i nynější písně lidu našeho rostou. Obsahem svým nad těmito ovšem znamenitě a nevyrovnaně vynikají, jakož vůbec pozorujeme, že písně národu ještě samorostle ži-

jícího prostomilou krásou vysoce předčí nad písně téhož národu u vzdělání pokročilého. Jak pěkné podnes jsou písně Bosňanů, Srbův tureckých, a jak již kleslé písně Srbův rakouských! O písních bačvanských praví Vuk, že větším dílem nehodí se k tisku a mnohé nestojí za to, aby byly tištěny. Totéž viděti u Malorusů. Vedle krásných a svěžích písní ukrajinských jak velice se ztrácejí rusinské písně v západních končinách!

Ale zevnitrní útvar nepřestává svědčiti o jednom a témž původu.

Byl by úkol, o nějž by se znalý hudebník pokusiti měl, vybrati totiž z melodií nynějších písní národních ty, které by se nejlépe hodily k písněm Kralodvorským téhož rozměru.

39. Dáta o mravech a způsobech v zemi české ve století třináctém.

Z historických zpěvů R. K. tři o příbězích a dějích století třináctého jednají: „Beneš Hermanóv“ o pobití Sasíků, kteří na samém počátku 13. věku (r. 1202) za Přemysla Otakara I. nájezd do Čech učinili, „Jaroslav“ o bojích na Moravě s Tatary, „Ludiše a Lubor“ konečně o turnajích ve 13. věku v Čechách zobecnělých.

Rukopis dobou, ve které byl psán, dotýká se věku toho. I není pochyby, že by Rukopis velikého ospravedlnění došel, jako že ho i dojde, kdyby dějiny české toho věku byly netoliko co do běhů velikých politických do podrobna postaveny na jevo, ale i co do běhů vnitrných, co do stavu domácího, nehlučného, dostatečně proskoumány.

Příběhy politické došly již velmi bezpečného a dosti zevrubného vyložení v slavném dějepisu Palackého: ne

9*

tak vnitrný domácí stav země, zřízení, církev, mravy, práva, vojenství, způsob mluvy, osoby a rody jednotlivé, a jiné a jiné, co sem náleží. Nynější věk nesnadno se vrozumí v dobu tehdejší; neboť abychom na jednu stránku ukázali, okolnosti a známost světa byla zcela jiná nežli nyní; tehdá ještě obchod s Asií sledoval více drah pevnozemských, tak že Kyjev i Novohrad byly hlavními prostředníky mezi Europou a Asií; i není proč diviti se, že se nám v „Jaroslavu" objevuje tak dokonalá známost zemí na východě ležících.

A tak je to i s jinými stránkami vnitrného života. V přítomném článku chceme některá dáta k poznání tohoto života podati, jen na ukázku a k dolíčení toho, co jsme pravili, že totiž Rukopis teprvé v plné moci své vynikne, jakmile život tento podrobněji bude znám.

Úcta a vzývání Rodičky Boží, o čemž úkaz tak skvělý podán v „Jaroslavu"; byla v 13. věku v lidu našem a slovanském vůbec hluboce zakořeněna; však první chrám na hradě Pražském zasvěcen byl na jméno Panny Marie, a když zavedena řehole Benediktinů a Cisterciáků v Čechách a na Moravě, šířilo se zakládání kostelů Mariánských v počtu velmi četném; na Moravě povstaly zejmena klášterské kostely toho založení v Třebíči 1109, v Lúce 1190, na Velehradě 1202, v Oslavanech 1225 (Vallum S. Mariae, Údolí P. Marie). Znamenitý příklad obzvláštní úcty k Rodičce Boží zachoval se z časů krále Václava I., jmenovitě z roku 1249. Když totiž král dobýval hradu Pražského, ve kterém se byl zavřel proti němu syn Přemysl Otakar, přiblížil se svátek Nanebevzetí P. M. I nařídil král a způsobil také příměřím oběma stranám uloženým, že toho dne svátečního nic válečného nemá být konáno, jakož se i stalo. (Superveniente autem

gloriosae Virginis Assumptione, rex militibus suis et castri defensoribus treugas imposuit, ut nullus de suis vel adversariis tam solemni die aliquid molestiae vel alicujus dolorem laesionis pateretur. Cosm. Cont. 346). Sám král Přemysl Otakar II. objevoval velmi vřele úctu svou a vzývání Nejčistší Panny (Cosm. Cont. 429); obzvláštně svécen býval den Nanebevzetí (Cosm. Cont. 435.).

Turnaje udomácnily se v Čecháeh za krále Václava I., nejvíce přičiněním udatného rytíře německého Ojíře (Hogera) ze Friedberka, jehožto jméno po prvé se zjevuje v listinách dvoru královského roku 1238. Kronista praví, že turnaje přinešeny jsou do Čech za Václava I. (sub ejus etiam temporibus adiaventus est in Bohemia ludus tornamentorum. Cosm. Cont. 372); Dalimil pak hlavní účastenství v závodu tom přičítá Ojířovi, an dí:

Pozva (král) Ojieře hrdiny,
Da mu k dědině Bieliny;
On klánie do Čech přinese,
Tiem chudobu v zemiu vnese.
Jechu se *v turnej jezditi,*
Neužitečné stravy činiti (142).

Z druhé polovice 13. století zachovalo se mnoho pamětí o slavných turnajích doma i v cizině, ve kterých se již s nemalou oslávou účastnilo mladší panstvo české; čteme v Dalimilu k roku 1253, že ke slavnému turnaji při říšském volení poslal král

Hrona z Náchoda, Smiła Světlického,
Pana Havła Jabłonského.
Hron by najmúdřejším nazván;
Proto jemu črný lev dán;

Havel ratišče dobi polovičného,
Smil *kláníem* kapra črného (146).

O králi Přemyslovi II. píše se, že sám se znal v turnajích, ant roku 1264 oddávaje neteř svou za králevice uherského Belu, králi uherskému velikou slavnost učiniv, „hry takové s knížaty a pány sám provozoval.“ Byla prý k tomu cíli postavena schvální budova neboli stan na způsob kostela, jehožto boky kryty byly rozličnými drahocennými sukny; zde udělil rytířství čtyrem markrabatům a pátému knížeti polskému, kromě jiných hrabat a šlechticů, s kterýmiž provozoval rozličné hry vojenské (cum quibus exercens ludos militares diversos), načež následovala hostina. (Cosm. Cont. 407.)

Roku 1295 konal český pán Jan z Michalovic cestu po západní Europě, kdež se vyznamenal uměním v turnajích. Dalimil píše o něm, že „kole po Rýnu až do Paříže jede, tu ctně *klav*, se ctiú domóv přijede“. Jinak Dalemil nevražil na kratochvíle takové a hořce žaloval na záhubné — prý — radovánky tyto:

Čeští páni zlých obyčejóv sě přijechu —
Jechu se bez popruhóv *kláti*,
Panny jim v dar chrústóv (?) sláti.

Nelibost Dalemilova k cizotě této spojuje se vždy s nelibostí k sousedům (142, 167), tak že co v „Ludiši“ praveno, docela se s tím srovnává.

O slavnostech při korunování krále Václava II. r. 1297, které skvělostí svou nad jiné toho druhu radovánky vynikaly, provozovalo panstvo také turnaje (hicce barones clypeis per brachia trudunt). Že pak za krále Jana turnaje nejhlavnějšího rozkvětu došly, jest vůbec povědomo.

O způsobu veřejných slavností podávají kronisté obrazy velmi názorné; tak se čte o velikých nádherách při korunování krále Václava II., kdež k hodu veřejnému postaven na polích mezi Petřínem a Zléchovem na břehu řeky Vltavy palác převeliký, důkladně stavěný z klad tesaných a se sponami železnými, do kteréhož se vstupovalo po stupních. Stěny byly potaženy na všech stranách drahocennými sukny rozličného druhu i různých barev, i přiděláuy po nich okrasy od zlata, stříbra i drahého kamení. Není tedy žádného divu, že v básni „Ludiše a Lubor“ vidíme vylíčení sedání neb turnaje velmi okázalého; jeť to věrný obraz z toho věku.

Z vypsání řečené slavnosti vidíme zároveň, že při takovýchto příležitostech provozováno zpěvy umělé i přednášeno zpěvy způsobem recitativním: Hic scit cantare, quidam carmen recitare, což patrně na dvojí způsob zpěvův ukazuje; jedny zpíváno, druhé jednoduše přednášeno modulovaným hlasem. Vztahujeť se to bez podporu jedno k písním, druhé ke zpěvům historickým.

Co se týká známosti věcí východních, tož netřeba široce vykládati, žeť Europa v 13. věku velikých vědomostí měla o Asii, jmenovitě následkem pověstí o křesťanské říši kněze Jana v samém středu Asie, jako i následkem velikého hnutí mongolsko-tatarského. Cesta obchodnická vedla jedním směrem přes Kyjev k Volze; tudy se brali také někteří misionáři, kteří se odhodlali vniknouti do hlubin Asie. Jmenovitě Minorita Jan de Plano-Carpino šel cestou přes Čechy, Slezsko, Polsko do Kyjeva a dále přes Astrachan až k Tatarům a chánu jejich v Karakorum. Mezi Řeznem, Pasovem, Lincem i Enží s jedné a Kyjevem s druhé strany bylo velmi čilé obchodnické spojení. Vůbec byl obchod starého Ruska se střední Europou

zvlášť proto velmi živý, že se na tehdejší oděv potřebovalo mnoho kožešin rozličných druhů, kterých přiváženo ze zemí ruských.

O Tatařích nabyli Čechové hojných zpráv obzvláště skrze Rusy před Tatary do Čech a dále do Němec prchající; že ostatně i zpytáci tatarští po Čechách slídili, prvé než vojska přišla, o tom víme z Dalemila; však o zpytácích takových mluví též Roger i současné listiny. I to je z kronik známo, že Kublaj-chán vypravil okázalé poselství ku králi Přemyslovi II., kteréž bylo v Praze slavně vítáno i chováno.

31. Vpád Tatarů do Moravy.

Roku 1841 bylo tomu šest set roků, co Tataři, jinak Mongolové zvaní, v měsíci Máji na Moravu vtrhli. Děj tento jest sice vůbec známý a již také mnoho i důkladně o něm psáno; ale obor pramenů, odkud se známost jeho čerpati může, stále se rozšiřuje, a tak nebude nevhod poznovu o něm psáti.

O některých příbězích, jenž předcházely vpád tatarský na Moravu, podali jsme zprávu z letopisů ruských hned předešle ve Studiích o Ruk. Kralodvorském. Ukázali jsme zejmena, že Tataři úsilným obleháním a velikým bojem dobyli hradu Vladiměře-Novohradu a hradu Kyjeva, náčelných to hradů knížectev ruských. Pojednávajíce nyní dále o skutcích Tatarů, především musíme připomenouti, kteří byli vůdcové jejich. O těch nabýváme konečných a nejspolehlivějších zpráv ze spomenutých letopisů samých. Vůdcové byli tito:

Batu (v letopisech ruských psán Batyj), jenž jako

hlava všech vojsk tatarských vtrhnul r. 1237 s mnohými vojevůdci jinými na Rus, Vladiměře i Kyjeva dobyl a další vpády do západní Europy řídil. Ve čtvrtém letopise Novohradském slove Batyj-car (ide Aleksander k Batyju carju); v polské kronice Stan. Chwalczewského psán jest: Baty první cař tatarský (a wojsko wieksze tatarskie, którego był oc Baty, pierwszy cars tatarski ecc). Bratří Batuovi, kteří společně válčili s ním, byli tito:

Urdjuj, *Baidar*, *Kaidan*, *Bečak*, *Menguj* a *Kujuk* (Let. Ypatievský: Ispověda Tovrul Tatarín vsju sílu tatarskuju; se biachu bratja jego (Batyevi) silnyi vojevody: Urdjuj etc.). Jeden z nich, *Menguj*, slove v letopise Sofijském Menguj (Menduj), Mengukán (Mengukanovi že přišedšu zgladati Kieva). *O Kujukovi* praví se v Ypatievském i Sofijském letopisu, že zvěděv o smrti chánově odešel od vojska před Kyjevem ležícího, a že byl chánem, ne prý z rodu chánova, než jako jeden z předních jeho vojevod (Kjujuk, iže vratisja, uvědav smerť kanovu, i byst kanom, ne ot rodu-še jego, no bě vojevoda jego pervýj). *Baidar* jest známý u nás Paidar.

Kromě toho byli u Batya:

Bedjaj-bogatur a *Burundaj*-bagatyr. Burundaj dobyl země staro-bulharské na Volze i země suzdalské, jmenovitě přemohl knížete Georgia Vladiměřského, jenž se Tatarům postavil (Burundaj-Bagatyr, iže vzja Bolgarskuju zemlju i Suzdalskuju, — Jurji-še knjaz, ostaviv syn svoj vo Volodimerě i knjaginju, izide iz grada, i sovokuplajušču jemu okolo sebe voji i neimějušču storožii, izjechan byst bezzakonym Burondajem).

Název bogatur, kterýž přešel do ruského a dále i do nové češtiny, znamená reka, i jest patrně čestný přídavek

za výtečné skutky válečné. Bedjaj není nikdo jiný nežli známý Peta.

Kromě toho bylo před Kyjevem ještě „jiných bez čísla vojevod, kterých letopisec nenapsal (iněch bez čisla vojevod, ich-že ne-izpisachom zdě)“.

* * *

Výboje tatarské v Rusích za Batu-chána byly v krátkosti tyto:

Na zimu r. 1237 přitrhli z nenadání do země rjazaňské, dobyli hradů tamnějších, jmenovitě v měs. Februaru r. 1238 Vladiměře-Novohradu, čímž otevřena cesta k ostatním zemím ruským na severu. Dne 5. Marcia útokem vzali hrad Toržok a zajeli až na 100 verst k Novohradu Velikému, ku kterému však nedospěli. I obrátil se Batu a přišel před hrad Kozelsk *), potom pak zašel

*) O Kozelsku píše se v letopisech takto: Přišel Batu ke hradu Kozelsku; i byl na hradě kníže mladé, jménem Vasilko; zvěděvše Tataři, že hradčané srdnatí jsou ve hradě, hleděli nejprvé lstivým lákáním hradu vzíti, avšak nemohli; Kozlané snesli se v poradě na tom, že se nevzdají, řkouce: „Jestli kníže náš jest mlád, však my život svůj položíme za něho; a zde slávu tohoto světa nabudouce, i tam nebeské koruny od Krista Boha přijmem“. I dobývali se Tataři na hrad, rozbili také zeď hradskou a vedrali se na val; Kozlané pak noži zápasili s nimi, učinili výpad na pluky tatarské a vyšedše z hradu, rozsekali praky jejich; přepadli pluky jejich a pobili jich do čtyr tisíc, avšak sami od nich poraženi jsou. I vzal Batu hrad jejich, vybil všecko, nešetře nikoho. O knížeti Vasilkovi nevědomo jest, co se s ním stalo; jedni praví, že v krvi utonul, neboť mlád byl ještě velmi. Od té chvíle nesmějí v Tatarech říkati hradu tomu Kozelsk, ale hrad zlý (no grad zlyj), poněvadž ho dobývali po sedm neděl a zabiti jsou z Tatarů tři synové temniví neboli předních vůdců (syny temnići tri), kterých hledajíce nemohli vynalezti ve množství trupů mrt-

zpátky do země zadněprské, která podle osadníků Plavců (Polovců t. j. Kumánů) slula země polovecká.

Od té doby začal Batu vysílati vojska k dobývání jednotlivých hradů ruských: I vzat jest Perejaslav (na Dněpru, níže Kyjeva) útokem, vyvráceno všecko, kostel archanděla Michala zbořen a nářadí i nádoby zlaté kostelní odnešeny; biskup Simeon zabit. — V týž čas vysláno vojsko jiné k Černihovu (na Desně výše Kyjeva). Postavil se sice Mstislav Glebovič na odpor, byl však poražen, hrad dobyt, zapálen a biskup do zajetí na Gluchov odveden. — Konečně přitrhnul Mengu-chán před Kyjev s oné strany Dněpru a viděl z podhradí Písečného (Pesočnoho) s podivením hrad krásný a velikolepý. I poslal posly ku knížeti Michalovi a k hradčanům, chtěje jich přelstíti; oni ho však oslyšeli. Avšak onedlouho přitrhnuli Tataři s veškerou silou, majíce Batu-chana i všecky vůdce svrchuřečené v čele, před Kyjev. Kníže Michal Kyjevský s rodinou svou prchnul, kdež zatím kníže Daniel poručil obranu vojevodě Dmitrovi.

Batu přirazil ke Kyjevu v síle těžké a oblehnul jej množstvím vojska náramným. „Plna byla země ruská lidu válečného.“ Postaveny jsou praky proti zdem hradským; hradčané bránili se po hrdinsku; klesli teprvé, když vojevoda Dmitr zraněn nemohl dále veleti. Na den Mikuláše 6. Dec. 1240 dobyli Tataři hradu. Vojevodu Dmitra zajali raněného, avšak nechali ho na živu, pro rekovnost, kterouž byl osvědčil.

---

vých. — Známo, že též u města Banianu v Kabulistanu při oblehání zabit syn Čagatajův, vnuk Čengischanův, pročež i toto město nazváno městem zlým, černým (1221). — Podobnou nehodu měli Tataři také při oblehání Moskvy (1382).

Slyše Batu chán, že kníže Daniel uchýlil se ze své země do Uher, zaměřil bez meškání sám ke hradu Vladiměři (v červené Rusi); na té cestě dobyl pomocí lsti hradu Kolodezna, násilou vzat hrad Kamenec; o hrad Křemenec marně se pokusiv, přitáhnul konečně před Vladiměř. Hradu tohoto dobyl branně a ztroskotal ho docela. Nyní radil Dmitr vojevoda Kyjevský, aby Batu nemeškal déle a vrazil do Uher, dokud by se Uhři neozbrojili a jemu přístupu přes hory nebránili. I poslechnul Batu rady této a umínil jíti do Uher.

V tuto chvíli — prostřed zimy na přechodu z r. 1240 do 1241 — stalo se rozřadění Tatar na dva veliké zástupy: Jeden větší a silnější, pod vedením Batu-chána samého, měl vraziti do Uher, druhý pod vedením Baidara a Bedjaje do Polska.

Batu táhnul cestou přes hrad Halič, kteréhož dobyl, pak přes hory zemskou branou ruskou do Uher; a již dne 10. Marcia oznamováno v Němcích, že Tataři drancují uherskou zemi s neslýchanou surovostí, a že již králi uherskému skoro všecka země jest ztracena.

Král uherský sám po bitvě na řece Slané (na řěčě Solonoj) prchnul do Charvat, kdež ze Zahřebu dne 18. Máje psal papeži o pokroku přesilných a přečetných Tatarů v zemi uherské (manu valida et multitudine copiosa), kteréž se dály do konce měs. Marcia, do dne Vzkříšení Páně (31. Marcia). Také král český oznamoval, že vojsko tatarské v Uhrách jest četné i silné (copiosum et forte). Jedno oddělení zejmena vrazilo do Sedmihrad pod velením Kaidana, kdež neméně zle hospodařilo.

Voje tatarské do Polska vypravené, vedeny jsou, jakž praveno, od Bedjaje bogatura (Pety) a Baidara (Paidara).

Odrazivše od Vladiměři, zloupili nejprvé kraje okolo Lublina a Zavichosta, načež přitrhli před Sandoměř na Visle, kteréhožto hradu branně dobyli. Vislu překročivše táhli přes Vislici ke Skalměři. Zde přikvačeni jsou od vojevody Krakovského Vladimíra a poraženi. Tím zaraženi vrátili se přes les Střemeš na Rus, avšak s tím úmyslem, aby s větší silou se zase vrátili.

A tak se i stalo; znova přitrhli před Sandoměř; tu pak rozdělili se na dvoje oddělení; menší pod Baidarem vypraveno přes Łęczyci do Sieradzska i do Kujav, větší pod velením Bedjaje před Krakov.

* * *

Ze knížectev ruských i z krajin polských začali vzácnější rodiny, jmenovitě po pádu Kyjeva, v prostřed zimy valem prchati, a to dílem do Uher, dílem do zemí českých, dílem do zemí severoněmeckých. Kníže Michal druhdy Kyjevský, slyše v Haliči, kdež meškal, o pádu Kyjeva, odebral se i se synem Rostislavem do Mazovska ke Kunratovi polskému; než ani zde nezůstal, když se Tataři blížili, ale dále do země Vratislavské odešel; na této cestě dostal se k německému městu, jenž sluje Středa (Neumarkt mezi Vratislaví a Lehnicí); obyvatelé tamní vidouce mnoho vzácného zboží u něho, pobili komonstvo jeho a zboží mnoho odebrali, i vnučku jeho zabili. I byl Michal u veliké strasti, neb již Tataři přirazili k zemi Vratislavsko-slezské na boj s Jindřichem knížetem, i vrátil se zase zpátky ke Kunrátovi. (Letop. Ypatievský: Michail uvěděv prijatje Kijevskoje, i běža se synom svojim vo Ljachy Kondratovi; približivšim-že sja Tatarom, to ne sterpě tuto, ide v zemlju Vorotslavsku, i pride ko městu německomu, imenem Sereda; uzrěvši-že Němci jako to-

vara mnogo jest, izbiša jemu ljudi i tovara mnogo otjaša, i unuku jego ubíša; Michailu-že nedošedšju i sobravšu-šja, i bysť v pečali velicě; uže bo bjachuť Tatari prišli na boj ku Indrichovičju; Michail-že voroti sja nazad opjat Kondratovi). — Přepadení u Středy stalo se tedy v době té, která plynula od pochodu Baidarova do Kujav do příchodu Bedjajově do Slezska, tedy v měsíci Marci 1241. Dne 2. Aprile byli Tatarové již u Vratislavi a dne 9. bitva u Lehnice. *)

Kníže Daniel nacházel se toho času, když Kyjev padnul, v Uhrách u krále Bely, chtěje zjednati spolek; čehož když nedosáhnul, vracel se do Rus, avšak již na cestě té valily se zástupy prchajících proti němu, tak že se i sám zase vrátil do Uher. Zde nechal syna a bral se přes Bardujev do Polska na Sandoměř. Tu slyšel, že bratr jeho Vasilko, děti a kněžna manželka jeho prchli do Polska před Tatary; i hledal jich a našel je při řece Polci. Že pak nebylo radno meškati zde, ani Tataři nedaleko řádili, odešel do Mazovska k Boleslavu synu Kunrátovu: i dal jemu Boleslav hrad Vyšehrad (níže Varšavy) na Visle, kdež pobýval až do odchodu Tatar.

Král polský, Boleslav Stydlavý, uchýlil se před Tatary, když se ku Krakovu blížili, nejprvé na hrad tehdáž uherský, Pieninu u Sąče; s ním byla máti jeho Grimislava a choť jeho Kinga (Kunegunda). Když pak ale ani na zámku tomto nezdálo se jim bezpečno, odebrali se na Moravu, kdež se usadili v jednom klášteře cisterském, nepochybně na Velehradě. Dlouho nevěděli v Pol-

*) Zavraždění kněžny Kyjevské spojeno v ústech lidu s rozšířenou tehdá pověstí o zabití kněžny tatarské, sestry Gurgutamovy, kterémužto skutku přičítán tehdejší původ a počátek všeho tatarského hnutí. (Viz č. 10. a 22.)

sku, kam se děl král jejich, tak že r. 1242 jiného sobě postavili, až konečně v prostřed bouří o to navrátil se král do Krakova.

* * *

Bedjaj-bogatúr po vítězství u Chmelníka, kdež porazil Poláky, přitrhnul před Krakov, odkudž byl král s rodinou přes Uhry do Moravy prchnul. Krakov město dobyto, kromě kostela sv. Ondřeje. Od Krakova spěchali Tataři k Vratislavi, i našli město spálené, a toliko zámek osazený. I chtěli hnáti útokem, ale nechali tak, ačkoliv se s nimi spojil zase proud Baidarův z Kujav přicházející. I odtrhli dne 2. Aprile (v pondělí velikonoční) od Vratislavi a spěchali k Lehnici, kdež jich kníže Jindřich s vybraným vojskem polským očekával, k boji hotový.

Jindřich měl voje své ve čtvero zástupův zešikované. První z křižáků světských, z havířů Goldberských a z žoldnéřů jinozemských; tomu zástupu velel Boleslav Děpoltic, kněžic český u vyhnanstvé, jemuž říkali Šepolka; v druhém zástupu bylo rytířstvo Krakovské a velkopolské, majíc vůdce Sulislava Krakovského; třetí zástup byli rytíři Opolští a křižáci řeholní, pod vůdcem Mečislavem; čtvrtému zástupu, vybranému lidu slezskému, vévodil sám kníže Jindřich slezský.

Bitva se strhla v pondělí po provodné neděli, dne 9. Aprile na tak zvaném Dobrém Poli u Lehnice. Výsledek byl, že Tataři zvítězili, knížete Jindřicha zabili a hlavu jeho na žerď praporčí vetknuvše, po krajích nosili. (Kněz Jindřich Brada proti nim vynide, a žałostivě snide; na kopí hłavu jeho nosiechu i všiucku zemiu hubiechu. Dal.)

Král Václav český nečekal, až by Tataři vrazili do

země české; znal dobře, že zámysl jejich jest takový; neboť již některý čas před tím chodili zpytáci tatarští po Čechách, zemi zpytujíce. Zpytáci neboli vyzvědači vůbec bývali vysíláni od Tatarů, kam napotom sami vtrhnouti mínili. O vyzvědačích takových mluví se v listu z r. 1241 [Erb. 473 Volentes Tartari exspectare hiemem, miserunt ante se quosdam exploratores in Russiam, ex quibus capti fuerunt duo]. Dalimil píše: „Kartasi v zemju jdiechu, taterští zpytáci biechu: na pět set těch liudí jdieše, jich ten obyčej bieše. Kobłúky vysoké jmiechu, rúcho krátké, tobołky nosiechu; vši v nohavičkách chodiechu, a holi dłúhé držiechu; s břeha nakłoňmo pijiechu, chleba „kartas boh“ prosiechu; proto jim Kartasi vzděchu; Lomničtí jej na ščít vzechu. Ti liudie Rýna dojidú i opěť zase pojidú. Ach českého nedomněnie, nemúdrého dopuščenie! Dachu sě liudem túłati, svú zemiu komus zpytati!“ Také císař Fridrich výslovně mluví o zpytácích, kterých Tataři napřed vysílali (per exploratores suos, quos undique praemiserunt etc.).

Král Václav český neopomíjel konati vše, čehož bylo potřebí k pojištění země proti Tatarům; v horách pomezných kázal nadělati zárub a zásek, hrady dal opravovati, poháněje i osob duchovních ke práci, hrad Pražský poručil hraditi, jmenovitě cestu ze hradu k Vltavě činiti mezi dvěma zdma, vedenýma k řece (král Prahy je sě hraditi, dołóv k řece cesty dělati; i dnes uzřieš tě dvě zdi stojiece, malými vrátci na hrad jdúce a opět z hradu dołov, po levici ruce. Dal.). Než, nepřestal na tom, aby svou zemi ohradil, ale psal i knížatům okolním, landkraběti durinskému Jindřichovi, Otonovi Bavorskému, králi Kunrátovi německému, synu Fridricha císaře, smířil se s neklidným Fridrichem rakouským, psal,

posly postlal, přimlouval, avšak nedocílil skoro ničeho, tak že sám zůstal o svých silách a leda něco málo obdržel. Nicméně nezhrozil se nebezpečenství velikého, když Tataři od Krakova a Vratislavě již ke hranicím českým se blížili; vědělo se, že Tataři asi v oktávu hodu Velikonočního hodlají vraziti do Čech. I táhl král s veškerým panstvem a lidem obecným země své, znamením kříže znamenán, ke hradu Lehnickému, aby se tam spojil s polským vojskem knížete Jindřicha. Dráha, kudy král se bral, šla přes Žitavu (král s svými mimo Žitavu jide. Dal.). Branného lidu měl převeliký počet (maxima multitudine hominum collecta). I doufal, že se o Provodní neděli s Tatary srazí; ale jinak bylo souzeno. Kníže Jindřich, jakož praveno, nezčekav pomoci krále českého, i dal se v boj a bídně, ač hrdinsky, zahynul.

Král Václav nicméně neostýchal se podstoupiti Tatarů, ač vítězných, v okolí Lehnice; oni však hradu Lehnice nedobyvše, bitvou nadto zeslabení, nové pak vojsko před sebou vidouce, pojednou ze směru svého se uhnuli a kvapem převelikým ku polední straně spěchali, kde se před Kladskem zastavili. Jest velice podobné, že mínili přes Kladsko k Náchodu do Čech vraziti, avšak pro dobré záseky a obrany v horách pomezních od úmyslu svého upustiti musili; za to u Otmuchova na Nise se zastavili. Rychlost tatarského pochodu od Lehnice k řece Nise byla taková, že jako král Václav svědčí, přese všecky řeky slezské, značné a prudké, za jeden slunečný den urazili mil čtyřiceti. (Tataři Polsko zhubichu, až sě před Kładskem postavichu. Dal.)

U Otmuchova pobyli Tataři, plenice a drancujíce, patnácte dní, tedy až do *konce měsíce Aprile*, načež se stáhli blížeji k řece Odře, do krajiny Ratiborské, kdež

pomeškali osm dní, tedy *asi do 8. Mája*. Zde se již dotknuli hranic staré Moravy, to jest krajiny Opavské, kterouž od Slezska dělila řeka Pětina a která tehdá ještě vždy počítána byla za částku Moravy.

* * *

Není žádné pochybnosti, že Tataři vidouce nesnadnost dalšího do Němec neb do Čech pochodu, ustanovili zatáhnouti se do Uher, kdež hlavní jejich voje země vítězně opanovaly. Cesta z krajin slezských do Uher vedla přes Moravu. Potřebí jest míti na paměti, že ze Slezska šly tehdá ještě jen čtyry stezky přes pohoří Jesenické do vlastní Moravy, totiž stezka Krnovská od Krnova ke Freudenthalu přes hory; stezka Opavská od Opavy přes Tověř k Olomúci; stezka stará polská od Opavy přes Hradec ke Hranici; cesta Jičínská podle Odry přes Jičín ke Hranici a odtud dále do vnitř Moravy. Nejprvé chtěli Tataři vtrhnouti po stezce Krnovské přes hory, při čemž město Freudenthal, jehož měšťané statečně se postavili na odpor, z většího dílu bylo skaženo, spolu se stříbrnými doly Benešovskými. Potom pokoušeli se o město Opavu, kteréž na svých statcích škod ne menších utrpělo. Konečně se jim podařilo prodrati se stezkou poodřanskou do rovin moravských. Již okolo Nanebevstoupení Páně (10. Máje) byli v Moravě.

Na Moravě zůstali plně měsíc a ještě několik dní přes to (uno et amplius mense. Dlug; której Morawy przez jeden mesiąc zpustoszyli. Chwalcz.); tedy počítajíc ode dne Nanebevstoupení Páně dne 10. Máje nejméně *do polovice měsíce Junia*.

Za ten čas vykonali Tataři, pokud z pramenů listinných vědomo, tyto skutky. Město *Litovl* z kořena

jest od nich vyvráceno, tak sice, že král Václav r. 1242, patře na záhubu města obyvatelův docela prázdného, veliké svobody udělil těm, kteří by je znova vzdělali. Též město královské *Uničov* utrpělo obležením tatarským veliké škody (per obsidionem Tartarorum admodum laesa), tak že markrabě Přemysl r. 1251 rozličné důchody za náhradu jim vykázal. Město královské *Jevíčko* podobným osudem jako Litovl a Uničov jest dotknuto; markrabě Přemysl, chtěje obyvatelům pomoci, daroval jim r. 1249 veliký les zeměpanský blízko Šebetova. Jsouce Tataři u Jevíčka, nacházeli se před samou branou Trstenickou, kterou se přes Svitavy chodilo k Litomyšli. Jiný proud Tatarů podal se na tu stranu *k Brnu*, kteréž město oblehli. Obléhání trvalo jistě za některý čas, neboť Tataři zajeli také ke slavnému benediktinskému klášteru *Rajhradskému*, jejž i zkazili (quod tempore obsidionis civitatis nostrae Brunensis per immanes Tartaros destructum erat), pak zaběhli přes *Tišňovice*, kde panenský klášter Porta Coeli zkazili, až ke druhému panenskému klášteru *Doubravnickému*; dům docela vyloupen a zkažen, tak že ještě r. 1243 byl zbořeniskem. Že také hrad i město *Olomúc* od Tatarův bylo obleženo a klášter *na Hradišti* zkažen, o tom jasně mluví listiny.

Píše král Václav, že Tataři na Moravě s takovou zuřivostí a nelidkostí plení a drancují, že meč jejich nešetřuje ani stáří, ani pohlaví, ani stavu žádného; že kláštery vzácné rozbořily a řeholníků přemnoho povraždili.

Avšak což činil za ten čas král? Náhlým obratem, kterým se Tataři dali od Lehnice k Moravě a do Moravy, zmařeny jsou všecky zámysly jeho o podniknutí boje s nimi. Místo boje v rovinách Lehnických nastala neočekávaná potřeba brániti vlastní země moravské. Ne-

Že byl Olomúc od Tatarů obleháa, jest jisto; že se stalo sražení mezi vojsky, ve kterémž vůdce tatarský zabit, o tom podlé zpráv daných nelze pochybovati; Dalemil ovšem nevypravuje široce o bitvě, ale on neméně krátce píše o hrozné bitvě Lehnické (kněz Jindřich Brada proti nim vynide, a tu žałostivo snide; na kopí hłavu jeho nosiechu a všiucku zemiu hubiechu). Bitva u Olomúce stala se v druhé polovici měs. Junia, neboť dle Dlugoše meškali Tataři od 10. Máje výše jednoho měsíce na Móravě a dné 1. Julia nacházíme vévodu Fridricha rakouského již v zádech Tatarů na brodu při Váhu u Hlóhovce, *) kdežto král Václav stál na pomezí uherském. — Vůdce tatarský u *Olomúcé* padlý byl kromě pochybnosti *Baidar*, bratr Batu-chána, tedy z rodu chagánského, nikoliv Bedjaj-bogatúr (Péta), kterýž dle svědectví Rogerova přivedl vojsko tatarské z Moravy do Uher. **) Baidara napotom již nikde nejmenují.

V měsíci Juli spolčilo se vojsko tatarské z Moravy přišlé s vojskem v Uhrách, a to na levém břehu Dúnaje; i byl všeobecný hlas, že veškerou silou chtějí z Uher

*) Známé jméno Clobouc v listině Fridrichově, kteréž posud rozuměno na Klobouk u potoka Vlárského, má se neomylně čísti Clokouz t. j. Glogouc t. j. Hlohovec (Galgócz, Fraštak) na Váhu; výslovně se praví, že ono místo leželo u Váhu, čehož u Klobouku není; název Klobouk byl by musel toho času zníti Klobúk; také nelze pochopiti, co by byl Fridrich v horách u Klobouk dělal, kdežto Tataři zemskou branou uherskou přes Brod a Bánov z Moravy k Dunaji odešli.

**) Nesmí se másti Bajdar s Bedou-bogatúrem, ješto onen byl z rodu chagánů, tento pouze vůdce válečnými činy vyniklý (bagatúr, bagadyr, slovo mongolské, hrdina, rek; kterýžto titul se posud u Kirgisů a Baškyrů dává osobám, ježto se ve vojně vyznačí chrabrostí; obyčejně se spojí s jménem, jako Abu Sajd-Bagadur-šah atd. Slov. Nauč.).

vyraziti do Rakous a po Dunaji do Němec. Král český stál již na pomezí uherském, i měl úmysl vraziti do Uher, avšak odpíral tomu král Bela, kterýž nemaje vojska a sám nemoha kooperovati, nechtěl dopustiti, aby král český na půdě uherské s Tatary válčil. Proto také Václav od dalšího postupování do Uher upustil a za to na půdě rakouské s vév. Fridrichem se spolčil.

Králi Václavovi přísluší čest, že se mocí valnou a s prospěchem dobrým opřel Tatarům, posud nepřemoženým; hájilť statečně země své a tím i říši německou, kdežto císař Fridrich neměl než chlubných slov, beze všeho skutku!

Soud Libušin a Rukopis Kralodvorský.

(Psáno r. 1858.)

V ješiut vše jich drzostné vspieránie!
Jaroslav.

V měsíci Oktobru 1858 vystoupil Pražský denník „Tagesbote aus Böhmen“ článkem „Handschriftliche Lügen und palæographische Wahrheiten“ nadepsaným proti pravosti památek staré literatury české, Libušina Soudu a Rukopisu Kralodvorského. *)

Článek tento, kterýž hned po vyjití svém vzbudil energický odpor se strany Palackého, vyznačuje se ne tím, co jím získáno pro vědu, ale tím, oč jím obohacena kniha veřejných klevet. Z obsahu i tónu vysvitlo na první pohled, že skladateli dokonce nešlo o vědecký rozbor oněch památek. Věcný výsledek toho článku také není jiný, nežli že anonymus — četl v některé technologii Darcetovu methodu o připravování pergamentu, dle níž prý

*) Původcem článku toho nebyl p. *David Kuh*, redaktor onoho denníka; v č. 312 sám praví, žeť mu tato věc „podlé vědomostí a povolání jest cizí“, což mu však nevadí doložiti, že s obsahem článku toho úplně jest srozuměn.

jest pergament Libušina Soudu připraven. *) Za to se tam ale tím šířeji vykládá, „kterak mezi spisovatelstvem českým kvete škola, jenž zhotovuje falešné rukopisy, že obecenstvo ani zdání nemá o plodnosti této školy, že ani vyměřiti nelze, kolik falsifikátů již zhotovila a kde se končí systém této šidby.“ Anonymus ale přece ví, „že škola ta od r. 1820 do 1840 tolik staročeských rukopisů nadělala, že s nimi vede zrovna obchod, a to prodajem do cís. bibliotéky Petrohradské; konečně že bibliotekář musejní p. V. Hanka stojí v bližších a důvěrnějších svazcích k této škole, ano že jest mluvčím jejím. Nastává prý potřeba prozkoušeti prvé každý rukopis český, ješto jest předkem domnění, žeť falešný....“

Bez nejmenšího důkazu obviňují se tu tedy osoby a ústavy z jednání ošemetného, bez nejmenšího důkazu uvozuje se v podezření všecka literatura česká, a to před obecenstvem, jenž nemá potřebných premissí, aby spravedlivě rozsouditi mohlo. Třeste se, ústavové starožitní, jenž chováte rukopisy české! **) Zachvěj se každý, kdo

*) V sezení přírodovědeckého odboru Musea v Praze dne 25. Nov. 1858 četl p. Staněk, professor chemie na c. kr. vyšší reální škole v Praze, o methodě této. Methoda Darcetova záleží v barvení pergamentu solmi železnatými; pergament takový, natře-li se kyselinou tříslovou, *zčerná všecken*. Když Palacký před lety slovo „ogubi“ natřel kyselinou touto, zčernalo jediné *písmo*, kdežto *ostatní natřené místo* jenom zhnědlo, zjevný to důkaz, že o přípravě pergamentu Soudu L. methodou Darcetovou nemůže býti ani řeči.

**) Nejbohatší na staré rukopisy a listiny české jsou archivy: Třeboňský knížat ze Schwarzenberka, Pražské knížat z Fürstenberka, Kynských, Roudnický knížat z Lobkovic, Jindřichohradecký hrabat z Černína, Bělský a Duchcovský hrabat z Waldšteina, Březnický hrabat z Kolovrat, Mikulovský

nájdeš rukopis takový; neboť „Tagesbote“ prohlašuje napřed, že jsi falešník, kterýž se prvé musí očistiti z podezření před tribunálem anonyma páně Kuhova!

Než, dobřeť praví přísloví německé, že jest postaráno, aby stromy nerostly do nebe! Osobám křivě nařčeným zákon dává ochranu. Z nařčení, že se dal falešnými rukopisy šídit, vyveď se před světem p. baron Korff, správce bibliotéky Petrohradské. Literatuře české dosti učiněno jest omluvami, jež pan Kuh následkem odpovědí Palackého „nevěda kudy z konopí“ vytisknouti dal v pozdějších číslech svého denníka.

Chtějíce přispěti k důkladnějšímu ocenění památek našich, položíme tuto nejprvé myšlénky své o Soudě Libušina ze stanoviska *historického vůbec a právnického zvláště*. Máme za to, že čím vědečtěji a přísněji budou se rozbírati památky tyto, tím více že vynikne pravost jejich.

---

knížat z Dietrichšteina, archivy kapitoly Pražské, Olomúcké, Litoměřické, archiv. pp. stavův moravských, desky zemské v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, archivy a bibliotéky klášterské v Oseku, v Teplé, na Strahově, v Břevnově atd., c. kr. bibliotéky v Praze, v Olomouci, Vídenská dvorská, c. kr. tajný státní archiv, kr. švedská bibliotéka v Štokholmu, saská v Drážďanech, bavorská v Mnichově, cís. bibliotéka v Paříži, archivy římské atd. Míní-li anonymus a pan Kuh, jenž s ním jest srozuměn, že všecky tyto ústavy, že všecky tuto jmenované a mnohé jiné rodiny šlechty českomoravské, že všecky tu připomenuté důst. kapitoly a sbory církevní, že všickni ti úřadové císařští, že všecky ty sbírky zahraničné dopustili skutek, kterémuž onino dva připisují původ rukopisů staročeských?? — Jsou věru lidé, že nevědí, co mluví a tisknou!

Soud Libušin se stanoviska dějepisného vůbec.

I. Prvotní osazení země české skrze Slovany dálo se v ten způsob, že příchozí plemena zaujala *roviny podlé řek* rozložené, lesův a hor se nedotýkajíce. Svědectví na to jsou: 1) Hrady župní, tato starodávná spojovadla každého plemena, postaveny jsou vesměs při řekách: Děčany, Ljutomirici, Pšov-Mělník, Plzeň, Prácheň, Dúdleby, Bechyně, Vyšehrad, Děvín, Praha a t. d. 2) Někteří hradové nazváni jsou zrovna podle řek: Bielina, což jest původně název řeky, pak hradu a plemena (provincia, populus Bielina. Cosm.). 3) Nejstarší osady, nesoucí jména souborná, patronymická, vesměs leží v rovinách, kdežto místa v končinách lesnatějších a hornatějších mají názvy již od topické polohy neb od osoby zakladatelovy vzaté, tedy pozdější. 4) Osady v listinách a kronikách do konce 12. století jmenované leží vesměs v rovinách, nikdež v horách. 5) Území žup pozdějších shoduje se s pořičím řek; vidíme tento útvar velmi očitě při župě Kladské (v pořičí hořejší Nisy), při župě Hradecké (při řece Medhuji a Labi), při Práchenské (na řece Otavě), při Bělinské na Bělině a j. 6) Výslovné svědectví o tomto způsobu osídlení máme v Kosmovu vypsání žup Vlastislavových, svědectví v podobě celé země české, jenž za starodávna s Chebskem a Vitorazskem, při tom pak bez nynějšího Rumburska a Fridlandska, právě i zcela se shodovala s hořejším pořičím Labským.

Majíce toto na očích, již snadno porozumíme, že připomínání *řek* při jménech kmetů v S. L. není náhodné; kmetové tito nejsou než náčelníci plemen při řekách těch osazených, *županové*, jakýmiž v 9. století se připomíná

Vlastislav a v 10. Slavník. Na Otavě, odkudž Chrudoš jmenován, byla zajisté župa Práchenská; s pořičím Radbuzy, odkud Šťáhlav, shoduje se později Plzensko; tak že obá bratři seděli v župách spolu sousedících. Liubica známa jest jak co sídlo Slavníkovců, tak i co hrad župní v 11. a 12. století; i není nemožné a časem snad se v skutku ukáže, že jméno Liubica byl původně název řeky, tak jako Bílina a Mže; Chlmec Dobroslavský jest pozdější Hradec, slovútný hrad župy stejnojmenné; tak i Mže jest název potomního hradu Mže, po němž župa slula Mežsko. — Jestliže pak Chrudoš, Šťáhlav, Svatoslav, Liutobor a Samorod byli županové plemen při Otavě, Radbuze, Libici, Labi a Mži osedlých, byli nimi podlé podobnosti také ostatní v L. S. jmenovaní Ratibor, Radovan, Jarožír a Střezibor.

II. Připatřme blížeji k *osobám* v L. S. jmenovaným. Chrudoš na Otavě a Šťáhlav na Radbuze slovou obá Klenovici, t. j. synové Klenovi. Čím to, že právě v krajině Plzenské jsou jména osadní Šťáhlav, Šťahlavice a Klenovice? — *Svatoslav*, první v řadě jmenovaných kmetů, sluje „ot Ljubice bielé“, tedy z toho hradu, kde bylo v století 10. sídlo Slavníka a synův jeho. Nebyl-li Svatoslav tento předek Slavníkovců a nemají-li Slavníkovci raději nazývati se Svatoslavici? Pomněme, žeť v bitvě nad Vltavou r. 872 dle Fuldenských letopisů bojoval Svatoslav (Sventisla) a jemu po boku Spytimír (Spoitamor), jméno, jímžto se zove jeden ze synů Slavníkových! — Po Svatoslavovi uvozuje se *Liutobor* „z Dobroslavska Chlmca“ a po něm *Ratibor* „ot gor Krkonoši“. Společné vyskytání se dvou těchto jmen překvapuje historika, jenž z listiny r. 1181 dané, v cís. archivu ve Vídni uložené a *teprv za Palackého* pro Museum opsané po-

známá rod županský, v němžto se jména tato naskytují, rod, jehožto statky ležely v Bydžovsku a Hradecku, rod, jehož členové drželi županát Kladský na konci 12. věku. V listině řečené (Erb. Reg.) uvozují se co svědkové: Bohuše cum fratribus duo Ratibor et Lutobor, et cognato Dobromysl; rod těchto Bohuševiců měl statek Bydžov (jejžto daroval Johanitům Bohuše župan Kladský za duši syna svého Bohuše: Buitsov, quam dederat Boguša pro anima filii sui Boguše); pak usedlost, kde týž Bohuše řečený Brada (Barbatus) postavil osadu Bradu; známy jsou konečně osady Ratibořice, Litoboř, Bohušín v Náchodsku. Byliť Bohuševici předchůdcové Hronoviců v statcích i v hodnostech županátu Kladského. Otcem oněch bratří sluje Smil (1126—1142).

Dále uvozuje se „Radovan ot Kamena mosta“. Není snad případnějšího datum v S. L. nad název tento: Listina Doksanská od r. 1226, z archivu cís. za *Palackého* pro Museum opsaná, zná Radovana i most s připomínkou jména jeho; vypisujíť se meze újezdu řečenému klášteru daného nad řekou Ohří takto: „Velichov a *vado Radovani* usque ad *pontem paludum quod mostiště dicitur.*“ Tento brod Radovanův jest u dnešního Rodisfurtu, osady, jenž ve 14. století slula Radovani vadum, Radansfurt; brod i mostiště jsou v těch místech, kudy šla dráha ke hradu Sedlci (u Varů Karlových) a dále přes Chodov za hranice. Brod tento nacházel se v území župy Sedlecké, neboť k ní výslovně patřil újezd Vojkovický, *níže* na Ohři položený. Podlé toho všeho není pochybnosti, že Radovan v S. L. byl župan plemene Sedličanův, známých z listiny zakladací biskupství Pražského. Že se oním mostištěm musí rozuměti most kamenný, vysvítá z toho, že by, jsa most z fašín dělaný, slouti musel ne most, ale

hať (pons virgis factus, qui dicitur Bezstřeková hať. Listina z r. 1183). Samo zvětšující slovo „mostiště“ ukazuje na útvar podlé tehdejších pojmů podivu hodný.

III. Byli-li kmeti v L. S. jmenovaní župany, tedy jest patrné, že na Vyšehradě pohromadě byli zástupci plemen v zemi české usedlých. Namítne snad někdo, žeť takovou jednotu země nelze tehdá předpokládati. Odpovídáme. Učení o různosti knížat a nejednotě v Čechách jest vědecký výmysl Dümmlerovské historické školy; má to býti důkazem, že Slované čeští nebyli s to, aby ze sebe a bez vplyvu cizího vytvořili obec státní. Není náhledu samovolnějšího. Kde-že jeví ona nejednota? Víme-li o ní z pramenů franských? Naopak, první zprávy Frankův o zemi české jináče neznějí, než že Čechy byly celek soustavný. Či může-li se předpokládati nejednota, když r. 791 pustili Čechové jedno odřadí vojsk Karlových proti Avarům táhnoucí, Sasy a Frisy, přes celou zemi, od Hor Krušných k Vitorazi (per Beehaimos)? Či byli Češi nejednotní, když Karel Velký se čtverým vojskem poslal syna r. 805 proti nim, jenž vtrhnul s nesčíslným vojinstvem až do krajiny Řípské se čtyr stran? Nepraví-li se tam přímo: „Vastata et incensa per 40 dies eadem regione (Sclavorum, qui vocantur Beheimi), ducem eorum (jinde regem eorum) nomine Lechonem (či Bechonem) occidit?“ Byla-li nejednota v zemi rok na to 806, když se výprava tato opakovala? — Roku 817, 821 slovou Čechové bez rozdílu Behaimi jako celek, tak jako i Moravané. Ještě roku 840 vykoupil sobě Ludvík Němec cestu z Srb do Bavor přes Čechy za veliké dary (per terram Sclavorum reditum in Bavariam auro sibi redemit). Teprvé r. 845, tedy po více jak 50letém obcování s Němci, nastupuje různění županů českých!

Avšak ani tím neutrpěla starověká jednota země české; odpadlo sice Chebsko a Vitoraz, tyto exponované končiny její, než jádro zůstalo přese všecky bouře podnes nepohnuté, nerozborné Sjednocení plemen dálo se tou měrou, jakovouž se zdvíhala ústřední moc Přemyslovců, knížat plemene českého, v přirozeném středisku země usedlého a ode dávna mocného. V boji Vlastislava Luckého stály obě mocné župy Bielina i Liutomírici po straně knížete Neklana; rod županů Pšovských byl svazky přátelskými spříznën s Přemyslovci; o Slavníkovcích ví se, že Přemyslovcům neupírali vrchní moci v zemi, vždyť jeden z nich, sv. Vojtěch, přijal biskupství pražskočeské; není tedy žádné příčiny pochybovati o jednotě země české.

IV. Za nejnovějších dob pronešeny byly pochybnosti o historické existencí prvých knížat rodu Přemyslova. Dümmler ve své nevystihlé moudrosti kritické učinil z Přemysla mytického boha (in talibus genealogiis p. e. Přemyslorum, quæ a deis vel heroibus initium capiunt etc.); Büdinger vyzpytoval o rodu Přemyslovském, že se odvozoval „von einem mythischen Ahnherrn Přemysl, d. i. der Einsichtige, in welchem man, nicht ganz ohne Wahrscheinlichkeit, keinen Andern als Samo hat erkennen wollen.“ Ovšem, kdyby o starých knížatech českých bylo něco psáno v letopisech franských, bylo by to jináče; takto ale píše o tom jakýsi Kosmas, Pražský kanovník!! Jest to rozumování asi takové, jako kdyby se řeklo: Poněvadž nemůžeš listinami prokázati existencí svého děda, tedy byl děd ten osoba mytická! — Jedno zapomínají pánové tito, jenž ve své bezedné učenosti přenášejí kláštery české s jednoho místa na druhé a staré Moravany přelévají ve Slovince: Živá obrazotvornost národův přibájí k osobám historicky vynikajícím prodlením časů

hojnost rozmanitých pověstí; někdy jméno samo zavdá k tomu podnět. Dálo se to za starých časův, děje se to podnes: Či nevypravuje-li sobě lid, že císař Josef posavade žije, tak jako se vypravuje o Barbarossovi, že sedí v Kiffhäuseru? Nečteme-li o Vladislavovi králi, zahynulém l. 1444 u Varny, že podle tehdejších pověstí žil po bitvě v jeskyni jedné ve Španělích? Toť i o Svatoplukovi moravském psáno, jenžto prý se skryl na hoře Soboru u Nitry, tak že i podnes u Moravanů za přísloví jest: Svatopluka hledati. A přece nikdo tvrditi nebude, že by Svatopluk byl proto osoba mytická? —

Nezavdalo-li *jméno* hradu Děvína (naproti Vyšehradu) příčinu k bájím o dívčí válce? Nepřičiněno-li k osobě Přemyslově, na základě *jména* toho, žeť on *vymyslil* zákony a řády země české? A pověsti spojené s vyvolením Přemysla za knížе, nemají-li do sebe ráz obrazotvornosti národní! — Tvoření jmen osobních u Slovanů učí nás, žeť z charakterisujících jmen *rodových* odváděna bývala jména *osob:* Z Přemyšlanů Přemysl, z Liutomíriců Liutomír, z Tunochodů Tunochod a t. d. Jméno Liubuša jest ženská forma mužského Ljuboch, a hrad Ljubošin nazván tedy ne podlé Liubocha, kdež by zníti muselo Liuboš, ale podlé Liubuše, tak jako Tetin podle Tety, Kazin podlé Kazě. Není tedy třeba pochybovati o existencí Libuše a Přemysla. I podání národní jest oprávněno co pramen historický; tolikoť potřebí rozbírati je kriticky.

Soud Libušin se stanoviska práva zvláště.

Namítá se proti Soudu Libušinu, že obsah jeho *právnický* vzbuzuje pochybenství; anonymus pana Kuha do-

konce ví, že zpěv ten sepsán „vom Standpunkte der modernen Rechtsgeschichte". Míněn jest při tom nepochybně nejen zlomek „Soud Libušin", ale i druhý, obyčejně „Sněmy" zvaný, neboť i tento obsahuje nález právní, zrovna tak jako Soud, a musí v právním ohledu uvažován býti zároveň s tímto. Vizme, jakou váhu mají námitky ty a takové.

Přede vším sluší připomenouti, že jako vůbec při studium zlomků těchto, tak obzvláště při právnické stránce jich nesmí se spouštěti s oka, že oba na jevo vyšly *roku 1818.* I upíráme naprosto, že by právo slovanské roku toho bylo tak vzděláno, aby kdo byl mohl tehdá vysloviti základní zásady práva i života pospolitého v Slovanech s tou určitostí, jistotou a úsečností, jako se to děje v Sněmích a v Soudu. Jaký-že byl, ptáme se, stav studií práva českého, když i jen napadnouti mohlo někomu, že by zlomek „Sněmy" byl snad zakončením Soudu Libušina!! Jaký byl stav tento ještě r. 1841, kdež Hanka učinil vydání Všehrda, vydání, jehož ke studiím právnickým nelze užiti než po nejpracnějších opravách textu!! A přece není pochyby, že právo v zlomcích našich líčené muselo existovati v dobách starých u Slovanů českých, neboť *jen z takovýchto kořenů* mohly vypučeti instituce právní, jakých známe v době pozdější. A hle, výsledky studií o nejdávnějším právním bytu u Slovanů těchto, *jinými cestami dobyté*, shodují se přímo a případně s obsahem zlomků našich.

I. U starých Slovanů českých bylo *společenství rodu* a spojené s tím *společenství jmění;* již patronymická jmena starých osad dokazují první, nejstarší názvosloví právnické druhé. Vizme význam slova *dědina.* „Dědina" znamenalo všecken nemovitý statek rodu v jedné osadě a v nedíl-

nosti živoucího. „Dědictví“ značilo vlastnictví, „dědic“ vlastníka. Dědina náležela rodu jakožto osobě neumírající, přenášení vlastnictva s pokolení na pokolení nebylo třeba, ještoť přecházelo přirozeným způsobem samo sebou; nebylo testamentův. Živoucí členové měli právo držitelské Bohatství jejich záleželo 1) ve výtěžcích z rolí (*zboží* značí prvotně obilí), 2) v dobytku (*statek* značí původně dobytek). Nedílnost jmění udržela se do pozdních století. Náčelník rodu — vládyka, vojevoda, knez, kmet, hospodár — byl správcem rodu i statku; zemřel-li, obral sobě rod z prostředka svého jiného. Závod tento pamatoval se po dlouhé věky ve *vládařích* rodů panských.

Z jednoty rodu vynikly mnohé ustavy v 11., 12. a 13. věku známé: na př. ustav společné ruky; rod odpovídal za skutky svých členů. Že byla jednota rodu i jmění, nebyl nikdo chud; chudým stal se ten, koho rod pro zlé skutky vyvrhnul ze spolka; všakť prvotní význam slova „chudý“ jest „zlý“, potom teprv „statku nemající“. Taktéž i „lichý“, t. j. zlý a vyvržený z rodu, zanechaný (lišiti-opustiti), izgoj, friedlos.

Podobné zřízení rodové panovalo, jak nejnovější badání ukazuje, i u Řeků i u Římanů v dobách starých, dílem i u Němců.

II. Z tohoto společenství rodu a zboží vzniklo ono *právo dědické*, o němž nás poučují Ctibor z Cimburka a Kornel ze Všehrd. Nedílnost byla pravidlem, avšak i rozdíl z vůle stran dopuštěn; v dělení tomto měli všickni členové rodu právo rovné; úchylky týkaly se jen dcer a volení dílů. U starých Římanů záhy povstalo dělení rodového jmění, jakž o tom učí zřízení „actionis familiæ erciscundæ“. (Hæc actio proficiscitur e lege XII. tabularum. Namque coheredibus volentibus

a communione discedere, necessarium videbatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditariae distribuerentur.) U starých Němců panoval tolikéž jistý spůsob společného dědictví: Heredes tamen successoresque sui cuique liberi et *nullum testamentum*. Tac. Germ. 20. Avšak u jednotlivých kmenů německých také jiný spůsob dědictva byl oblíbený, a to u Tenkterů porýnských dle *prvorozenství*, při čemž jen uchýlka ta, že koně obdržel nejbojovnější: Excipit (equos) filius, *non ut caetera, maximus natu*, sed prout ferox bello et melior. Tac. Germ. 32 Prvorozenství bylo i u Normanův. Čechové dle Soudu Lib. znali tento spůsob dědictva u Němců. Anonymus pana Kuha praví sice, žeť vědomí o takovýchto rozdílech práva nemůže se předpokládati při národech v dávnověkosti. Na to lze odpověděti jednoduše: Vědomí práv bylo u starých národů mnohem živější nežli u novověkých, již proto, že poměry pospolité, tento podklad práv i zákonů, byly mnohem jednodušší a že právo žilo v lidu, ne v knihách. Toť dokazuje starověkost všech národů! — Že pak anonymus tak dobře zná tajiny starých věků: vysvětliž nám, čím to jest, že *Slované všickni* nazývají Němce názvem nevelkého kmene německého *Nemetův*, o němž víme, že dle Tacita měl sídla v dnešních Elsasích, nedaleko oněch Tenkterů. Či nesousedili-li dojista dle toho Nemeti *jednou* blízce se Slovany?

III. Byly zajisté mnohé závody právní, kterých lze nalezti u všech kmenů pokolení *indoevropského*. Tak na př. očisty. Soud Lib. připomíná oheň a vodu jakožto prostředky k očistě vin. Mnozí tomu chtěly, že se ordalův dostalo Slovanům teprvé s křesťanstvím z Němec. Nic není bezdůvodnějšího! Ve všech památkách zákonův

slovanských známy jsou očisty takové: V dekretech Břetislavových od r. 1031, v právech Kunrátových, v Pravdě Ruské, v Zákonníku cáře Stefana; očisty takové přiházely se dle svědectví Vukova ještě do nedávna v Starém Srbsku. Heidnischen Ursprungs und aus dem höchsten Alterthum scheinen alle Gottesurtheile; sie hatten so tiefe Wurzel im Glauben des Volks geschlagen, dass sie das Christenthum und die spätere Gesetzgebung ihm nur allmählig entreissen konnte. Tato slova Grimmova (Rechtsalt. 909) mají obecnou platnost. Než slova S. L. obsahují *více* nežli pouze připomínku očist: dvěma epithety charakterisuje se tam rázně a určitě očisťující povaha jak ohně tak vody:

Protiv ima plamen *pravdozvěsten*,
I pod ima *svatocudná* voda.

Teprv nejnovější studium vedlo k tomu, v čem vlastně záležela příčina, proč na př. voda sloužila za očistu; praví Grimm ve svých Rechtsalterthümer o vodě: Hierbei scheint ein altheidnischer Volksglaube zu walten, dass *das heiligen Element, die reine Flut*, keinen Missethäter in sich aufnehme. I ptáme se, známo-li bylo r. 1818 to, co tuto Grimm ještě jen jako domněnku praví, kdežto S. L. rázně dí o vodě, *žeť svatocudná!*

Anonymovi konečně zdá se divným příliš *dramatický* a málo *epický* způsob Lib. Soudu. Rádi bychom viděli soud, kterýž by nebyl dramatickým. Soudy u národů starověkých byly veřejné a nebylo výjevu nad ně slavnějšího; v nich byla zjevna všemu lidu moc ona, jenž pohromadě drží společnost lidskou. Pominouce všecky příklady z dějepisu starověkého (israelského, římského, germanského), ukazujeme jen na XVIII. zpěv Iliady,

587–598. Čím národ v stavu přirozenějším, tím názorněji, tím bezprostředněji představuje sobě všecky děje. Svědčíť o tom všecky básně rozpravné ze starověkosti, Ilias, Odyssea, Srbské junacké zpěvy etc.

V Čechách trvaly soudy *sněmovní* až do vzniku soudu zemského, jenž nezapírá sněmovní svůj původ; v Libušině Soudu rozsuzují kmetové (župané, hospodáři zemští) rozepři sporníků podle důstojenstva jim rovných; vhodný příklad pozdějšího soudu sněmovního podávají nám letopiscové k r. 1130 v příčině velezrády pana Miroslava.

Co se konečně *básnické formy* týče, ve které se nám představuje tuto výjev soudní, jest mínění naše následující: Oba zlomky „Sněmy“ i „Soud Libušin“, obsahujíce *nálezy* soudní pro život národu velice důležité a trvanlivé paměti hodné, pocházejí *z větší sbírky zpěvů, které podobné nálezy* v sobě obsahovaly. Bez živého podání (paterna traditio) bylo by utuchlo vědomí právní v lidu; k snadnému pamatování pak není žádná forma příhodnější nad *řeč vázanou*. U Westgothů bylo obyčejno, že se výročně ve schůzkách přednášívali zákony jejich; a o Švedích se upřímo píše, že nejstarší zákony jejich byly odívány formou básně: Dass die ältesten Rechtssatzungen in gebundener Rede überliefert wurden, darüber kann in Bezug auf Schweden um so weniger Zweifel herrschen, weil sich in den geschriebenen Rechts- und Gesetzbüchern noch solche Satzungen in rhytmischer und alliterirender Form finden. (Wilda, Strafrecht der Germanen, 1842.)

* * *

Ve Světozoru r. 1857, str. 99, vyzvali jsme pana Fejfalíka, aby vysloviv pochybnost o pravosti rukopisu Kralodvorského, výrok svůj odůvodnil. Rok minul, a p. F. mlčel. Jen příležitostně opakoval svou pochybnost a prohodil několik náhledů, které tuším obecenstvo připravovati mají na výsledky jeho, a sice ve zprávách cís. akademie věd (v svazku decembrovém 1857) o písni milostné krále Václava, v gym. Časopise 1858 str. 407 ve článku o běsu a německém Pilvise, a str. 420—421 v posudku Rojtovy rozpravy o Kralodvorském rukopisu v programmu gymnasia Znojemského. Jestliže jeho náhledy takto pronešené rozebíráme, děje se to dílem pro vážnost orgánův, ve kterých články Fejfalíkovy jsou tištěny, hlavně pak proto, že mezi články v Tagesbotu a úvahami Fejfalíkovými panuje jistá duchovní příbuznost.

V rozpravě: „Ueber König Wenzel von Böhmen als deutschen Liederdichter und über die Unechtheit der altböhmischen Píseň milostná krále Václava“ p. Fejfalík Rukopisu Kralodvorského několikráte se dotýká. Na str. 9 ukázav působení německé poesie na básnictví české, praví: Es kommen uns Gedichte wie die Königinhofer Handschrift gerade desshalb fremdartiger vor, weil sie das nächstliegende Einheimische behandeln. Na str. 66. praví, že nevěří, aby ve XIII. století bylo bývalo nerymovaných básní českých, „weil ich daran gar nicht glaube.“ Hypotesu o existencí jich může prý, „was die K. Handsch. betrifft, so lange bei Seite lassen, bis diese einer näheren Prüfung unterzogen ist.“ Poznání, že píseň milostná je podvržena, „erregt Misstrauen gegen manchen anderen Schatz der altböhmischen Literatur, der in jener begeisterten Periode auftauchte“ (str. 39.). Na str. 45.: „Ueberhaupt sind alle dergleichen Einwände, die man

daher nimmt, dass die Kenntniss alter Sprache ja zu Anfang dieses Jahrhundertes nicht sehr allgemein verbreitet war, ganz hinfällig und bedeutungslos.“ V gym. Časop. str. 409 kletí Záboje proti Luděkovi „aj ty vraze, běs v tě“, nemůže si srovnati s tvrzeným původem pohanským básně té. „Dieser Fluch: ‚Der Běs, der Teufel, fahre in dich,‘ beruht doch auf dem christlich-jüdischen Glauben an Besessene.“

Nuže k věci! Novějším skoumáním, v němž hlavní zásluhu má prof. Šembera, ukázaly se podvrženými býti Píseň milostná krále Václava a Píseň na Vyšehrad.

Píseň na Vyšehrad našel Linda l. 1816. Hanka ji otiskl l. 1817 v I. svazku Starobylých Skládání, a Dobrovský l. 1818 v druhém vydání své historie literatury české. Pravopis její složen je ze dvou živlů: *h* místo *ch* a *g* místo *h* ukazuje na dobu před XIII. stoletím, kdežto obecné skoro užívání *y* místo *i*, odvojování samohlásek (naaszye, skaalye), ano i souhlásek (zzal) neomylné jsou vlastnosti pravopisu, kterým teprv na samém konci XIV. a začátku XV. století psáno Mimo to jsou v písni jiné nemožnosti, jako: *malyi*, *ism*, které upomínají na církevní slovanštinu. Text písně sám zdá se býti starý, ano podobá se, že jej falsifikant jen přepsal, chtěje mu užitím *g* a *h*, pak vpletením forem církevnoslovanských dodati vyššího stáří.

Píseň krále Václava objevena l. 1823. Písař její měl již před očima pravopis Kralodvorského rukopisu a hlavně jeho užil. Naproti tomu dopustil se co do jazyka několika hrubých pokléskův. Slovo *roztomilý* není starší XVI. století. Lomnický tuším uvedl je z obecné mluvy první do spisů. Partikula *že* ve smyslu spojky *a* lat. que (všě-že, početie-že) jest v češtině naprosto nemožná. Pří-

klad jediný v Alanu nerozhoduje, poněvadž verš 250-tý, kde to přichází, nemá smyslu. Partikula *že* u starých připojuje se k těm slovům, kde nyní pouhé *ž* zbylo (neže꞊než, jenže꞊jenž), anebo znamená tolik, co nyní spojka *pak* (autem): vece že jeden iz učennik jego꞊ pravil pak jeden z učenníkův jeho. Místo nynějšího *že* staří říkali *ež*. *)

Přes všecky takové poklesky nepřipadlo Dobrovskému, že by tyto dvě písně byly podvrženy, ano ještě sám píseň na Vyšehrad kommentoval. Nemíníme tím dotýkati se nehynoucích zásluh Dobrovského o jazykozpyt slovanský, ale chceme jen ukázati, jak nízké byly vědomosti o staré češtině v době od l. 1816 do 1823, když úmyslní falšovatelé tak hrubých chyb se dopustiti mohli, a když největší tehdejší znalec staré češtiny o chybách tak očitých neměl ani zdání. Po více než 30 letech teprv dospěla jazykověda naše k tomu, aby chyby ty odkryla!

Ale ne dosti na tom. Pro štěstí nám zanechal sám Dobrovský authentický seznam všech staročeských památek, které l. 1818 byly známy. On do periody až po rok 1310 klade všeho všudy 10 čísel: 1) přípisek na Litoměřické zakladací listině, 2) zlomek legendy o sv. apoštolích, 3) píseň na Vyšehrad, 4) list s nebe spadlý, 5) zlomek o umučení Páně, 6) žaltář klementinský, 7) píseň o sv. Václavu, 8) rukopis Kralohradecký, 9) bohemarius a 10) první tři zpěvy Alexandreidy. Z těchto rukopisů jen č. 1, 2, 4 a 6 psány jsou jazykem a pravopisem starším, než byl na počátku XIV. století. Č. 1, 2

*) Adj. *lusný* zdá se p. Fejfalíkovi befremdlich genug neben dem regelmässigen *ludný, loudný*. *Lusný* (od lúditi) utvořeno právě tak pravidelně jako *nusný* (od nuditi). *Ludný* jest novověká stvůra, která z literatury skoro zase již vymizela.

a 4 příliš jsou nepatrny, tak že jediný žaltář klementinský větší summu starého jazyka v sobě zavírá. Litovati musíme, že veledůležitý ten rukopis posud tiskem nevyšel. Zatím ze žalmův v Tomsově Chrestomathii, v Rozboru staročeské literatury a v Šemberově historii literatury vytištěných i tomu, kdo rukopisu nečetl, jasno bude: 1) že v žaltáři jazyk k nepřirovnání jest mladší než v R. K., praeterita prostá přicházejí velmi zřídka, obecně skoro složená se slovesem pomocným. Dualů již nepravidelně užíváno. 2) Pravopis žaltáře, ač se v některých věcech shoduje s R. K., v jiných takovou měrou se od něho dělí, že patrně uznán býti musí za mladší. 3) Žaltář obsahuje po různu některá *slova*, s kterými se v R. K. a v L. S. poprvé potkáváme: prokní, nadivný, lzáti, okliúčiti, ot vzchoda, mútiti vodu, nad všiú zemiú, třas je popadl, vzradovati sě, osvěta, ne (ne ot vzchoda Jar.), u věk a věky věkoma atd. Naproti tomu je v něm k nepřirovnání více slov jiných, kterých darmo v L. S. a R. K. hledáš. Syntaxis v žaltáři jest taková, že se *podstatně* liší od syntaxí v R. K. a L. S.

Tvrditi, že by se z žaltáře byl l. 1816—17 někdo byl mohl naučiti staré češtině, jakáž jest v K. R. a L. S., byl by holý nesmysl. Ano z pravopisu písně na Vyšehrad patrno jest, že písař její o věku a důležitosti žaltáře klementinského neměl ani zdání; sice by byl bezpochyby aspoň pravopisu tamního užil.

Z toho všeho, co posud praveno, vysvítá bohdá dostatečně, jak mělké a zpozdilé jest tvrzení p. Fejfalíkovo, že na začátku XIX. století byla známost češtiny dosti veliká ke zdařilým falsifikacím.

P. Fejfalík se diví, že písně K. R. opěvají děje *domácí*. Věru věc podivu hodná, neslýchaná, u žádného

národu nebývalá! Děje Iliady a Odyssey byly cizí Řekům, předměty Eddy cizí Islanďanům, písně maloruské a srbské opěvají děje jiným národům náležející, hrdinské písně staroněmecké jednají o samých dějích cizinských!! Ano všecky písně epické u Čechů o smrti krále Jana, o Plichtovi z Žerotína, o Vilému z Valdeka, o bitvě u Oustí atd., ano sama kronika Dalimilova jsou nepochopitedlné úkazy v literatuře české!!! Hle, takové věci mají odůvodniti pochybnost o pravosti R. K.! —

Básně L. S. a Kr. R. jsou *nerymované*, kdežto všecky staré poesie české rým mají. P. Fejfalík nevěří, že by ve XIII. století byl kdo česky básnil bez rýmu. Až někdy po šesti stech letech najde někdo srbské junácké písně a shledá, že jsou bez rýmu, kdežto celá poesie jihoslovanská, počnouc od Dubrovčanů, básnické své výtvory rymuje: bude moci s touž podstatou jako p. Fejfalík tvrditi, že nevěří, aby kdy Jihoslované byli básnili bez rýmu a že Kačić, Vuk, Jukić a jiní sběratelé byli nestydatí falsifikatoři! Zpěvy naše nemají ovšem *rýmu*, ale za to mají tak provedený *rhytmus* v každém verši, jakého v pozdějších rymovaných výtvorech nejlepšího zrna nemnoho nalezneš. Rhytmus tento ve zpěvích některých jest spojen se stálým rozměrem, v jiných podle spůsoby děje rozměr i rhytmus se mění, a to s takou svrchovanou přiměřeností, že v staroněmecké literatuře p. Fejfalík sotva co podobného najde. Rým přijali staří Čechové od Latiníků a Němců: odkud vzal se ale rhytmus takové dokonalosti? P. Fejfalík snad ukáže na slova Kopitarova, že se Češi od l. 1814 naučili rozměrům srbským z Vukovy sbírky srbských písní. Nevíme, co Kopitara k výroku tomu pohnulo: ale to jistě víme, že moha něco takého tvrditi, neznal zpěvy R. K. Kde je ve všech srbských

písních rozměr Záboje, Čestmíra, Beneše Hermanova, Bůže, Opuštěné, Skřivánka, Zezhulice, Jahod? Srovnalost rozměrů v písních u rozličných národů slovanských naprosto není důkazem, že by jedny písně tvořeny byly dle druhých. Jedny a též rozměry nalezáme v písních srbských, maloruských, českých, moravských i slovenských, a předce nebude nikdo tak nesmyslný, aby chtěl dovozovati, že český lid naučil se rozměrům svých zpěvů od Srbů, Malorusů atd. anebo naopak *).

Nejzajímavější jest dovozování p. Fejfalíkovo z užívání slova *běs*, že některé písně R. K. nesahají původem svým do pohanstva. P. Fejfalík napsal v gym. Č. celý článek o tom, kterak německý *Pilwis* pochází od slovanského prý *Bělběsa*. *Běs* jest mu prvotně bytostí přívětivou, světlou, bílou, opak to černého čerta. Běs prý pochodí od sanskritského *bhâs*, *bhâ* (stkvěti se). Staří Čechové křesťanští přenesli prý jméno tohoto dobrotivého bůžka na zlého ďábla, a skladatel Záboje chtěl prý veršem: „aj ty vraze, běs v tě" říci, aby se Luděk stal ďáblem posedlým. Klassická to argumentace, s velikou učeností slovnikářskou vykrášlená! Škoda, přeškoda, že bližším připatřením kritiky v dým a páru se rozplývá. Předně není pravda, že *běs* pochází od kořene *bhâs*, *bhâ* (stkvěti se), nýbrž odvozeno jest od kořene *bi* sanskr. *bhi*

*) V Čechách k. p. velmi známa, ač nevelmi ušlechtilá jest písnička: Utíkej Káčo, utíkej atd. Rozměr její nalezá se velmi zhusta v písních srbských (Vuk. I. sv. 1842, 7, 15, 17, 39, atd.) k. p.

Pogledaj, Vojno, pogledaj,
Jeli ti alika, prilika atd.

Řekni někdo, že skladatel dotčené české písničky měl před sebou vzor srbský!!!

(báti se), od něhož v litevštině máme slova: *bijotis* báti se, *běsas* ďábel, *baisus* strašný, škaredý, *bajdýti* strašiti, *bajme* bázeň *). Toto odvození se shoduje se vším, co víme o pohanském běsu. Ani jedno slovo slovanské odvozené od *běsa* neznamená něco dobrého neb milého. Běsný pes, běsniti, běsník, běšenyj etc. vždy značí něco zlého, jedovatého, člověku protivného, nepřátelského. Význam tento nepřitovaryšil se k běsu teprvé v době křesťanské, nýbrž rozšířenost jeho u Litvanů a u všech národů slovanských neomylným jest důvodem o jeho starobylosti předkřesťanské. Když věrozvěstové křesťanští jali se hlásati náuku Kristovu národům slovanským a k naznačení duchův zlých potřebovali názvisk slovanských, jistě neobrali k tomu jména bytosti dobrotivé, nýbrž právě jménem bůžka zlého nazvali starého vraha člověčenstva. Toť leží v samé povaze věcí; tomu nasvědčují i jiné staré názvy zlého ducha: saň, zmek, drak, vrag. U Čechů slovo *čert* dokazatelně teprvé v XIV. století zobecňovati počalo. V starší době vždy užíváno slova *běs*. Jest tedy holá libovolnost p. Fejfalíkova, jestliže z *běsa* udělal dobrého boha, a mýlí se ten pán velmi, přikládaje běsu příjmí *bílého*. Bílý běs jest takový nesmysl jako bílý čert. P. Fejfalík ostatně sám se přiznává, že *bělověsa* nikde nenašel; tím nedůvodnějším jest jeho dokazování.

Tvrditi, že Záboj, obořiv se na Luděka, myslil na křesťanského ďábla, jest hrubé hysteron proteron. Po-

*) Viz Aug. Schleichers Litauische Grammatik (v Praze 1856) jmenovitě str. 50. *Běsas* povstalo z *bi* stupňováním *i* v *ě* a příponou *sas*, *baisus* pak dalším stupňováním *i* v *ai* a příponou *sus*. Naše *běs* srovnává se s litevským *baisus* pak pravidelně jako *gaileti* a žéleti, *mainas* a měna, *maišas* a měch, *vainikas* a věník etc.

něvadž křesťané nazvali ďábla běsem, proto Záboj pohan, volaje běsa, mínil ďábla křesťanského!!! Že pohan posílá zlého boha na nepřítele, jest věc zcela přirozená. Otec čelední u pohanských Ariův k. p. dle líčení Alb. Webera (Indische Skizzen. Berlin 1857. str. 16) prosí bohů hrozných, aby strašlivé moci své odvrátili od něho a obrátili jich proti jeho nepřátelům. Což divného a křesťanskožidovského v tom, jestliže totéž činí český pohan Záboj.

P. Fejfalík a podobní hyperkritikové by vůbec lépe udělali, kdyby starou literaturu naši, místo lichého a planého tvrzení, že tomu neb onomu nevěří, vlastně nerozumějí. začali studovati důkladněji; jsouť taková studia „vděčnější a povedou ke mnohým, často netušeným výsledkům“. —

A však dosti o odporech: třeba vystaviti něco positivného. Posud má se na mnoze za to, že L. S. a R. K. jsou osamělé zbytky poesie staronárodní. Tomu tak není.

V epické poesii staročeské znamenati trojí směr: staronárodní, legendárný a poněmecký.

I. K staronárodnímu mimo starší historické zpěvy náležejí ze XIII. století Beneš Hermanóv, Jaroslav a Ludiše i Lubor. Opěvání domácích dějů starodomácím způsobem popřestalo pak sice z příčin přirozených, poněvadž proměny v společenském stavu Čech v první polovici XIII. století způsobily veliký převrat *u všech věcech*. Mrav a jazyk německý u dvora, u šlechty a novými osadami měst, ano i vsí z Němec přivolanými pořád více a více se šířil. Způsoby a obyčeje z ciziny přinešené vytiskovaly způsoby a obyčeje domácí, právě tak jako se právo cizí vždy víc a více šířilo na ujmu domácího. Čilejší obcování s cizinou přivedlo do země též mnoho látek

vých. S chutí zmocnili se jich pěvci domácí. Za Přemysla Otakara II. nebo za Václava II. jal se nějaký pán český, jehož jméno bohužel nás nedošlo, podlé latinské básně Waltera z Châtillonu básniti epos český o Alexandru Velikém. Báseň tato, jejížto zlomky ponenáhlu na světlo vynášené dosvědčují nepopíratelně, že obsahovala celý cyklus dějin nejslavnějšího hrdiny starého věku, opěvá sice předmět nenárodní, ale spůsobem opravdu národním, spůsobem zpěvcův R. Kr. Verš jest osmislabičný chodu trochaického, jako v Ludiši a Luboru, s tím ale podstatným rozdílem, že v Alexandreidě básník pravidelné cesury po čtvrté anebo po druhé i šesté slabice mnohem méně šetří, patrně příčinou rýmu, kterýž mu volné vládnutí vnitř verše učinil namnoze nemožným. Verš osmislabičný ve XIV. století *zobecněl* téměř v básních epických; ale nikde nenalezáme v něm toho rhytmického ladu jako v Ludiši a Luboru. Jazyk a básnické obrazy Alexandreidy jsou jistým svědectvím, že básník se vzdělal na zpěvích staronárodních. Nejvíce styků v Alex. jest s nejmladšími zpěvy R. K. Pohříchu Alexandreis posud u nás není tak oceněna, jakož zasluhuje.

Druhý spis staročeský, jenž v mluvě své patrné nese svědectví, že skladatel jeho znal staronárodní zpěvy, jest *Kronika trojanská*. Okolnost tato určitě nyní teprvé vyniká, kdež péčí Erbenovou do II. dílu Výboru přijat zkrácený text výborné té knihy z nejstarších *rukopisů*, a kdež s ní porovnati možná kroniky o Štilfridovi a Bruncvíkovi z němčiny vzdělané, v kterých není ani stopy po obratech R. K. Dle zlomku, jejž nebožtík bibliotekář Mučkovský nalezl v Krakově, byla Kronika Trojanská přeložena l. 1411. Překladatel formám, jichž užívá, musil se naučiti ze starých spisův. Na počátku XV. století ne-

mluvil totiž nikdo starými praeterity, a dual byl namnoze vymizel; četný počet slov, jichž kronika Trojanská užívá, byl již z obecné češtiny vyhynul. Psal-li nicméně překladatel Troj. Kroniky starším jazykem, užívaje obratův, kteréž jen ze zpěvů K. R. a z Alexandreidy známe: důkaz to jistý, že na počátku XV. století zpěvové ti ještě byli v Čechách dobře povědomi.

Mimo tyto větší spisy, — kdež ale výslovně doložiti třeba, že srovnalost řeči jejich s R. Kr. naprosto jest jen taková, jakáž se ze známosti *tohoto* vyvinouti mohla, nikoliv naopak, — nalezají se mnohé obraty, sice jen ze staronárodních zpěvů známé, porůznu ve spisech XIV. století. Tak, abychom aspoň jeden příklad uvedli, v Rpsu. Dolanském (d. 7.) univ. bibl. Olomoucké v jednom kázaní čteme: „Dnes bude *rozenú krású* běl, črven a krásen“, s čímž srovnej verš v Jaroslavu: *rozenú* i strojnú *krású* sieše.

Jestliže během XV. století zpěvy staronárodní docela přišly v zapomenutí, z kteréhož teprvé v našem vytrženy jsou: může-liž se tomu diviti, kdo poněkud zná tehdejší stav věcí v naší vlasti? Staré pergameny se v bojích husitských hodily leda na šípy, a když boje minuly a umdlení přirozené nastalo, chápáno se spisů mystických, blouznivých, rozjímacích.

II. Vedlé epické poesie národní záhy vyvinovati se počalo ze vzorův latinských básnictví církevního rázu — *legendy*. V nejstarších ještě dosti zřetedlně pozórovati vplyv poesie národní. Sem patří legendy o sv. Kateřině, dvě o sv. Dorotě, legenda o sv Anně, o sv. Alexiovi, legenda o sv. Prokopu, o X tisících rytířích, o dvanácti apoštolích, Ježíšovo mládí atd. V starších rukopisech přísně zachován verš osmislabičný s rýmem jako v

xandreidě, ale ještě nepravidelněji co do vnitřního ústrojí; v pozdějších prvotný verš velmi již od přepisovačů porouchán, ačkoliv vždy ještě proniká. Nejvíce nepravidelností co do rozměru jest v Ježíšově mládí, což jediné vplyvu básnictví poněmeckého připsati sluší. Rozměr v kratší legendě o sv. Dorotě podobá se *poněkud* rozměru „Beneše Hermanova“. Sloka složena ze dvou čtyrverší a ze závěrečného trojverší, kdežto v B. H. sloka jen ze čtyř veršů se skládá. Nadto chodu trochaickodaktylického darmo v legendě hledáš, patrně opět pro rým, který vnitřního ústrojí ve verši dbáti nedopouštěl.

III. Třetí směr konečně nazvati lze *poněmeckým*, poněvadž vzory německými do literatury staročeské byl vnešen. Sem patří Tristram, Tandariáš, menší epické zpěvy ze XIV. věku a divnou ironií osudu i Dalimil. Básně směru toho co do mluvy poetické nic nemají společného s poesií staronárodní; rozměr v nich nepravidelný, ba téměř žádný; k vůli rýmu zanedbáno již i počítati slabiky ve verši. Tato nevázanost, jakož ukázáno, působila i na poesii legend v pozdějších dobách XIV. století.

I legendárná i poněmecká epika vzala v dobách husitských za své spolu s epikou staronárodní. Než o tom šířiti se již místa zde není.

Nám šlo jen o to, abychom několik planých odporů odmítli, tím spolu k hlubšímu porozumění neocenitelným památkám naší staronárodní poesie přispěli, a abychom ukázali, kterak na ně se stanoviska historie literatury hleděti třeba. Zrno do zrna pogača, kamen do kamena palača.

MENŠÍ ČLÁNKY LITERÁRNÍ.

postille a veykladové starých učitelů, Augustina a jiných. Ten způsob zachovávali i v Čechách za mistra Jana Husi, kterýž také kázaní na ta čtení činíval i postilly udělal. Podlé téhož způsobu i Bratří jako následovníci Husovi, čehož sami dobře užívali, také tak jiným sloužívali, v čemž ne sami ti, jenž Římané slovou, byli, aby na čtení a epištoly kázaní činívali, ale i nynější evangelíci, Luther, Philip Brentig, Hemingius etc. Protož Bratří nejsou sami, jenž by to činili a v nově to předsebrali, ale jakž napsali v Konfessí, podle nařízení církve starodávního etc. — Že se pak obává, aby těmi čteními jiná písma svatá a řeči Boží nebyla zahrabána a v zapomenutí dána, není se čeho lekati, poněvadž hned málo veyš předtím o písmích svatých Bratří ta slova položili, že jsou *služebný počátek náboženství a víry křesťanské*, a protož že každý je *u veliké vážnosti* míti, jim *cele ve všem věřiti*, *je sobě čísti*, *naučení spasitedlná z nich přijímati* má etc. Divné jest, že toho p. L. tuto nečetl, že je sobě každý čísti má, a tuto se lekl, aby čteními a epištolami nebyli odraženi od sv. písem. O čemž níže v druhém artikuli opět Bratří položili, že v kázaních svých smysl zdravý a tajemství k spasení potřebná etc. písmy svatými potvrzují a z týchž písem sv. šíře neb kratčeji vypravují a vypisují. — Také jest jisté, že Bratří, ačkoli podlé zvyku dobrého čtení a epištoly čítají v neděli na velikém (jakž slove) kázaní, však jiných *písem Starého i Nového Zákona neopouštějí v jiných shromážděních svátečných i všedních*, čehož důvodem jsou a býti mohou posluchači naši. — Kdež pak dokládá, že v Čechách, pokudž rozuměti může, toho se neostříhá, odpovědí to jemu samo býti může, že zákonně nejsou služebníci k tomu zavázáni, aby jiného nemohli čísti, ale jakž kdy příčiny a k čemu služby díti se mají, tak se toho

ostříhá, někdy čtení obvyklá, někdy jiné řeči a písma sv. se čtou, jakž v Čechách tak v Moravě; protože liberum est ministris, což by k vzdělání bylo, to činiti."

První pověsti, že Bratří sobě nový český text Biblí zpořiditi chtějí, začaly obíhati okolo r. 1562, v ten čas, když právě dokonán byl Zpěvník Šamotulský (1561) a když Blahoslav se již zanášel překládáním Nového Zákona, který r. 1565 na světlo vyšel. Do té doby užívali Bratří starého překladu Biblí. Veliká z toho povstala námitka proti Bratřím, ano se pravilo, že překládajíce Písma svatá na jazyk český, spolu je falšují a kazí. Sám Maximilian II. vzal prý z toho velmi špatné mínění o Bratřích, „quasi admittant anabaptistas aliasque sectas, quodque voluerint Biblia excudere lingua Bohemica", a upomenut jsa, „quod versio valde fuisset depravata", zakázal ji tisknouti. Mladí páni polští Ostrorogové ujímali se sice Bratří, vysvědčujíce, že sobě žádného vydání Biblí posud nezpořídili, jelikož prý jinak přílišně zaměstnáni jsou, aniž nákladu potřebného při své chudobě na to mají; také že přestávají na starém prostřední ceny překladu českém (et olim mediocrem versionem Bohemicam habent, qua contenti sunt). Mezitím Nový Zákon Blahoslavův potajmu i v tichosti tiskli v tajné tiskárně Evančické, až i r. 1565 ve zručném formátě a krásném vydání vyšel.

Velikou pozornosť i nemalý odpor vzbudil tento překlad Nového Zákona; duchovní vrchnosť moravská, biskup totiž Olomoucký, Vilém Prusinovský, nepominul toho lhostejně, ale vyjednal r. 1566 mandát od císaře, aby knih netiskli žádných, leč by prvé ukázali je jemu neb pánu hejtmanu moravskému, a aby zastaveno bylo i Normberčanům tisknouti české knihy.

Blahoslav, když překládal Nový Zákon, razil sobě

jak sám praví, dráhu novou, přihlédaje přímo k řečtině. „Zákona Páně do českého jazyka nenáleží, prý, vykládati toliko ex vulgata editione, sed ex graeco textu; ad fontes enim recurrendum esse, inter omnes pios et eruditos constat, čehož svědectví viz i v dekretě papežském i v Augustinovi obšírné. Nebo, prý, jisté jest, že mnohá slova z jazyku řeckého lépe se mohou vyložiti do češtiny, vlastněji mnohem nežli do latiny, proto že se lépe mnohá slova řecká k českým nežli k latinským anebo latinská k českým trefují."

Bylo veřejným na Moravě tajemstvím, že N. Z. vyšel v tiskárně Evančické, na panství maršálka zemského, pána z Lipé, ač o tom maršálek sám vědomosti neměl. Na věc tuto vztahuje se rozmluva v Pamětech Bratrských zachovaná z r. 1566:

Pán maršálek při večeři lál a mluvil leccos tvrdého o Bratřích; kterak na svých gruntech každý může činiti, co právě chce (naráženo na to, co páni moravští vytýkali biskupovi, že na svých manských statcích zbory bratrské zavírati dává). „Já, prý, mám dva zbory, jeden v Krumlově, druhý v Evančicích; ten Evančický kdybych k čertu rozkopati dal aneb spáliti, kdo by mi co za to řekl? A do Krumlovského jen abych zapověděl ženě své choditi, hned tam žádného zboru nebude." — Pan Zoubek pak pána vždy podpaloval, až i *impressí že mají Bratří v Evančicích*, pravil, tu že tištěny *Písně* i *Zákon*. Pán pravil, že to nic není, že by také něco o tom věděl, kdyby se co toho tu dělalo. Zoubek předse divně tvrdil to, tak že pán, byv dobře podnapilý, počal se velmi hněvati a přísahou zavazovati, že to v brzkém času místně zví, a najde-li co toho, že toto a toto učiní. — Pán Čeněk, i tom byv, řekl: Au, nic tu není, než toto jest, že tu

knihy váží, a někdo mní, že je tisknou. Však na impressí náklad veliký býti musí, toho bratr Jan (t. Blahoslav) nemá a s to býti nemůže. Pán maršálek řekl: „Také by mi se tak zdálo, a sic i já také tam dávám knihy vázati.“ Ale Zoubek vždy předse potvrzoval, a pán maršálek čím dále tím více lál. — Nazejtří předse ty rozprávky se rozprostíraly na vše strany.

Že Nový Zákon Blahoslavův po prvé i po druhé (1565 i 1568) tištěn v Evančicích, utvrzeno jest nad všelikou pochybnost vlastními slovy Blahoslavovými, an dí: „Také by mi se zdálo (ač vidí-li se komu soud můj o tom spravedlivý), že češtiny té v Novém Zákoně nedávno teď po dvakrát vydaném a v *Evančicích vytištěném* neměl by žádný dobrý Čech haněti.“ Domnění, že Zákon tištěn v Ostrově blíž Strážnice, povstalo tím, že Blahoslav s oblibou nazýval Evančice „zahradou“ (jakž i psaní svá často datoval: Ex horto) a že městiště tisku ještě určitěji jmenovával „Ostrov v zahradě“ (In insula hortensi). *Teprv r. 1578 přenešena jest impressí Evančická na Králice*, jakž níželi bude oznámeno.

Ostatně bylo v Evančicích skutečně mnoho vazačův kněh, jakž se dovídáme ze zápisek Bratrských z r. 1564, ješto sobě objednávali „z Dobrotína“ (Debrecína) „tureckého vzdělání a strojení koží saffianů červených i modrých na knihy.“

Druhý otisk Nového Zákona byl již asi v měsíci Augustu 1568 dokonán; nebť píše Blahoslav ddo. In horto nostro 5. die oct. 1568 doktorovi Kratonovi do Vídně, že by jemu exemplář poslal, kdyby byl již svázaný (mitterem nunc secundam editionem Testamenti, verum compactor nondum absolvit librum).

II.

Jestliže u vydávání čelných spisů Bratrských přední účastenství měl Blahoslav, jenž Zákon Nový sám přeložil, o redakcí Zpěvníka velkého péči měl, Musiku i Gramatiku sepsal a na smrtelném loži ještě latinského vydání konfessí a dějepisu Bratrského dočkati si žádal: nebude tuším lze popírati, že i překlad všech Písem Svatých jím nejprvé byl ponuknut. Všaktě v Evančicích počátek k tomu učiněn po smrti jeho r. 1577, a to od osob, kterež blízko jemu vždy bývaly.

Započetí díla toho oznámeno jest v Pamětech Jednoty těmito jednoduchými slovy: „1577. Toho roku také *začato vykládání Biblí v Evančicích*, což odjitím mistra Mikuláše k přátelům a potom smrtí br. Šteffanovou *přetrženo*, a zase teprv *druhého roku k jaru* v ruce vzato, *a vykladači na Králice i s impressí obráceni.*"

Práce r. 1577 ještě za živobytí br. Šteffana v Evančicích začatá vztahovala se toliko na písmo svaté *Starého Zákona*, a to nejprvé nepochybně na knihy Mojžíšovy; neboť Nový Zákon přijat do Biblí bez proměny z překladu Blahoslavova za díl šestý; první pak díl Biblí, jenž r. 1579 v Králicích vyšel, patery knihy Mojžíšovy, tedy počátek St. Z., v sobě obsahoval.

Péči i práci o to měli br. Ondřej *Šteffan*, sídlem v Evančicích, toho času jeden ze starších jednoty, spolu s mistrem Mikulášem Albrechtem. Vykládáno Zákon Starý patrně s ohledem na hebrejštinu, k čemuž právě Mikuláš Albrecht a o něco později bratr Helic, rodu původně israelského, jakožto znalci jazyka hebrejského povoláni jsou a potřebováni. Tak i při Starém Zákoně zachováno,

což Blahoslav při Novém vykonal, že totiž od fontes recurrendum esse.

Jakáž ostatně příčina byla, že se Bratří s impressí svou z Evančic, kdež tak dlouho trvala, na Králice obrátili, že ze statku pana Jana z Lipé na statek pana Jana staršího z Žerotína se odebrali, není v Pamětech připomenuto; první pohnutka byla nepochybně vůle pána z Žerotína, že na tisk Biblí potřebný náklad hlavně ze svého učiniti chce, jakož se i stalo.

Po smrti br. Šteffana (21. července 1577) ujal se jak Pamětí Jednoty, tak i Biblí bratr Jan Enéas, sídlem v Evančicích. Ze známých vykladačů Biblí nacházeli se toho času: Jan *Enéas* v *Evančicích*, Isaias *Caepolla* v *Králicích*, Jiřík *Streye* v *Hranici*, Pavel *Jessen* v *Lipníku*, Jan *Kapito* v *Třebíči*, Jan *Effreim* v *Praze* (?). Zatím br. Lukáš *Helic* připravoval se ku kněžství v *Evančicích*.

Kterak vykladači práci mezi sebou měli rozdělenu, zdaliž každý překládal ve svém sídle část, jeden Žalmy, druhý Knihy královské atd., jakož podobné, kterak potom hotové překlady prvé než do tisku šly, přehlíženy byly a zkoušeny, o tom v Pamětech jiné zprávy není, než že v Evančicích bývaly *porady* držány. Všakť i učitel na škole Evančické, z Němec povolaný Esrom Rüdiger, vzat byl v domnění, že prý ve výkladu Biblí účastenství má, čemuž on ve zvláštním listu r. 1583, když třetí díl byl již vyšel, určitě odpor činí: Die Beschuldigung der Bibel etc. —, ist wissentlich und weisslich, dass ich in Rath derienigen, welche die behemische verdolmetschung derselbigen fürgenommen, nie gezogen noch kommen bin, auch nicht hab von einigen vernünftigen Menschen können oder sollen hierzu besprochen, gefordert und gezogen werden, als der ich Behmische sprach durchaus nicht

verstehe, und dass diesem also sey und ich mit der Behmischen Bibelverdolmetschung durchaus nichts zu thun iemals gehatt oder noch habe, das erbiet ich mich durch den Stiffter selbst eigne schriftliche und mündliche Kundschaft zu bescheinen."

III.

První díl Biblí vyšel z impressí Kralické r. 1579 (obsahoval patery knihy Mojžíšovy); druhý vydán rok nato 1580 (Knihy od Josue až do knihy Ester); třetí pak opět po roce, 1581 (kniha Job, žaltář, přísloví, kazatel a písně Šalomounovy). Správu tisku při těchto třech dílech měl bezpochyby bratr Isaiáš Caepolla, jenž sídlel v Králicích, až tam po vyjití dílu třetího (26. aug. 1583) zemřel. Po jeho smrti nastala delší zastávka v tisku, ano nejblíže následující díl čtvrtý teprv r. 1587 na světlo jest vydán.

Dojem, jejž vycházení tohoto nového překladu Biblí na všech stranách, jak u katolíků tak u strany pod obojí, způsobilo, jistě byl nemalý, jakž o tom světle svědčí nový přísný rozkaz císařský o tiskárnách i tiscích, daný na hradě Pražském v sobotu po sv. Vavřinci (13. augusta) l. 1580, jenž zní v tato slova:

„Urozeným, velebným, statečným, slovutným, opatrným pánům, prelátům, rytířům, vládykám a městům i jiným všem obyvatelům a poddaným našim ze všech stavův margrabství Moravského, věrným milým, milost naši císařskou a všecko dobré vzkazujem.

Věrní naši milí!

Zprávu toho míti račíme, že by rozličné knihy, traktáty, malování i jiné spisy z jiných zemí a měst do mar-

grabství našeho moravského se dodávali, a vůbec prodávali, i také tu v marg. mor. tiskli a imprimovali, skrze kteréž mnohé neřády, sekty, bludy, různice a nejednoty pocházejí, a mezi lid se vtrušují. I nechtějíce my dále toho dopouštěti, aby na obyvatele a poddané naše království českého a dotč. m. m., též i jiných zemí našich k dotč. král. č. připojených, od cizích národů jaké takové podezřelé sektářské knihy, traktáty a spisy tištěné do téhož m. m. voženy a prodávány byly: ráčili jsme, což jest někdy cís. Max. pán otec náš nejmilejší sl. p. z mocnosti své císařské Normberčanům, aby všecky impressí, v kterýchž řeč českou, v jiný rozum ji obracejíc a vykládajíc, od mnoha let falšovali, a zvláště strany tištění Biblí v jazyku českém při tom městě vyzdvihli, poručiti (sic). A protož Vám všem vůbec i jednomu každému, zvláštně pak knihařům zapovídati a poroučeti ráčíme, abyste žádných knih v jazyku českém a Biblí v Normberce ani jinde v cizích zemích tištěných do m. m. nevozili. Než když kdo jaké knihy buď v jazyku lat. a něm. do téhož m. odjinud přivezl by, by prvé jedenkaždý nežli je prodávati bude, důstoj. Stanislavovi biskupu Olomouckému, věrnému našemu milému, k přehlédnutí ukázal, a na to od něho jistotu, že je prodávati svobodně může, vzal a s povolením jeho je prodával. A jestli že by týž biskup v nich co zcestného a bludného našel a je tomu, kdož by je přivezl, prodávati zapověděl, by pak i nenašel a on od téhož biskupa jistoty neměl, přes to přece prodával a v tom shledán a osvědčen byl, tomu každému aby takové knihy pobrány byly a on skutečně trestán býti má, jakž se pak v kr. našem č. s strany vožení a prodávání knih tolikéž takové nařízení stalo.

Co se pak imprimování a tištění knih v témž m. m

dotýče, to dále nařizujeme, aby od tohoto času v častojmen. m. m. nikdež jinde impressí nebylo než toliko v městě našem Olomouci jedna nebo dvě z těch impressí, kteréž by od výšpsaného bisk. O. za hodné uznány a k tomu obrány byly. A ten každý, kdož by co tak tisknouti a imprimovati dáti chtěl, aby nejprv exemplář toho nahoře jmenovanému bisk. Olom. a statečnému Mikulášovi z Hrádku na Novém Zámku, podkomořnímu našemu dotč. m. m., k přehlédnutí dodával; a toho ničehož pod skutečným trestáním netiskl a tisknouti nedal.

Pakli by který z impressorů co toho, což by prvé, jakž veyš dotčeno, přehlédnuto nebylo, tiskl a v tom usvědčen byl, tomu aby takové knihy tolikéž pobrány byly, a ten impressor dostatečně trestán býti má. Kdež znajíce o tom všickni i jedenkaždý z Vás jistou a milostivou vůli naši císařskou býti, budete se věděti, jak před škodami uvarovati, jináče nečiníce."

Dán na hradě Pražském (ut supra).

Do měst, do kraje Olomouckého, Brněnského, Znojemského.

Zákaz tento, jakž viděti z účinkův, dokonce nebyl zachováván, ješto pánové každý na svých gruntech za neobmezeného vládce sebe pokládali, rozkazův vyšších dle libosti buď poslouchajíce nebo nechávajíce. Účinek byl leda ten, že se na knihách pokoutně vydaných udávalo místo buď názvu smyšleného, jako na knihách v Evančicích tištěných, anebo dokonce žádné, jako na Biblí a velkém kancionále v Králicích vydaném.

Kterak strana pod obojí k té věci hleděla, vyrozuměti se může nejlépe z hádky, kterou měl a vypsal bratr Matouš Klíčník na tvrzi pana Václava Myšky na Liblíně r. 1584: „Když bylo po večeři -- píše bratr Ma-

touš — tu na mne pán rozličné otázky důtklivé vydával, až i toho dotýkal hanlivě, proč se Bratří dělají nejmoudřejší ve všem světě, *že Biblí roztrhují na čtyry kusy či na kolikѕ, a sami jí sobě spisují*, a jak se jim dobře líbí, někde ujímají, někde přidávají a někde proměňují; proč ji tak nenechávají, jakž jest prvé česky vytištěna etc. a proč sami sobě tisknou a nedají tu svých knih tisknouti, kdež se jiné knihy řádně tisknou, a proč v svých knihách nepodpisují, kde jsou tištěny? A tak mnoho těch dotazů bylo, že jsem nestačil odpovídati, nebo vždycky sám mluvil. Avšak jsem mu odpověděl: Můj milý pane Václave, tomu jistě věřte, že *naši tu knihu Biblí s velikou bedlivostí vydávají* a pilně toho šetří, aby ani slova a ovšem smyslu a rozumu neb mínění pravého neměnili. A že pak (jakž díte) s prvnějšími v českém jazyku vydanými všudy se v slovích nesrovnává, na žádnou škodu to není, jestliže které slovo jináče světleji mimo staročeské slovanské položeno jest. A také však svobodu má každý, v nich čísti neb nechati, aneb kteroukoli jinou sobě oblíbiti."

IV.

Roku 1587 vyšel Biblí díl čtvrtý, jenž obsahuje proroky od Izaiáše až do Malachiáše, roku 1593 konečně díl pátý, v němž se knihy ty, které jsou nazvány Apokryffa, pokládají, i také díl šestý poslední, jenž zavírá Nový Zákon dle překladu Blahoslavova s některými přímětky.

Druhé vydání Biblí té vyšlo o nedlouho potom, r. 1596, avšak ne již v šesti dílech než toliko v jednom jediném, pro pohodlí prý obecného lidu, jenž prvé rozpůjčil díl po dílu, tak že veškerá Biblí zřídka se kde spatřovala.

Po třetí vyšla, opět v jednom dílu a větším písmem, r. 1613 bez poznamenání místa Králic.

Kteří Biblí Králickou vykládali, krom Isaiáše Caepolly a Jana Kapitona, dočkali se úplného vydání jejího; avšak již rok po vyjití posledního dílu 1594 dva z nich zemřeli, Jan Enéas, hlavní správce díla, a Pavel Jessen. Druhého vydání dočkali se všickni druzí: Jiří Streyc († 1599), Jan Effreim († 1600), mistr Mikuláš Albrecht († 1617) i bratr Helic (živ ještě r. 1598).

V.

Na závěrku pojednání tohoto stůjtež některé zprávy, které se k životopisu vykladačů těchto dobře bohdá hodí; jsouť ponejvíce z Pamětí Bratrských čerpány, s pominutím toho, co odjinud již známo.

Br. Jan Blahoslav, nar. 27. febr. 1523, zemřel dne 24. nov. 1571. Tento „otec a vozataj lidu Páně, v Jednotě muž veliký a znamenitý, velice pobožný, pracovitý od mladosti, ke všem velice přívětivý, jehož pověst široce mezi jinými národy roznesená vznikla, veliký a drahý klénot Jednoty“ — sám zanechal paměť psanou o příhodách svých, kterouž tuto přikládáme:

„Já, Jan Blahoslav, narodil jsem se l. P. 1523 v první pátek postní v hodinu 16tou. L. P. 1540 na den Sv. Havla přivezl mne z Přerova br. Wolff do Prostějova, abych byl čeledínem br. Martina Michalce, jehož jsem čeledínem zůstával až do jeho smrti. Mezi tím poslán jsem byl od něho l. 1543 do Golperka na učení, a byl jsem tam rok. A hned l. 1544 s některými jinými mládenci poslán jsem do Witemberka, i byl jsem v Witemberce též rok. L. 1547

umřel br. M. Michálec hospodář můj, a dán nám od br. starších za hospodáře br. Matouš Streyc; u toho jsem byl rok. L. 1548 dali mne Bratří k br. Janovi Černému do Boleslavi. L. 1549 poslán jsem od br. Jana Černého do Prus do Královce na učení; ale pro mor, kterýž se byl rozmohl v Prusích, nebyli jsme tam dlouho, ale všickni spolu navrátili jsme se k br. Machovi do Doubravna. Téhož leta 1549 posláni jsme opět, Rokyta a já, do Bazilie na učení, ale já těžce jsem se tam roznemohl a stonal jsem z jara již l. 1550 mnoho nedělí. Po velikonoci šel jsem (drobet pookřáv) domův. Jáhenský úřad přijal jsem o masopustě na den Hromnic, a potom v Přerově druhou neděli po Sv. Trojici na kněžství jsem svěcen. L. 1557 do úzké raddy jsem povolán, a téhož téhodne k úřadu biskupskému. L. 1558 dán jsem do Evančic a přibral jsem se tam z Boleslavi ku první neděli po sv. Trojici. Než nevím, kdy a kterého leta mne Pán Bůh vzíti ráčí; kdy koli! Jižť jest ukázal čas a chvíli!“

O poslání do Basileje píše se v Dekretích roku 1549, že zavříno bylo na sjezdu starších Jednoty z Čech i z Moravy v Prostějově: „Pro očištění Jednoty nařčené a široce rozvolané, že zoumyslně a potupně vším školním literním uměním pohrdá, z té příčiny nařízeno jest, aby někteří mládenci vypraveni byli na učení, jako zejmena Jan Přerovský Blahoslav, Jan Rokyta. A na to jim pomoc učiněna, totiž každému z nich padesáte tolarů dáno, a do Basilie vysláni.“

R. 1555 zůstáno na tom v Prostějově, aby „kancionál náš byl přehlédnut pilně, k čemuž i osoby voleny jsou b. Jan Černý, b. Jan Blahoslav, b. Adam Šturm, a aby přidány byly písničky b. Jana Augusty i některé jiné, a tak zpravený aby dán byl k tištění“.

R. 1558 ve shromáždění v Boleslavi b. Jan Blahoslav přidán jest za písaře b. Matějovi Červenkovi a tu moc sobě zřízeně svěřenou přijal.

Některé zprávy zachovaly se také v paměti br. Nikodema, jenž byv od Blahoslava poslán r. 1568 do Vídně k panu Mikuláši Walterovi z Waltersberku, cís. radě a sekretáři v království českém, tuto řeč s ním o Blahoslavovi měl: „Potom se mne (sekretář) zeptal: Nejste-li vy jeho syn? Já mu odpověděl, že nejsem, než že sloužím já u pána. A řekl jsem: Pán není ženatey a neměl jakživ ženy žádné. Potom se zeptal: Starey-li jest pán? Já odpověděl: Jest mu 46 let. I řekl: Tak-li. Potom řekl: Rád bych se se pánem seznámil“ atd. — Z rozmluvy pak doktora dvorského Kratona s maršálkem moravským, pánem z Lipé, téhož roku držané, vyjímáme k charakteristice Blahoslava toto: „Co vy pak o Janovi Blahoslavovi držíte, ptal se maršálek Kratona; jest-li on muž učený? Doktor: Nedržím, abyste v Čechách, v Moravě nadeň učenějšího měli. Maršálek: Slyšel jsem o tom také; než neviděl jsem ho já jakživ; než bydlí od Krumlova maličkou míli, v Evančicích; rád bych s ním někdy mluvil. Doktor řekl: Ba můžete to učiniti a s ním o víru mluviti. Maršalek řekl: Au, nechci, nechci ani s vámi již mluviti, než de antimonio budeme mluviti“ atd.

O posledních dobách života píše br. Caepolla: „Evančicium tandem XIIII. oct. (1571) reversus sum, cum praecedenti die seniores Moraui et Poloni inde discessissent, quod seniori Blahoslao tum jam lethaliter decumbenti fuit admodum ingratum. Attuleram enim mecum aliquot capita versionis Esromianae (t. j. Konfessí latinské), quam ipse optabat se antequam synedrion dimissum fuit, habere et de hoc negotio ad collegas referre etc.“ — „Partem ver-

sionis Esromianae inspexit, sed ita tum affectus erat, u nihil nisi de morte cogitare et loqui vellet. Hoc tamen in votis se habere dixerat, ut antequam moriretur, Confessio et Historia nostra latine in lucem prodiret; ad quorum utrumque suo loco promovendum instructissimus atque promtissimus vir ille fuit, si Dominus vitam ei prorogasset. Sed Deo aeterno aliter visum fuit; paulo enim post, videlicet intra VI hebdomadas, ex hac vita in aeternam beatitudinem emigravit, magno sui apud pios relicto desiderio!" O mnoholeté nemoci, která Blahoslava trápila, dovídáme se z jeho vlastních slov k doktorovi Kratonovi ddo. 5. Okt. 1568: „Valetudo mea est valde instabilis et fere mutatur in dies; nunc stomachi cruditas, nunc hepatis caliditas, quandoque pulmonis quaedam aggravatio ac veluti obstructio molesta mihi esse solet."

Bratr Blahoslav slul vlastně Blažek; alespoň on sám máteř svou, Kateřinu, která zemřela r. 1562, nazývá Blažkovou. Bratr jeho slul Martin Abdon, i zemřel v Praze r. 1561, kdež pochován u sv. Jindřicha. Ujec jeho byl br. Tobiáš Bezpera, „muž bohabojný, rozumný a starověký, jemuž původ Jednoty výborně znám byl."

Br. Ondřej Steffan, o němž zpráva jest, že zemřel r. 1577, maje věku svého okolo 48 neb 49 let, narozen jest podlé této zprávy r. 1528—29, a to v Prostějově, kdež i pochován. Byltě jeden z předních čtyř, muž velice pobožný, v theologii od mladosti pracovitý, kazatel výborný, výmluvný a velice příjemný. Z pacholetství u Bratří byl. Na kněžství zřízen v Sležanech l. P. 1557. Téhož léta v Přerově v neděli druhou v advent mši novou měl. V Lipníku na sv. Marka do rady vzat l. 1564. Na biskupství volen v Evančicích října měsíce l. 1571. Pracoval v něm šest let, s mnohými nemocmi. Často na kámen, dnu i žřen

stonával, do teplice Šumberské (či Losinské) jezdil a vracovav se domův, byl na noc v Jaroměřicích. Po večeři toho dne šel na procházku do zahrady při domě, a vrátiv se z zahrady, sedl za stůl a podepřel se na ruku, i počal sobě stejskati, že mu mdlo a těžko, a tak lehl hned na lavici a v tom božec naň připadl a pojednou přetrhl ho, tak že usnul v Pánu 1. hodinu na noc 21. dne měsíce Julii (1577). Nazejtří do Prostějova vezen a tam poctivě pochován u sv. Petra, při přítomnosti služebníkův a kněží Páně.

Bratr Steffan přejal od Blahoslava zapisování Pamětí Bratrských, jakž o tom napsáno v čele dílu X. (1557—1569): „Haec collegit ch. f. noster, bratr Ondřej Šteffan m. p. Poněvadž historica a zvláště, co se kdy v Jednotě let těchto dálo, Bratr Jan Černý spisovati se vší pilností začal, však nemocmi a jinými bídami strápen byv, konati toho nemohl, z té příčiny práci tu Bratru Janovi Blahoslavovi poručil, podlé něhož Bratr Blahoslav, muž osvícený, Bohu a Jednotě věrný, jakož jiné povinnosti své, tak i tuto věrně konal, a paměti znáti potomkům užitečné s pilností spisoval. Ale když i on pracemi jinými nad míru téměř obklíčen byl po smrti Bratra Jana Černého a Bratra Matěje Červenky, maje některé paměti, v ruce mi je uvedl a pro cvičení mi spisovati je poručil; tomu odpírati nesměje, k sobě sem to přijal.“ — R. 1565 byl Br. Šteffan spolu s Br. Solínem přidán ke druhé deputaci Bratrské k cís. Maximiliánovi do Vídně, která však nepořídila, čeho bylo přáno. „Bratří přidaní k nám do Evančic se vrátili a nám to vše, co zjednali, oznámili. My to vše jako i jiné k tomu podobné věci Pánu Bohu poručivše, obrátili jsme se k svým pracem. Br. Augusta s Br. Šteffanem jeli do Přerova a odtud do Čech k místu svému.“ — Roku 1577 zasáhla smrt Br. Šteffana, již po

několik let churavého, čímž na chvíli také přetrženo započaté toho roku vykládání Biblí.

O úmrtí jeho zachovala se paměť tato druhá: „Br. Ondřej Šteffan v svatodušní svátky z domu (z Evančic) vyjel a navštíviv některé zbory, do Teplice Losinské se odebral. Tam se na zdraví lépe měl, domů se vraceti počal, ale pojednou zas odnepadl, a z Járek dál nikam nemohl. V pátek (21. Julii) k večerou, když jiní jedli, on na zahradu vyšel, tam seděl a ležel na zemi; ptáček jakýs dvakrát se tu vzal, a právě naň zpustil. Potom sám ještě šel z zahrady, nésti se ani vésti nedal. A do světničky vejda, lehl na lavici a umřel. Bratr Jakub Husák a Jan Slovák s ním na té cestě byli, i při smrti. V neděli do Prostějova dovezen pro snadší se tam vypravení starších (nemocných, s nimiž sic kdyby živ byl, tu shledati se měl) i pro přátel žádost, a v outerý slavně pochován u S. Petra, když v Holomouci sněm byl a nový markrabě císař Rudolf do země přijímán."

Br. Isaias Caepolla, vlastně *Cibulka*, rodem byl z Bystřice pod Pernšteinem, Jiříka Cibulky syn, vlastní bratr Matěje, kteřížto dvá též byli správčími v Jednotě. Učněm byl v Boleslavi r. 1562, jáhnem ve Strážnici r. 1568, knězem v Slavkově r. 1572, do úzké rady vzat v Holešově r. 1577 o Sv. Bartoloměji, zemřel v Králicích r. 1582, dne 25. Srpna, okolo 2. hod. na noc a v pondělí potom pochován v kostelíku na Králicích.

Blahoslav nazývá ho r. 1571 s patrnou oblibou „chovance svého", alumnum meum, jehož pomocí hlavně také užil při latinském vydání Konfessí, ve Wittemberce r. 1572—1573 tištěné. Br. Caepolla po dvakráte do Wittemberku se vypravil: poprvé v letě 1572, kdež získal Esroma Rüdigera, aby Konfessí latině zpracoval, po-

druhé, v zimě téhož roku, aby vymohl vytištění její v impressí Wittemberské. Při druhé té cestě měl za společníka pana Fridricha z Náchoda, jenž vedl syna svého Jana a příbuzného Jindřicha ze Zástřizl jakož i Přemysla z Žerotína na studium Wittemberské. Koncem Januaru 1573 vrátil se s dobrým pořízením z Němec na Moravu.

Sídlem byl Caepolla na Králicích, i měl, jak se zdá, správu tisku na starosti. K roku 1578 zaznamenáno jest v Pamětech o jistém Marcellovi z Němec, že prý se málem na Bratří nerozhněval, že pan Jan z Žerotína nechtěl od něho přijíti nového jakéhos Nyzolia, kterouž knihu synu jeho Karlovi dedikovati strojil a to i skrze Br. Caepollu trochu jednal. „Vzal prý sobě snad to, že my to uchvátiti chceme, co by jemu od pána dostati se za takovou práci v spisování těch věcí mělo. Valeat et nunc et semper!“ — Jaké lásky a vážnosti Br. Caepolla mezi svými požíval, výmluvně se jeví ve zpravách o jeho smrti. „Psaní V. Msti. — píše Br. Enéas hraběti Šlikovi — této noci (28. aug. 1582) za mnou přinešeno v čas velmi nezpůsobný, když i srdce těžce zarmouceno pro smrt milého Br. Isaiáše, a starosti jiné na mysli leží, že ani spáti nemohu. I rána morová již se přibližuje atd.“ — A v jiném listu, Martina Dadana k Cirklerovi do Slez, dne 25. Jan. 1583 z Králic daném, takto se píše: „Allatae sunt ad nos litterae Domino Esaiae Caepollae et in ipsius absentia collegarum alicui resignandae. Absente eo, proh! tabellarius tuus venit, et ita absente, ut huc ad nos redeat nunquam! Nam praeterito anno 26. Augusti ex hac miseriarum valle in coelestem patriam feliciter migravit. Cujus *inopinata mors*, quantum nobis doloris attulerit, tute facile intelligis!“

„Člověk jistě zdárný, zdravý, čerstvý, mohl praco-

vati a mnoho dělati; však divní Boží soudové jsou, že jej Pánbůh velmi rychle a nenadále vytrhnouti a vyprostiti ráčil, aby snad někam se v stranu neuchýlil.“

Br. Jan Enéas (Aeneas, nikdy Eneáš), rodem z Mladé Boleslavě, učněm v Přerově r. 1564, na učení ve Wittemberce r. 1565—68, jáhnem v Slavkově, knězem tolikéž, do rady vzat v Holešově r. 1577, zemřel v Evančicích dne 5. Febr. 1594. Bratr Enéas rychle postupoval v hodnostech bratrských; úřad jáhenský přejma r. 1572, potom nazejtří přijal úřad kněžský, a i hned do Třebíče za správce dán. Potom po pěti letech, r. 1577, prvního dne mezi starší vzat, nazejtří za biskupa volen, kterýžto úřad 16 let a něco více bedlivě s nemalým užitkem konal, „a summou — zvláštní klínot Jednoty byl, pobožný, příkladný, velmi prozřetedlný, strážce čeládky Boží bedlivý, v sedmeru umění mistr, na učení několik let byl.“

Br. Enéas přejmul po smrti Br. Šteffana r. 1577 péči o paměti Bratrské a měl sídlo své v Evančicích, tak že i v tom byl následníkem Blahoslavovým a Šteffanovým. Psal dne 28. Aug. 1582 hrab. Šlikovi, jsa na cestě k Br. Jakubovi Husákovi, aby ho živého ještě zastati mohl, z Rosic: „I rána morová již se přibližuje, nedaleko od nás praví že zhusta promírají. U mne pět nemocných leželo, když jsem z domu onehdy jel, ač ne na morní bolest, chvála Bohu. Velice se bojím, aby i škola nám se nerozprchla.“ — Když r. 1582—83 biskup Olomúcký ostřeji začal proti Bratřím postupovati a i dva v Kroměříři jal a je vězil, ano dle pověsti i na Enéasa nastrojeno bylo, psal pan Fridrich z Žerotína z Pouzdran v pátek u večír 22. Febr. 1583: „Než o našem Bratru Enéasovi, aby měl vyzdvížen i biskupovi dodán beyti, jakž mi se o tom z jednoho místa píše, nesmeyšlím; však opatrnosti

nezbeyvá. Píši já Bratru Enéasovi, aby na ten čas ke mně na Židlochovice přijel; nechť mi jej tam biskup vezme aneb vzíti káže!" — V skutku nic se nestalo, co by k tomu směřovalo. Jiná potržka udála se po dvou letech, 1584, když Enéas na poradu lékařskou do Jihlavy přijel, kdež sice ne on, ale ti, u kterých byl hostem, všelijak proto od rady městské byli stíháni. „Když jsem l. P. 1584" — píše Enéas — „těžce byl nemocen, jel jsem do Třebíče, abych tu povolal lékaře z Jihlavy k sobě; a když to býti nemohlo, musil jsem dojeti přece do Jihlavy. Takž jsem se tam dostal někdy v advent. A byli se mnou i jiní nemocní: Jan Felín, Jakub Kostický a j." — Jiná strast potkala ho r. 1588, když lid válečný příčinou věcí polských pohotově jsoucí na Moravě ležel: „I náš dům v Evančicích po neděli devítníkové, když již s půl noci býti počalo (nocte 15. Febr. praecedente) s pokojem nezůstal, ale dvéře na nás vytloukli jacís lotrasové. Z nichž jeden chycen, vsazen; potom však (jako by nebylo hodné o nás se zasaditi komu) puštěn zas."

O smrti jeho toto se píše: „Na nové leto 1594 jeda z Kounic do Evančic, od vojáků na cestě obírán byl ve vozíku komorním; z toho zlekání se v nemoc upadl a potom jiné nemoci k tomu přistoupily, až i zemřel." Smrt zastihla ho v Evančicích v pátek v noci na sobotu před nedělí devítníkem 5. Febr.; měl věku svého 56 roků.

Mistr Mikuláš Albrecht, také Albert z Kamenka. Podobá se, že muž tento, Slezan rodilý, důkladný znatel hebrejského jazyka, jenž r. 1571 ve Wittemberce stupně misterského dosáhnul, učitelem byl na škole Evančické, kdež přibrán mezi vykladače Biblí hned za živobytí Br. Šteffana r. 1577. Po smrti Šteffanově odešel M. Mikuláš k přátelům, čímž práce na rok přetržena, avšak již

r. 1581, ne-li dříve, jakož podobno, byl zase v Evančicích. Roku toho navštívil ho bratr jeho Melichar z Němec (mistra Mikuláše našeho bratr) s Lupichiem a jakýmsi doktorem, žádajíce, aby dva mládenci, které s sebou přivedli, na učení přijati byli v domech Bratrských, jednoho aby Br. Kapito v Třebíči k sobě přijal a jej choval, a M. Mikuláš druhého; s čehož tuším sešlo. — S mistrem Mikulášem shledáváme se po mnohých letech na universitě Pražské, kamž r. 1610 na vybídnutí některých pánův přišel z Němec, chtěje v kolleji veliké učiti hebrejskému jazyku; i měl přímluvčího doktora Hubra z Riesenbachu. Avšak ničím neprospěl, tak že se z počátku dubna 1611 se žalostivou prosbou obrátiti musil k defensorům, aby se jeho ujali ve velké nesnázi a bídě, když od některých pánův sobě nakloněných již před rokem vybídnut sem se přistěhoval, kdež jemu naděje byla činěna, že při obnovení akademie bude služby jeho užito, a nyní jsa bez místa a živnosti že čas zbytečně tráviti musí, k tomu také při vpádu zuřivého nepřítele (lidu pasovského) na Malé Straně v bytu svém dokonce jest statku svého zbaven a oloupen. Defensoři nařídili některým osobám ze svého prostředka, aby jemu zjednali místo příhodné k učení a zatím „od některého dobrého člověka v té věci obecného dobrého milovníka“ tolik peněz proti jistotě jich defensorů zjednali, co by mu potřeba bylo k vymožení z nouze a výživě na rok. Konečně k radě M. Bacháčka, rektora, svolili mistři k tomu, aby byl bez obyčejné disputací za úda akademie přijat; místo k obývání jemu vykázáno v kolleji národu českého. Počátkem školského roku, který se začínal o sv. Havle, dal se M. Mikuláš zapsati k lekcím a dne 23. Nov. ustanoven jest od defensorů za rektora paedagogii aca-

demici trilinquis čili školy zemské s universitou spojené. R. 1612 vydal první program školy té (Intimatio etc. Viz Voigt II. 277). R. 1617 přijat do kolleje mezi jiné profesory. Téhož roku uveden jest do kolleje Všech Svatých za proboštа po mistrovi Janu Campanovi z Vodňan, avšak brzo potom ještě téhož roku zemřel.

Br. Jiří Streyc (též Jiřík Streyček, G. Vetterus, jak se buď česky buď latinsky píše, podepisoval), rodem r. 1536 ze Zábřehu, učněm v Boleslavi 1556, jáhnem též 1562, knězem v Přerově 1567, sídlem v Hranici hned r. 1574 i 1578, v radu vzat v Holešově 1577, zemřel 25. Jan. 1599 v Židlochovicích. Již na studiích, kteréž Br. Streyc, prvé než se jáhnem stal, v Královci pruském konal, vynikal slušností, nábožností, uměním i pilností. Svědčí o tom list doktora theologického Davida Voita, kterýž Br. Janovi Černému Jiří přinesl, jsa r. 1561 s jiným mládencem Václavem Berkou z učení domů povolán. „Versati sunt in nostra academia annum integrum duo juvenes Boemi, Georgius Vetterus et Venceslaus Berka, cum eximia laude modestiae, pietatis et in omni officio diligentiae, ita ut etiam aliis exemplo vitae praeluxerint. — Peto, ut, cum Georgius nunc a nostro hospitio literario avocatus sit, rationibus suis ita consulas, ut telum studiorum suorum feliciter incoatum abrumpere ne cogatur. Etsi enim beneficio Dei in *doctrina ecclesiae et artibus dicendi* ita progressus est, ut nunc etiam alios utiliter docere possit, tamen ad confirmandum judicium plus temporis et major doctrinarum varietas requiritur, qua in re laudanda est etiam modestia ipsius, quam significat voluntas redeundi in academiam, de cujus loco vos ipsi deliberabitis." — Skutečně Jiří ještě s jinými mládenci, Jindřichem Šworcem, Adamem Služkým a Zigmundem Vlni-

ským téhož roku 1561 vypraveni byli na učení do Tubink, i poručeni do zvláštní ochrany slovutnému Vergeriovi. Vrátil pak se Jiří po roce do Čech, kdež se v Boleslavi stal jáhnem. — Přebývaje r. 1574 v Hranici, konal mnohá jednání s panstvem, jmenovitě tohož roku 17. Januarii s panem Jetřichem starým z Kunovic, aby zbor Zlínský otevřen byl, a r. 1578 s pověstným Dudićem, radou císařským, jenž se usadil v Paskově a tam zbor Bratrský zříditi mínil. Bylo to jemu poručeno od rady, aby začasté do Paskova dohlídal a s pánem pro lepší jemu vyrozumění i spravování jeho rozmlouval. Br. Streyc nadepisoval listy své k Dudićovi: „Magnifico D. D. Andreae Duditio a Hořetovicze, S. Caesareae maiestatis consiliario, domino meo gratioso“, a Dudić jemu: „Docto et pio viro D. Georgio Vettero, Hraniczensis ecclesiae fratrum conf. Boemicae antistiti“. — I v jiných veřejných jednáních Bratrských býval Br. Streyc často zaměstnáván. Podlé toho, že o sobě vydal Žalmy v verše uvedené (r. 1587 v Králicích, šest let po vydání žaltáře v Biblí), souditi se může, že sám nejvíce měl práci o překlad Žaltáře. I tím se stal památný, že byl první mezi Bratřími, jenž co muž ženatý vzat jest v radu. Synové jeho sluli Jiří, Pavel, Jan a Daniel.

Br. Jiří Streyc byl dle Nekrologia „muž učený, pilný, při vykládání Biblí nové mnoho práce vedoucí“. Vyložil též na česko: „Institutiones Calvini“. O Žalmech jeho dí se: „Žalmy k zpívání sformoval podlé způsobu Kalvinitského“. Svědectví o kazatelství jeho podává Nekrologium k r. 1588, kdež i obsah kázaní stručně nastíněn, při pohřbu dvou slavných Bratří, Br. Jana Abdyáše a Jiřího Izraele. Zemřel r. 1599 v pátek 2. neděli po Třech králích mezi 5. a 6. hodinou na noc,

maje let 63, a to v Židlochovicích, kdež na ten čas měl správu zboru tamního; a tu pochováu na den sv. Pavla na víru obrácení.

O muži tomto zachovalo se v Dekretích velmi mnoho zajímavých vědomostí, jmenovitě z r. 1574, kdež se již mluví o věku jeho scházejícím, z r. 1594, kdež toto se oznamuje: „Poněvadž z novu tištěna býti má Biblí in majori 8° a potřebuje bedlivého přehlédnutí v textě i konkordancích, poručeno to Br. Sušickému a Adamovi Felínovi a mistru Mikulášovi; však což nejméně mohou, v textu aby opravovali, a Br. Jiříkovi Streycovi aby ukázali".

Br. Jan Kapito, rodem byl z Bystřice pod Pernšteinem, odkud i Isaias Caepolla. Jáhnem učiněn v Slavkově 1572, knězem též 1576, v radu vzat v Slavkově r. 1584, obýval v Třebíči, kdež i zemřel r. 1589, patrně ještě dosti mlád; neboť se nalezá, že co jáhen poslán jest r. 1574 do Heidelberka na učení, ještě s jinými některými. Píše o tom Br. Šteffan: „Poněvadž Br. starších úmysl byl a povolení, aby někteří z *mé čeládky* na učení vypraveni byli do Heidelberka, jmenovitě Kapito, Němčanský, Felín, Bernart, napsal jsem o tom Langvetovi do Vídně, a jeho aby byli komendováni tam, za to prosil dďo. Evančice 29. Dec. 1573. Mládenci vyšli na jaře do Němec, i přijati jsou s ochotou a uměštěni v kolleji, kdež se i ztravovali, laciněji prý než u měšťanů. Když pak po roce 1575 se z učení vraceli, nazván jest Kapito s Felínem od Bullingera „certe spei optimae pii et docti viri Johanes Capito ac Joan. Felinus". — Již r. 1581 měl Kapito sídlo své v Třebíči, kdež ho navštívili známí z Němec Lupichius, Melichar Albrecht z Kamenka a doktor knížete Kasimíra, cestujíce po Moravě a po Čechách.

Samostatně vydal Kapito „Postillu neboli kázaní, kteráž na řeči Boží ke dnův svátečným přináležející přes celý rok činěna bývají.“ Dva díly 1584. (Nepochybně v Králicích).

Slove „muž učený“, ale byl téměř vždycky nemocen. Sídlo jeho při smrti byla Třebíč, kdež byl několik let správcem. Zemřel tamtéž při dokonání leta 1589 podlé počítání do nového leta v neděli, v 24 hodin před novým letem. Br. Jan Enéas nad ním kázal v sboru Třebíčském. (Nepodstatná jest domněnka Rulíkova, že by Br. Kapito rodem byl z Brodu Českého.)

Br. *Pavel Jessen*, Slovák z Turce, rodu rytířského; jáhnem v Slavkově 1572, knězem též 1576, v radu vzat ve Slavkově 1584, biskupem v Lipníku 1589, zemřel 24. Máje 1594 v Bezuchově. Sídlo měl v Lipníku, a to již před r. 1582, kdež ho navštívil dobrodružný hrabě Šlik, jakž to víme ze Šlikova na to se povolání: „Na mále přestati umím (t. j. v potřebách životných), jakž prý i Br. Pavel Jessen, u něhož několiko dní v Lipníku jsem byl, dobře ví.“ — Ještě i r. 1588 bydlel v Lipníku, jakž vidno z listu br. Izraele z Dřevohostic (ze Sarepty Moravské), v sobotu před provody (23. Aprile) k němu do Lipníka daného, kdež i doloženo toto: „Jak vy se máte na zdraví svém, na čem jste zůstali s Br. Abdíášem? Pobudete-li v domu, až on tam v kraji Holešovském pozpraví, abyste potom na Slezsko se vypravili, čili jinačeji jest ponasnováno?“

Okolo 16 let v Lipníku správčím byl, znamenité stavení vzdělal, z něhož před smrtí před panem Hynkem z Vrbna, tehdáž hejtmanem moravským, ujeti do Bezuchova musil na grunty pana Karla z Žerotína. Zde, v Bezuchově, zemřel v úterý před sv. Duchem, t. 24.

dne Máje po 18. hodině. Toho téhodne do Evančic se stěhovati měl, „a Panbůh jej k jinému místu obrátil“. Z Bezuchova do Dřevohostic přivezen, a tu ve čtvrtek v slavném hlubokém hrobě pochován; nebo se dokopali hlíny žluté barvy jako zlaté; k tomu hrob byv hrubě rozšířený, „když do něho dlouho shůry patřil, zdálo se, jako by z něho záře slunečná vystupovala, tak že tu přítomný každý sobě v tom zalibovavše, takových sobě hrobů žádali“. O povaze Jessenově dí se: „Muž jistě veliký v slovu i v skutku mocný, *učený*, stižitedlný, k odpovědi rychlý a velmi výmluvný a i pyšný, avšak osten neskrovného těla mající, kterýž jej zášijkoval, že ani svatých služeb konati nemohl podlé místa svého.“

V Dekretích čte se r. 1594, že úřad Brodský psaní učinil starším o vydání statku pozůstalého, ten že by sestře jeho poloviční náležeti měl. Dáno za odpověď, že se diví tomu, kterak oni smějí se na nějaký statek po něm pozůstalý potahovati, poněvadž on žádného statku pozemského neměl, a čeho v užívání byl, to že ne jeho, ale Bratří bylo. Také otčíznu svou co vzal, všecku že utratil na učení a na některé mládence, kteréž na učení posílal, a něco i na stavení. O vůli jeho poslední, i za zdravého života jaká byla, že dobře vědí, po Zachariášovi bratru svém že nebral než jeden díl, a druhý na sestru přináležející že za úřadem zůstává. O penězích a nějakých klenotech že nevědí, než o dluzích (do 200 po něm zůstalo) že dobrou vědomosť mají.“

Br. Jan Effreim (Efraim), zřízen ku kněžství v Slavkově 1572, v radu vzat v Slavkově r. 1584 spolu s Jessenem i Kapitou, biskupem učiněn v Lipníku 1589, předním r. 1599. Správcem zboru nejprvé v Meziříčí pod Rožnovem, potom Pražského, za tím i Boleslavského. Umřel v Praze

leta 1600 v neděli 21. po Sv. Trojici okolo 4. hodiny neb 5. na noc. Byl tam z Boleslavi na lékařství jel, však mrtvý odtud přivezen domů a pochován v Boleslavi v hrobě Br. Jana Augusty a vedlé Br. Samuele Sušického, při přítomnosti mnohého lidu. O jeho povaze píše se: „Byl muž pobožný i *učený* a přední biskup, a velice k lidem všelikého stavu přívětivý a pravý otcovský. Jedenácte let v úřadu biskupském pracoval s nemalým užitkem lidu Božího. Sám v sobě velice starostlivý, kormútlivý, více jiných než sebe v tom ušetřující, nebo častokrát maje hodnou příčinu někoho potrestati, než to učinil (boje se, aby neb nějak převzat zle nebyl, neb někoho neurazil), raději sám v sobě se nakormoutil i v koutě naplakal, čehož mnozí zle užili.“ R. 1594 učiněn byl sudím Bratřím v Čechách a na Moravě.

Již r. 1588 nacházíme br. Effreima v Praze, neboť píše odtud dne 2. Sept. do Evančic příčinou prodaje Boleslavi: „Kniby psané i tištěné, jichž množství veliké jest, ty bojím se, že se nepřátelům našim v ruce dostanou; teprva dělati o nás budou!“

Br. Lukáš Helicius (Helic), syn pokřestěného Izraelity bez pochyby z Poznaňska, dobré služby konal vykladačům jakožto znatel hebrejštiny. Bližších zpráv o něm není, kromě že r. 1581 „v neděli třetí adventní měl v Evančicích první své posluhování“ v přítomnosti mnohých, mezi nimiž byl a k stolu Páně s jinými šel i „Valentius Otto Magdeburgensis, mathematicus celebris, qui Vienna tunc venit, ut sit coenae D. particeps.“

O Br. Lukáši Helicovi podává Nekrologium toliko zprávu mimotní, ze které aspoň tolik vidomo, že živ byl ještě l. 1587, neboť měl kázaní toho roku německé na den sv. Tří králův v Jičíně při pohřbu Br. Jana Jon-

Velmi obšírné jsou zprávy, kterých o Heliceovi poskytují Dekreta z r. 1574; byl rodem tuším z Poznaně, aspoň matka jeho tam domovem přebývala, mnoho světa zchodil a rád se hádal o učení, tak že mnohé nesnáze z toho pro něho i pro Bratří vzešly. Ještě i r. 1594 bylo těžko o něho se srovnati; Br. Poláci posílali ho na Moravu a Br. Moravští zdráhali se přijmouti ho, poněvadž už po dvakráte přijat byv a chován, vždy zase odešel. Živ byl ještě r. 1598, neboť toho roku o něm mezi staršími jednáno bylo.

VI.

Zbývá ještě zprávu dáti o tiskárně, z níž Biblí Bratrská na světlo vyšla. Nemnoho o ní jest svědectví kromě tisků samých, za vzácnost nyní pokládaných a velmi ceněných. Praveno hned svrchu, že impressí bratrská zprvu v Evančicích byvši, r. 1578 na Králice přenešena jest. Zde i tam zůstávala v úkrytu a pracováno v ní potud potají, že na knihách z ní vydaných nedodáváno místa, kde byly tištěny. Vadily tomu mandáty císařské, jimiž zapovídáno, aby na Moravě jiných impressí nebylo kromě v městě Olomouci jedna nebo dvě, kteréž by od biskupa za hodné uznány a k tomu obrány byly (1580). Dokud impressí v Evančicích trvala, na statku maršálka zemského, pána z Lipé, neměla tuším jiné podpory než od Bratří a ochrany leda do vůle pána dosti proměnlivé. Větší jistotu zdá se poskytovala ochrana pana Jana staršího z Žerotína, muže, jenž vzdělání svého za mladosti na díle získal pod správou Blahoslavovou. O zřízení impressí souditi můžeme z příkladu tiskárny, kterouž měl

na svém zámku v Šamotulách pan Lukáš hrabě z Górky, jenž „impressora a čeládku jeho“ za jich práci „stravou“ opatřoval. „Typographo meo, quem in arce alui et alo hodie adhuc“, píše hrabě 1561 při dokonání Kancionálu Bratrského. Takž bylo nepochybně i na Králicích u Žerotína.

Správcem tiskárny jak v Evančicích tak potom i na Králicích byl Br. *Zachariáš Solín*, o jehožto umělosti jasně svědčí řada knih rovně rozsáhlých jako ozdobných.

První spis v tiskárně Evančické již za Solína vydaný jsou tuším „Přídavkové k Muzice“ Blahoslavově, kteráž Muzika vyšla nejprvé r. 1559 v Olomouci. Datum místa zní: In insula hortensi, o čemž viz, co nápřed pověděno. Druhé dílo jest Nový Zákon, též Blahoslavův, vytištěný v Evančicích po prvé r. 1564. Na tyto dva spisy vztahují se slova, pronešená r. 1566 v rozmluvě s maršálkem z Lipé od pana Zoubka, že v impressí, „kterou mají Bratří v Evančicích“, tištěny „Písně“ i „Zákon“, při čemž ne snad na Kancionál, než na řečené „Přídavky k Muzice“ mysleti dlužno. Roku 1568 vyšlo z tiskárny Evančické druhé vydání jak „Nového Zákona“ tak i „Muziky“.

„Leta Páně 1596 dokonal život svůj v Pánu Br. Zachariáš Solín na Králicích 8. dne měsíce března, v noci okolo hodiny 10. na půl orloje, a pochován tu v Králicích v kostele 11. dne března, a již odpočívá až do dne soudného. Před smrtí však i při zboru i při čeládce Kristově i při impressí pilně pracoval a za jeho impressí spravování velmi způsobné knihy naše vydávány a tištěny byly. *A po něm zůstává českému národu Biblí svatá malá, památka přešlechtilá*“ — Br. Zachariáš Solín na kněžství zřízen byl jest 1581 v Slavkově.

Dle zprávy v Dekretích obsažené jednáno r. 1592, aby impressí pomalu zase správována byla, někdo učeň aby na místo br Solínovo hoditi se mohl, i čeládka k tomu způsobná aby pomalu strojena byla. A vidělo se, žeby tito k té práci se hodili: Poláček Elam a k sochoru (u lisu tiskařského) Valenta.

Z impressí na Králicích postavené vyšlo první vydání Biblí v šesti dílech (šestidílné) ve velkém osmerci, mezi lety 1579—1593, a sice I. 1579, II. 1580, III. 1581, IV. 1587, V. a VI. 1593. Druhé vydání též vè velkém oktávu, o jednom díle 1596. Třetí konečně r. 1613 opět v jednom díle, ale ve folio a písmem větším. Kromě Biblí též i jiné knihy tiskem vydány z impressí Králické, která tuším ještě i r. 1620 na chvíli přetrvala.

Charakteristiky literární.

I. Kurjer Warszawski.

(*Vídenský Denník* dne 28. Září 1850.)

V jakém stavu idyllické nevinnosti časopisectvo politické v zemích „bílého cára“ se nachází, toho obraz nad míru případný a zřetedlný spatříte, když se před žasnoucím Vaším okem rozvine půlaršík, půlaršík tak veliký, jaký má Pražský Večerní List, tisk o mnoho drobnější nežli v právě řečeném „žurnále“ a titulek tak řemeslně postavený, že největší průmyslník anglický právem užasne nad hospodařivým svědomím redaktorovým. Tak *vypadá* Kurjer. Kdo ale Kurjer *jest*, pozná se nejlépe z toho, když se poví, kdo on *není*. Kurjer není denník „posvěcený otázkám politickým“; nazvali byste ho jménem nepravým, kdybyste pověděli, že jest časopis literární, orgán některého „obščestva imperatorskago“ aneb „Towarzystwa naukowego“; Kurjer není orgán žádné strany, on stojí nade všemi stranami, on zastupuje své vlastní interessy.

Kurjer jest za to omnibus, do něhož si sedne každý, komu se právě zachce; Kurjer jest oznamovatel, jenž se objevuje na ulicích Londýnských v podobě ohromného vozu ověšeného návěštími a oznámeními, anebo co vnitřnost novin v Němcích. Kurjer jest stěna nárožního domu, na kterou se věší ona krásná, milobarevná a nej-

praktičtější denní literatura; Kurjer zastane službu umíráčka a hodí poslední hrúdu za pobřbeným; Kurjer jest dohazovač na trhu i zároveň galanthomme na parketách; muž bursy i obdivovatel vnadných tanečnic a světoznámých pěvkyň. Slovem: Kurjer jest všecko, nádoba všech denních zprávek. ideál místního časopisu; on ví všecko, on poví všecko; otázka, co *smí* pověděti a co *nesmí*, neuvede ho v rozpaky; za jedno se o pilné dodržení onoho rozhraní mezi „smím či nesmím" postará vždy censor, za druhé vštěpila kolikoletá zkušenost redaktoru již onen jistý takt a vědomí, že by z redaktorství ihned mohl zasednouti na soudnou stolici censorskou. Že toho, co pověděti nesmí, jest více nežli toho, co mu censor dovolí, tím se Kurjer dokonce nedá másti; on vychází přece každý den v devět hodin ráno, ve svátek i v neděli; sloupce jeho nejsou přec nikdy prázdné, jako mnohdykráte obsah některého sloupu veřejného mínění na západě; on pracuje s věčně svěží chutí a s věčně mladou silou, pyšný v tom bezpečném vědomí, že za ním stojí většina národu a že má příliš velký počet odběratelův, aby západnímu časopisci jich polevička nepostačila k dobrému prospěchu.

„Wolno drukować. Warszawa dnia... Starszy censor, N. N." Ejhle každodenní úvodní článek Kurjera, ačkoli jest tištěn docela vzadu, na poslední stránce. To nevadí; náš čtenář velmi snadno pochopí, že tím Kurjer, ač na pohled končí, přece vlastně počíná a že konec ten jest vlastně začátek celé moudrosti tohoto denníka.

Abychme čtenářům svým usnadnili ponětí o obsahu právě popsaného politického časopisu, povíme jen tolik, že jeho zprávy politické mají zcela formu našich telegrafických zpráv, a obsah jejich že se takořka ničím neliší

od rubriky zdejších novin: „Přijeli, Odjeli.“ Na příklad: Politické zprávy z Francouz: Z Paříže dne 15. září. Ministr Fould odebere se do Londýna na velkou honbu k panu Baringovi, kde se shledá s lordem Palmerstonem. — Zejtra dá lord Normanby velký oběd pro presidenta, na kterém vyslanec z Nepalu bude. — Ze Španěl: General Narvaez vrátil se do Madridu, všickni ministři vyjeli mu vstříc. — V Madridě mešká nyní mnoho znamenitých zpěvců, jako paní Garciová, pánové Monarri a Ronconi a j. a j. — Kde v kterém městě v Čechách vypukla cholera, vědí ve Varšavě dokonaleji nežli v Čechách.

Pominouce onu část, která v sobě zahrnuje zprávy místní, jako kdo byl povýšen a zač, kdo vyšel na výsluhu, kolikkrát byl který herec na divadle volán, které barvy sluší brunetkám a které blondynkám lépe a k t. p. přečteme si ještě některý doslovný passus z „Rozmaitości“: „Vypravují, že toho dne, co syn Sira Roberta Peela měl v anglickém parlamentě řeč o bille israelitské, která tak velikou sensací způsobila, potěšený otec daroval mu 10.000 liber šterlinků.“ — „Jako zvláštnost vypravují noviny, že letos v místě Horton vyseděla holubice vejce slepičí, z kterého vylíhlo se kuře.“

Poslední strana podobá se začasté oněm obrazům, kteréž vyvěšují majitelé menažerií na svých boudách. Prodáváš-li koně, vloží se ke tvému inserátu také vignetka, představující koně s podkoním; tatáž vignetka oslaví tvé návěští, v němž ohlašuješ, že ti ukradli koně. Ztratí-li se pes, vyobrazí se dnes mezi inseráty pes na útěku; nenajde-li se do zejtřka, vyobrazí se v postavě tak žalobné, že jest na něm patrně vidět, jak činu svého lituje. Dává-li se jistina na půjčení, již také vidíš ruku nabízející tobě měšec, na němž zevrubně stojí napsána suma

jistiny. Opice a tigrové nalezají zde takové podobizny, že by člověk, kdyby byly opravdivé, již ani opici nerozeznal od uhlíře.

Nechť však časopisek tento nevyhovuje požadavkům, kteréž činíme my: on zajisté plní věrně službu a účel svůj tím, že své čtenářstvo baví; nevyřkneme tvrzení příliš smělé, doložíme-li, že mnohý z našich žurnálů svou vezdejší pouť dokoná, než „Warszawski Kurjer" ve své činnosti ustane.

Nynější redaktor měl tolik úcty ke svému předchůdci, že položil podobiznu jeho v čelo svého listu.

II. „Pražské Noviny" a „Moravské Noviny".

(*Vídenský Denník* dne 15. října 1850.)

„Ty mi kalíš vodu, beránku!"
(Pražské Noviny.)

Jakmile nad československou vlastí zasvitne všední den, vyjdou jako dvě slunce v stověžaté Praze „Pražské Noviny" a v přívětivém hlavním městě družné Moravy „Moravské Noviny". Tak stojí psáno v knize osudu; zapiš si, ‚Ludmilo!', tato posvátná jména vedle „Times" a „Severní Včely!" — V patriarchální svornosti, v nezlomné dobré vůli vespolek kopou tito dioskurové literární na roli dědičné, Kastor v Čechách, Pollux na Moravě. Očekáváme v pevné důvěře, že náš vysoce nadaný básník zase promluví a že hned ve všech novinách domácích i cizích, nečeských i neněmeckých, budou u vytržení čísti hymnu o tomto souhvězdí, svítícím v temné noci naší literatury.

Mezi tím odvážíme se my, méně nadaní básníkové, a vylíčíme obličej a roucho oněch nevšedními vlohami

nadaných dvou Novin; povíme, co to jest, ta mírnost „Moravských“ a ta smířenlivá politika „Pražských Novin“.

Každé jejich číslo jest, dle nejpřesnějšího výměru, arch potištěného papíru, s tím jediným rozdílem, že v čele „Pražských Novin“ stojí tři lvové vedle sebe: Redaktor, lev náš bílý a nakladatel, ačkoli jest světu známo, že bílý lev nakládá vlastně na oba a že sám stojí tam mezi bobkem a vavřínem toliko „oužím na postrach“. Pod titulem běží čára, a pod čárou počíná moudrost politická, totiž úvodní článkové, jenž „u listů politických jsou to, co jest kořen u vína a žilobití u člověka“ (který — dle vyjádření mudrce starogreckého v „Moravských Novinách“ — jest „zvíře politické, při němž převahuje povaha politická“).

Vizme pak, jaké jest politické žilobití oněch dvou blížencû. Abychme vzali vysokou politiku na potaz, tož dovíme se z „Pražských Novin“, že „v Kurhessensku stojí lid i vláda na sudě prachu, který se pod nejmenší záminkou zapálit a největší neštěstí způsobit může, že takové hospodářství dlouho trvat nemůže a že si může každý snadno na prstech vypočítat, co z toho vypadne.“ Jinde zase poučí se v nich čtenář, že se sice každý Němec odvolává na Arndtovu píseň „Was ist des Deutschen Vaterland (Co jesti Němce vlast) a na „Schleswig-Holstein stammverwandt“ (Šlesvik-Holštein kmenorodý), ale sjednocenost ta že jest jen v písni; kdežto zase dle Moravských Novin „Slovan zpívá, ač všude má nebe zakalené, Slovan zpívá; snad předvídá tajně jasnou budoucnost“. Kdo je tedy větší flautista?

Ostatně co se vysoké politiky tkne, v té se drží bratr Pollux moudrého Šalomouna, totiž že všecko jest marnost a nic než marnost. V tom pádu jeví se nejsilnější stránka jeho povahy, mlčení, ve kterémž ho nor-

ani hřmění děl kmenorodých a jen někdy za čas velezrádný útok novinářský.

V „Moravských Novinách“ úvodní článek vyhledati jest věc nad míru obtížná. Kdyby nebyl na jich čele psán odpovědný redaktor, mohlo by se myslit, že je rediguje neodpovědný osud, slepé fatum. Takové panuje v nich pêle-mêle! Tak na příklad uvádí se jedno číslo tímto pamětihodným článkem: „Jistá Josefa Čejková 39 let stará, vdaná, válela prádlo“, načež následuje artikul o nezbednosti klučiny. Dnes čteme v čele listu poučný článek o poštách, zejtra zase na tom samotném místě dovídáme se, že za višňo-hnědou klisnu 15 pěstí 2 coule 3 čáry vysokou

dostal Matěj Hubený
6 dukátů odměny;

pozejtří nevěříme svým očím a čteme opět úvodní článek s tímto úvodem: „Měli jsme my to u nás (v Babicích) melu,“ při čemž nám mimovolně v uších zazní ona báseň „Bujný oř jest mluva naše.“ Aby pak míra úvodních článků se naplnila, čteme zase jindy: „Třináctiletý chlapec ctihodného souseda Karla Procházky pásl voly (u Dačic); aby je lehčeji upásl“ ... a tak to jde dále, až se dočteme, že „pasení to hlavně škodí jeho duši“. A ku konci ke všemu tomu svěří se nám ještě spisovatel úvodního článku, „že cestujíc skrze Slavkov, má v obyčeji vždy v hostinci pana Vodičky si odpočinouti, an ho tam vábí to vřelé si počínání v pokrocích národní literatury“ ... Pomoz Pánbůh!

Hlavní síla obou těchto novin jest prostonárodní sloh a mluva jejich. Člověk nakažený osvětou devatenáctého věku, čta v nich cítí se zajisté jako kouzlem unešena do ráje, k našim prvním rodičům, dokud onen první demagog, ošemetný had, nebyl ještě zkazil domácí jich mír, a co sám věští duch básníka marně vyobraziti

se snaží, vidíme vtipem historickým utvrzeno, ku příkladu v „Pražských Novinách“, kde čteme: „Naše česká země má, jak známo, tu zvláštnost do sebe, že v ní od staletí vedle a mezi sebou žijou dva národové, považujíce ourodné nivy ty, horami krásně ověnčené, za svou pravou vlast. I žili pospolu pokojně v dědinách, jedni druhým nic na příkoř nečiníce, a aby se v obou jazycích v zemi panujících znali, dávali syny své na výměnu se učit, jedni jazyku českému, druzí německému. Tak to trvalo po mnohé věky. Najednou utvořili si zahraniční Němci ze Slovanstva strašáka“ ....

Sláva! Sláva! Veliká záhada česká jest rozluštěna, názoru historie postaveno jest nové stanovisko, husitská válka nebyla válka, bitvy na Žižkově, u Domažlic, u Oustí nebyly žádné bitvy, ale toliko lekce, které Němci Čechům a Češi Němcům na výměnu dávali v jazycích zemských! — A vy bratří němečtí v Čechách, pokojně spěte: Slovanstvo jest strašák, „arcit zbytečný“!

Ale ještě výborněji nežli „Pražské“ znají se v prostomluvě „Moravské Noviny“: V podkrají Viškovském jest městečko, a v tom městečku jest kupeček, a ten kupeček vede obchod se smíšeným zbožím“. Tak psaly „Moravské Noviny“ v Brně, ve středu dne 9. října r. 1850! A tak píší politické zemské noviny u nás!

Z hlubokosti srdce voláme s „Pražskými Novinami“: Slož, milovaný básníku náš, co tlumočník národu svého, velezdařilou báseň smuteční a zahrej k ní na struně z beránkových utočené střev tryznu za — pokladnici zemskou!

Nechceme již malovati dále veselý obrázek této smutné bídy. — S bolestným okem hleděli bychme ku příkladu na to, že od té doby, co vychází tento Denník, otevřeny jsou mu dokořán brány do celých sloupců „Pražsk‘

Novin", se všemi chybami tisku, s otištěním všech vynechaných komat a punktů, kdybychom se netěšili, že tím konáme redakcí „Pražských Novin" službu spasitedlnou, zbavujíce ji aspoň jednoho péra. Za utrpené toto pohostinství odměňujeme sami sebe tím, že se na základě rovného práva z oněch novin dovíme dnes, kdo před třemi dny bytoval v „Modré Hvězdě" a kdo u „Třech Kaprů", kdo odjel z Prahy, a kdo ze světa; pak že nám obilní ceny ukázaly nejkratší, posud neznámou cestu z Pardubic a z Chomútova do Prahy, berouce se totiž přes „Vídenský Denník" do obchodních a tržních zpráv „Pražských Novin", a sice vždy v nejpřísnějším inkognito. Srdečnou soustrast cítíme s redakcí „Moravských Novin", že se jí nepodařila špekulace s řepkovým olejem a s draslem. Prodalať totiž dne 2. října řepkový olej o něco laciněji a potaš za tu samu sumu, jako předešlé; zač jej ale předešle prodala, s tím se nám ani předtím ani potom nepochlubila.

Nabyvše z tohoto nástinu radostný důkaz, jak málo se podati může za dosti veliký náklad, loučíme se s oběma Novinami na brzkou snad shledanou, řkouce ke každým zvláště s Ludmilou, přítelkyní „Moravských Novin": Jsou doby v lidském živobytí, a Vy sám vele-ctěný příteli! znáte jich ze své vlastní trpké zkušenosti, v nichž sklíčeným srdcem pozíráme ku lživé, neupřímné, zbabělé přítomnosti a bezděky nadějný zrak upíráme v krásnou a blaženější budoucnost. Oko naše zarosuje se tklivou slzou, ze srdce vydírá se stesk úpěnlivý; avšak v červánkách blaženější doby mění se slza bolesti v slzu míru, a mysl i vůle napíná se omladlou silou, vetkati činnost svou v osnovu velikého celku a státi se užitečnou krapkou ve valném proudu člověčenstva." (Viz Přítelkyně

Ludmila v Moravských Novinách) — a připomínajíce jim oběma „onuno rozprávku krále epirského, Pyrrha, s mudrcem Cineášem“ v neděli 29. září 1850 v Pražských Novinách: „Když Italie dobudeme,“ tázal se Pyrrha Cineáš, „což potom budeme dělati?“ — „Zdaž nehraničí s Italií Sicilie?“ odpověděl Pyrrhus, „ostrov bohatý a vnadný? Toho se potom snadno zmocníme.“ — „A až jej budeme míti, co potom?“ — „Přeplavíme se do Afriky,“ odtušil král, „a Karthago bude naše —“ „A když konečně všeho dobudeme? —“ „Pak“, vece král, „budeme jísti, píti a se radovati —“ „Což pak nám překáží“ odpověděl Cineáš, „abychom to již nyní činili? vždyť všechno máme, čeho k tomu potřebí! Což musíme teprv nebezpečenstvím a krveprolitím dobývati, čeho již nyní pokojně užívati můžeme?“ —

III. Kapesní slovníček novinářský a konversační.

(*Vídenský Denník* dne 4. listopadu 1850).

Od nedávného času vidíme mezi ovocem, jež vydává strom naší literatury, také „Kapesní slovníček novinářský a konversační“. Můžeme zrovna zvolat: „Ten nám ještě scházel!“ Praví sice spisovatel s panenským zarděním, že navzdor dobré vůle nebude celý (v předmluvě milému čtenáři) vytknutý účel tak úplně a dokonale dosažen, jak by si ovšem přál.... Bláhovče! Podat v české literatuře něco dokonale a úplně: totě k smíchu! Vždyť pak v literatuře české na nejvyšší vrchol slávy Vás vynesou, napíšete-li dílo třebas ještě menší ceny nežli tento Slovníček; „Jen ven s tím!“ slyšíte nyní heslo v táboře literárního světa českého „byť i sebe horší b

když je to české!“

Uvedu Vám, pane skladateli, komicko-tragický osud jednoho spisovatele českého, který že si s vydáním díla svého nepospíšil, odsouzen jest věčně věků k tomu, že je obmýšlí. Podívejte se do svého Kapesního Slovníčka na stránku 48, kde čtete: „D. Š., mladší bratr předešlého, český literát a schopný paedagog; obmýšlí časopis pro dítky vydávati.“ Hle, což mu prospěje, byť hned v tu chvíli vydával časopis pro dítky, — litera scripta manet, on přece jen obmýšlí. Ani smrt nezbaví ho této strašné kletby! Bude již na onom světě, ale lid na zemi bude stále o něm čísti, že obmýšlí vydávat pro dítky časopis! — Protož „jen ven s tím!“ Kritiky se pranic nebojte! Kritikať není než zpátečnictví na poli literárním, reakce proti bujnému vyvíjení ducha!

Velice chvalitebné jest, že jste si vzal za pravidlo: „Z osob před rokem 1848 zemřelých málo kdo v té knížce se nachází!“ Máte dobře! Rok 1848 jest beztoho rozhraním starého a nového věku, tmy a světla, copu a pokroku; *Čas*, to jsme *my*, jak jste velmi dobře řekli na stránce 135. Budou sice mnozí, kteří řeknou: „Blahoslavení zemřelí; neboť nejsou v Kapesním Slovníčku novinářském a konversačním!“, ale za to bude mnohem více těch, kterým se v něm otvírá brána věčného oslavení. Napsat několik řádků do novin, bývati údem Slovanské Lípy, jmenovati se Albert a překládati se Vojtěch, seděti na Pravici... hle jaká rozmanitost klíčů, jimiž se otvírají dvéře do České Valhaly!

Abychom pak již ocenili krásy tohoto díla, tuť co člověka nad míru překvapí, jest „trefné vysvětlení vědeckých slov a věcí v hovoru vzdělanějších lidí přicházejících.“

Uvedeme jen některý příklad:

Argumentum ad hominem. Když lenivý a urputný kluk se mermomocí učiti nechce a dobrých slov ani napomínání si nevšímá, dostana dobrý pardus, ihned pochopí, jak užitečné a potřebné vědy a nauky jemu jsou, a tento pardus se jmenuje vědeckým názvem argumentum ad hominem. — *Aristokracie* znamená tolik co „vláda nejlepších". Jest to původně protiva demokracie. — *Bombardování*, co to jest, ví každý. — *Emanace*, co od jistých stran, lidí a rozličných živlů vychází, pochází, vyplývá. Smrad jest emanace kozla.

Mezi „vysvětleními politických výrazů a předmětů, pokud zapotřebí jest, aby čtenář politickým a konstitučním poměrům vůbec a zprávám v novinách o nich se nacházejícím *důkladně* rozuměti mohl," — nalezáme na příklad doslovně:

Česká politika. Viz články: Čas, politika, pravice, levice, centralisace, konfederace, vlastenectví, rovnoprávnost, národnost, mravní vítězství, Slovanství, slovanský sjezd, sněm (ústavodární), revoluce. — *Deklamace.* Od jistých poslanců na jistých sněmích dočkal se národ skvělých deklamací místo zmužilých činů. — *Deputovaný*, volený poslanec, zástupce národu. Ve Francouzsku jest nyní jen jedna komora z deputovaných utvořená národním zákonodárstvím, ale bez prospěchu lidu, protože jest většina špatně volená. — *Dissonance* ostrý souzvuk; užívá se též o politických a společenských různicích; ku př. dissonance mezi Slovany a Maďary oběma stranám špatně posloužily atd. — *Erfurtský parlament*; článek o něm končí se v Slovníčku takto: Němci sami na to neustálé svolávání a odstraňování národních zástupitelství a na tisíckrát zklamanou důvěru lidu a jeho vyvolenců již tr vtipkují, říkajíce mezi jiným: Frankfurt nám nepc

Erfurt také ne, teď nám jenom zbývá Schweinfurt (nad Mohanem) a Ochsenfurt (v Bavořích).

Jeden z účelů tohoto Slovníčka jest také „*Dosti úplný všeobecný zeměpis*“. Z oboru tohoto dosti úplného všeobecného zeměpisu podáme jedno místo na ukázku:

Afrika. Na celém světě jest nejnesnesitelnější parno v Africe, poněvadž rovník uprostřed ní padá a skoro celá pevnina mezi obratníky leží. — Zde jest hlavní vlast lvů, levhartů, pardálů, nosorožců, antilop, žiraf, pštrosů, krom nesčíslných opic.

Ještě jiný účel toho Slovníčku jest podati „zajímavější události novějšího věku, od r. 1848 počínající“. Na příklad: *Cilindr*, podoba prostého sloupu okrouhlého průřezu, jako ku. př. kus rovného pně. Od času revoluce r. 1848 jmenují se tak klobouky podlé staré předbřeznové mody, tvaru cilindrovému podobné, s hladkou srstí. U jistých lidí platí takové klobouky v politickém ohledu za znamení dobrého smýšlení. — *Casus belli* výminka, pod kterou jedna mocnost druhé válkou hrozí. Tak na př. roznášela se v květnu 1850 ve Vídni pověst, jako by jistí ministrové nepřipuštění Pruska k tehdejšímu Frankfurtskému sjezdu t. j. ke spolku čtyrkrálovému za casus belli, t. j. za příčinu k válce proti Prusku považovali, čemuž ale ministerní noviny „Oesterreichische Korrespondenz“ odporovaly. — *Egerie*. Pařížané žertovně praví o nynějším presidentovi republiky francouzské, Ludvíkovi Bonapartovi, že má 17 egerií, t. jakoby 17 tajných rádců. Pod těmi 17 egeriemi se ale rozumí komise 17 údů od zpátečnické většiny nynějšího sněmu vyvolená pro předběžné porady o špatných a jesovitských, naskrze proti svobodě občanské čelících zákonech, kteréžto se

od vlády bonapartské neustále ponavrhují, a bohužel i od sněmu k hanbě Francouzska přijímají.

O náboženských záležitostech mluví se v tomto Slovníčku na př. takto: *Betlehem* v Palestině, rodiště Ježíše Krista, jinak nepatrné místo. *Dukla.* Svatý Jan z Dukly má v Haliči veliký kredit, a mše v jeho jméně neb dokonce v jeho ornatě čítané vynášejí ročně Lvovským kněžím Bernardinům hezký výdělek od polských paniček — atd.

Konečně se dočteš v této emanaci radikálního ducha také o lidech o naši vlast zasloužilých. *P. Čelakovský* jest „jeden z nejznámějších spisovatelů českých a tak zvaných starých vlastenců". *Paní Č.* „jedna z nejvýtečnějších vlastenek". *P. Dundr* J. V. jest teď hospodářským inšpektorem a zdržuje se mnoho ve Vídni.

Causidière, jeden z hlavních vůdců revoluční strany ve Francouzsku, řídí nyní z Anglicka skrze dopisování pohyby francouzských socialistů. Pod Lamartinem měl podíl na vládě a zrušil veřejné pekárny a j.

Zvláštní nehoda stala se p. spisovateli tohoto slovníčku s králem pruským Bedřichem Vilémem IV. V posloupnosti abecedního pořádku praví totiž, že pod jeho vládou „svobodný tisk a právo associační jsou šetřeny a pojištěny", král zatím vydal ostrý zákon o obojím, právě když arch slovníčka s jeho životopisem byl již dotištěn. Nešťastný spisovatel nevěděl si jiné pomoci, než oznámiti na obálce toho svazečku návěští: „Nestálo by zajisté v našem článku: Bedřich Vilém IV. král pruský, že svobodný tisk i právo associační v Prusku šetřeny a pojištěny jsou, kdyby nejnovější velmi nemilé zprávy o této věci nebyly teprva po otištění onoho archu přišly..." Doslovně

Takové dílo dělá se nyní na poli naší literatury; nadějeme se, že vlast panu vydavateli bude dekretovat díky své i korunu občanskou.

IV. Hroby slovanských básníků.

(*Vídenský Denník* dne 15. listopadu 1850.)

Za nynější pustoty na poli pěkné literatury, na kterém se u nás volně rozplozuje bejlí přinášené a přesazované ze zahrad francouzských, není neposlední útěcha, vyskytne-li se na něm některý plod vůbec, vyskytne-li se plod dobrý zvláště, především ale vyskytne-li se dílo básnické v užším toho slova smyslu, o němž by lze bylo říci, že chválí mistra svého. Bývaloť, pohříchu! u nás za obyčej, že jsme chválívali mistra, nedbajíce hrubě na to, jaké bylo dílo.

Jakých básní máme za posledních dob? Aby se mohlo na otázku tuto svědomitě odpovědít, bylo by potřebí jinými ji formulovat slovy: Máme-li totiž vůbec jakých básní z posledních dob? — Na to lze říci s ruským básníkem Kozlovem: „Ne na javu i ne vo sně!"

Navštívil nás sice „Upír", plakali jsme nad „Slzami", uváděnými v hudbu na fortepiano a snad také na housle, dočkali jsme se vedle války vlaské a maďarské také „Války s Tatary"; ale při tom při všem zní nám neustále v uších refrain kozácké písně: „Ščo den, ščo nôč — use ždemo!"

Nad „Válkou s Tatary" by sám zeť chánův
Bajadur Tatařín rozjařil se,
kdyby mu náhodou přišla na oči, a chán tatarský by
chtěl (spisovatele) ztatarčiti,
na víru tatarskou obrátiti,
pro těch zabitých Tatar do dvou tisíc.

Konečně se stal vítaný, spasitelný krok! — Dílo, z něhož dle vyňatků již po tolik let se těšil národ, po němž obecenstvo dychtivě bažilo, jehož uveřejnění co den slibováno, dílo toto — již se neslibuje; již přišla doba, kdy se poznalo, že takovýmto dílem, kypícím svěží původní silou ducha slovanského, zapuzovati nutno onen nezdravý, Slovanstvu cizí a nepřirozený duch, jenž vane nyní k nám z rafinovaných děl nadsekvánských Sybaritů literárních, o nichž říci lze s Malczewským, żę jsou:

Podobna do owoców Umarłego Morza,

a s Tomášem Moorem:

Like Dead Sea fruits, that tempt the eye,
But turn to ashes on the lips.

Báseň míněnou, jejíž nápis svrchu položen, pokládáme za radostný výkvět slovanského vědomí; jest ona takořka píseň písní, zpívaná na mohylách slovanských věštců, oslavující pěvce kmenů slovanských, v jichžto srdcích žil stejný cit Slovanstva, jichž píseň nezůstávajíc mrtvým písmenem obmezeným na úzké meze knihy, stala se živým slovem v ústech národa a výrazem citův, jenž nevědomě v jeho srdci žily. Zajisté, nejslavnější pěvci slovanští jsou zároveň nejnárodnější!

I cítili oni hluboce, žeť vděčný národ věčně v srdci svém je zachová; slova, jimiž volá Lamartine za básníkem u vyhnanství jdoucím: Les siècles sont à toi! ozývají se nám ve slovech pěvce „Ody na Boha“:

Ves ja ne-umru!
Slava vozrasteť moja, neuvjadaja,
Dokol’ Slavjanov rod Vselenna budeť

a v Puškinových překrásných, povolání básníka nejpřípadněji vyobrazujících slovích:

I dolgo budu těm narodu ja ljubezen,
Čto čuvstva dobrija ja liroj probuždal! — —

Ljubimac si zemlje tvoje,
Poznanik si cielog svieta!

volá jižní Slovan pěvci nadšenému, jehož písně

myśl . . . nie przekwita,
Jako niebo, serce, wiosna,
Wiecznie świeża, rozmaita.
I dziewicza i miłosna!

Jakož vznešená báseň vůbec šlechtí srdce, vkus i ducha, tak jmenovitě ušlechtilé básnictví slovanské čárovně působí na každého, kdož nemá srdce nepřístupné šlechetnějším citům. Protož přejeme sobě i honosíme se tím, že básník náš oslaviv v díle svém básníky slovanské, otevřel takměř bránu k poznání ducha slovanského v čisté jeho podobě a vyslovil tím heslo nových snah v česko-slovanském básnění. On důkladný znatel slovanského básnictví nad jiné byl k tomu povolán!

Zevnitrná úprava, tisk a papír tohoto básnického díla není sice ještě žádný; neboť dílo ještě nevyšlo, vyšel teprv titul; ale přejeme sobě ze srdce, poněvadž censura již pominula a duch přítomně nakloněn jest k ocenění takového díla, abychom již říci mohli:

Zwony njezwonja hłasom slěbornym,
Hłasom slěbornym wot božich cyrkwjow;
Złoto zawitých trubow njezynči,
Złoto njezynči po dolach, horach:
Ale reč reči . . . pěsnik náš!

Český román.

(*Vesna* 1851 č. 17 a 23.)

I.

Přítomný stav tak zvané pěkné literatury naší není skvělý; tím se ani nejohnivější optimisté netají. Překlady, jimiž tuto mezeru zaplniti hledíme, ukazují právě, jak citedlný tento nedostatek, jak veliká potřeba zábavného čtení a jak nesamostatní jsme právě v tomto odvětví literatury, která se jmenuje názvem tak chlubným a také chloubou literatur bývá.

Kde náš román? Již po kolik let opakují otázku tuto: odpověď odnikud a naděje malá. Že převrat politický jako v literatuře vůbec, tak jmenovitě v zábavné rozhodnou u nás stanovil dobu, jest na bílém dni. Do toho času pracovalo se na tom poli dosti hojně a též dosti šťastně, v časopisech i v dílech samostatných. O jména romanopisců původních, mladších starších, nebyli jsme rozpačití; přistupovalo se již i k větším sbírkám zábavných spisů; jmenujeme mezi původními — spisy Markovy, Tylovy, Klicperovy, mezi překlady — spisy Gogolovy; jména nová dosti zhusta vycházela tehdá na povrch; časopisectvo samo bylo na váze čím dál dokonalejší; vypsání ceny na zdařilý plod rom[illegible] dávalo důkaz, jak vřele hledělo se této [illegible] písemnictva v samém obecenstvu.

Jinou cestou, a možno říci náhlým svahem dolů, šlo se v belletristice ode dnů březnových. Nejen že se všecky síly literární daly na pole politické, slovem i pérem: Samo účastenství v zábavě přeneslo se na věci veřejné. Následek toho byl: Klesnutí pěkné literatury. Časopisy zábavné, trvavší po koliko let a mající nepatrnou zásluhu o probuzení českého ducha i rozšíření jeho, ustaly s počátku docela; ani změna a přispůsobení jich dle nového mínění nepřispělo k jich podpoře; byly určeny k úplnému zaniknutí. Později, když nastávaly doby usedlejší, jali se znovu pamatovati na zábavné spisy; potřeba takového čtení rozmnožena byla větší potřebou české mluvy vůbec; již ne pouze z oddané obliby, ze skutečné potřeby sahalo se po spisech českých; snaha přiučiti se češtině způsobem méně obtížným, zvýšila poptávku po spisech zábavných. Poznovu časopisy vznikly; i noviny podávaly zhusta čtení pro zábavu, a vydávání zábavných děl jde nyní úsilným krokem, takměř spěchem, tak že říci lze, že největší činnost literarní sestřeďuje se zase v spisech zábavy jako před lety.

Ale zcela jiný ráz má toto hnutí do se, než mívalo před lety. Jména, jež prvé od české belletristiky byla neodlučitelná, již za dlouhý čas nejmenují se; mlčení toto vede k domněnce, že péro jejich v tom oboru pracovati přestalo. Ale nejen starší ustali, ani mladší spisovatelé nedávají valnou činnost na jevo. Od března r. 1848 neobjevil se posud žádný román český, kterýž by přivábil větší než všední zřetel na se. A ten stav ničím se nemění; pole druhdy tak pilně vzdělávané leží nyní zcela ladem, zanechavši místo i práci pouhým překladům.

Bezděky tane každému, komu nedostatek tento není lhostejný, na mysli, v čem on záleží a k čemu povede?

Až po tu dobu, do které sahá starý pořádek věcí, byly hlavní momenty, jenž se jevily výrazně v celé tehdejší literární činnosti a především ve spisech určených k zábavnému čtení a tudy k většímu rozšíření, předně duch *vlastenecký*, za druhé duch přísně *mravný*.

Onen první byl od povahy své pomíjející; jakž vykonal úlohu svou, nebylo lze zachovati mu na dlouze váhu; převrat politický rozšířiv meze samostatnosti života českého, urychlil skončení působnosti jeho. Nemíníme nikterak, že by se neměla uznávati cena a váha toho ducha; naopak; byl-li pokrok probuzování našeho do r. 1848 velký, tedy přední a velkou část zásluhy o to přičítati dlužno belletristice, v kteréž vanul. Když pak nedlouho před početím nové doby silnější a zdatnější duch jal se provívati život a písemnictví české, když jmenovitě z úzce vyměřených mezí tradicionálního vlastenectví a na skromné, jím dobyté půdě života národního duch ten na vyšší stanovisko postaviti se snažil: tedy první útok vydržeti musila literatura zábavná. Hlavní representant toho směru, spisovatel Posledního Čecha, v nerovném boji klesl, Poslední Čech vhodněji nazvati se měl Poslední Vlastenec; sama sbírka spisů téhož spisovatele tak těsně spojeného s belletristikou českou, poněvadž v nich vanul prvotní dávný onen duch a směr, zůstala nepodepřena účastenstvím a úctou, kteréž spisovatel v celku požíval. Směr ten byl souzen a minul. — Nová doba naše přikládá měřítko větší k dílům ducha; shovívavost, kterouž se druhdy vyznamenávalo čtenářstvo a i kritika, ustoupila požadavkům přísnějším; že mnohé síly druhdy tak vydatné a na poli belletristickém zcela domácí, nyní od vzdělávání jeho se vzdalují, toho jedna z příčin jest právě zvýšený požadavek, kterýž se dobře činí.

Vlastenectví — tak jak se tomu slovu rozumělo prvé — ze zábavné literatury zmizelo; účel působiti na probuzení lidu povzbuzováním, ustoupil z dějiště. Zásada pak druhá, kterou jsme vytkli, zásada, která řídila všechny literární podnětí česká, zásada, které literární snažení české — jiného nebylo — děkovalo za prospěch svůj a účinek, zásada přísné mravnosti — v nynějším hnutí na poli zábavné literatury — takměř také zmizela!

Zdá-li se výrok tento přílišný, přehnaný, ukážeme jen na převahující část zábavných spisů, jenž od r. 1848 stanoví zábavnou literaturu, a povážlivý milovník literatury a zdaru jejího přesvědčí se o té dosti trpké, dosti smutné pravdě. Či je-liž koho, aby chválil, že se čtenářstvu našemu, jehož požadavky vzrostly, jehož počet ve vyšších třídách se rozmnožil, předkládají díla, kteráž dávno prošla skrze ruce velikého obecenstva, kteráž zajímavost a účinek svůj děkovala jediné době předbřeznové a nic dále, kteráž, přeživši se, na jarém duchu národů jmenovitě slovanských všude živel sobě odporný nalezají —? Či najde-li se kdo, kterýž by schvaloval ducha, jenž vane na př. v Konversačním Slovníčku, kde náruživost politická stín činí světlem, a mínění náhlé, okamžité jako pravda dosvědčená se ustaluje? Nechceme ani zmiňovati se o spisech jako na př. „Početí roku 1620" a podobných, kde nevíme čemu obdivovati se více, zdali zkřivenosti ducha, kterýž ten spis zplodil, aneb zkřivenosti jazyka, kterýmž jest napsán!

A což by při tom všem počínání nejsměšnější bylo, kdyby nebylo úkazem příliš smutným, jest, že prý se to děje v interessu a ve jménu pokroku! Tak aspoň dočtli jsme se v časopisech českých! — Nechtíce vypočítávati, jak veliká a věru také nejčelnější pohnútka takových podnětí bývá spekulací zcela sprostá, podotkneme jen,

co se rozumí zde slovem „pokrok“. Podle vzorů francouzsko-německých jest pokrok zlehčení a podrytí všeliké autority a uvedení za to skvělých frasí o životě veřejném; náboženství, mravné city jsou prý bezpotřebný ballast; pokrok jest, zavesti místo úcty k náboženství lehkost, místo víry pochybenství. Tak daleko se pokročilo tímto pokrokem, že zdvihne li se hlas zastávající se o náboženství, nejlahodněji „nemilým“ se nazve! Demoralisací v politice, která pošla ze slabých dob naší říše, vštěpujíc příliš lehká ponětí o pořádku státním a na jiném poli k tak smutným výsledkům vedla, a též i v rozmíškách náboženských široké pole zajala, udržovala a podporovala se za posledních dob také pohříchu tou částí literatury, která jest nejpřístupnější. Tak vidíme převládati na tomto poli ducha příkře rozdílného od onoho, jenž oduševňoval tuto literaturu před březnem, a bezmála stojíme na tom místě, že zásluhu literatury přičtou — péru censorovu!

Mlčením pomineme účinky; rozeberou-li se takové spisy a čtou-li se hltavě, však jen větší nejasnost následuje na to; rozdráždí se umělým způsobem obraznost, a mladí duchové, jenž slibují snad někdy podpírati pěknou literaturu naši, napojí se týmž duchem, jenž jest duch příkré cizoty; opanují-li mysl čtenářovu takovéto spisy, pak jí ani látka z dějepisu ani předmět ze společenstva českého nezajme a nespokojí. Mnoho-li tím chodem získáme, toť příliš patrné, aby se o tom slov šířilo!

V takové době s živým účastenstvím pozdravujeme úkaz ten, že se v dobrém porozumění vytčeného směru obrací zřetel k překladům zábavných spisův slovanských a k lepšímu výběru jinonárodních, jenž na počátku tohoto roku oznámeny byly; totě náhrada, kteráž nedostatek původního románu českého aspoň poněkud snesitelným učiní:

II.

V předešlém článku zmínili jsme se o povaze naší zábavné literatury předbřeznové i pobřeznové a vyslovili přesvědčení své, že zahrazování nedostatku původních plodův vybranými romány druhých slovanských národův jest více v našem národním prospěchu, nežli uvádění zábavného čtení jinonárodního, když se děje bez výboru.

Nedostatek původních románů českých v nynější době a nedostatečnost dávnějších pro přítomný čas jest úkaz dosti nepotěšitedlný, kterýž jednak v posavadních našich poměrech nemůže se nazvat ani neobyčejný ani překvapující; jeť on, uvážíme-li posavadní stav našeho národního života, se všemi překážkami, kteréž se mu zevnitř v cestu kladli, se všemi slabostmi, na něž u vnitř churavěl, jeť pravíme, úkaz tento přirozený; při čemž máme pevně za to, že jakož on nyní skutečný jest, tak že za příznivých nám okolností svým časem zase pomine.

Připatřme pak blíže, cožť román jest a jakáž jeho povaha. — Román představuje život národa společenský, pospolitý, rodinný se všemi jeho příhodami, se všemi pocity osob soukromých, jich náklonnostmi i náruživostmi, pokud se značí v jisté určité situací. Román jest příbuzen eposu. Též epos má život národa za předmět, ale epos představuje život národa společný v určité době, pokud se tentýž jeví ve veliké události, ve velikém předsevzetí celého národu aneb aspoň značné části jeho, ve kterémžto podnětí všichni živlové života národního povzbuzení a pohnutí živé účastenství mají a na jevo vystupují, a kteréž za sebou v zápětí vede sražení živlův občanských, rodinných, národních, a to buď národa s národem, buď jednotlivých osob a celých národův s osudem,

s nutností, s určením věčné Prozřetedlnosti. Velikost věci, všeobecná zájemnost vyvozuje všecky prvky života národního k činnému účastenství aneb aspoň k pohnutí; rozevrou se všecky žíly tohotéž života národního i politického, náboženského, duchovního, občanského i společenského. Pakou celého toho obecného hnutí, tou silou kouzelnou, která všechny mysle k sobě přivrací a vše pohýbá, jest právě onen účel hlavní, ku kterémuž národ celý, značná jeho část anebo jednotlivá osoba usilně směřuje. Pomněme na dobu husitských válek v národě a vlasti naší — epos velkolepý děje se před žasnoucíma očima našima!

Předmět románu naopak není národ celý, nýbrž jen jednotlivé jeho vrstvy a třídy, a to v životě obyčejném, pospolitém; tedy také osoby v románu nejsou representanty velikých charakterů národních jako v eposu, nýbrž podobizny člověka občanského, jeho povahy, náklonností, ctností i náruživostí. Čím vážnější jest předmět románu, čím výše zasahuje do života celého národu, tím více blíží se román k eposu. Takový jest na př. Gógolův Taras Bulba. Vyobrazujíc pak skutečnost obyčejnou a charaktery života každodenního, nepotřebuje románopisec vyhledávat doby, jenom eposu vlastní, ani osobnosti ideální: člověk obyčejný může býti bohatérem románu tak dobře jako charakter historický. Jest tedy román básnické vylíčení obyčejné skutečnosti, idealisování lidí v jich živobytí občanském a soukromém.

Romány jsou rozmanité, podlé toho, jaký svět vyobrazují, i podlé barvy, kterouž se v nich svět ten líčí. Podle obvyklého rozdílu jest román *dějepisný* a *mravopisný:* onen beře látku z podání dějepisných, tento vyjímá ji ze skutečnosti souvěké, každodenní. Tragika, komika, sentimentálnost, humor, satyra jsou znakové románu,

a vztahují se jak ke konečnému výpadku věci, tak ke způsobu, kterak básník na svět hledí. Tak jest na př. Markův Jarohněv z Hrádku román dějepisný a Tylův Poslední Čech román mravopisný.

Nepotahujíce vlastnosti romanopisce v obor těchto našich slov, pojednáme jen o obtížích, jež výkvětu našeho romanopisectví posud vadily.

Co se týče románu dějepisného, tož jest dějepis český bez odporu tak bohat v předmětech a podáních mohoucích sloužiti za látku k románu, že jej bez přehánění charakterisovati lze zdrojem k nevyváženi vydatným; kamkoli sáhneš, všude jest zajímavý! A mnoho-li u nás váženo posud z toho pramene? — Co Poláci a Rusové takměř ani jednu dobu bohatého dějepisu svého nemají nevyobrazenou v rouchu romantickém, nemůžeme my říci více, než že u nás jedva první krok na této dráze učiněn a že nás v kořistění z našich národních dějin sousedé Němci vlastně předstihli, bohužel tak daleko, že si od nich nyní musíme nechat vypravovat nejzajímavější doby minulosti naší; v jakém pojmutí, v jakém vyobrazení, o tom pomlčíme. Co dotčení dva národové honosí se románopisci neméně v skutku výtečnými jako právem oslavovanými, kolikž my zde vyslovujem jmen? — Arcit, jiné okolnosti byly u národů jmenovaných, jiné u nás! Jak Poláci tak Rusové jali se tuto větev pěkné literatury pěstovati teprvé ku konci minulého století, načež od počátku přítomného věku krásněji kvetla. U obou těch národů nepředcházela doba tak smutná jako u nás; jich národní život nepodlehl nikdy takové porobě jako náš; byl vyvinutý, živly cizími v podstatě své neprotkaný; život společenský nepřestal u nich nikdy být národní; dějiny jejich zračily se jim v nezkalené podobě;

dějepis jak zevnitrný tak vnitrný, život veřejný i soukromý, jehožto studium ničímž nebylo přitlumováno, důkladným bádáním vyveden byl na bílý den; vnitrný starožitný život národa v každé době byl ze tmy vyveden, čehož všeho u nás zcela nebylo anebo jen v nepatrné měře. Či smíme-liž se dnes honositi, že náš dějepis již důkladně jest probrán a všestranně proskoumán? — Byť i dějiny zevnitrné jakžtakž nám povědomy byly, však za to dějin vnitrných, života domácího, společenského za dávno, ba což pravím, i za nedávno minulých časů nemáme ni sebe mdlejší obraz! Teprvé volnému nepřitlumenému badání nynější doby zůstavena jest tato přeobšírná, překrásná i vděčná úloha; teprvé od nynějšího studium našich dějin, v němž bohudík, nejeden již počátek od mužů úlohy té sobě vědomých učiněn, nadíti se můžeme, že nám představí u všestranném vysvětlení obraz minulosti naší, kterou s hrdým citem nazýváme slavnou.

Již pak širšího o té věci slova není zapotřebí, aby se snadno poznalo, že právě tato nedostatečná známost vnitrných dějin našeho národa, domácího, rodinného, pospolitého, občanského života našich praotců, tížila jako olověné závaží perutě obraznosti u básnickém vzletu; básník chtěl-li svědomitě provesti dílo své, byl nutně veden k tomu, aby byl sám těch dějin badatel, sám historik.

Tím arcit nechceme říci, že by měl býti historický románopisec všeho studium dějin a života národního prost; toho nikdy tvrdit nebudeme; ukázali jsme toliko, jak obtížné toto studium posaváde bylo, jak snadno románopisec mohl převáben býti na pole jiné, básnictvu nepříznivé.

Právě tak, ne-li hůře, bylo a jest posavad při románu, jehož předmět jest pospolitý život souvěký. Kte-

rakž měl tento román vyvinouti se, když mu takměř hlavní výminka scházela? Či měli-liž jsme jaký společenský život český, český život rodinný, pospolitý, občanský? — Nitro jednotlivých rodin, pospolitý život některých jen a to nižších tříd společenstva, úplná odcizenost vyšších tříd, občanský život jazykem i duchem cizí — hle z těchto živlů skládal se a skládá se bezmála posavad český společenský život u nás! Zcela jinak, ovšem zcela naopak jest u Poláků a Rusů! — A z tohoto nedostatku společenského života českého odvozujeme nedaření se českého románu mravopisného. — Jediný román, kterýž se odtud vyvinouti mohl a také vyvinul, byl román tendenční; avšak jediná jeho zásluha byl okamžitý účinek; trvalé ceny nelze mu přiosobiti. Žeby pak i v tom životě společenském, kterýž nyní u nás jest, povolaný básník našel dosti vděčných a dosti hojných prvků k románu, o tom pochybovati bylo by nemístné.

K těmto závadám, kteréž rozkvětu českého románu překážejí, připočteme-li nakonec onen způsob posavadního vychování našeho, odcizenost národu vlastnímu a proniklost všeho života našeho živlem cizonárodním a jinorodým, čímž básník český tak, jako svrchu řečeno, k badání dějepisnému, tak zde zase k rozborům filologickým nucen a v řeči nevyhnutedlně samoukem byl: tedy jest věc na povrchu ležící, že za takových okolností českému románu nebylo lze aneb aspoň nad míru obtížné, květné dočkati se doby.

Avšak že právě závady tyto mají pomíjející povahu, že doba národnímu životu našemu příznivá nezáporně je odstraní: pevnou máme důvěru, že i přítomná, našemu románu nedosti příznivá doba za nedlouho pomine. Kde poklady, tam se také dostaví, kdož je hledati budou — i najdou!

ROZPRAVY MÍSTOPISNÉ.

1. Běh kolonisace české.

Kterak vypadaly Čechy v 11. a 12. století? Jaký byl jmenovitě *povrch* země této? — Nalezáme, že ještě na sklonku 12. věku byly Čechy kol kolem obehnány ohromným pásem pomezního lesa (*hvozdu*), v jedněch místech hustého a souvislého, v jiných protrhovaného velikými močály a palouky horskými.

Avšak netoliko okrají a pomezí bylo hornaté a lesnaté, i vnitřek kraje měl lesy veliké, jakž o tom nejočitěji svědčí přečasté zmínky o lesích ve zpěvích Rukopisu Kralodvorského. I lze říci, že *kam sahaly hory, tam šly také lesy*. Však samo slovo *hora* znamená Slovákům podnes a druhdy znamenalo i Srbům, ano samým Čechům v českomoravském pohoří *urch* i *les* zároveň, tak že tyto dva pojmy jsou původně nerozlučné.

Vnesme na mappu jmena osad českých v 11. a 12. věku, i uzříme, že tam, kudy hory jdou, žádné osady v době té se nejeví a že nynější osady v takových hornatinách a vrchovinách nenosí jméno patronymické jako osady starší, nýbrž že naznačeny jsou názvem od polohy nebo od zakladatele vzatým, což zjevně ukazuje na původ jich pozdější.

Slované, přišedše do země, osazovali se ne na horách a v nepřístupných lesích, kdež obživy nebylo, nýbrž

v úrodných, živných *rovinách*. Nejčetněji hromadí se osady v době staré na Polabí, jmenovitě v okolí Litoměřickém, na Vltavě v okolí Vyšehradu a Prahy, na Radbuze a na Mži v Plzeňsku a Mežsku, na Otavě v Prácheňsku. Osazení stalo se zprvu vesměs při *řekách*; osadníci šířily se v kraji, jdouce podle vod tekutých, nejjistějších to vůdců v zemi neznámé. Vizme některý příklad toho: Jest známo, že řeka Teplá teplou vodu má toliko u samého vtoku do Ohře, nabývajíc teploty teprvé z teplic nyní Karlovarských. Nazvání řeky stalo se tedy od ústí jejího, nikoli od pramene; postupovali tedy osadníci slovanští *od ústí* proti toku řeky té. — Hradové staročeští nacházejí se vesměs při vodách tekoucích: Vyšehrad, Děvín, Praha, Levý Hradec, Kazin, Tetin, Litoměřice, Děčín atd., ano mnozí mají též i jméno vzaté od řeky, jako Bělina, Mže, Dřevíč a nepochybně i Libice. — Písemný důkaz konečně, že se osadníci osazovali po řekách, máme v Kosmově vypsání krajů neboli žup, ze kterých se skládalo panství Vlastislava Luckého, onen základ pozdější znamenité župy Žatecké; kladout se vesměs k řekám, ano se dí, že jedna z nich prostírá se po potoku Gutné, druhá po obojím břehu řeky Úzké, třetí v podkrají bystřice Březnice, čtvrtá v mezích řeky Mže, pátá konečně v lukách podle Ohře, tam, kde povstal později hrad Žatec.

Slované do Čech příchozí přišli a osadili se tu ne různě jako osoby jednotlivé, nýbrž hromadně, v *plemenech*. Každé plémě obralo sobě a zaujalo jistou krajinu. Nacházímeť tu zajisté Sedličany, Lúčany, Děčany, Ljutoměřice, Lémuzy, Pšovany, dvojí Charváty; rovněž tak jsou i Dúdlebi a Netolici jména plemen; o Češích sedících v okolí Pražském a v těch stranách k Plzeňsku

mluví Kosmas i Rukopis Kralodvorský jako o jednom z plemen v Čechách se usadivších. Vědomí o různosti plemen bylo ještě u Kosmy dosti živé, an vypravuje, kterak se ku Krokovi netoliko z rodův jeho vlastních, ale i z plemen celé země uchylovali sporníci o rozsouzení rozepří, jakož i že ve válce mezi Vlastislavem Luckým a Neklanem Pražským „plémě Bělina a Ljutoměrici“ podporovaly Čechův t. j. Pražan.

Plemena neboli župy slovanské do Čech příchozí zaujaly tedy *kraje rovné při řekách*, v mezech přirozených, souhlasících obyčejně *s poříčím* neboli *podkrajím řeky*.

A toť jest ono pravidlo, podlé něhož lze rozeznati polohu i rozlehlost jedné každé župy, ne sice podrobně a zevrubně, ale podobně a přibližitelně, jmenovitě přistoupí-li k tomu ještě i známky jiné Bezpečnost pravidla tohoto shledali jsme zejmena při některých župách: Kníže Lucký Vlastislav postavil ve válce své s Neklanem Pražským na *rozhraní* župy Bělinské a Litoměřické (in confinio duarum provinciarum B. et Lj.) hrad Vlastislav. Hrad tento stál za Třebenicí tu, kdež podnes stojí ves jmenem Vlastislav. A hle! právě i v pozdějších dobách bylo tuto rozhraní mezi Bělskem a Litoměřickem, ješto se osady Bořislav, Světec, Hrobčice, Bělušice a Rašice výslovně kladou do Bělska, Dlažkovice pak, Chotěšov, Třebenice, Chodovlice, Velemín zejmena se uvozují v župě Litoměřické. — Ještě jasněji spatřuje se pravidlo naše při mezech župy Prácheňské. Vyznačíme-li na mapě osady, ježto zejmena do Prácheňska se kladou, shledáme, že se vesměs nacházejí v hořejším poříčí Otavy: Prácheň, dvojí Hydčice, Újezdec, Žichovice, Nezamyslice, Kalinice, Kanice, Krajnice, Domoraz, Skodra, Dvokotloky, Živohybice, Makařov, Čejkovice, Vlčkovice, Bratronice, Velenov

a j. — Tak se prostíralo i Boleslavsko poříčím Jizery, tak Čáslavsko poříčím Dúbravice, tak i župa Vitorazská hořejším poříčím Lúžnice, Mělnická pak po obojím břehu Vltavy a Labe při stoku těch řek.

Běh kolonisace země české byl asi následující.

V pradávné vlasti *Slovanův* odštěpily se části jednotlivých plemen tamních, odejdouce, aby sobě nová vyhledaly sídla. Odtud onen úkaz, že se jedno a tože jméno plemenné nachází v přerozličných končinách druhdy neb posud slovanských. „Děčané“ naskytuji se v Čechách, v Thessalii, ve starém Srbsku; „Dúdlebi“ v Čechách a ve starém knížectví Blatenském; „Charváti“ na Visle, v Čechách, ve Štýrsku atd.

Příčiny takového odštěpení byly rozličné: přílišná zlidnatělost, ústrk cizích plemen, sváry a pomsty rodové atd. *Plémě* (płk, župa) do nové vlasti příchozí usedlo v jedné krajině, zůstávajíc při tom v celosti a neroztržené; založilo *sedliska* (sédla, sídla) a postavilo *hrad* ke schůzkám mírným a k ochraně i obraně společné. Hrad sluje obyčejně tak jako plémě: Ljutoměřici, Děčané, Dúdlebi, Olomútici, Netolici, Golasici, Lémuzi, Rakúsi, anebo v plemenech lidnatějších různě podlé zakladatelů: Ljutomyšl, Vratislav, Chrudim, Čáslav, Kúřim, Úřetov neb Vřetov, Chýnov, Tetin, Kazin, Bozeň, Vitoraz (při čemž se rozumí vždy přídavek *-grad*, totiž Ljutomyšľ-grad, Vratislav'-grad, Chrudim'-grad atd.), nebo dle místa (Praha, t. j. místo v lese vypražené neboli vypálené k založení hradu), Ljubica (dle řeky), Mže (dle řeky), Chlmec, Cheb atd.

V každém sedlisku (dědině) přebývá jeden *rod*, z kte-

rýchžto ze všech se skládá plémě; proto se osada jmenuje jménem rodu v ní usedlého (neboť lidé nenazývají svá sídla, nýbrž sebe), nikoliv jménem zvláštním: Bezdědovici, Budivojovici, Živohybici, Sendražici, Tršovici, Utěšenovici, Mladenovici, Stojanovici, Ješutborici, Prostoborici, Domaborici, Lstiborici, Něhošovici, Přiběnici, Kocelovici, Ninonici, Klenovici, Vrativojovici, Chotěbudici (vesměs jména v Čechách se nacházející) atd. Toť jsou prvotní starobylá jména *patronymická*, tak zvaná ještě z původní vlasti přinešená, a proto také jinde ve Slovanech domácí.

Touž měrou, jak přibývalo členův rodových t. j. lidnatosti, nastávala potřeba zakládati sídla nová. I vznikaly nové osady, zakládané od nadpočetných členů posavadních rodů. Noví osadníci (zůstávajíce ve zděděném zřízení patriarchálním) potřebovali pro rozdíl od ostatních rodů nových názvů, a tu povstaly ony četné názvy *charakteristické*, ježto nejsouce více patronymické, přece zachovávají formu počtu množného a vesměs vzaty jsou z příčin rod ten charakterisujících.

Osadníci nazváni jsou:

a) Podlé duchovní povahy, dle mravu a způsobu svého: Vše-hrdy, Vše-chlapy, Pře-pychy, Libo-sváry, Se-mily, Se-libici, Stýskaly, Strádaly, Žestoky (Divocí), Divoky, Doma-žilici, Sobě-chleby, Sobě-druhy, Vše-soky atd.

b) Podlé zevnitřku tělesného: Kosmo-nosy, Hnědo-úsy, Holo-hlavy, Tlsto-úsy, Podě-úsy, Podě-brady, Púcho-brady, Krch-leby, Vše-stary, Levo-úsy, Vše-chromy, Zibo-hlavy (od zibati=kolébati), Vše-kary (všickni krásní) atd.

c) Podlé zaneprázdnění svého, při čemž potřeba připomenouti, že tak jako u některých Slovanů (Slováků, Rusů) podnes, i u Slovanů českých za starodávna obv-

vatelé některých osad vesměs a vespolek jedno a totéž řemeslo provozovali nebo dílo konali, pročež také jméno podlé svého zaneprázdnění měli: Bečváry, Štítary, Kováry, Mentúry (t. j. vařečkáři, ještoť v litevštině „mentúris" sluje vařečka, cf. mątit, míchat), Pole-rady (t. j. rolníci, vzdělavatelé polí, od raditi = dělati), Rataje (vlastně Orataje), Vodě-rady (stavitelé vodní, aquarii), Pece-rady, Ceto-rady, Črto-ryji, Žrno-seky (upravovatelé mlýnských žernovů), Mydlo-vary, Seno-žaty, Kravaře, Svinary (porcarii), Mlynáře, Věšťané, Šepetely (kartáčníci, z litevského sepetys = kartáč), Dehtary, Smolotely atd.

d) Podlé povahy sídla: Borovaňé, Lúčané, Lužané, Slatiňané, Rokytěné, Dubané, Hvožďané, Chrášťané, Chlumčané, Řéčané, Malo-vary (var = dům), Vel-vary, Budynici (t. j. obyvatelé bud cf. litev. búdininkai), Pusto-věty (vet = litev. bydliště, tolik co Pusto-domy) atd.

e) Podlé některé případnosti: Tato-bity (kteří pobili zloděje = tata), Hrdlo-řezy, Řeži-hlavy, Pobi-strýce, Zaje-kury, Kozo-lupy atd.

f) Četné jsou konečně přezdívky, jako: Hlupo-hlavy, Koro-hlody, Dřevo-hryzy, Mrcho-jedy, Koto-jedy, Vše-taty (vesměs zloději), Žabo-vřesky, Tři-břichy, Ne-břichy, Črto-úsy, Kali-vody, Drbo-hlavy a podobné.

Z obojích názvů těchto, — patronymických i charakteristických — povstala jména osob: Budivoj t. j. jeden z Budivojoviců, Všehrd — jeden z Všehrdů, Dúdleb — z Dúdlebů, Cetorad — z Cetoradů, Bezděd — z Bezdědiců, Mnata — z Mněticů, Mysloch — z Myslešoviců, Paběn — z Paběniců, Hrdibor — z Hrdibořiců, Přibina — z Přiběniců, Ninonja — z Ninoniců atd.

Vzájemné přesídlování rodů z plemene jednoho do druhého se zajisté dosti záhy dělo, ještoť se nalézají po-

různu v Čechách jména plemenná jakožto názvy osadnické: Lémuzi v župě Kouřimské, kdežto plémě Lémuzů sedělo na Ploučnici, Dúdlebi v župě Opočenské, Žatecké, Plzeňské, kdežto plémě Dúdlebů sídlelo v poříčí Malše atd.

Během 10. století, kdež národ vespolek se více sbližoval a moc ústředního panovníka mohútněla, poklesávalo také dosavadní patriarchální zřízení rodův a osad; osadníci rozcházeli se různě, jmenovitě když knížata rozsáhlé statky zemské zalidňovali a vzdělávati začali, povolávajíce lid z posavadních dědin rodových na ně. Vznikaly nové dvory (při hradech) a nové osady, avšak neberouce již názvy hromadné, nýbrž *topické* t. j. od povahy místa, nebo *osobní* t. j. od zakladatele pochodící. Klášteru Břevnovskému dává Boleslav II. statky v osadách, ježto slují: Veleslavín, Ljuboč, Ruzíň, Na Vraném, Radotín; klášter Ostrovský obdržel role i práva v osadách slovoucích: Zaječí, Blažim, Sázava, Sedlec, Třebaň atd.

Kromě osad hospodářských ke hradům přičíslených a pod správou knížecího vládaře (villica) postavených, náležely ke hradům, a to jako dotací jednotlivých župních úřadů, tak nazvané dědiny *kladské*; odtud se vysvětlují názvy několika osad *Kladsko* řečených.

Klášterové zakládáni jsou buďto v osadách již stávajících nebo v samém sousedství jejich, jako klášter Břevnovský, Kladorubský, Podlažický, Litomyšlský, Želivský (nazvaný tak dle osady Želeva, nikoli podlé klášterského jména Siloe), Milevský, Tepelský, Doksanský, Lúněvický, Sedlecký, Plasský, Pomuцký atd., — anebo o samotě, jako Ostrov, Sázava, Opatovice, Porta Apostolorum, Žďár atd. Odtud pocházejí některá pozůstalá jména

osadní *Klášter*, jako u Pomuku, u Vilémova, u Vysokého Újezda atd.

Četní *kostelcové* v Čechách a na Moravě mají jméno toto z příčiny té, že to bývaly původně kostely ohražené zdmi a valy, tak zvané „ecclesiae incastellatae".

Z 10. a 11. století pocházejí dále osady *Stráže*, kterých je v Čechách po hranicích po tu chvíli šest, jakož i osady *Chodův* na pomezí západním. Bylať jsou to stanoviska strážců neboli Chodův, postavených k ostříhání hranic a stezek pomezních. Chodov připomíná se v župě Sedlecké, Chodová Planá u zemské brány Tepelské, Újezd Chodový, Chodov (Meigelshof) v Plzeňsku a j.

Téhož původu jsou také osady a místa pomezní, řečená *Brány* nebo *Branky* (portae terrae).

Od počátku 11. století potkáváme název *újezd* a *ochoz*, jenž pozůstal potom obojí ve jménech místních. Původně znamenal újezd i ochoz pozemnost, jejížto meze a hranice slavným objížděním neb obcházením vyznamenány byly.

Nacházíme újezdy pouze lesní; více pak soubory pozemností rozličného druhu: rolí, lesů, luk, pastvin, vody tekuté atd. (villam cum pratis, rivis et silvis). Jméno „újezd" má původ svůj v tom, že se určování hranic a kladení mezníků dálo od úředníkův hradských u přítomnosti veškerého sousedstva *koňmo* (ou-jezd); jméno „ochoz" pak, že se obřad ten dál *pěšky* (o-cházeti). Újezdy byly obory větší, ochoze menší. Latině sluje újezd *circuitus*, staroněmecky *mark* neboli *mähringe*, polatiněle *merica*. — V takovýchto újezdech a ochozích zakládány jsou od jich držitelů různé osady, tak že újezd zahrnoval několik vesnic; jméno (Újezd) utkvělo při dvoře neb sídle hospodáře újezdního. Příklad máme při Újezdě na

Desné blíž Litomyšle, jenž zahrnoval vesničky Lysou, Přibině-ves, Blažkovu ves, Lubníček, Propastnou, Cikov, Pazuchu, Hranici a Žďár — „kteréžto vesnice leží na kopcích, ježto vesměs Újezd slují". Újezdův je v Čechách po dnešní den okolo 100, Újezdců do 40, Ochozí 3: Pro rozdíl přidáváno jim buďto jméno majetníkovo: Újezd Valšóv, Panašóv, Drahoňóv atd., nebo jiné přídavné: Železný, Kamenný, Plotěnný, Horní, Dolní, Vysoký atd.

Roku 1039 vznikla v Čechách kolonie *polská*. Na výpravě Břetislava I. do Hnězdna poddali se totiž obyvatelé župy Hedecké (de castro Gdec), žádajíce býti uvedeni do Čech; což se také stalo. Hedčané tito usazeni jsou na knížecím lese Černíně na řece Litavě, kdež o nich podnes svědčí osada Zdice (původně Zdici, Zdikové), z kteréhožto rodu pocházel arciotec dějepisu českého Kosmas a syn jeho, biskup Olomúcký Zdik (Jindřich *).

*) Hájek, vypravuje příběh tento podlé kroniky Kosmovy, měl dobrou vědomost o místech, kdež se osazení Hedčanů stalo. „Dal jim kníže v Čechách *k straně západní jdúc od Prahy* jeden les, kterýž slove Černín (špatně Čiřín), aby jej sobě planili." — „Městečko k podobenství Hedče postavili a od správce jich tomu místu dali jméno *Lochovice*." I jest známo, žeť Lochovice, Černín i Zdice leží blízko pohromadě za Berounem, a že tam bývaly znamenité lesy knížecí. Také o některých jiných místech je Hájek velmi dobře zpraven. Pravíť zajisté o položení hradu Vlastislavi: „To místo ještě až do dnešního dne za Třebenicí se ukazuje, a ještě na tom místě stojí ves jmenem Vlastislav blízko hradu kterýž slove Skalka." — Jinde u Hájka nalézá se zpráva, že zakladatel Hradce slul *Dobroslav* a že Hradec prvotně nazván byl po něm Vědomost tato opakuje se v Soudě Libušinu, ano se Hradec tam nazývá „Dobroslavský Chlmec" (t. j. Chlumec Dobroslavův). — Též i jiná zpráva Hájkova není nezajímavá. an dí, že Vršovice u Loun připomínají na rod Vršovský; neboť se ví z listin, že skutečné jedna

Jméno Hedeč a Hedčané nachází se v Čechách na rozličných místech, při čemž ovšem těžko rozhodnouti, je-li to spolu starodávný název český anebo rozsazena-li ona polská osada během času na rozličné strany.

Jako knížata na statcích zemských, tak byli i korporace duchovní a držitelé soukromí pilni ve vzdělávání země, zakládajíce nové a nové dvory a osady. Osady od klášterů neb kostelův zakládané slují velmi zhusta podlé hospodáře neboli prokuratora jich založení řídivšího; tak povstaly v újezdě Svatavině, darovaném kapitole Vyšehradské, vesnice, jichžto pojmenování upřímo uvádí na mysl jednotlivé duchovníky kapitoly této: Rapotice dvojí (dle Rapoty), Žibřidovice (dle Žibřida), Martinice, Tomice (dle Tómy), Podivice (dle Podivy), Blažejovice, jakož zase jinde povstaly četné Biskupice, Popovice, Opatovice, Děkanovice. Forma jmen těchto souhlasí s názvy patronymickými, s kterýmiž však nic společného nemají kromě koncovky.

Osady zakládané v ten čas od majetníků světských mají vesměs jména vzatá od svých zakladatelů: Staniměř od Stanimíra, Ranožíř od Ranožíra, Radiměř od Radimíra, Mojžíř od Mojžíra, Slavnič od Slavníka, Radim od Radíma, Velemyšle-ves od Velemysla, Jičíně-ves od Jičína, Markvartice od Markvarta, Velhartice od Velharta, Oldříš neb Oldříšov od Oldřicha, Svébohov od Svéboha, Cetoraz od Cetorada, Tachlovice od Tacholfa, Ne-

---

částka statků Vršovských nacházela se v krajině této, totiž Chrabrce a Skršín, jež dal r. 1102 Nemoj Vršovic kostelu Vyšehradskému.

přivaze-ves od Nepřivada, Zderaz od Zderada, Těptín od Těpty, Dobrohošť od Dobrohosta, Radihošť od Radihosta, Šťáhlav od Šťáhlava, Slavkov, Divišov, Benešov, Hroznětín, Vrbětín od Slavka, Diviše, Beneše, Hroznaty, Vrbaty atd.

Znamenité množství jmen osadních z doby této pocházejících jsou vlastně a původně názvy řek, potoků, vrchů neb krajiny, a to v takovém způsobu, žeby bylo možné ze jmen těchto místních sestaviti podnes dosti úplnou nomenklaturu vodo-, horo- i zeměpisnou.

Po řekách a potocích nazvány jsou osady na př. Trstenice (Trstenica, Třenica), Sebranice, Desná, Lubný (t. j. potok), Javorník, Stradúň, Slúpnica, Kamenice, Bělá, Rokytnice, Střemošnice, Střemešná, Ponikev (Punkva u Blánska), Čermná, Ljubchava, Debrník, (potok debrami tekoucí), Vranice, Slapy (t. j. vodopády), Brod, Most.

Od vrchův pocházejí názvy míst: Ples, Chlum, Chlumec, Kamenec, Žďár (cf. řecké σίδηρον = železo), Rozsochatec, Výšehora a j.

Od lesův: Chvojno neb Chvojen, Voštice, Březina, Bučina, Doubrava, Smrčina; Příseka, Seč, Proseč, Mýť a j.

Od krajiny: Převlaka, Slatina, Blata, Bradlo, Žleb, Záboří, Záblatí, Záhoří, Podhora, Debrno, Debř, Debrné (od debra, úžlabiny) atd.

Ku konci 12. věku začínají se ukazovati po Čechách i po Moravě *Lhoty*. Zejmena se uvozuje první v listinách od r. 1199, a to Lhota s kostelem sv. Jiří na statcích pánův Hrabišiců, později Lhota Prostřední, nyní Sv. Jiří zvaná, v sousedství Chocně. Název „lhota“ má kořen a

původ svůj v závodu právním*). Pán statku smluvil se s podnikatelem, že týž částku pozemností sobě vykázanou zkolonisuje, rolí vzdělaných že po jistá leta bez platu bude užívati, a že je svým časem pánovi bez náhrady odevzdá. Chtěl-li pán lhotu prvé sobě vzíti, byl povinen podnikateli náhradu dáti. Lhota znamená tedy zůstavení práva do času určitého nebo do vůle. Tímto závodem povstalo veliké množství osad, a vzdělání země tím velice získalo. Ještě nyní počítá se v Čechách přes 300 sedlisk toho jména.

Až do závěrku 12. století vycházela kolonisací země české i moravské vesměs od domácího obyvatelstva *slovanského*; teprv počátkem 13 století přistoupil k tomu živel nový, t. j. *osadníci z Němec* k osazení povolávaní, aniž se tím zastavil běh další kolonisování slovanského.

*) Etymologicky vede slovo *lhota* ku kmenu *lьg* (leh) moveri, odkudž pochází: *lze*, *lehký*, *lhojemství* (vulgo hojemství), *plzeň*, vlastně pьlzeň (conf. ruské *po-lza*, polské *pi-lzno*).

2. Místní jména v Čechách.

Místní jména v Čechách zasluhují mnohem větší pozornosti, než jaké se jim posavád dostalo; jsouť ony neocenitelným pramenem rozličným naukám, dějepisu tak jako filologii, zeměpisu tak jako archaeologii; sloužíť ony rovněž ku poznání národu jako ku poznání země.

Na některou stránku jmen těchto ukázali jsme v článku předešlém; tentokráte se pokusíme o výhradnější vytknutí vědecké důležitosti jejich, při čemž netřeba ani dokládati, že co o jménech místních v Čechách řečeno, rovnou platnost má též o jménech takových na Moravě, ano i vůbec o místních jménech slovanských. Za základ práce této slouží nám neocenitelné dílo Palackého: Popis království Českého, tak jako i Erbenův Regestář s rejstříkem svým místopisným.

Stránka *geografická:*

V místních jménech našich tají se nepřebraný poklad případných a krásných názvů geografických, kterých by dobře bylo uvésti v názvosloví geografické a tím v jazyk vůbec. Takové názvy jsou na př. *Převlaka* (u Žatce Pröhlig, jmenovaná v listině 1196: latissimus campus nomine Prevlaka, t. j. krajina úzká a dlouhá mezi dvěma, blízko sebe parallelně tekoucími řekami. Cf. Prevlaka na Černé Hoře mezi Řekou a potokem Gradčanským proti Žablaku). — *Rtína* (čtvero míst v Čechách); význam slova toho jest končina hory (u Jihoslovanů *'rt* (ert), mys; cf. ret = rty). — *Laz* končina stráňovitá, neúrodná (cf. Chu-

dolazy). — *Ostroh* s odvozeným *Ostrožno*, končina pohoří v ostrý konec vybíhající, městisko, jehož sobě Slované rádi obírali za hradiska. Pevnůstky v Sibiři nazýváno vesměs ostroby. V češtině přešlo slovo Ostroh namnoze v Ostrov, tak že často osada slove Ostrov, kdež ani památky není po vodě, což se vysvětluje tím, že slula původně Ostroh (ostrog). Cf. Zbiroh = Na Zbiroze = Zbirov. — *Mlaka* (dvě osady v Čechách) t. j. blátivé končiny, bahna. Obecné posud slovo u Jihoslovanů. — *Sopot* pramen, vývařisko, odtud říčka Sopotnice. — *Vír*, tolikéž: Černý Vír. — *Hvozd* (Hvozdec, Hvožďany) = les; porovnej hvozd pomezní proti Bavorům: Waldhwozd; porovnej slovinské gojzd = les. — *Chlum* s odvozenými Chlumec, Chlumek, Chlumeček = vrch. — *Stěny*, pohoří mezi Polickem a Broumovskem (montes Stěny), odkudž Stěnava = řeka ze Stěn počátek berouci, u Broumova Steine; Stěnice, potok u Luže z pohoří stěnám podobného tekoucí. — Spelunca *Rozsochatec*, jmenovaná r. 1213 v listině Polické, nepochybně skály Teplické neb Adršbašské, rozsochaté. Podobně vrch Rozsochatec u Jeníkova jmenovaný r. 1233 (mons R.) a osada Rozsochatec u Něm. Brodu. — *Bradla*, skaliny ze země vynikající, odkudž hradba v starých letopisech ruských zábradlí, zaborolje. Osady: Bradlo, Bradla, Bradlec. — *Dol* (důl), *Údolí* (Ouďolí, Oudoleň, Vendolí u Svítav), *Přídolí*, *Zádolí*. — *Prosmyky*, *Soutěsky*, obojí v Litoměřicku, cf. jméno kláštera bosenského Sútěska. — *Slatina*, t. j. půda močálovitá (cf. litevské saltynis = pramen). — *Blato*, *Blatina* t. j. močár. — *Benátky* t. j. krajina vodnatá, ostrovitá. — *Pleso*, jezero; cf. Peiso, starý název jezera Blateuského v Uhrách; rozdílný od slova *Ples* t. j. vrch, kopec. — Památno, že se názvu jinde ve Slovanech tak oby-

čejného a případného: *Preděl* t. j. vrchovina vody dělící, v Čechách nenalézá, ačkoliv pojem ten byl velmi obecný: Usque ad medium silvam t. j. do rozhraní vod. — *Ždár* t. j. hora rudná, železonosná (cf. *σίδηρον* = železo). Ždárské hory = montes ferrei; Žděrec.

Zajímavé jsou názvy topické s předložkami složené: Záblatí, Záboří, Zábrdí, Zábřeží, Zábrodí, Zádolí, Zahájí, Záhliní, Záhoří, Záhrobí, Záchlumí, Zákoutí, Zákupy, Zálesí, Zálší, Zálužší, Zámezí, Zámlyní, Zámostí, Zářečí, Zarybníky, Záskalí, Zástraní, Zátyní, Závrchy, Závsí; — Úboč, Údolí; — Podskalí, Podchlumí, Podhora, Podhradí, Podlesí, Podol, Podbřezí, Poddubí; — Pohora, Pohoří, Přelúč, Přílnka, Převlaka, Přívlaka; — Paseka, Příseka, Proruby; — Mezimostí; — Náchod, Nálesí a podobné.

Stránka *hydrografická*:

Názvů *řek* a *potoků* nachází se v Čechách takové množství, že by bez obtíže bylo možné sestaviti mappu vodopisnou či hydrografickou s největší podrobností. Bylo by to tím snadnější, poněvadž mnohá jména řek zachována jsou v názvech *osad* nad nimi postavených. Z toho se dá ustanoviti *jméno řeky*; kde zmizelo, možná také ukázati, kde jest vlastní počátek řeky, ano i jak znělo starší, nyní přeměněné nebo zcela zapomenuté jméno. Ukážeme to v příkladu vzatém z krajiny, kde máme bližší známost místní: Řeka, při které leží Litomyšl, Mýto Vysoké, Dašice a Sezemice, sluje nyní *Loučná*, kdežto starý, vlastní a listinami dokázaný název její po celém toku jest *Trstenica*. Jméno Trstenice zachovalo se podnes v názvu osady Třtěnice (Třenice, Střenice) nad Litomyšlí; podlé toho víme, odkud přichází řeka tato. Název Trstenice pochodí od trstiny, třtin, kterých se při ní nalézalo nejvíce u osady Benátek nad Litomyšlí a na těch mí-

stech pod hradem Litomyšlským, kde nyní dolejší město. Přítoky této řeky v hořejším pořičí jsou: Sebranica (spolu jméno osady); Desná s Lubnou neb Lubným, t. j. potokem; Suchá se Svinnou, Slúpnica, potok Stradúň. — Nynější Chrudimka slula *Kamenice* (viz osadu toho jména při ní). — Přítoky tiché Orlice jsou dle místních jmen: Lubník, Bystré (Waltersdorf), Čermná (Rothwasser), Dobrúča, Černý vír t. j. Černý pramen, Třebová s Třebovicí, Řetová; Lukavica, Ljubchava (Lichve), Dobrá voda, Brná (t. j. Bělá), Olešná, Březenica, Skorenica, Čermná (Čermá, cf. Crmina ve Štyrsku). — *Cidlina* béře počátek u vesnice Cidliny (severně za Jičínem). Za starých časů měnily se vody v těch místech, kde Cidlina padá do Labe (u Libice), tak že bylo více řečisk v místech těchto. Jedno z nich slulo za dávných časů *Ljubica* (Libica); později zmizelo jméno toto na hrad přenešené, a jmenováno řečisko *Bělice*, což porovnati sluší s epithetem Ljubice v Lib. Soudu: Ot Ljubice *bielé*. Již za časů Kosmových slula řeka Libická Cidlina. — Jména řek a potoků brány jsou: od *barvy* — Světlá, Svítava, Bělá, Brná (Bělá), Bělice, Bělina; Čermná, Červená; Vraná, Vranice, Černice, Černá; od *povahy*: Čistá, Suchá, Vodná, Vztekelnice, Hříměždnice, Bystřice, Bystrá, Bystřina, Teplá, Teplice; od *krajiny*, kudy tekly: Debrná, Doubravice, Jílemník, Střemošnice, Střemešná (od střemchy), Lipnice, Řeřišná, Hlinná, Hlinice, Březnice, Rokytnice, Olešnice, Olšava, Kamenice, Loučná, Trstenice, Hluboký; Písečná, Smrčná, Lúžnice, Blatná, Blatnice.

Stránka *filologická*:

Všelikého pozoru zasluhuje úkaz, že se v místních jménech českých zachoval přese všecky proměny jazyka starobylý ráz slovanský. Ze jmen v listinách připomína-

ných a z forem některých posud zachovalých můžeme případně posouditi jakost jazyka staročeského. Tak máme na př. hlásky *nosové* ve jménech: R*am*bo-úsy v Táborsku, vedle něhož Robo-úsy v Jičínsku. — S*en*dražice dvojí, S*en*draž jedna, kdežto slovenská osada u Topolčan již S*eb*edraž sluje. Cf. název župy charvatské Sidraga. — Lúžnice, dle něm. L*ain*sitz a dle listiny od r. 1179 L*un*zenica. — V*en*dolí u Svítav, cf. Údolí a ruské jméno *Un*dolský. — Jméno *Chúbi* za Domažlicemi v Bavořích a v Rakousích: Chamb, Kamp. — Jméno řeky *Úh*lavy dle něm. vyslovení *An*gel, tedy původně ąglava. — Řeka G*un*tna v Loketsku atd.

Příbuzenství názvů: *Pří*běnice, *Ú*běnice; *Pří*bislavice, *Ú*bislavice; *Sen*draž, Údraž; Údim, Vidim.

Proměny hláskové v původním *Hv*holice, nyní Úholice, Ouholice. — Hrubé ł ve jménu: Dragałčice, Drahelčice, jenž v listině od r. 1224 sluje Dragaučice. Tłstoúsy = Tlustovousy, Tłmačov = Tlumačov a j.

Předkládání přídechového *h* neb *v*: Černo-úsy, Černohouz; Pole-rady, Polehrady; Podě-úsy, Poděvúsy a j.

Pomocí filologie lze konečně opraviti mnohý porouchaný název. Tak se má na př. vyslovovati a psáti Krchleby (nikoli Skrchleby), Polerady (nikoliv Polehrady), neboť slovo to pochází od pole-raditi, t. j. pole-dělati a jest synonymum názvu Země-těhy, Orataje; Třebíz místo Střebíz (cf. listinu z r. 1183), Třebechovice (nikoli Střebichovice) a podobné.

Stránka *historiografická:*

Konečně slouží jména místní k poznání pravého čtení *jmen osobních*, v dějepisu našem připomínaných. Chceme to ukázati v některých příkladech: Kníže blatenský Přibina psán bývá obyčejně Priuina, syn pak

jeho Kocel: Chezil, Hezilo; pravé čtení jest a zůstane beze vší pochyby Přibina a Kocel, ježto jsou jména místní *Přiběnici*, *Kocelovici*. Jméno *Slavník* zajisté jest pravidelné, ježto se nachází osadní jméno dle něho tvořené *Slavnič*. Jeden ze synů Slavníkových psán bývá Pobraslav; v jediném rukopise Kosmy stojí Dobrozlau; není-li pravější čtení *Dobroslav*? Jména místního s názvem „Pobraslav" souvislého není. — Podobně má se čísti Dovora, ochránce Jaromírův, vlastně *Hovora*, viz místní jméno Hovořice, Hovorčeves. — U Kosmy se připomíná „gens Tepca" jakožto rod panský za Jaromíra: V Pražště máme osadu Těptín, což vede k formě osobního jména Těpta; z čehož následuje, že onen rod slul nepochybně *Těpta*. — Jména knížat Pražských nacházejí se v kollektivních názvech osad: *Přemysl* v Přemyšlanech, Přemyslovicích, Nezamysl v Nezamyslicích, Mnata v Mněticích, Vojen ve Vojnicích. — *Čestmír* zkrácené Ctimír ve Ctimíře-Ves (1226), Ctiměřicích (a snad i Zdiměřicích). — *Lorek*, odkud Loreč. — *Horazd*, viz Horažďovice. — *Věstoň*, viz Věstoňovice atd.

Rovněž ukazuje se zase v jménech osobních pravé čtení *jmen místních:* Kromežír, Mojžír, Ranožír = Kroměžíř (nikoliv Kroměříž, jakž obecno, cf. německé Kremsier), Mojžíř, Ranožíř. — Ljutomír, Jaromír, Pustimír, Sudomír = Ljutoměř, Jaroměř (tedy nikoliv Jaro*míř*, cf. Jaromě*ř*ice), Pustiměř, Sudoměř. — Pilinkov, nikoli Pilnikov, neboť jméno to pochází od německého Pillunk, počeštěno Pilink. — Myslešovice neboli Myslochovice, viz Mysloch. — Šitboř, původně Ješutboř, pak Ješitboř, konečně Šitboř; cf. osobní jméno Ješutbor. — Ninonice, nikoliv Jinonice (cf. jméno Ninonja ve Verbrüderungsbuchu Salcburském z 9. století).

3. O původu osad u nás.

Jakož se za těchto dob záležitosti našich *obcí* (jich zřízení, správa atd.) předmětem vážných úvah i porad staly, rádi vítáme na poli tomto spisy učených mužů, jenž na základě *historickém* rozbírají otázky věci té se týkající. Či nepřišlo-li vhod důležité dílo *Utěšinovičovo* o „zádruze“ jižných Slovanů (Die Hauskommunionen der Südslaven. Wien, Manz 1859), dílo, jenž rázem osvítilo zatemnělý náhled o znamenitém ústrojí charvatsko-srbských osad? Nemálo vážné jest i pojednání ryt. *Chlumeckého* o původu spolkového jmění sedlského a o statcích obecních v dědinách moravských (Die Genesis der Corporationsgüter der Bauernschaft und der Gemeindegüter in den mährischen Landgemeinden mit Rücksicht auf deren ältere Verfassung. Brünn. Nitsch u. Grosse 1859). Žádoucné bylo by zajisté, aby dějepisná stránka záležitostí těchto již dávno byla vyjasněna!

Chtějíce v následujících článcích vyložiti *původ* osad v zemích našich, připomínáme hned napřed, že počátky osad byly u nás dosti nejednostejné, ano velmi rozmanité. Již tehdá, dokud ještě v plné platnosti své trvalo zřízení *slovanské*, totiž ústava *župní*, zakládány jsou osady a osazovány jsou vesnice způsobem různým a během nejednostejným, jakž o tom již na jiném místě (v článku: Běh

kolonisace české až do r. 1200) příležitostně od nás připomenuto. Co tu pověděno, má vůbec řečeno platnost netoliko o Čechách, ale též o Moravě, ano poněkud i o krajinách slovenských v Uhrách, kdež se na př. také nacházejí Lhoty (Lehoty), útvar původně v Čechách a na Moravě vzniklý.

Nejstarší osady, které u nás vznikly, byly *sedliska* jednotlivých *rodů*; tomu svědčí *patronymické* názvy jejich, ježto lid nenazýval *sídla* svoje, ale *sebe*, osadníky, jako Hrdiborici, Vrativojovici, Mladenovici, Ratiškovici atd.; tomu svědčí název *dědina*, ježto podnes značí osadu vesnickou, ač význam původně byl užší a s pojmem jmění souvislý.

Touž měrou, jak přibývalo členů v rodech, t. j. lidnatosti, nastávala potřeba zakládati sídla nová; i vznikaly nové osady, zakládané od nadpočetných členů posavadních rodů. Noví osadníci tito, vycházejíce ze starého sedliska do nového, nevykračovali tím ještě ze zděděného zřízení, ve kterémž původní osady se nacházely, ale přenášeli je i na nová sedliska svá; jinými slovy: Osady nově vzniklé zcela byly podobné dědinám prvotním; toliko jménem různily se od nich. Nového jména bylo zapotřebí, aby byl rozdíl od osad starších; a takž povstaly četné názvy *charakteristické*, ježto nejsouce již ryze patrónymické, přece zachovávaly formu množnou: Vše-stary, Podě-brady, Chlumčané, Dehtary, Nedo-žery, Rataje a j., zjevné to znamení, že noví osadníci zůstávali v patriarchalním řádu rodovém, že vlastně ke starým rodům, ke starým dědinám přibyl rod nový, dědina nová.

Běh tento jako před tisícem roků v Čechách, takž posaváde ve Slovanech na jihu se spatřuje.

Srbský Dnevnik podal roku 1858 v čísle 3. o Vasojevičích, kmenu srbském na rozhraní mezi Černou Horou

a Tureckem, následující vědomost: Vasojeviči, kterých se počítá 20.000 duší v 38 sedliskách, dělí se na patero velkých rodů, jenž slovou: Kovačeviči, Miomanoviči, Novakoviči, Dabetiči a Lopočané. Lid tento žije v řádu starém patriarchálním. Po dvorech přebývá 40—50 duší, mezi nimiž až i osmero manželů, zůstávajíce v nedílnosti, dokud se počet příliš nerozmnoží. Vasojeviči mají dosti plodné země, dosti luk, dosti lesů i dosti vody. Osada Polimlje má již čtyry filialní dědiny, bez zvláštních jmen. Nejstarší hlavar a starešina jest spolu vojvodou, kteréhož všecky rody poslouchají. Území kmenu tohoto počítají na pět čtverečných mil. Obchod mají s Arnauty, obilí i dobytka mají dostatek; vůbec nejsou chudobní. (Kromě těchto Vasojevičů jest ještě druhý kmen toho jména: Západní Vasojeviči neboli Levo-Rěčané.)

Všecky rody jednoho plemena dohromady vzaté sluly *župa*, majíce *hrad* za své středisko, kde se scházely ke shromážděním mírným, k soudům, ke slavnostem, kde se nepřátelům bránili, kde také lid neválečný nacházel útočiště v době válečné. Hrad na mnoze neměl jména svého vlastního, než tak jako osady dle *rodů*, sluly hrady dle *plemen:* Lutomírici, Děčané, Dúdlebi, Golasovici, Lémuzi. Původně byla *župa* tolik co *plémě*, později teprvé, když pocit příbuzenstva plemenného vymizel, značilo se slovem *župa* (comitatus) *území* župní.

Dědina a *obec* — kterýže byl prvotní význam a smysl jejich? Nejstarší forma, ve kteréž se u nás jmění nemovité zjevuje, jest *společenství* založené na příbuzenstvu *rodovém.* Jmění takové společné slulo *dědina*, právo k němu *dědictví.* Dědina náležela rodu; jednotliví členové rodu měli právo požitkové; proto také až do pozdního středověku rozuměno slovem *dědina* vždy jen statek ne-

movitý (hereditas); proto se vyvinul pojem vlastnictva osobního na základě držení a požívání: *jmění* (od jměti, míti). Užitek z dědin bylo obilí a dobytek; *zboží* původně znamenalo tak jako Slovákům podnes znamená — obilí a *statek* — dobytek, kdežto v češtině obojí toto slovo přijalo na se význam jmění neboli vlastnictva. Pokud tedy veškerenství osadníků v osadě byli vlastně jeden a týž *rod*, byl rod zároveň vlastníkem dědiny t. j. všeho nemovitého statku té osadě nebo vlastněji tomu rodu náležejícího. Tím se stalo, že název *dědina* ve středověku ještě znamenal *osadu* i *rolnosti* (dědiny), kdežto nyní již neznamená než pouze *osadu* vesnickou.

Členové rodu ve spolku žijící sluli čeleď, což podnes znamená lid služebný v domě; hlava rodu slul kněz, nebo vládyka, též i gospodar, ot nebo vojvoda. Jeho byla čeleď poslušna. Poněvadž každý rod tolik statku měl, že ním zahrazoval všecky potřeby svých členů, nebylo *chudých* v národě; chud a beze statku, ale i bez rodu, byl ten, koho rod pro zločiny neb jiné nenáležité skutky ze spolka vyvrhnul; původně značilo slovo *chudý* tolik co *zlý;* zlý vyvržený z rodu zůstal beze statku, proto také přijalo slovo chudý později význam člověka nemajetného. Tolik co zlý jest také *lichý*, t. j. vyvržený (od slova lich = derelinquere, lišiti, opustiti; později = malignus).

Z tohoto rodového svazku pocházely také jiné závody, jako společná ruka, společné sobě vypomahání v potřebách i v pracích, vplácení se do spolku a vyplácení se z něho a j.

Co znamená původně *obec?* Hospodářství rolní na dědinách neb rolích bylo založeno na pořádku trojpolním; část dědin zůstavena byla na *ozim*, část na *jař*,

kdežto třetí zůstávala *ladem;* mimochodem řečeno, spočívalo na této soustavě staré právo vydržení let; vydržeti tři léta, znamenalo získati sobě dědictví k rolím vydrženým, a tato tři léta slovou léta dědičná. Co zůstávalo kromě dědin v řečeném turnu vzdělávaných, slulo *obec* neb *občina*, a sloužilo osadníkům ke společnému užívání, jakožto pastva pro jich dobytek.

V tomto smyslu rozuměna ještě obec v Knize Pána z Rožmberka na počátku 14. století: Obce neprávo měřiti podlé dědiny v kúpi, ač viece súsědóv jmá, proto že súsěd jmá též právo a móže obrániti rozoránie. Pakli jednoho samého jest obec, a nikt tu dědiny nejmá, ten móže s nie učiniti což chce; že mu nenie kto proč bráně. Ale když prodá dědinu, obce nejmá právo měřiti, proto že to vóle, a kúpil se vší volí. — A takž i podnes slove i znamená *obec* v Čechách pastviny společné.

V ten čas, co *plemena*, z kterých se skládal veškerý národ v zemi usedlý, zůstávaly ještě v jednotě a v čilejším povědomí své souvislosti, byly *hrady* župní, ze spolka jsouce ode všeho plemena postaveny a opravovány, společným majetkem plemena. Jakmile poměr tento přestal (a to se stalo v Čechách během 10. století, kdež vůbec starý řád plemenný i rodový minul, ale za to jednota celého národu a ústřední moc panovnická vzrostla a se utvrdila), staly se hrady jměním *knížete* zemského. Toho času přeměnilo se vůbec jmění, kteréž potud župě neboli plemenu a ne soukromým náleželo, ve jmění *zemské,* jako hvozd pomezní, lesy veliké v nitru země, právo vodní na velkých řekách, dráhy a j. Tím se vysvětluje ono velké jmění zemské, kterýmž vládli panovníci zemští v 11., 12. a i 13. století, jež ale nesmíme másti se soukromým jměním rodu knížecího. Hrady staly se nyní

sídlem úřadův knížecích, župana, komorníka, sudího, vládaře atd., nepřestávajíce býti střediskem kraje župního ke hradu náležejícího. Staré společné práce obyvatelův, jako stavění a opravování hradů, stavění mostů, chování cest, příseka a j. zůstaly i nyní i napotom ještě za dlouhé věky, ba v jistém ohledu až podnes, ač v jiných formách, povinností zemskou, robotou zemskou (munera, officia publica).

Během 10. století, kdež jak řečeno, staré ústrojí rodové v dědinách a plemenné v župách mizelo, nastalo čilejší a čerstvější hnutí v osazování a vzdělávání země. Osadníci přebyteční vycházeli ze starých dědin rodových rádi na statky knížecí i zeměpanské, jenž značného počtu nových sil pracovných potřebovaly a jich také na dobré výminky vábily a dostávaly. Nastalo kolonisování uměleji spravované, knížata jali se těžiti nedotknuté posavade půdy, na hradech ustanovováni schvální vládaři neboli hospodáři (villici), lid vstupoval v poměry, ze kterých se potom vyvinulo zvláštní právo kolonů, osadnické právo české, rozdílné od práva osadníků německých 13. století.

Výsledek byl zajisté znamenitý. Již v 11. století měli knížata přepěkných osad hojnost, jakž nás o tom přesvědčuji četná darování sborům duchovním. Okolo r. 1057 dává na př. kníže Spytihněv kollegiátnímu kostelu Litoměřickému 14 vesnic, osadníky úročnými opatřených, čeledí a veškerým příslušenstvím zásobených (XIV villas censualibus hospitibus ordinatas et ornatas servientibus ac araturis et bubulcis cum omnibus necessariis, silvis videlicet et pratis). Osady takto vznikající nedostávaly již názvy patronymické nebo souborné (kollektivní), než ponejvíce jména *topická*, od povahy místa, nebo *osobní*, od zakladatele pochodící, jako Lju-

boč, Na Vraném, Sázava, Veleslavín, Kněže-ves, Sedlec, Třebaň, Blažim a j.

Mylné bylo by domnívati se, jak to již takměř obyčejno, že teprv působením klášterů a sborů duchovních země naše jest vzdělána i zkolonisována; nelzeť sice popírati, že osady klášterské pod ochranou značných výsad velice kvetly, avšak neméně jest pravda, že knížata i panstvo, klášterům statky nemovité dávajíce, dávali právě velmi vzdělané a nejvýnosnější dvory i dědiny své. Svědectví o tom vydává každá darovací listina 11. i 12. století. Všaktě samy kláštery stavěny ne v pustých lesích, nýbrž v nejúrodnějších krajinách: Kladrubský, Sedlecký, Opatovský, Doksanský, Plasský, Milevský, Pomucký, Postoloprtský, a na Moravě Hradištský u Olomouce, Oslavanský, Zabrdovský, Velehradský a j.

Osadníků cizích nebylo v Čechách ani na Moravě do konce 12. století žádných, jediné za Břetislava I. převedeni jsou Hedčané polští do Čech a osazeni s vlastním právem, ne jakž mnozí tomu chtějí na pomezí u Domažlic, kde od starodávna seděli ryzí Chodové domácí co stráže pohraničná, nýbrž na knížecím statku Črnínu u Zdic a Lochovic na Litavě, za dnešním Berounem. Osad německých před skončením 12. století v Čechách nebylo, kromě osady původně kupecké v podhradí Pražském.

Až do závěrku 12. století (do r. 1200) nebylo v Čechách osad jinakého druhu, než župních *hradů a vesnic* (kromě hradců knížecích a klášterů). Měst v nynějším smyslu nebylo; města jsou útvar 13. věku. Důležitost hradů vzrůstala ustavičně, a to tím jmenovitě, že ke hradům přilnula tak zvaná podhradí neboli předhradí (suburbia) jakožto sídla řemesel i obchodův. Nynější města Pražská mezi hradem Pražským a Vyšehradem,

byla původně podhradí hradů těchto, město Olomúc, Brno vzrostly na základě starých slovanských podhradí ke slovanským hradům téhož jména přilehlých a příslušejících.

Ve století 11. a 12tém rozmnožil se počet osad *vesnických*, bez přispění osadníků z cizozemska povolaných, toliko z lidu domácího slovanského znamenitou měrou. Knížata na svých statcích i na statcích zemských, panstvo, sbory duchovní závodily takměř v zakládání osad takových. O tom svědčí ono množství jmen místních toho věku se naskytujících a patrně na zakladatele své ukazujících, ješto nesou jména jejich: Biskupice, Popovice, Opatovice, Děkanovice — osady duchovních sborů, Stanimeř, Radiměř, Ranožíř, Slavnič, Velemyšle-ves, Jičíně-ves, Cetoraz, Dobrohošť, Hroznětín, Slavkov, Divišov atd. — osady panské.

První pokusy, zpoříditi větší celky pozemků, připadají v Čechách a na Moravě do první polovice 11. století, do těch dob totiž, kde se zmáhaly sbory duchovenské (kapitoly, kláštery), v dar přijímajíce hojné pozemky od knížat i od soukromých, panstva i nepanstva. Míníme tak zvané *újezdy* a *ochoze* (lat. circuitus, ambitus, něm. gelachet, merica, märinge, mark).

Známo jest, že již za starodávna bývalo za obyčej naznačovati okres pozemku, na př. půdy, na níž mělo postaveno býti město, vyoráním rýhy, která obcházela okres toho místa: náš *obor* (ob-or). Týž způsob, ač poněkud zjinačený, zachováván ve středověku, jednalo-li se o odevzdání statku nemovitého, jmenovitě měl-li statek nové hranice a meze. Odevzdáván-li statek ve starých mezích, za obyčej bylo pochoditi meze a ukázati mezníky; odevzdáván-li ale statek s novými mezemi, bylo zapotřebí obejíti nebo při větším statku pojezditi po nových me-

zích (*ochoz* o-choditi, *újezd* oujezditi), a to v průvodu všech sousedů mezujících, aby všeliká záhada o meze hned na místě byla pořízena i porovnána, též aby proti novým mezím žádného odporu na budoucno nebylo.

Avšak na tom nezáležel ještě hlavní význam újezdů českých: toť jen formální strana tohoto útvaru. Hledíno při újezdech přede vším k tomu, aby v něm obsaženo bylo všechno, čehož veliké hospodářství požaduje, tak aby bylo v potřebách hospodářských neodvislé od jiných; hleděno k tomu, aby pohromadě a v přirozeném celku byly půdy *rolní, luka, pastvy, lesy a vody tekoucí.* Takovýto hospodářský celek byl *újezd český.*

Újezdy zahrnovaly někdy několikero osad, které však nepřestávaly býti samostatné svým jměním a svými lidmi, neboť na *veřejné* postavení lidu v újezdu zahrnutého nemělo zřízení újezdu žádného vplyvu; lid zůstával, byť i snad stál ve svazku *práce* povinné k majetníkům újezdu, rovně poddán zákonu i právu obecnému, jako majetník. Újezdy, jako praveno, nebyly než právě *hospodářské* celky.

Veliký pokrok ve vzdělání země stal se u nás počátkem druhé polovice 12. století, a to tím, že se nacházeli jednotliví podnikatelé, kteří s majetníkem půdy učinili *smlouvu* kolonisační. Tím nabylo vzdělávání země spořádané formy, a kolonisace kráčela rychleji než prvé ku předu. Smlouvy tyto byly rozličné; některé tuto uvedeme. Napřed tolik připomeneme, že smlouvy takové zavíráno s tuzemci a s domácími dávno před tím, než k tomu přistoupili kolonisté z cizích zemí.

Velmi vážné i oblíbené bylo kolonisování na *lhoty*; kteréžto jméno z formy právní přešlo na předmět smlouvy, na osadu, tak že pod tímto názvem (Lhota, Lhůta,

Lehota, Lgota) přemnoho osad se nachází v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, ano některé i v Uhrách (lehota, uhersky liget). Mezi majetníkem neboli vlastníkem půdy posud nezdělané (lesů, pastvin) a podnikatelem kolonistou stala se totiž smlouva v ten rozum, že kolonista půdu vzdělá svou prací a svými náklady, za to však že až do jisté umluvené doby — lhoty — obyčejně 28 roků — nebude povinen majetníkovi z té půdy úroku dávati. Zůstal-li kolonista po vypršení té lhoty v dálším držení půdy, platil z každého lánu určitý úrok vrchnímu majetníkovi, avšak tak, že vždy několikatý lán — obyčejně desátý — zůstal prázden od povinnosti této. Chtěl-li vrchní majetník všecku tuto nově vzdělanou usedlost na sebe potáhnouti, povinen byl kolonistovi za tento každý svobodný lán jistou summu, obyčejně napřed určenou, zplatiti, načež kolonista byl prost všech závazků k majetníkovi; neboť o nějaké poddanosti osobní nebylo řeči. Čím více se kolonista přičiňoval o vzdělání půdy, čím více orných lánů role zdělal, tím větší byl užitek nejen pánův, ale i jeho samého, poněvadž vždy několikatý lán byl svobodný. Proto se také stalo, že po mnohá pokolení zůstávala rodina kolonistova v takovémto poměru, ježto obě strany byly spokojeny; odtud pak se může vysvětliti ona veliká oblíbenost této formy kolonisační, o nížto svědčí tolikero set místních jmen „Lhota“ v zemích našich. I do starého Polska vešel způsob tento, kdež *lhotu* nazváno *wóla* a po tom i osadu *Wóla*.

Názorně se nám představuje *lhota* v následující listině kláštera Hradištského na Moravě: Robertus abbas Gradiscensis confert duobus fratribus Velicio et Štědroni in Uhrec villa residentibus silvam quandam circa fluvium qui vocatur Skřípovy, jacentem, ut dicti duo servi nostri

locarent ibidem villam ipsis, ipsorum filiis et posteris ad utilitatem et ut eadem villa *Veličina Lhota* nuncuparetur, et ut libertatem haberet villa annis 30 minus 2, et quotquot ibidem laneos comparent, semper decimus laneus liber esset et non censuaret. Si autem noster successor villam sibi vellet usurpare, tunc pro quolibet libero laneo quinque marcas eisdem servis vel ipsorum posteris reddat, et ipsi servirent cui libere vellent.

První osada v Čechách, která se vyjevuje v pamětech písemných pod jmenem *Lhota*, jest Lhota u sv. Jiří (dle kostela tak řečená), podál města Vys. Mýta, s kostelem r. 1199 svěceným.

Výkup svobodného lánu s strany pánovy slulo *vzdání* a výplata *vzdajné*, jak ze slov Štítného vidíme, an dí: Vzdajné často móž vzieti pán, i k tomu viece na polepšenie sedlišče; neb často a téžměr vždy, tu lhotú, tu lesem pomóž pán člověku, aby ustavil a oprávěl sedlišče; an pak zkaze, zapsuje i chce opustiti sedlišče, v pravdě-ť má navrátiti lhoty neb což jest sedlišči přidáno bylo.

Jiný způsob kolonisační smlouvy, rozdílný od lhot, avšak vždy ještě mezi domácími podnikateli a pány, nacházíme k r. 1224 při statcích kláštera Plasského. Toho roku přejmul pán Ratimír statek kláštera toho, Tyškov, jenž mnoho posud trpěl od nájezdů nepříznivých sousedů; i uvázal se, že tam povolá osadníky (colonos vocare), že založí osady (villas locare) a statku toho že bude hájiti proti nepovolaným. Za to měl podnikateli připadati, dokud by živ byl, všechen užitek ze sedlisk takto vzdělaných; po jeho smrti mělo se pak jak držení statku tak i požitky držitelské navrátiti ku klášteru. Vedlejším umluvením zaslíbil pak podnikatel, aby nemohl být viněn ze ziskuchtivosti, vesnici svou Újezd, že po jeho smrti

řeholníkům Plasským připadnouti má. V tomto způsobu jeví se zřetedlněji povolání podnikatele, že má statku i kolonů tam povolaných obhajovati proti útokům nepovolaných, způsob to *advokacie* (vojtství), později při německých osadách tak důležité.

Počátkem 13. století začali přicházeti na Moravu i do Čech osadníci cizozemští, jmenovitě Němci. Jako kupci byli hned předtím namnoze v podhradích hradů a v předklášteřích (městysech trhových při klášterech) osazeni, netoliko Němci, ale i Vlachové a Gallové, Israelité a Byzantinci. Potud byli ještě vždy ne vlastně osadníci, než toliko s jistými právy na nejisto v zemi zůstávající. Vlastně co kolonisté začali přicházeti Němci okolo r. 1200; hlavní podpůrcové osadníků německých byli toho času markrabě Jindřich Vladislav (1197—1222) na Moravě a Přemysl Otakar I. v Čechách (1192—1230). Rozdílného způsobu bylo osazování takové: Buďto zakládáno města i vesnice zcela nové i opatřováno osadníky míst takových právem německým, nebo dáváno staroslovanským trhovým dědinám, podhradím a předklášteřím privilegia práv německých, na díle s osadníky německými, anebo konečně dáváno příchozím Němcům celé krajiny zeměpanské ke vzdělání, jako na př. hvozd pomezní. Nejprvé pak a nejrychleji osazováno končiny hornické. Jeden z prvních případů, že bylo cizozemcům volno na Moravě a v Čechach s právy svými se osazovati, stal se r. 1205, an markrabě Jindřich Vladislav dovolil Johanitům, že mohli na své statky volati osadníky kterékoli, a to tak, že osadníci takoví směli požívati práva německého (ut liceat eis in quascunque hereditates suas locare quos voluerint, ita ut vocati jure Theutonicorum quiete et sine vexatione utantur).

V Čechách mezi nejprvnější města německá počítati dlužno Berún a Kolín (Köln), Berún založený na staré slovanské vesnici Brod řečené, a Kolín tuším na pozůstatcích starého hradu slovanského. Jistá roční dáta máme: O *Olomúci*, kdež město německé povstalo z předhradí slovanského, tuším za knížete Vladimíra I. († 1200); o *Brně*, kdež město (burgus Brunensis) též takovým během vzniklo z podhradí při hradě (castrum); město Brněnské poprvé se připomíná r. 1210. V podhradí, (později) městě Brně připomínají se r. 1229 Vlachové (Romani), Frankové (Galli) a Němci (Theutonici). Město *Freudenthal* nově založené připomíná se r. 1213, s právem Magdeburským; město *Břecislav*, vzniklé ze starého hradu, jmenuje se poprvé r. 1214; vesnice trhová *Bzenec* stala se městem s osadníky německými r. 1214. *Unišov*, založené město na základě staré osady vesnické, sluje r. 1213 Novým Místem (Nova Villa), jemuž r. 1223 poskytnuto právo Magdeburské atd.

Ráz osazení německého vždy jest ten, že se dálo z vůle knížat, hlavně k rozmnožení důchodů knížecích, žeť osadám novým způsobem privilegií dáváno právo cizí a vyjímka z práva domácího, též že vždy skoro založení takové osady svěřováno podnikatelům, kterým pak z toho znamenitá práva jak osobně tak i potomstvu jejich pocházela (advocatia, vojtství).

Hlavní povaha osazování toho byla pak ta, že osadníci z půdy, kterou obdrželi, buď hned nebo po některém, obyčejně krátkém čase, museli pánovi jistý určitý poplatek dávati; pravidelně jistou summu peněz z každého městiště nebo lánu a jistou mnohost dávek naturálních (jura censualia). Roku 1223 uloženo osadníkům Unišovským dávati z každého městiska ve městě po pěti pení-

zích, z každého lánu orné role věrdunk stříbra a tři měřice obilí různého druhu. Roku 1228 ustaveno obyvatelům Hodoninským, aby každý majetník rolí z lánu platil 30 a podsedek z role 12 penízů. Roku 1252 dali kanovníci Vyšehradští mincmistrovi Humpoleckému statek svůj u Zahrádky právem, jakž je nazvali, manským, tak aby jej měl dědičně, vzdělával náležitě a po pěti rokách aby odváděl desátek naturální, po desíti pak rokách věrdunk stříbra z každého lánu, kromě desátku. Výslovně se ohražuje kapitola proti tomu, aby podnikatel měl každý sedmý nebo osmý lán svobodný a bezúročný, jakž to bylo při lhotách; také že smlouva má býti nijaká, kdyby podnikatel během jednoho roku neuvedl osadníky na statek.

4. O starobylých řemeslech u nás.

Hlavní a přední zaneprázdnění bylo Slovanům od prvu *rolnictví*, tak sice, že i pojem *práce* naznačovali podlé práce rolní; *páchati*, *těžiti*, ano i *dělati* znamenalo za starodávna tolik, co roli vzdělávati. U Malorusů podnes sluje orati: páchati; u Dalmatinců jmenuje se podnes rolník: *težak*. Čechové sice již za Štítného užívali slova *těhař* ve smyslu pracovníka, a podnes se říká vytěžiti t. j. vyrobiti, vydělati, ale původně slovo to pochodí od *teg* t. j. jho, jugum, tedy od práce rolní; také máme název osad v Čechách i na Moravě: *Zemětěhy*, což neznamená než rolníky, že zemi těží. — Že název hlavního nástroje rolního „pluh, plug“ jest původně slovanský, uznává i Grimm.

Také v Čechách, na Moravě i na Slovensku zanášel se lid slovanský od pradávna hlavně a přede vším vzděláváním rolí. První rolník český, nebyl-li sám praotec rodu královského, *Přemysl*? Avšak vzdělávání toto bylo záhy vícestranné, neobmezujíc se toliko na vzdělávání obilí a na související s tím chov dobytka; Čechové znali na př. pěstování chmele, vína a stromoví ovocného velmi časně; i *řemesla* vlastně tak řečená nebyla jim neznámá, jakž tuto ukázati chceme.

V místních jménech rázu starožitného zachovaly se nám nejstarší památky netoliko rolnictva, ale i řemesl-

nictva. Na mnoze byl v Čechách ten obyčej, který se jinde u Slovanů podnes zachoval, že všickni osadníci jedné dědiny provozovali jedno a totéž řemeslo; odtud se vysvětluje onen úkaz, že jsou mnohé názvy míst vzaty od řemesel tam provozovaných. Kdož nezná *Žrno-seky* t. j. kteří žernovy k potřebám mlýnským obdělávali? Máme v Čechách *Kovdry* i *Kovdře*, *Mečíře*, *Štítary*, *Bečvdry*, *Vodě-rady* (t. j. stavitele vodní od slova *raditi-dělati*), *Pece-rady*, *Pole-rady* tolik co Zemětěhy, *Rataje* nebo vlastně *Orataje;* máme *Ceto-rady* t. j. kteří zhotovovali cety, okrasy šperkovní; máme *Črto-ryje*, jenž ryli písmo (črty), písaře run; máme vedle *Kravařů*, *Svinarů* (porcarii) také *Pně-tluky* a *Kládo-ruby*, kteří klučili lesy; známe *Mydlo-vary*, *Skláře*, *Uhlíře*, *Dehtary* neb *Smolotely*, ano i rudníky neb horníky, jimž přezdíváno *Dolo-plazy*.

Od r. 1000 činí se již časté zmínky v listinách a kronikách o řemeslnících a o vzdělávání země, jakž následující sestavení ukazuje.

Chmelařství. Tento druh hospodářství, jenž pěstuje plodinu od věků hledanou a ceněnou, měl v 11. a 12. století poměrně mnohem více pěstovatelů v Čechách nežli nyní. Provozováno chmelařství v samém srdci Prahy, tuším že na dnešním ostrově Střeleckém, kdež pán Vchyna klášteru Ostrovskému daroval chmeliště (locum insulae cum humulo, quod est in medio fluminis Vlitavae). O chmelnicích víme, že jich bylo v újezdu Hrutovském za Litomyšlí na řece Trstenici, kdež podnes osada Chmelík, Hopfendorf, svědectví o tom vydává; r. 1092—1100 obdrželi klášterníci Litomyšlští právo od knížete ke sbírání chmele v újezdě tomto. Též na Desné u Litomyšle dařil se chmel; na Polabí rostl u Přelúče, kdež měli Opa-

tovští chmelnice své; v Plzeňště činí se zmínka o chmelu u Chotěšovic na ostrově. Osady po chmelu nazvané jsou kromě Chmelíka již řečeného: Chmeliště u Černikovic v Hradecku, Chmeliště blíže města Sázavy, Chmelištné dvoje v Žatecku, Chmelnice (Hopfengarten) na Děčansku, pak Chmelná u Cerekvice v Táborsku, u Krumlova a u Sušice; konečně Chmelné u Čáslavi. Knížata měli dávku ze všech chmelnic po celé zemi, jakož vysvitá z darování desátku chmelného kanovníkům Vyšehradským (decima de omulo per totam terram, quae pertinet ad ducem. 1088).

Se vzděláváním chmele souvisí *sladovnictví* a *pivovarství*; a tu poznáváme k r. 1088 nejstarší sladovníky v Praze „na Trávníce“ pod Petřínem, kteřížto se jmenovali: Sobík, Šešúr a Častoň. O rozšířenosti pivovarství svědčí pak to, že kanovníci Vyšehradští obdrželi z darování knížecího desátek z piva (de cerevisiariis decima).

Štěpařství. Pěstování zahrad ovocných nebylo předkům našim neznámé, i nacházejí se staré zprávy jak o zahradách tak i o zahradnících a štěpařích. Zahrady slavné byly u Prahy v Neosvětelích (Nůslích) a ve Vršovicích (pomeria), v Praze, v Uhercích, v Žitěnicích blíž Litoměřic, v Kolovratech, v Dobříči, v Ratboři, v Úněticích a na Levém Hradci, potom na Moravě v Topolanech. Odváděna také dávka ze zahrad, jenž slula *zagradné*, záležejíc in natura v ovoci (zagradnego okov). — První známý štěpař (amputator arborum) slul Lovata v Uhercích r. 1115, druzí v Praze Jan a Bogumil 1130, potom Gogol (Hohol) hortulanus v Radunici nad Ohří 1145.

Vinařství mělo hned v 11. a 12. století rozšíření nad pomyšlení znamenité netoliko u Prahy a v posavadních krajích vinných, ale i jinde po Čechách. Vinice

z té doby známé jsou: V Praze na Petříně (in Petrin monte vinea 1146), ve Veleslavíně (ad vineas excolendas 993), v Prosíku (vinea quae est sub Prosék 1115), v Libušíně blíž Slaného, kde měl kostel Boleslavský vinohrad a lis vinný (torcular) s lidmi přikázanými z Libušína, z Podlešimi a z Obodi; kapitola Vyšehradská měla tu vinařů šest a jednoho bečváře. V Uhercích byl vinohrad kapitoly Vyšehradské s vinaři dvěma a vinohrad kláštera Kladrubského s vinaři pěti. Také v Letkách nad Vltavou připomíná se vinice r. 1159. V Litoměřicích u hradu měl kostel tamní dva vinaře, v Zásadě na podhradí tři a v Pokraticích tři. V Žitěnicích, posavadním statku probošta Vyšehradského, měla kapitola Vyšehradská vinice i zahrady ovocné. Též v Žichlicích, ve Mlýnci a ve Vinné při Labi jmenují se vinohrady Kladrubské roku 1186. Neméně kvetlo vinařství v Bělsku, jako v Mostě, kdež ze statků Kojaty Hrabišice měli Osečtí desátek vinný, jakož i ze Svinčic, z Odolic a z Mirešovic 1209. V Boleslavště byla vinice v Badrech; v Hradečtě u Osic, kde jest řeč o vinařích hned r. 1086, v Kouřímště u Bojšic. Obchod vinný po Labi připomíná se výslovně v zakladací listině kostela Litoměřického (vinum quod ducitur superius sive inferius t. j. po Labi z Litoměřic). První známí vinařové ze Zásady u Litoměřic jmenují se Kocel, Stojan a Ščepán, v Pokraticích Daleša, Čečen a Oras, v Žitěnicích Bačucha.

S vinařstvím souviselo *bečvářství*, tak že tam, kde byly vinice, nacházeli se i hotovitelé bečev (paratores doliorum, bečváry). První ze jmena známý bečvář jest poddaný kostela Vyšehradského v Libušíně, Letonja (ibidem bečvar Letona cum terra ad aratrum 1086).

Lesnictví. Hospodářství lesní v Čechách záhy se vy-

vinovalo; ještě za cís. Karla obdivováno se lesům českým, „jichžto hustost a dřievie divná vysokost ve mnohých krajích světa slavně jest oznámena." Zdá se, že hned od počátku 11. století veliká většina lesův náležela knížatům; aspoň hvozd pomezní pokládáno za jmění zemské, jehož opatrování náleželo úředníkům knížecím, *lovčím* (venatores).

Hajemství. Lesy v nitru země chováno a ostříháno hlavně pro zvěř k vůli lovům, v čemž záležela jedna z předních zábav knížat zemských. K tomu byli *hajní* (custodes silvae qui dicuntur hajní, forestarii). První známý hajný slul Sulej, a sice v lesích kláštera Opatovského na Desné u Litomyšle. *Lovci* (venatores) byli často povoláváni za svědky v rozepřích mezních. Lovce první ze jména zpomenuté známe z Olomouce, jenž byli: Hohol, Křižan, Lelek a Václav 1215. Ke službě knížat při velikých lovech a honbách patřili také *psáři* a *holoty* (caniductores), kteří se na mnoze vyznamenávali utiskováním obecného lidu, vkládajíce se jemu i se psy ve příbytky a požadujíce pro sebe i pro psy potravu zdarma. Odtud pošlo, že se nyní slova *holota* užívá ve smyslu obecně povržlivém. K čeledi této připočísti dlužno též i *vlkovyje* (ululatores), lidi, jenž při polování na vlky napodobovali vytí vlčí. Takovéto dva sluhy měl klášter Kladrubský ve Vranovicích, jenž sluli jeden Sestrogor a druhý Gljuza (Hlíza).

Brtnictví a včelařství. Chování včel po lesích v brtích i v klátech neb úlech náleží mezi nejstarobylejší i nejzamilovanější zaneprázdnění lidu slovanského. Včelaři sluli buďto *brtníci* nebo *včelníci* (apiarii). První brtníky poznáváme r. 1108 na statku kláštera Litomyšlského na Desně řece: Soběhrda a Ahně, jakož i při dvoře Nedo-

šínském včelníka Sobola (praedium cum apibus et custode earum). Medu potřebováno k nápoji, jakž to vysvitá z toho, že při dvoře knížecím byl med pod opatrováním sklepníka knížecího (cellerarius ducis duas urnas mellis). Klášter Kladrubský měl mnoho medařů sobě přikázaných k odvádění medu; takž mu dáváno od Radosty rolníka, od Uhřína, od Boraty, od Sverka, od Brzoty v místě nepovědomém po sedmi hrncích, z Lúkova od Lovíka devět, od Mrhavce tamtéž devět, od Nelepy a jiných tří z Vranovic po 10 hrncích (1115).

Rybářství bylo značné po celé zemi, ve Vltavě od Zbraslavi ke Praze, v Praze, i dále; v Labi, v Ohři, v Sázavě i jinde. Zvláště připomínají se *pstružníci* v Rokytnici, jenž teče pod Prosíkem k Libni, pak rybáři vyzin v Ohři. Záhy také začalo hospodářství *rybnikářské* t. j. chování ryb v zavřitých vodách, rybníkách (piscinae, vivaria piscium), jenž ovšem teprvé v pozdějším věku převelmi se rozmohlo a zdokonalilo v Čechách. Známý jest *Rybník* v Praze z konce 10. století; pak dva rybníky na Moravě, Vidomá i Tekalec, jenž dány jsou řeholníkům Hradištským (1078); rybník u vsi Lešťan blízko Touškova, u Lén, u Litoměřic atd. První rybáři známí jsou z r. 1052, a sice: Milej a Milhost v Staré Boleslavi, Jurata r. 1057 v Libochovanech.

Mlynářství. Hájek má pověst, že nejstarší mlýn v Čechách stál při Ohři v Žatci. Mlynářství zajisté brzo se rozvinulo v Čechách; neboť jest řeč o stavění mlýnů v Praze k r. 993, v újezdu Práchenském na Otavě k r. 1045. S mlynařením spojeno bylo též stavění jezů, na př. na Vltavě v Praze a na Labi u Litoměřic (obstacula molendinorum, clausurae); onde se připomínají

poprvé r. 993, tuto r. 1057. První ze jména známý mlynář jest Ctěn v Boleslavi (molendinarius Csten).

Jílovnictví. Dobývání drahých kovů, zvláště zlata, obmezovalo se s počátku toliko na jílování t. j. těžení z písku v řekách zlatonosných. Dobře sluje v Soudě Libušinu Otava „zlatonosná“ a Vltava mající „zlatopěskú glinu“. Víme ť z pozdější doby, jmenovitě z časů krále Jana, že nad jiné proslaveny byly jílovny v Sázavě u Jílového, v Prachenště na Otavě. Ač listina Jílovská od r. 1045 ne zcela jest bezpečná, přece nebude pochybnosti o tom, že jílování zlata u Jílového sahá do časů pradávných. Pracovníci sluli *jílovci* (aurifossores), kteréžto jméno zůstalo též v místním jméně osady Jílovci (Jílovice v Hradecku u Vys. Újezdu na Zlatém Potoce). Země česká hned ve věku 9. a 10. slula bohatstvím zlata i stříbra. Roku 1232 poznáváme jílování zlata v potoku Hlubokém tekoucím do Teplé, a r. 1215 v potokách újezdu Lašťanského na Moravě (de rivulis, ubi aurum foditur).

Rudnictví. Tímto jménem rozumíme dobývání kovů způsobem hornickým vůbec. Ruda (metallum) znamenala přede vším rudu železnou, ždár (metallum ferri), odkudž *rudník.* První zprávy o rudě železné sahají do r. 1050—1100, ač častý název místní Žďary, Žďarské hory (montes ferrei) ukazuje na doby starší (slovo žďar souhlasí s řeckým *σίδηρον*, slovo železo s litevským gelídis). První známí *rudníci* jsou: Byk, Křižan a Čéča v Knovízi u Buštěhradu, jenž byli dáni za poddané kapitole Vyšehradské (Knovizi ministeriales qui vulgariter dicuntur rudníci 1088), pak Chvalata v Úhošťanech blíž. Kadaně (in provincia Satec: Ugoscas terra cum ministeriale qui dicitur rudnik, nominę Chualata 1088). Také název *Župa*

(u Rokycan), jenž znamená důl hornický (cf. župy solné ve Wieličce) a rozdílný jest od významu župy co čeledi a kraje, ukazuje na doly železné u řečeného města 1146. Na Moravě dobýváno železo v újezdu Lašťanském a Domašovském (1078, 1215). První zprávu o *stříbrných* dolech nade Mží u Stříbra máme z r. 1183: Kníže Bedřich ztvrzuje toho roku Johanitům darování kostela Panny Marie (parochiam S. Mariae *ad Argentariam*), jež učinila choť jeho Alžběta, zakladatelka kostela toho (ecclesia a ducissa Elisabeth *super Msea* in honorem b. Mariae fundata). Není tedy pochybnosti, že hned r. 1183 stávalo dolů stříbrných (argentaria) ve Stříbře, při starém hradě župním Mže (Misa) řečeném. Okolo r. 1188 daroval týž kníže Bedřich Johanitům z dolů Stříbrských roční důchod 12 hřiven stříbra in natura (XII marcas argenti solvendas de argentaria super Mzea). O bohatství země české v zlatě i stříbře v 11. i 12. věku svědčí Kosmas na mnohých místech, i kromě poplatku polského. Roku 1091 mluví se o bohatých Židech Pražských (in suburbio Pragensi et vico Vyšegradensi Judaei auro et argento plenissimi, monetarii opulentissimi). Počátek hornictva českého sahá tedy do starších dob, nežli jak se namnoze za to má, do počátku 13. věku. Hlavní rozkvět hornictva ovšem padá do počátku věku tohoto. Tu byly stříbrné doly v Jihlavě (1227), zlaté doly u Jamnice (1227), rozličné kovkopnictvo v okolí moravské vesnice Střelče 1234 (blíž Unišova), stříbrné doly u Doblína 1234, železné doly v Lažanech náležejících k Veveří 1236, stříbrné doly u hradu Pernšteina (juxta castrum Lapidem 1238), stříbrné doly u Benešova ve Slezsku 1247, stříbrné doly u Dúbravníka 1243, vesměs na Moravě. Též r. 1227 připomínají se soudy horské

jak v Čechách tak i na Moravě (universis magistris, urburariis et juratis montanorum per „Bohemiam et Moraviam").

Železnictví. Klášter Kladrubský měl člověka poddaného Zdatu (nevědomo v které osadě), jenž byl povinen odváděti ročně ku klášteru 50 prutů železa (qui solvit 50 massas ferri 1186). Roku 1115 připomíná se „želijazník" Tetík téhož kláštera.

Kovářství. První kovář jmenuje se ze jmena v podhradí Žateckém Modlata, jenž byl povinen kapitole Vyšehradské čtyrykráte do roka odváděti podkovy; synové jeho, též kováři, byli Chotata a Vaceta (Modlata ferrarius cum filiis, qui solvunt ferramenta quater in anno). V podhradí Pražském na Trávníku byli kováři téže kapitoly (fabri) Macek, Křek, Vavřík a Bohumil. Osada Kováry nachází se nedaleko Knovíze, kdež dobýváno rudu železnou.

Štítaři, scutarii; kapitola Boleslavská měla štítaře, jenž byl povinen ročně odváděti 6 štítů, scutarium qui debet sex scuta dare, jménem Stach.

Zlatníci (aurifices); takový se jmenuje r. 1052 co poddaný kostela Boleslavského Kojata.

Kotláři (caldarius); známý jest z r. 1081 Odolen v podhradí Pražském.

Hrnčířství provozováno v Sadlovicích na Moravě (ubi sunt figuli); vývoz nádob hliněných po Labi byl tak značný, že se z obchodu toho vybíralo zvláštní clo knížecí: hrnečné.

Zednictví a stavitelství vůbec. Slované sluli odedávna osobitou umělostí v stavení i v hrazení. Stavění hradův bylo robotou zemskou; každá župa stavěla i opravovala hrad svůj. Na výpravách válečných stavělo vojsko

hradby i hrady pomezní, k hájení dobyté země, jakž to Kosmas výslovně vypravuje o hradu Hvozdci u Míšně a o Kamenci na Nise ve Slezsku; roku 1087 opevňoval král Vratislav hrad Hvozdec nanovo (quoddam castrum Guozdec reaedificat), a rok na to 1088 přenesl jej na jiné pevnější místo (ut praedictum castrum G. in alium firmiorem locum transferret). — Stavitelé vodní sluli *voděrady*, aquarii, jakž vidno ze slov listiny kostela Vyšehradského: Voderadech terra cum ministerialibus aquariis; stavění jezů a hrází bylo jejich zaneprázdněním; osad toho jména je v Čechách a na Moravě několik. Mosty stavěny jsou dřevěné, haťové (pons de virgis factus, qui dicitur hať) i kamenné.

Tesařství. Tesaři (carpentarii); takový se první jmenuje co poddaný kostela Litoměřického v Ljubvi (Libvi) v Žatecku Právek carpentarius 1057.

Kolářství a vozařství. Rotarii et plaustrifices, jakéž známe Bohdana poddaného Kladrubského, a Chotěše s Radoněm v Souticích na Bozensku.

Soustružnictví. Soustružníkův jmenuje se v listinách velmi mnoho; jest to tím pochopitelné, že tehdá užíváno mnohem více nádob a nářadí dřevěného. *Miskaři*, jenž dělali mísky (tornarii scutellarum, scutellarii); takoví se r. 1052 jmenují Božeta a synové jeho Drahoň, Okrasa a Malík v podhradí Boleslavském; mískaři ve Psářích a v Jasenici u Prahy. *Čišníci* (čjasníci), jenž dělali konvice a číše z dřeva (ciffonum artifices, caliciarii); takoví se jmenují na Moravě k r. 1078; též v podhradí Žateckém byl číšník Třeba. Jiní byli v Ninonicích u Prahy (Luboš, Beník, Čajek), v Butovicích. Zvláště se připomínají hotovitelé lahvic, lagenarii, a to v Žiňanech. Soustružníci vůbec, tornarii, torneatores v Jerčanech, v Dehnici u Prahy

a j. Lavičník (qui toreumata facit) jmenuje se v podhradí Boleslavském. *Pkelníci*, tornatores picariorum, v Radunici, qui picarios faciunt, v Boleslavi: Radej, Nesul a Miloš 1052, ministerialis qui dicitur pkelník, v Lomazicích u Žatce.

Dřížečství neboli drvoštěpství; první známí drvoštěpové v podhradí Pražském byli: Slavík, Straněj, Skoroška, Modliboh, Bezděd a Božeta r. 1088, přikázaní ke službě kapitoly Vyšehradské.

Obojí země, Čechy i Morava, sluly odedávna plemenností *koní*; bylo také chování koní za starodávna jedna ze hlavních pečí obyvatelstva. Na těch místech, kdež povstaly slavné rybníky Pardubické, pásla se prvé veliká stáda koní; a kde podnes slovútný hřebčinec Kladrubský, tam připomíná osada Kobylníky na starobylost chovu koňského v krajině té. Kobylníci (custodes equorum, agazones, nutritores equorum) připomínají se na Dúbravnici u Pardubic, u Rpet na Litavě, u Hoholic (Auholic) na Vltavě, u Brňan a Hostimic blíž Litoměřic, v Rašíně, v Únětících. Koně chováno pod šírým nebem jako na pustách, neb se mluví o sveřepicích, koních nezkrocených (equae indomitae). Sem náleží i závod „kobylého pole“.

O hojném chovu *hovězího* dobytka svědčí to, že se část daní z žup odváděla ve volích, jakož i poplatek k říši že odevzdáván na díle ve volích. Bubulci, custodes vaccarum, vaccarii. Osadní jméno Kravaře, Volary.

Skotovodství připomíná se v Dúdlebsku a Netolicku ze jména; takž i osadní jména Ovčáry (opiliones) na to ukazují. (Viz list. z roku 1078.)

Svinary se výslovně připomínají v župě Tetínské (Suinarih porcarius qui sclavice dicitur suinar, 1088).

V Únětících měl r. 1132 kněz Zbihněv v hospo-

dářství svém vzorně zřízeném koně, voly, krávy, dobytek vepřový, husy, slípky, pávy a pávice.

Koně i dobytek byly jmenovitě předmětem hojného obchodu do zemí sousedních, jakž o tom svědčí výslovné zprávy z r. 907 z Bavor a zmínky o cle řečeném *chomútné* neb *chomútové* v obchodu polabském u Litoměřic a uherském na Brodě.

Látka surová, již poskytovalo chování dobytka jakož také lovectví lesní, totiž kůže, vzdělávány od řemeslníkův *koželuhův* (pellifices, pellifices nigri 1057), z nichž prvního poznáváme Měšicu a syny jeho Chotěna i Zeva v podhradí Žateckém (in suburbio Satcensi M. koselug cum filiis) z 1086. a Miloně daného Johanitům r. 1186. *Jircháři* slují pro rozdíl od koželuhů pellifices albi 1057, a připomínají se v Litoměřicích. — Krejčů v dnešním způsobu neznáno, ješto oděv plátěný zhotovovaly ženské a jiný oděv byl z koží a kožešin; protož známe toliko *kožešníky* (sutores pellium) a *ševce* (sutores corii), z nichž prvního čteme k r. 1052 Všerada. Zvláštní druh takýchto ševců byli hotovitelé oděvu z kunin (sutores pelliones mardurinarum pellium) v Boleslavi: Ninoš, Holek a Koluža, a hotovitelé župic (sutores subtalarium). První známí kožešníci jmenují se v Praze Vít a Krajek.

Potravu připravovali *pekaři* (pistores), jichžto první jmenují se v podhradí Boleslavském: Vrak, Smil, Jaroš, Lovek a Črma r. 1052, pak v Pražském r. 1086 Kvasík, Radovan, Palička, Hroznata, Bišek, Nežata, Pivonja, Vratižír a Rak, *kuchaři* (coqui), *slanaři* (salsamentarii), *lahůdkáři* (cupidinarii).

Hlavním sídlem řemesel a řemeslníkův byla v Čechách a na Moravě v 11. a 12. století (tedy ovšem prvé nežli se počali zakládati města novověká a povolávati

osadníci z Němec) kromě vesnic řemeslnických *podhradí* každého hradu (suburbium).

Řemesla nazýváno latině artes, artificia, r. 1086: Pistor, coquus, sutor subtalarium, pellifices et alii multi *diversorum artificiorum* servi; r. 1057: De omni arte a castris nostris et oppidis virum cum uxore usibus destinamus ecclesiae. Knížata měli v každém podhradí některé lidi řemeslnické ke svým službám a potřebám přikázané a podřízené, kteřížto požívajíce za to některého kusu role knížecí, pracovali výhradně knížatům. Sluli latině servi ministeriales (*sluhy*) anebo jednoduše ministeriales, a stáli pod dozorem *vládařů* (villici) hradských. Proto se nalezá v listinách tak časté a hojné přikazování řemeslníků těchto knížecích ku potřebám klášterů a kostelů.

V podhradí Pražském a Vyšehradském připomínají se kováři, kotláři, ševci, sládci, štítaři, dřížžeči, pekaři, kuchaři, koželuzi, kožešníci, mlynáři, zlatníci; v podhradí Boleslavském mískaři, mlynáři, pekaři, kožešníci (kunaři), ševci, zlatníci, lahůdkáři, pkelníci; v podhradí Litoměřickém koželuzi, jircháři, kováři, tesaři, pekaři, mlynáři; v podhradí Kouřimském sluhové, jenž se jmenují *luse* (ministeriales qui dicuntur luse, významu posud neobjasněného), pak pekaři; v podhradí žateckém: koželuzi, číšníci, železníci, v podhradí Plzenském koželuzi.

Řemeslníci knížecí pracovali do zásoby ku potřebám hradským, což vysvítá ze slov listiny Vyšehradské od r. 1135, kdež se nařizuje, že má z každého hradu po celých Čechách odváděno býti skrze vládaře chudobným hospitálu Týnského ročně po 12 párech rozličného šatstva, kožešin, škorní, župic, pásů opatřených mečíky v pošvičkách a váčky (de unoquoque castro a villicis

per totam Bohemiam pauperibus annuatim XII paria cottorum, XII p. pellium, XII p. tunicarum, caligarum, subtalarium, cicotecarum, XII cinguli cum cutellis vaginatis et marsupiis). Bába hradská (vetula, avia) měla dohled nad zásobami prádla rozličného: Ručníků, ubrusů, košil, podvlíkaček, nohaviček a j. (de uno quoque castro ab avia mensale unum et manuterium unum omni anno; de unoquoque castro ab aviis totius Boemiae XII paria camisiarum, braccarum, succorum 1135).

Obchod po stezkách pomezních za starší doby provozován po *soumarsku*, t. j. tovar nepřeváženo na vozích, než na koních soumarských či nákladných. Uvnitř země však hojně užívalo se povozů, tak že na trhu v Týně vybíráno poplatek trhový z tovarů podlé vozů (de uniformi plaustro humili 1101).

Ke plavbě po Labi u Litoměřic potřebováno lodí čtverého způsobu: Lodí velkých (magna navis), prostředních (mediocris), malých (parva) a nejmenších (minima navicula 1057).

Obchod provozovali *domácí*, a to šlechtici i nešlechtici (indigenae, nobilis sive et ignobilis, servus et ingenuus), a *hosté* t. j. kupci jinozemci (hospites mercatores), a to *Němci*, jenž měli v podhradí Pražském osadu svou na Poříčí z 11. století (vicus Theutonicorum); pak *Řekové* a *Židé* (Graeci et Judaei); konečně ve 12. století také i *Vlachové* (Romani). Předním tržištěm byla *Praha*, kdež stávalo zvláštního dvoru kupeckého (curia hospitum, laeta curia, Týn), pak *Litoměřice*, dále trhy na pomezí u bran zemských, jako na Hrutově, na Dobenině v Provodově, v Chlumci, v Ústí, v Kralupech, v Domažlicích, v Netolicích, v Habru, na Brodě Olšavském na Moravě,

ve všech hradech podlé řeky Dyje, konečně na Opavě na stezce polské.

Podobné zřízení řemesel jako v Čechách a na Moravě bylo také v Uhrách, a to jmenovitě v krajinách hned před příchodem Uhrův od Slovanů obývaných a vzdělaných. Z darovacích listin klášterův a kostelův ze století 11-tého i 12-tého vyrozumíváme, že králové přikazovali jim lid služebný a řemeslníky, tak jak se to dálo v Čechách: Vinaře, orataje, včelníky, rybáře, kovaly, bečváře (praeparatores vasorum ad cellarium), soustružníky (tornatores), pekaře, kuchaře, hrnčíře, voskaře (ceriarii), zlatníky (aurifices), tesaře (carpentarii), mlynáře (molendinarii), ovčáry (opiliones), kobylníky (agazones), svinary (subulci), lazebníky (balneorum servituti deputati, stubarii), kotláře (fabri aerarii).

5. Kaple a kostely sv. Klimenta.

Neposledním pramenem historickým ve středověku jest zajisté *jmenování kostelů*, t. j. zasvěcování jich na jméno toho neb onoho svatého; neboť kdo přinášeli křesťanstvo do zemí pohanských, zasvěcovali kostely nejraději na jméno těch svatých, kteří byli nejvíce ctěni ve vlasti, odkudž přišli kazatelové. Takž na hradě Blatenském (Moosburku) v knížectví Přibinově, kdež prvotně byli duchovní Salcburští, svěceno nový chrám ve jméno sv. Ruperta, někdy biskupa Salcburského. V Nitře nese hlavní chrám podnes jmeno sv. Emmerama, patrona dioecesí Řezenské, i ví se s jistotou, že chrám Nitranský v první polovici 9. století svěcen jest od arcibiskupa Salcburského. Blíže k nám jsou podlé času kostely zakládané v Čechách ke cti sv. Jakuba Většího, patrona horníkův, kteří kdežkoliv se usadili, kostely takové zakládali, tak že se nyní s úplnou skoro jistotou může tvrditi, že kde kostel toho založení, tam jistě byli horníci, třeba by po hornictví žádné již paměti tam nestávalo, na př. ve Vysokém Újezdě (v Hradécku), v Jílovicích (v Budějovsku) a j.

Již na jiném místě (ve Slov. Novinách 1857, 1858) ukázali jsme příležitostně na ten pamětihodný úkaz, že

ve všech vlastech, na kteréž se vztahovalo působení sv. Cyrilla a Methoda ve století devátém, nalezají se četné svatyně zasvěcené *sv. Klimentu*, papeži (třetímu neb pátému) a mučenníku Páně. I není pochyby, že zakládání svatyň takovýchto souvisí s působením oněch apoštolův našich; neboť kromě našich zemí a Vlach nikde jinde nevyskytují se kaple a kostely se založením tímto; za druhé pak vědomo, že apoštolové řečení nesli ostatky sv. Klimenta z Chersonesu (Krimu), kdež je Konstantin-Cyrill vyzdvihnul, na své cestě z Cařihradu do Moravy s sebou a odtud do Říma přinesl, kdež je uložil. Legendy vypravují o Konstantinovi: *Audiens papa* (Adrianus), *quod* (Constantinus) *corpus B. Clementis, quod studio suo repererat, deferret, valde nimis exhilaratus est, et extra Urbem cum clero et populo procedens obviam illis, honorifice satis eos recepit.* I uvěděv o něm rimskyj papa, posla po n'. I došedšu jemu v Rim, izidě sam apostolik (t. j. papež) Adrian s vsěmi graždany, svěšče nosešče, jako i svetago Klimenta mošči (ostatky) nosešče, mučenika i papy rimska. — Na Moravu brali se oba věrozvěsti z říše byzantinské přes knížectví Blatenské na Velehrad, kdež meškali výše tří roků, a beze všeho pochybenství působení měli i na Čechy; odtud šli zase přes knížectví Blatenské k Benátkám, kdež i pomeškali a učené hádání měli; z Benátek pak brali se dále do Říma, kde jich, jak právě pověděno, papež s měšťany veleslavně vítal. A hle, celá dráha tato označena jest kaplemi a kostely Svatoklimentskými! Kaple tyto jsou:

V Charvatsku:

V osadě *Kelemen* (t. Klemens, Kliment řečené dle vyslovení uherského): *Ubi capella Sti. Clementis* (Schemat. arcib. Záhřeb.). Dědina tato leží v distriktu Ko-

privnickém, v parochii Suchedolské, kaple sama jest filiálkou kostela Suchodolského.

V Uhrách:

V osadě *Heiligenbrunn*, uhersky Szent-Kut řečené, s obyvateli Němci a Charváty, v distriktu Německého Novohradu (Német-Ujvar v Železné stol.): *Ecclesia ad S. Clementem* (Schem. Kamenecký). Osada obdržela jméno své od studánky, o nížto se v listinách mluví hned ku konci 12. století, a to v takovém spojení s kaplí, že se zdá, jako by kaple měla připomínati zázraky při léčivé studánce té způsobené. Roku 1198 dostala se kaple tato řeholníkům kláštera Gotthardského spolu s vinohradem z darování hraběte Hencze (concessit idem comes Hencho *ad Sacrum Fontem et capellam* cum vinea), kdež řeholníci jiné vinice již měli: *Circa eundem Sacrum Fontem in territoriis Novi Castri habent iidem fratres vineas*. Fejér II. 327.

V osadě *Bük* řečené, v sousedství *Csepregu*, kdež stávalo slavné římské město Scarabantia Julia: *Ecclesia ad S. Clementem P. M.* (v dioecesi Rábské).

V někdejším území knížectví Blatenského (Přibiny, Kocela) nalezala se osada *Sv. Klimenta* nyní nepochybně zašlá, s nížto dle listiny od r. 1055 sousedily statky opatství Tiháňského (*alia est villa quae vocatur Gamaz, in qua habet ecclesia i. e. Tihan terram, quae duabus continetur viis, quarum una vocatur Zigetzadu, altera Magna, quae simul ad Sanctum Clementem terminantur*).

V *Kostelci*, mezi Budínem a Ostřehomem, kdež stojí kostel k úctě sv. Klimenta papeže dle svědectví Katolických Novin Budínských 1858 č. 19.

V *Močonku*, osadě s obyvatelstvem nyní slovensko-německým, před Nitrou, staroslavným hradem sloven-

ským: *Ecclesia ad S. Clementem P. et M.* Močonek jest letním sídlem biskupův Nitranských, kteříž tu mají dům i statky. Památné jest pro dějepis církve na Slovensku, že kostely v Nitře a v okolí výmluvné svědectví vydávají o zakladatelích křesťanstva tamního před 1000 roky: Na hradě Nitranském chrám sv. Emmerama, na Promontorium kaple sv. Urbana, obou to patronů starobavorských, a v Močonku sv. Klimenta, patrona staroslovanského!

Na Moravě:

V lesích u *Osvětiman*, na vrchu, jenž slove vrch sv. Klimenta. Pověst připisuje založení kaple této výslovně sv. apoštolům moravským Cyrillovi a Methodovi, kdež roku 1358 založili Augustiniani Brněnští poustevnu. (*In silva prope Osvětiman olim reperiebatur pervetustum sacellum S. Clementis Papae et Martyris, ut traditur, ab ipsis Moraviae apostolis conditum, cui senioribus temporibus residentia ord. Eremitarum S. Augustini Monasterii Brunensis adjecta erat.* Schem. Olom. Das Augustiner-Eremitenstift von Brünn erhielt 1358 vom Markgrafen Johann die höchstmerkwürdige St. Klemens-Kapelle bei Osvětiman. Wolný II. 1.). Zdá se, že kromě paměti nyní již nic více z kaple té nepozůstává.

V *Lipůvce* kostel druhdy farský, nyní zcela zašlý. Píše se o něm takto: Tento pro Moravu nad míru památný farský kostel, stávavší podlé Lipůvky asi čtvrt hodiny cesty na jihozápad za lesem *na volném návrší*, byl následkem krajského rozkazu od r. 1787 tak zbořen, že nyní jen hromada kamení místo ukazuje, kdež byl. Roku 1672 měl tento kostel tři oltáře, totiž sv. Klimenta (tehdá nový), sv. Anny a Vzkříšení Páně; kromě toho tři zvony (největší z r. 1563, menší z r. 1608)

a jedno portatile, pak 1 zlacený stříbrný kalich, 1 takové též ciborium, 1 stříbrnou monstrancí a 7 kasul atd., čehož ale hned tehdá užíval společně s malým kostelíčkem sv. Cecilie ve vsi, poněvadž i tu odbývány služby boží. Když r. 1750 rada města Brna, patron kostelní, kostel sv. Cecilie znova dala vystavěti a snad i zvětšiti, byl týž kostel prohlášen za farský a odlehlý Klimentský zcela puštěn (Boskovická děk. matr. z r. 1672 v kons. registratuře v Olomouci). Patronem jest hlavní město Brno (výbor vnitřního města), ježto náleží ke statku Kuřimskému. U sv. Klimenta dávali prý se pochovávati purkmistrové a starší obce Brněnské. (Blahověst 1856. II. 232.)

V Čechách:

V *Litomyšli*, a to na hradisku župního hradu Litomyšlského, po kterémžto kostelíku pozůstaly některé písemné paměti. Tak se praví v listině německé z r. 1416, jednající o poplatcích ku kostelu sv. Klimenta slušících: *Ob dem Zinse 24 Grosch der Sanct-Clemens-Kirchen unser Pfarre, die die erste im Böhmerland geweiht von Sanct Cyrillo und Methudio, hatte auf dem Haus, darinne da ist und wohnt Jan Schmidt.* (Jelínek Hist. města Litomyšle 1.) Jinou zprávu o tomto kostele sv. Klimenta, kteroužto se tato právě uvedená stvrzuje, našli jsme v rukopisném dějepise klášterův Kartusianských, vzdělaném na základě listin v 18. století, kdež se v pamětech Kartusianů Tržeckých (u Litomyšle) připomíná „*Wenceslaus Massny canonicus et scholasticus Litomisliensis, ord. Praem., rector quondam parochialis ecclesiae Sti. Clementis Litomyslii*“. — V direktářích kostelů Litomyšlských dokládá se ke dni 23. Novembru: *Sti. Clementis P. M. hora octava missa cantata ob memoriam,*

quod hicce Litomislii a SS. Moraviae apostolis Cyrillo et Methudio ex Moravia in Bohemiam transeuntibus et corpus S. Clementis deferentibus ecclesia honori ejusdem S. Clementis P. M. dicata fuerit. (Památky II. 27.)

V *Hradci nad Labem*, starém památném hradě slovanském, druhdy Dobroslavský Chlumec řečeném. O kostelíku sv. Klimenta jedná red. Zap (v Památkách III. 184). Není pochybnosti, že kostelík sv. Klimenta v Hradci (ovšem ne v nynější podobě) starší jest nežli první historické zprávy o něm; slujeť v 16. století dobře „starou kaplí".

V Dobřenicích, vesnické osadě mezi Hradcem a Poděbrady, na staré dráze.

V *Sadsce.* Zprávu o kapli sv. Klimenta v Sadsce nacházíme ovšem pouze ve Provínově „*Fidelis R. E. Moravia orbi proposita, 1753*" (*Assurexerunt ecclesiae plurimae, primas tamen sibi vindicat aedes Litomysliensis, secundas Reginaehradecensis, deinde ordine sequitur Saxkensis, tandem Vyšehradensis*). Nelze sice na ten čas posouditi podstatnost zprávy této, neboť v Sadsce nevíme o kapli Klimentské; avšak povážíme-li, že Sadska byla původně *dvorem* (curtis) knížat českých (viz Pam. II, str. 307), tak jako byl *hradcem* knížecím Levý Hradec, a že zprávy o dvoře, *kdež jistě byl i kostelík*, starší jsou než zprávy o založení proboštství a kostela sv. Apolinaříše, nemůžeme než očekávati bližšího svým časem stvrzení pověsti Provínovy, kterýž dobře dí, že bylo Klimentských kaplí v Litomyšli, v Hradci a na Vyšehradě.

Na *Vyšehradě*, kdež pověst klade vznik kostela neb kaple Klimentské do první doby křesťanstva. První listinné zprávy o kapli té pocházejí z r. 1215: *Capella S. Clementis in oppido Vyšegradensi constituta;* 1240

capella S. Clementis, quae in monte Wissegradensi dinoscitur esse sita. Ve 14. století vypravovalo se (Pulkava), že v kapli té odpočívaly pozůstatky sv. Klimenta uložené tam od Cyrilla prvé, než je s sebou vzal do Říma. Kaple tato stála (dle Tomka Děj. P. 28) před hlavním vchodem do nynějšího kostela sv. Petra a Pavla.

Všeho pozoru hodno jest také, že *hlavní chrám Vyšehradský*, založený r. 1070, obdržel titul ne pouze sv. Petra a Pavla, ale výslovně k tomu i *sv. Klimenta* (*ecclesia s. apostolorum Petri et Pauli sanctique Clementis martyris atque pontificis in civitate Vyšegrad constructa, 1088*); což není pouhým přivtělením titulu ze staré kaple ke chrámu hlavnímu, neboť kaple vedle něho pořád ještě trvala. Nazvání to ukazuje na to, kterak při založení chrámu toho, tedy v druhé polovici 11. století, památka po sv. Klimentu v Čechách ještě živa byla.

Na *Opyši.* Řeč o kapli Klimentské na Opyši nachází se v listině Vyšehradské z r. 1088, kdež se praví, že kaple tato měla statky zádušní ve Vojkovicích na Vltavě. (*Voykovici — praeter terram sancti Clementis de Opis.* Erb. 77.). Není-li tu míněna kaple při hradě Pražském na Opyši snad stávavší? Jiného Opyše v Čechách aspoň neznáme.

V *podhradí Pražském.* Zde se připomínají dva kostely sv. Klimenta: na Poříčí 1226 a u mostu na počátku 14. století (Tom. 21, 22).

Na *Levém Hradci*, starodávném sídle knížat Pražských, poprvé spomínaném v bojích mezi Vlastislavem a Neklanem. Listina Únětická z r. 1132 praví o Levém Hradci, žeť tu vzalo křesťanstvo počátek (*in Levo Gradech, ubi christianitas incepta est.* Erb. 98), což vykládáno tak, že nejstarší chrám — a to ke cti sv. Kli-

menta — vzdělán tu na tomto hradci. Legenda ze 14. věku zpomíná, kterak Bořivoj, potvrdiv se ve sv. víře, jednoho kněze, „jemužto bylo jmě Kaich *), s sebú pojem do Čech sě vrátil, a kostel ve jmě sv. Klimenta nad tiem hradem, ježto Gradišť slove, učiniti kázal.“ Kostel sv. Klimenta po dnešní den tu na hradišti stojí.

V *Boleslavi Staré*, hradě založeném za Boleslava I., dokudž držel krajinu tuto za úděl, tedy za prvních let 10. století. Kaple sv. Klimenta, připomínaná sice teprvé ve 14. stoteti, ale jakožto stavba románská patrně starší, posud stojí u kostela sv. Kosmy a Damiana. (Viz Pam. II. 120, 349, kdež i vyobrazení.)

V okolí Pražském nacházejí se kromě toho po dědinách kaple Klimentské:

V *Bubnech*, v osadě staré, neboť paměť její sahá do r. 1088. Kostelíček sv. Klimenta připomíná se tu r. 1234. (Tom. Děj. Prahy 35).

V *Odolené Vodě*, neboli zkrátka řečené Odolce, v dekanátu Proseckém.

V *Chlumčanech* blíže Citolib, podnes filialní kostelík Citolibský.

V *Chržíně* v dekanatu Budyňském. Podnes.

V *Murdeh*, osadě druhdy ku klášteru Doksanskému náleževší (r. 1226), na ostrově v Ohři stávavší, po níž nezůstala než samotina. Dle poštovského seznamu míst českých jmenuje se místo toto nyní „St. Klemens.“

Osamělý kostel sv. Klimenta *na Hradišti*, blíž Poříčí nad Sázavou, jmenuje se již r. 1350 mezi farními v dekanatu Štěpanovském, nyní od r. 1730 zcela obnoven.

*) Co se tohoto jmena týče, porovnej název starobylé osady *Kaišovice* v Žatecku 1188.

Dále jsou ještě svatyně sv. Klimenta v zemi České: V *Mírovicích*, kostel posavade farský; zdá se, že v těch místech, kde Mírovice leží, hledati se má starý hrad Bozeň, na dráze z Prahy do Čech jižních.

Na *Prácheni*, hradě staročeském, oblíbeném sídle knížete Břetislava I., již roku 1044 zpomínaném, kdež při hoře Prácheňské posud stojí prastarý kostelík sv. Klimenta.

V Krajnsku:

V Krajnsku velmi se ctí jmeno sv. Klimenta; nacházíme řadu osad, kdež jsou kostely zasvěcené svatému tomuto, a te již od starodávna, jako: V *Mojstraně*, v dekanatu Radmansdorfském, ve farnosti Lengenfeldské. — V *Rodeinu*, v dekanatu Radmansdorfském ve farnosti Březnické. O temto kostele píše Valvasor: *S. Clementis zu Rodein, mit dreyen Altaeren, S. Clementis, S. Annae und S. Margaretae* (str. 794). — V *Tupalici* v dekanatu Krajnském, ve farnosti Höfleinské (*S. Clementis zu Tupalizh, allwo drei Altaere*, Valv. 746). — V *Bukovici*, v dekanatu Lákském. — V *Suchodole*, ve farnosti Kommendské (*S. Clementis zu Suchodol, mit drey Altaeren und einer Kirchweihe*, Valv. 786). — Ve *Sv. Klimentě*, filialní osadě fary Seltzachské (*S. Clementis, mit zwei Altaeren, S. Clementis und S. Georgii*, Valv. 807). — Konečně v osadě *Kall* řečené u Horního Gurku (Valv. 781).

Ve Furlansku, Benátsku a dále v Italii:

Na cestě z Krajnska do Benátek potkáváme kostel Klimentský v osadě *Povoletto* (parocchia di S. Clemente di Povoletto), ve vikariatu di Nimis, v arcidioecesí Videmské (Udine). — V *Benátkách* kostel sv. Klimenta na Ostrově (S. Clemente in Isola). Dějepisci benátští kladou

počátek tohoto kostela do r. 1141, kdež prý byl určen poutníkům do Palaestiny jdoucím. (*Eretta nel 1141 per alloggio dei fedeli che passavano in Palestina.*) V *Padově*, kdež jest kostel sv. Klimenta nyní filialní: chiesa sussidiaria.

Na cestě z Padovy na tu stranu k Ferraře: V osadě *Granze di Camin*, ve vikariatu di Camin.

Kromě těchto kostelů sv. Klimenta jsou jen ještě toho založení chrámy v *Centrale* (dioecesí Padovanské), ve *Valdagno* (dioecesí Vicentinské) a v *Alcenago* (v dioec. Veroneské). V biskupstvích lombardských darmo hledáš kostelů takových.

Osada S. Clemente u *Rimini*.

Ostrůvek S. Clemente u *Ankony*.

Basilika sv. Klimenta v *Římě*, v nížto odpočívá sv. Cyrill.

6. Nejstarší kostelní stavby v Čechách.

Boemia habet regem et viros bellicosos; plena est ecclesiis et religione christiana. (Helmold.)

Zdá se nám, že věda nemohla příhodněji slaviti rok Cyrillo-Methodějský, nežli zpomínkami na počátky církevního života, v zemích našich tak velikolepě zasvěceného od učitelů těch křesťansko-slovanských. Jmenovitě zasluhují pozoru první stavby kostelní, jakožto nejdávnější místa křesťanské bohoslužby, jakožto památníkové umění stavitelského, jakožto svědkové horlivosti a zbožné mysli našich praotců.

Mezi nejstarší stavby kostelní v Čechách náležejí chrámy záložené ke cti sv. Klimenta. Staršího založení v Čechách není; není tu kostelův ani sv. Jimrama, ani sv. Ruperta, ani sv. Osvalda, ani sv. Urbana, kteréž by upomínaly na příchod křesťanstva ze zemí bavorských. Jinak ovšem bylo na Moravě, kde bratří učitelé, přišedše tam r. 863, našli již kostely na hradech, avšak nevědomo které. Jediný životopis bratří těchto (Výbor I. 314) podotýká, že ve Velehradě byl kostel sv. Víta; v Starém Městě pak u Hradiště, městišti zašlého Velehradu, podnes pamatuje se ulice svatovítská. Leg. pan-

nonská mluví o „sborné církvi“, kdež sv. Method jest pochován. (I položiša i v sborněj cerkví, t. j. v kostele kathedrálním. Leg. pann. Šaf. Pam.)

První chrám v Čechách založený nese jméno sv. Klimenta. Založení takové velmi rychle rozšířilo se po zemi české, tak že známe 18 míst, kde se nacházely nebo podnes nacházejí chrámy Svatoklimentské (viz č. 5.).

O prvních kostelích v zemi české dává Kosmas zprávu obecnou, an dí: Qualiter autem gratia Dei dux Borivoj adeptus sit sacramentum baptismi, aut quo modo per ejus successores his in partibus de die in diem sancta processerit religio catholicae fidei, vel *qui dux, quas aut quot primitus ecclesias credulus erexit ad* laudem Dei: jam ab aliis scriptum legimus, quaedam in Privilegio Moraviensis ecclesiae, quaedam in Epilogo ejusdem terrae atque Bohemiae, quaedam in Vita vel Passione s. nostri patroni et martyris Wenceslai.

Dalemil, jenž patrně znal prameny od Kosmy citované, oznamuje: „*Bořivoj* domy božie stavieše: Prvý kostel *v Hradciu* postavi, *Sv. Klimentu* jej oslavi; druhý *Svaté Mářie v Praze*, ot velikých vrat inhed na drázě.“

Podobně čteme v Životu sv. Cyrilla, Methodia a sv. Ludmily (Výbor I. 314): „*Bořivoj*, přijav křestu, jednoho kněze, jemužto bylo jmě Kaik, ssebú pojem, do Čech sě vrátil a kostel ve jmě *sv. Klimenta* nad tiem hradem, ježto *Gradišť* slove, učiniti kázal, a tu toho kněze starostú učinil.“ — „Bořivoj vrátiv se (podruhé z Moravy) *ve jmě sv. královny kostel u Pražském městě* (t. j. hradě) učinil, jakž byl v tom svém poběžení Matce Boží v Moravě slíbil. Toj’ ten boží muž z prvních české země knieżat byl, jenž jest božié domy zakládal a kněží s žákovstvem i s duchovními k boží službě připósobil.“ Tak

dí i Leg. staroslov. sv. Ludmily: „I sozda Borivoj cerkvi i sovkupi jerěi.“ (Mus. 1862, str. 319.)

Dále se píše v Životu sv. Cyrilla: „*Spytihněv* také jakož i otec (Bořivoj) kostely, kněží i vieru křesťanskú slavně povýšil.“ — „*Vratislav*, ten jest ve *jmě sv. Jiřie* duchovním pannám *na Pražském hradě* klášter učinil“ (rozuměj kostel sv. Jiří postavil).

Za Bořivoje I. (871—894).

Nejstaršího založení kostely v Čechách jsou sv. *Klimenta*, mezi nimiž přední místo zaujímá kostel *na Levém Hradci*, založený, jak výslovné svědectví máme, od Bořivoje I.

Kostel Panny Marie, založený také ještě za Bořivoje I. Stál na hradě Pražském blízko hlavních vrat hradu tohoto (in porta civitatis ante templum Stae. Mariae. Cosm. 1092; campanarium ligneum cum campanis infra muros Stae. Mariae. Cosm. Cont. 1255. Chrám Svaté Mářie ot velikých vrat inhed na drázě. Dalemil). V chrámě tomto postřižen byl kněžic Václav v prvních letech 10. stol.: (I prizva Vorotislav knjaz episkopa jetera, s všem klirosom, i pěvšim liturgiu v cerkvi Sv. Marija, i vzem otroka postavi na stepeni pred oltarem. Leg. staroslov. o sv. Václ.)

Za Spytihněva I. (895—912).

Kostel sv. Petra a Pavla na hrádku Budči, založený dle zprávy Gumpoldevy od knížete Spytihněva I. Na hrádku tom vyučován kněžic Václav knihám latinským.

Za Vratislava I. (912—926).

Kostel sv. Jiří na hradě Pražském, založený od Vratislava I. (Zde uloženo tělo sv. Ludmily za knížete Václava. I položi mošči jeja v cerkvi Sv. Georgia. Leg. star.) Zde za Boleslava II. ustaven klášter panenský pod řeholí sv. Benedikta, současně s biskupstvím Pražským.

Kostel na hradě Tetíně, kdež na počátku 10. stol. bylo sídlo kněžny-vdovy Ludmily, kdež i smrt podstoupila paní tato r. 921. Za časův Ludmily byl tam již kostel, neb se dí v starosl. leg. sv. Ludmily, že po násilném usmrcení nepoložili ji do kostela, alebrž pode zdí hradu (ne bě bo v cerkvi, no pod stěnoju grada). Jiná zmínka o kostele Tetínském děje se ve staroslov. legendě sv. Ivana (Mus. 1861): Ivan idjaše pěš do cerkvi, i pričastiv sja svjatych tajin etc.

Za Václava I. Sv. (926—935).

Kostel sv. Víta, založený na hradě Pražském od knížete Václava (i vloži Bog v serdce: Sozda chram Svjatago Víta. Leg. star.) a posvěcený od biskupa Řezenského. Slove: Ecclesia in metropoli Praga sub honore Sti. Viti mart. constructa (Cosm.). O zevnitrné podobě této budovy nabýváme ponětí ze slov Kosmových: Ecclesia Sti. Viti non adeo magna, quam ipse S. Wenceslaus construxerat ad similitudinem Romanae ecclesiae rotundam. Dle Gumpolda byl chrám tento v nitru vyozdoben skvělým vykrášlením kovovým (miro metallorum fulgore decorata). Za Boleslava II. učiněn kostelem sborným či kathedrálním (ad ecclesiam S. Viti fi... ...der episcopalis).

Legenda staroslovanská píše o Václavovi vůbec, že stavěl kostely na všech hradech: Vjačeslav cerkvi-že bě ustrojil po vsěm gradom dobrě velmi, božija raby sobrav oto vsěch jazyk (t. j. církve vystavěl po všech hradech, sluhy boží povolav ze všech národův). Za Václava první je zmínka o posvícení výročném: Bjachu-že svjaščenije cerkvam v všech gradech; Vjačeslav-že jezdiaše po gradom.

Kostel na hradě Boleslavi (Starém). Hrad Boleslav postaven za Boleslava, bratra Václavova, jakž o tom svědčí zprávy psané a jméno kromě toho. Řeč o kostele tamním v leg. Svatováclavských se děje, neboť u vchodu do kostela zavražděn tam kníže Václav (ubista v cerkovnych vratěch). Knězem toho času byl tam Pavel (pop Pavel).

Za Boleslava II. (967—999).

O Boleslavovi II. píše Kosmas, že rád zakládal kostely (ecclesiarum dei praecipuus fundator). Svědčí prý Ecclesiae Sti. Georgii privilegium, že kostelův dvadcet postavil (nam ut in privilegio ecclesiae S. Georgii legimus, XX ecclesias christianae religioni credulus erexit). Řečené privilegium jest bohužel listina nám posud neznámá.

Kostel kláštera Břevnovského, založený r. 993 ke cti Sv. Benedikta, Bonifacia a Alexia (Benedicti, Bonifacii et Alexii in Brewnow).

Kostel na hradě Libici, v němž r. 995 povražděni jsou bratří sv. Vojtěcha (quatuor fratribus cum omni prole ante ipsum altare decollatis, urbem comburunt. Cosm). Jsou paměti, že v Libici dva kostely byly, a sice

tak jako na hradě Pražském jeden Panny Marie a druhý Sv. Jiří. (Viz Tomkovo pojednání o Libici. Pam. III. 102.)

Kostel při klášteře Ostrovském, zal. r. 999 na jméno Sv. Jana Křtitele (in honore Sti Joannis Bapt.) ještě za Boleslava II.

Za Jaromíra a Oldřicha (1003—1037).

Kostel na hradě Žatci, bez bližšího udání u Ditmara, jenž praví, že při dobytí hradu Žatce r. 1004 Polané, jsoucí tam na posádce, před zuřivostí domácích hradčanů v kostele ochrany hledali.

Kostel na Vyšehradě. Nepochybujeme, že založení sv. Klimenta, kteréž přičísleno jest r. 1070 k novému kostelu sv. Petra a Pavla (viz níže), svědectví vydává o existencí kostela Klimentského hned v prvních dobách křesťanstva. O kostelu na Vyšehradě r. 1004 svědčí Ditmar, an mluví o zvonech a zvonění na hradě tomto (audiens in urbe Wissegradi campanas).

Kostelík na Velízské hoře v lesích Ztbečenských, *ke cti sv. Jana Křtitele.* Na Velízi, místě loveckém v lesích knížecích (venationis locus qui dicitur Veliz. Cosm.), stalo se ono pověstné pohanění a ztrýznění Jaromíra od Kochana Vršovice a soudruhův jeho. Dalemil praví o tomto příběhu: „Vrševici svého kněze jechu, na Velizskú horu vzvedú, k jednéj lípě jej přivedú a k téj kněze přivázachu. I počechu jím špíleti a jako k cielu šípy k němu střieleti; ale toho ijeden nevidieše, že Sv. Jan, boží krstitel, kněze zasláníeše, v jehož húni šípy tčechu, kněze těla nedotkniechu.“ Jaromír, z té nehody vybaven, postavil na místě tom kostelík ke cti sv. Jana Křtitele; „Kněze ot lípy otvázachu a to miesto znamenachu; na

tom miestě oltář postavichu, potom kostel svatému Janu učinichu."

Kostelík na Oldřiši, hradci knížecím, postavený též *ke cti sv. Jana Křtitele* od knížete Oldřicha. Založení toto podobný mělo původ jako založení Velízské. Vršovici radili prý polskému knížeti, aby chtěje sobě zjednati stolec český, Oldřicha se světa zprovodil. Kníže polský poslechna prý Kochana, „káza Oldře hlavu stieti." — „Když Oldřich nevěda co sobě zdieti, je sě sv. Jana prositi, by jej jako bratra ráčil zprostiti — Svatý Jan inhed Oldřicha v Oldřiši postavi, kněz Oldřich na tom miestě kostel jemu ustavi." Avšak již na počátku 14. stol. byl kostelík tento opuštěný. „A ktožť jest v Oldřiši býval, ten jest kostel, ač pust, vídal." Oldřiš hradec stál, jak nyní víme, na Labi mezi Libicí a dnešním Kolínem, kdež osada Předhradí podnes se nachází. (Viz širší vypsání od Tomka v Pam. III. 102.)

Klášter Sázavský, založený za knížete Oldřicha (1012—1037). Legenda vypravuje o sv. Prokopu, že poustevníkem jsa v lese Sázavském „postavi na skále Svaté Máří kaplu"; když pak kníže Oldřich klášter založil, že Prokop kostel postavil ke cti sv. Jana Křtitele. Letopisec Sázavský od legendy poněkud se různí; praví totiž, že založení kostela stalo se na jméno Panny Marie a sv. Jana Křtitele. (Procopius coadunatis quibus potuit sumptibus, jecit fundamentum in nomine Domini et basilicam in honore S. Dei genitricis Mariae et S. Joannis Baptistae construxit.) V témž kostele pochován jest stavitel, sv. Prokop 1056: In ecclesia S. Dei genitricis Mariae, quam ipse construxit, sepulturae est commendatus.

Za Břetislava I. (1037—1055).

Kaple na hradě Pražském, postavená tuším od Břetislava I. k tomu cíli, aby v ní uloženo bylo tělo sv. Vojtěcha ze Hnězdna přinešené (ecclesiola, quae fuit contigua et quasi in porticu sita ecclesiae Sti. Viti, cujus in medio erat mausoleum Sti. Adalberti. Cosm.).

Kaplice postavená *na bojišti v lesích Domažlických*, na památku vítězství Břetislavova r. 1040 zde dobytého. Založení stalo se tuším na jméno sv. Václava, blíže Brodku. (Dalemil).

Klášter v Boleslavi (*Staré*). Kníže Břetislav I., chtěje za násilné odvežení těla sv. Vojtěcha ze Hnězdna stolci římskému dosti učiniti, postavil klášter na hradě Boleslavi. Klášter založen asi r. 1041—42 i posvěcen r. 1046 od bisk. Šebíře. Kosmas nazývá stavení klášterské „venustissimum coenobium, in quo, sicut et hodie cernitur, Deo servit caterva fratrum numerosa et habetur praepositura et basilica valde religiosa."

Kostel sv. Vojtěcha v klášteře Břevnovském, postavený za přičinlivého opata Menharta ok. r. 1045. Slove kostel větší (majorem ecclesiam in honore Sti. Adalberti, boemicae gentis apostoli). Původ této stavby přičítá se knížeti Břetislavovi (Erb. 108). Na stavbu vztahuje se zmínka o Menhartovi: Megnhardus abbas Sti. Adalberti monasterii Brewnowensis, a quo constructum est.

Kostel sv. Petra a Pavla v Rajhradě na Moravě. Týž kostel připomíná se k r. 1045 v listině Břetislavově: Quandam cellam in honore Sti. Petri et Pauli in quodam castro deserto, cui nomen Raygrad, construxi (Erb. 108).

Kaple sv. Jana Křtitele v údolí řeky Lodenice (capella in Spelunca S. Joannis Bapt. neboli v Heremo Sti. Ivani. Památky IV. 1. 154).

Za Spytihněva II. (1055—1061).

Kostel sv. Štěpána na hradě Litoměřicích. Založil jej r. 1057 kníže Spytihněv II. V zakladací listině slove kostel „basilica" (basilicam in Luthomiric construentes. Erb. 124). Již r. 1067 byl tam Lanczo proboštem (Cosm.).

Kostel sv. Víta, Václava a Vojtěcha na hradě Pražském, založený na místě staršího kostela sv. Víta a kaply sv. Vojtěcha, za knížete Spytihněva II. Spytihněv vida, že posavadní kostel za knížete Václava postavený příliš jest malý, aby pojmul veliké množství lidu, jmenovitě v den sv. Václava sem putujícího, ustanovil r. 1060 postaviti chrám velikolepější, který by oba kostelíky, jak sv. Víta tak i kaplu sv. Vojtěcha, v sobě pojal (optimum ratus fore, ut ambas destrueret et unam utrisque patronis magnam construeret ecclesiam. Cosm.). I kázal hned přikročiti ku práci, vyměřiti městiště, položiti základy (continuo per longum gyrum designat ecclesiae locum, jacit fundamenta, fervet opus, surgit murus); smrt Spytihněva hned rok na to překazila na chvíli pokrok díla (sed ejus felicia coepta in subsequenti mox anno intercepit mors inepta. Cosm.). R. 1091 slove založení tohoto hlavního biskupského kostela „SS. martyrum Viti, Wenceslai atque Adalberti in urbe Praga" (Cosm. 181. — Bližší vědomosti viz v Tomkově Děj. Prahy).

Za Vratislava II. (1061—1092).

Kostel sv. Petra apoštola v podhradí Bělinském, postavený od župana tamního hradu, Mstíše; vysvěcení kostela tohoto zaznamenáno jest k r. 1061, kdež kníže Vratislav II. navštívil hrad svůj Bělinu. Světil jej biskup Šebíř u přítomnosti knížete (ecclesia, quae est sita in suburbio, dedicata est in honore Sti. Petri apost. Cosm. 138).

Kostel sv. Petra na hradě Olomúci, kterýž při založení biskupství Olomúckého r. 1063 bezpečně již stál, jelikož se dí r. 1131 při přenešení sídla biskupova k novému kostelu sv. Václava: Ecclesiam beati Petri in civitate Olomuc sitam quae ejusdem provinciae ecclesiarum mater erat, pro sui parvitate ad capiendum populum confluentem non sufficere conspiciens, eamque quae pontificalis sedis fastigio super alias polleret, minus aptam esse . . . (Erb. 214).

Sekyř-Kostel, téhož času jmenovaný co statek biskupský, podle jména svého předpokládá existencí kostela. Sekyř-Kostel souvisí těsně se starým hradem Podivínem na Moravě, tak že Podivín podnes u Němců slove Kostel.

Kostel sv. Petra a Pavla, též i sv. Klimenta, na Vyšehradě, založený r. 1070 od Vratislava II. Stavba trvala výše čtyr roků. V nadací listině zní jméno kostela tohoto: Ecclesia Sanctorum apostolorum Petri et Pauli sanctique Clementis, martyris atque pontificis, in civitate Wisegrad constructa (Erb. 175).

Kostel v Zerčině-vsi, nově založeném dvorci biskupa Jaromíra-Gebharda, pozdějším sídle arcijáhenském, kdež

kostel vysvěcen r. 1070 (Gebhardus praesul consecravit ecclesiam suam in nova curte, quae dicitur Serczinauez. Cosm. 151). Dle Tomka dnešní Zerčice v Boleslavště.

Kostel sv. Kříže v Sázavě, postavený touž dobou a vysvěcený téhož roku 1070 od biskupa Jaromíra (Gebehardus consecravit ecclesiam in Zazoa in honore S. Crucis). Budova tato jedna jest, jak se podobá, s kaplou roku 1095 připomenutou, ježto stála v levo od kostela hlavního (capella, quae est a sinistra parte ecclesiae) s oltářem, ve kterémž uloženy byly reliquie ze sv. Kříže a jiné, odkudž tuším název.

Nová stavba kostela hlavního v klášteře Sázavském, zpořízena od praetce umění českého, opata Božetěcha, za panování krále Vratislava II. Píše se o něm: Ecclesiam longitudine, altitudine venustissime ampliando fundavit, imo palliis, campanis, crucibus et omnibus monasticis rebus adornavit. Coenobium totum omni ex parte aedificiis et omni supellectili renovavit. — Bližší vědomost o základní podobě tohoto kostela poskytuje zpráva o svěcení roku 1095 předsevzatém: Consecratum est *oratorium* in Zazoa, quod Bozetech, ejusdem loci abbas, sui regiminis tempore construxit, habens initium a dextris ab altari Sti. Martini, a sinistris ab ara Sti. Stephani Prot. usque in finem cryptae. In medio vero oratorii quo situm est, altare continet reliquias ecc. Sequenti die consecrata sunt tria altaria, unum super cryptam, aliud sub crypta, item in capella, quae est a sinistra parte ecclesiae. Tertia die consecrata sunt duo altaria, unum a dextris (Sti. Martini), alind a sinistris (Sti. Stephani Prot.).

Kostel a klášter sv. Štěpána Prvomučenníka na Hradišti v předhradí Olomúckém, založený od knížete Oty I. Olomúckého a choti jeho kněžny Eufemie (mona-

sterium construxi in honore Salvatoris, domini nostri Jesu Christi, et S. protomartyris Stephani, situm prope urbem Olomucensem, in suburbio Olomucensi (Erb. 160, 173).

Kostel a klášter sv. Vavřince v Opatovicích založený na základě celly Mikulcovy ok. r. 1086 pod řeholí Sv. Benedikta. (Vratislaus primatis sui Mikulec cellam in Gradecensi territorio sitam, Brevnoviensi coenobio regulari obedientia subjectam, ammodo per se subsistere et abbatiam vocari et esse decernendo confirmat. Erb. 166.)

Za Břetislava II. (1092—1100).

Nová budova kostela sv. Víta (monasterium Sti. Viti, Wenceslai atque Adalberti). Byl totiž chrám ten shořel r. 1090 (combustum est monasterium). Nová stavba konána po několik roků; ještě r. 1094 nebyla dovršena (Cosmas epis. consecravit altare Sti. Viti Mart., quia monasterium adhuc non erat perductum ad ultimam manum). Již pak r. 1096 mohlo svěcení nové budovy vykonáno býti (Jubente duce Brecislao a ven. episcopo Cosma consecratum est monasterium. Cosm. 201).

Kostel sv. Marka v nové osadě Kněnici, blíž Úsobrna na Moravě založený od kněžny Eufemie Olomúcké a posvěcený od biskupa Jindřicha (1096—1099). Viz Erben Reg. 200.

Kostelík sv. Petra na Zderaze, postavený tuším po r. 1091, kdež zabit Zderad vladař krále Vratislava. (Zderada před Prahú pochovachu, kostel Zderazem nazvachu. Dal. 92.)

Kostelík sv. Jana v sousedství Velehradu (praedium adjacens claustro, in quo erat sita ecclesia Sti. Joannis, sed tunc temporis vacua et deserta. Erb. 466). Kostelík

ten dostal se za Břetislava II. (1092—1100) řeholníkům Benediktinům Litomyšlským.

Kaple sv. Tomáše na hřbitově před kostelem Sv. Víta na hradě Pražském, postavená r. 1100 při hrobu knížete Břetislava II. od sestry jeho Ludmily (ubi soror ejus Ludmila supra testudines arcuatam in honore S. Thomae ap. capellam construxit et constituit, ut cottidie ibi celebraretur missa pro defunctis. Cosm.)

Kostel sv. Petra, znova postavený od abatyše Svatojirské Windelmuty: „Eclesiam Sti. Petri ap. sitam in territorio ejusdem monasterii, cui praeerat, ex vetustate a fundamento dirutam usque ad perfectionem deducens reaedificavit.“ (Cosm.) Kostel vysvěcen r. 1100 od biskupa Pražského u přítomnosti Kosmy letopisce. Jest to nepochybně kostelík na Písku pod hradem Pražským, původní stržený r. 1273, dřevěný, na městišti Svatojirského kláštera.

Za Bořivoje II. a Vladislava I. (1100—1125).

Kostel Panny Marie neboližto kaple kupecká při domě kupeckém neboli *Týně v podhradí Pražském*. Mezi svědky, jenž vysvědčovali staré paměti o Týně, jmenují se také Benessius a Matheus presbyteri de Sancta Maria in Praga. Svědectví toto nepochází sice z r. 1101, ale není pochyby, že kaple řečená před Týnem toho času již stála.

Kaple sv. Havla nad Zbraslaví, přikázaná klášteru Kladrubskému (Erb. 202).

Klášter a kostel Panny Marie v Kladrubech, založený od Vladislava I. ok. r. 1115, kde kníže tento roku 1124 zemřelý pohřben jest (sepultus est in ecclesia S. Mariae Virginis, quam ipse aedificans Christo et ejus Matri omnibus ecclesiasticis xeniis sufficienter auxit, et

satis honorificam monachorum ibidem constituit abbatiam; loci nomen est Kladruby. Cosm.)

Kostel sv. Apolinaříše na dvorci knížecím Sadsce, postavený od knížete Bořivoje v době druhého panování mezi r. 1117 a 1120. „Bořivoj na Sadsce kostel postavi, a sv. Apolinaříšovi jej oslavi, ež jej był z věženie vypravił a kněžstva českého dopravił.“

Kostel na hradu Mělníku, který patrně již za časů Kosmových (1125) stával, ješto Kosmas proboštovi kostela tamního Šebířovi (Severo Melnicensis ecclesiae praeposito) věnuje letopisy své.

Klášter Vilémovský *s kostelem sv. Petra a Pavla*, založený okolo r. 1120.

Klášter Apostolorum Porta, *s kostelem Panny Marie*, založený okolo r. 1121.

Za Soběslava I. (1125—1140).

Kostel ve Vrbčanech. Na stěně kostela tohoto zavěšen byl praporec Sv. Vojtěcha (in villa quae vocatur nomine Wrbčane; in pariete ecclesiae vexillum Sti. Adalberti. Cosm. Cont. ad 1126).

Nová budova kaple sv. Jiří na Řípu (ejusdem temporis curriculo — t. j. za Soběslava ok. r. 1126/1130 — capellam in monte Rzip Soběslaus destructam reconstruxit, quam Zdik, Olomucensis ecclesiae episcopus, pristino dotis juri restauratam cum summa reverentia consecravit. Cosm. Cont.).

Vyozdobení kostela kapitolního na Vyšehradě, způsobené ok. r. 1129 od knížete Soběslava I. Dux parietes depingi fecit, coronam auream in ea suspendit, quae

ponderat XIII marcas auri, argenti vero LXXX, aes et ferrum sine numero; pavimentum politis lapidibus exornavit, porticus in circuitu addidit, laquearia in lateribus duobus affixit, tegulis summitatem totam cum lectis cooperuit, claustrum et omnes officinas cooperiri jussit. (Cosm. Cont.). Ut de pictura parietum et pavimento politis lapidibus ornato, et superiori operimento aliisque, quae intus et exterius addidi, taceam: coronâ ex auro et argento facta faciem templi decoravi, altaria palliis crucibusque tam aureis quam argenteis exornavi, sacrarium diversis libris ditavi. (List. Erb. 211.)

Kaple sv. Vavřince na Petříně, jmenovaná r. 1135, ješto ji Soběslav přikázal kapitole Vyšehradské (addo etiam capellam beati Laurentii. List. Erb. 220.).

Vyozdobení hrobu sv. Vojtěcha zlatem, stříbrem a drahými kameny, jež r. 1129 spůsobil biskup Menhard (renovat sepulcrum S. Adalberti pontificis auro et argento et cristallo. Cosm. Cont.).

Kostel sv. Václava na hradě Olomúckém, ku kterémuž přenešeno sídlo biskupské r. 1131 od kostela sv. Petra. Zakladatelem toho kostela byl Svatopluk kníže údělný Olomúcký, pak kníže zemský (1107—1109), po jehožto smrti v díle započatém pokračoval syn jeho Václav (1107—1130). Dux Uacezlaus—beati Uaceslai martyris ecclesiam, quam in civitate Olomuc pater ejus fundaverat sed morte praepeditus inperfectam reliquerat ecc. (List. Erb. 214.)

Kostel v Úněticích, založený od kněze Zbihněva a připomínaný ok. r. 1132. Cunctis sit cognitum, me Zbygneum Dei gratia sacerdotem (atque canonicum Stae. Mariae) in meo patrimonio, h. c. in villa Unetic, fundasse ecclesiam (Erb. 219).

Kaple Bohorodice v Sázavě, postavená za opata Silvestra, připomenutá r. 1134 (hic tempore sui regiminis capellam S. Dei Genitrici construxit).

Vyozdobení kostela sv. Jana Křtitele v Sázavě, za téhož opata vykonané: Monasterium S. Joannis Bapt. picturae venustate decoravit, muros cum absidibus in medio oratorii ab altaribus S. Stephani et S. Martini interposuit, pavimentum ecclesiae lapidibus politis de Petrino monte advectis adornavit. — Dormitorium, refectorium, cellarium et coquinam atriumque claustri per circuitum cum columellis et absidiculis venustissime construxit.

Kostel v Mnichovicích, postavený za téhož opata (in villa Mnichovici nuncupata basilicam in honorem Sti. Michaelis et omnium coelestium virtutum aedificavit).

Kostel v Běstvině, osadě župy Čáslavské. Jmenuje se kostel tento r. 1137 při vypravování příběhu o ženě, sestře tamního faráře: Germanus suus parochianus ecclesiae ibidem — in villa Beztwina — constructae erat (Cosm. Cont.).

Kostel sv. Gotharda ve vesnici Slapech blíž Ostrovského kláštera, vystavěný od pana Mladoty (in villam quae vocatur Zlapi, in qua quidam nobilis et potens, nomine Mladota, basilicam in honore beati Gotthardi episc. et conf. construxerat. (Cosm. Cont. ad a. 1137.)

Klášter Strahovský *s kostelem Panny Marie*, založený r. 1189 zprvu dle řehole benediktinské, za opata Reginharta z Met.

Klášter Želevský, založený r. 1139 podobně jako Strahovský za Reginharta z Met.

Dobu Soběslavskou pokládati třeba za velmi důležitou ve vývoji umění stavitelského v Čechách. Bylť Soběslav I. (1125—1140) sám veliký přítel staveb neto-

liko chrámových, ale i hradových (stavěl hrad Tachov v Mežsku, stavěl hrad Zhořelec v Milčanech, obnovil hrad Přimdu, tolikéž i hrad Kladsko, ohradil hrad Prahu na vzor měst římských, vystavěl hrad Hostin-Hradec).

Tím zavíráme vyčtení staveb kostelních, o kterých paměti výslovné se nás dochovaly. Již pak ve 12. století šla o Čechách pověst mezi národy: Boema habet regem et viros bellicosos; *plena est ecclesiis et religione divina*. (Helmold.)

ROZPRAVY HISTORICKÉ.

Říše moravská.

Dějiny říše moravké, o kterýchž míníme jednati, vyplňují století deváté, asi od r. 810 do 910. Říše tato vyvíjela se postupně a nenáhle z počátkův nevelikých — dnešní Moravy — u znamenité i velikolepé těleso státní. Majíce prameny, franské i staroslovanské, za průvodce bezpečné, můžeme skoro krok za krokem sledovati vzrůst i vzkvětání říše té, jenž spravována byvši třemi slavnými panovníky po sobě, Mojmírem, Rostislavem i Svatoplukem, skvěje se co jeden z těch útvorů státních, kteřížto se během věků utvořovali v území dnešní říše rakouské.

I. O poloze a území.

Základem říše moravské byla *dnešní Morava*, ovšemž v podobě, kterou jsme již na jiném místě (v Památkách III. 1858 str. 18) podrobně vypsali. Morava záležela druhdy 1. z hořejšího a z prostředního podkrají řeky Moravy a 2. z jedné, a to levé části hořejšího poříčí Odry. Hory tak zvané Jesenické prostupovaly ji na příč a dělily ji na dvé nerovných částí: Severní, za horami Jesenickými, ježto obsahovala župu Holasovickou neb Holešickou a Hradeckou (v podkrají Odry), a jižnou, kterážto zahrnovala 17 žup ostatních (v podkrají Moravy). Hranice moravská na polední straně bylo pohoří Mauer-

berské (dnešní Mailberské, silva Muore, Movrimberg). Na jihovýchodě šla čára pomezní proti Uhrám tak jako podnes. Na východě táhlo se pomezí nepochybně podlé Ostravice, tak že dnešní Těšínsko vně této linie leželo. Na severu šla meze zemská od Odry podél Pštiny k Osoblaze a přilehla pak ku pohoří Jesenickému. Od Čech byla oddělena pomezím posavadním. V tomto ohraničení byla dnešní Morava základem staré říše moravské v 9. století. Že tomu tak, vyloženo buď v následujícím líčení.

Krajina mezi Dunajem a Mailberským pohořím rozložená, kteráž činí za nynější doby severní částku Dolejších Rakous, *nenáležela* k Moravě. Ještě roku 791 byla končina tato v moci Avarů, až jich pak vojsko Karlovo vypudilo za řeku Rábu; napotom zmocnili se Frankové ihned krajiny na obojím břehu Dunaje a učinili z ní krajiště neboli marku proti Avarům. Již r. 791 bral se jeden proud vojska franského od české strany a od řeky Chúbi (Kamp), při kteréžto měli Avarové jeden hrynk k obraně postavený, po severním břehu Dunaje proudem dolů proti dnešním Uhrám. — Po válce, kterou Frankové roku 855 zdvihli proti Rostislavovi, učinil Rostislav vpád do země franské, a sice až do kraje *za Dunajem* ležícího (Rastiz cum suis insecutus plurima trans Danubium finitimorum loca praedando vastavit A. F.). Roku pak 864 píše se, že Frankové táhnouce na Rostislava, *překročili Dunaj*, načež přitrhli až ke slovútnému hradu moravskému Děvínu, a r. 872, že když titéž Frankové mečem i ohněm hubili Moravu, Svatopluk zatím potichmu vypravil vojsko četné, kteréž přirazilo až k Dunaji, lodě franské zde pohromadě za vojskem postavené přepadlo a Bavory k ochraně loďstva zanechané skoro do posledního pobilo. Nad to praví se, že

r. 884 Svatopluk na severním pobřeží Dunaje (de septemtrionali parte Histri fluminis) zajmul Vernhera, syna Engelschalkova, kterýžto Engelschalk byl markhrabím proti Moravě (terminum regni Bojoariorum in Oriente contra Maravanos tenuit).

Ovšemť že končina tato při četných válkách bývala rejdištěm vojsk jedné i druhé strany.

Říše moravská získala v postupu let následujících *zemí*:

1. *Knížectví Nitranského* t. j. dnešní kraje uherskoslovenské mezi Moravou, Tatrami a Dunajem až za Hron a Ipolu, s hlavním i čelným hradem Nitrou na řece Nitře neb Nitravě. Knížectví toto přidruženo jest k Moravě za Mojmíra I. S jistotou se ví, že se okolo r. 830 nacházelo Nitransko v moci Přibiny, toho času ještě pohana, a že kníže ten vypuzen jest z Nitry od Mojmíra panovníka moravského, již křesťana (Priuina exulatus a Mojmaro duce Marauorum). Po některém čase, jistě ještě před r. 836, byl Přibina, mezitím v Treismě pokřtěný, pomocí Franků opět v Nitře usazen; avšak již před r. 838 prchnul i se synem Kocelem k Bulharům, tehdá již sousedům knížectví Nitranského, aniž se kdy více navrátil do Nitry. Nitransko znova přidruženo k říši moravské, ač nepřestávalo míti postavení při tom dosti samostatné; víměť zajisté, že r. 869 měl je pod vrchním panstvím Rostislava Svatopluk v držení (regnum Zuentibaldi) a že se rok na to Svatopluk odtrhnul i s krajinou Nitranskou od říše moravské a poddal se i s ní Frankům proti Rostislavovi (una cum regno quod tenebat). Za panování Svatopluka nepřestalo být Nitransko částí říše moravské. Všakť se praví v letopisích, že r. 883—884 učinili Bulhaři, na Potisí meškající, z návodu Franků záhubný vpád do říše Svatoplukovy a že

r. 892 přimlouvali Frankové krali bulharskému Vladimírovi, aby ze svých solných dolů (v Marmaruši a v Sedmihradech) nedodával soli Moravanům, se kterými Frankové právě ve spolku s Uhry poprvé se zjevivšími válku měli a Moravu plenili.

2. Na severovýchodu rozšířilo se panství moravské, a to za Svatopluka, po Slovanech *na Visle* sedících, o čemž vědomosti nabýváme ze životopisu sv. Methodia. Vypravuje se totiž o prorockých řečech svatého muže toho, kterak knížete velmi mocného, na Visle panujícího, ještě pohana, jenž se rouhal křesťanům a nátisky jim činil, napomenul skrze posly, aby se dal na křesťanství, sice že přemožen bude. Jakož se i stalo. Legenda knížete toho nazývá velmi výrazně knížetem ve Vislanech (poganesk knjaz silen velmi, sedja v *Vislěch*), s čímž se výborně shoduje zpráva zeměpisce Bavorského z konce 9. století, kterýž také zná i vypočítává *Vislany* v následujícím pořádků: Vuislane, Sleenzane (Slezané), Lunzici (Lužičané), Dadosesani (Dědošané), Milzane (Milčané). Také král Alfred v Popisu národů zná na východ od Moravanů zemi řečenou *Wisleland*.

3. Že pak dále i Slované *na Odře* sídlící poslouchali panovníkův moravských, náležejíce poddanstvem k říši jejich, o tom jasně svědčí následující událost: Letopiscové franští vypravují k r. 872, že toho roku vypraveno jest trojí vojsko franské proti Slovanům, a sice: Jedno, a to pod velením arcibiskupa Luitberta Mohučského, proti Čechům, druhé, a to z Frank pod vůdcovstvím biskupa Arna Würcburského a opata Sigharda Fuldenského, proti Moravě se strany *jižné*, od Dunaje; třetí konečně, složené z *Durinkův* a *Sasův*, taktéž proti Moravě, ale patrně se strany *severní*, přes Srby t. j. přes dnešní

Sasko a Lužici za Labe. Kterážto výprava zle dopadla, tak že se s velikou ztrátou nazpět vrátili. — Známo také z Dietmara Meziborského, že ještě na počátku 11. století Slované polabští na paměti měli Svatopluka co někdejšího panovníka svého. — Neposledním důkazem jest konečně, co praví o hranicích a sousedech Moravy král Alfred v Popisu národů z konce 9. století: „Jihovýchodně od Suselců, poněkud opodál, sídlejí *Moravané* (Maroaro) a tito Moravané mají *západně* od sebe *Durinky* a *Čechy* i jeden díl *Bavorův* (t. j. v dnešních Rakousích) za sousedy své.“

4. Není pochyby, že také *Slované čeští* za jistý čas spojeni byli s Moravany. Svatopluk zajisté, jakmile se vrátil z vazby franské r. 871, pojal dceru knížete českého za manželku; zatím se po Čechách rozšířilo z Moravy křesťanstvo; tím pak položen trvanlivý základ k jednotě mezi Moravou a Čechy, tak sice, že po všecka leta panování Svatoplukova (871—894) spatřujeme Čechy ve stálém spojení s velikým panovníkem tímto a v nepřátelství proti Frankům. Teprvé po smrti Svatoplukově začali se Slované čeští chýliti ke Frankům, z čehož ale pošlo, že nástupci Svatoplukovi mocně jich nutili k posavadní jednotě. Čechové již r. 897, třetí rok po smrti Svatoplukově, stěžovali sobě do Moravanů, že jich tito přetěžce tlačí (a quibus Marahabitis tum saepe durissime comprimebantur). Což se dílem vysvětluje tím, že na Moravě samotné vznikly těžké různice a boje domácí.

5. Ze svědectví letopisců vychází konečně na jevo, že i země mezi Dunajem, Rabou a Dravou, tedy starobylá *Pannonie dolejší*, mocí válečnou připojena jest k říši moravské, kdežto jak vědomo, končina tato od r. 796 přičíslena byla k říši franské a k arcibiskupství Salc-

burskému. Roku 884 učinil totiž Svatopluk mócný útok na krajinu pannonskou, kterouž tehdá držel Arnulf syn Karolmanův, a po 12 dní plenil končinu tuto. Bitva na Rábě řece svedená skončila se vítězstvím Svatoplukovým. Napraven sice rok na to 885 mír mezi válčícími stranami, ale již roku 892 zdvihli Frankové novou válku proti Svatoplukovi, při čemž to sjevno, že Pannonsko až k řece Drávě bylo v moci Moravanův; neboť vyslanci, kteréž Arnulf vypravil k Bulharům, aby jich získal proti Moravanům, nemohli již cestu do Bulhar konati přes Pannonii, alebrž museli učiniti zacházku přes dnešní Charvatsko a Slavonsko (Missi autem propter insidias Zuentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere, de regno Braslavonis per fluvium Odagra usque ad Kulpam, dein per fluenta Save fluminis navigio in Bulgaria perducti). Roku 986 odevzdali sice Frankové Pannonsko s hradem Blatnem (Moosburkem) knížeti Braslavovi, kterýž měl krajinu mezi Dravou a Savou; ale panství jejich nad Pannonskem patrně již bylo na váhách, ano se dí, že Braslav Pannonii měl proti útokům *obhajovati* (imperator Pannoniam cum Urbe Paludarum *tuendam* Braslavoni duci suo in id tempus commendavit). Roku 901 výslovně se končina Pannonská jmenuje částkou říše moravské (Ungari vero australem partem regni illorum i. e. Maravorum, Caruntanum, devastando invaserunt. Pannonsko jmenováno někdy také názvem společným s Karantanskem). S tím se konečně do slova shoduje, co píše císař Konstantin Porfyrogenita (945—959): „Uhrové hledajíce sídel nových vrazili do Velké Moravy, obyvatelstvo její vypudili a sami se v ní usadili, i drží ji po dnešní den.“ Konstantin mínil patrně staré Pannonsko t. j. kraj mezi Dunajem, Dravou a Rabou,

neboť hned na to oznamuje, že Velká Morava začínala se, hledíc z Cařihradu, za *Srémem*. „Velká Morava, nyní od pohanův obydlená, t. j Uhrův, kteří ji zpustošili; knížetem země té že druhdy byl Svatopluk.“

O velikosti říše moravské za Svatopluka nejjadrněji svědčí zpráva letopisců franských, že měl roku 884, když učinil onen záhubný vpád do Pannonska, takové množství vojska s sebou, že na jednom místě viděli válečný lid jeho táhnouti bez přetržení od východu až do západu slunce (tanta enim multitudine in isto itinere pollebat, ut in uno loco ab ortu usque ad vesperum lucis exercitus ejus praeterire cernitur).

2. Jméno.

Země Morava, základ starožitné říše moravské, obdržela jméno své od *řeky* Moravy, v jejímžto poříčí hlavně jest rozložena; protož se dobře říká v obecné mluvě „*na* Moravě“, nikoli „*v* Moravě“. Že pak Morava původně jest název řeky, o tom žádné pochybnosti není aniž býti může. 1. Již sama koncovka Mor-*ava* na to ukazuje, viz Vlt-ava, Ot-ava, Or-ava, Orl-ava, Osk-ava, Olš-ava, Svit-ava, Op-ava a j. 2. Svědčí o tom i forma zmenšující: Mor-avica, viz Vlt-avica, Or-avica. 3. Teprv podlé řeky nazývali se obyvatelé, kteří při ní sídleli, Moravané, tak jako podlé Bobravy (v dnešním Slezsku) Boborané, podlé Ukry Ukrané, podlé Sprevy Sprevané. Dobře tedy dí Nestor, že Slované „jako prišedše sědoša na rěcě imjanem Marava (Morava) i prozvaša sja Morava (Moravljane).“ 4. Samo jméno Morava opakuje se co název řeky i v jiných zemích slovanských, jako v dnešním Srbsku, kde se rozeznává dvojí Morava, srbská i bulharská, v Čechách v okresu Domažlickém, a jinde. 5. Což

se vysvětluje tím, že slovo Mor-ava souvisíc s názvem „moře", „moře", „mare", „meer", jest appellativum pojmu „voda", „řeka". Proto také není pochyby, že štyrská Mur a Mürz mají se k sobě jako Morava a Moravica.

V pramenech slovanských (t. j. v legendách staroslovanských i staročeských, u kronistů) čte se vždy velmi rázně „Morava", „moravský", jako v životopisu sv. Konstantina-Cyrilla: Rastislav moravskyj knęz, s knęzi svoimi Moravljany, došedšu jemu Moravy a t. d. U Nestora: Marava i Morava.

V letopisích franských poprvé se připomínají Moravané roku 821, i nazváni jsou zde *Marvani* (gen. Mar*va*norum). Roku 873 u Anon. Salebur. sluje Mojmír velmi výrazně „dux Mara*u*orum" a Moravané „Mara*vi*". V obojím tomto pramenu jmenují se Moravané tak, že se v názvu velmi jasně slyší *slovanská* forma Mor*ava*, Mora*vané* (Mar*va*ni, Mara*vi*); později obvykli letopisci franští nazývati Moravanův Sclavi *Marahenses*, a řeku *Maraha*, z čeho se vysvětluje dnešní německé Marh, March: řeka, a Mähren: země, až zase na závěrku 9. století v pramenech bavorských setkáváme se s náležitým vyslovením „Moravi" (ad mercatum Moravorum).

V řeckém jazyku nazvána jest Morava u Konstantina Porfyrogenity „Morabia" (*Μοραβία*).

Historické i památné jest pojmenování říše moravské 9. století, jenž pošlo jako se zdá, od Byzantinců, kterým na severovýchodní straně byla dvojí Morava, totiž Morava bulharská na řece Moravě v dnešním Srbsku, a za tou naše Morava, země Svatoplukova. Moravu bulharskou zná také zeměpisec bavorský z 9. století. (Est populus, quem vocant Merehanos za Bulhary tehdá na

Tise osedlými). Pro rozdíl této Moravy slula naše Morava „*Vyšnija Morava*“ (superior Moravia), anebo dle Porfyrogenity mnohem vzácněji a vážněji „*Veliká Morava*“ (*μεγάλη Μοραβία*, magna Moravia), t. j. země Svatoplukova (*χώρα τοῦ Σφενδοπλόκου*, Sphendoploci regio; Veliká Morava, kterou druhdy vládnul Svatopluk, Magna Moravia, cujus princeps olim fuit Sphendoplocus). A věru, říše, kterou vládnul Svatopluk, zasluhovala sama o sobě, bez ohledu na druhou Moravu, názvu tak znamenitého!

3. Pohled místopisný.

Odvážlivé zdáti se bude mnohým, že se chceme pokusiti o místopisné vylíčení Moravy z 9tého století. Dalecí jsme toho, abychom neznali obtíže práce takové, má-li býti platná; avšak mylná byla by domněnka, že ničehož o tom na jisto postaviti nelze. Výslovně ostatně připomínáme, že jen takových pramenův chceme užiti, o jichžto původnosti a historické platnosti nejmenší pochybnosti není.

V 9. století nebylo na Moravě osad jiného způsobu kromě *hradů* a *dědin*. *Hradové* slovou v Ann. Fuld. civitates 864, moenia 869, civitates et castella 870, civitates 871, urbes 871, civitas 899; urbes u Reginona r. 890; civitates u zeměpisce bavorského z konce 9. století. Životopisec sv. Methodia mluví o „hradech“ na Moravě (a strižnici množiti sja v vsěch *graděch*). O osadách vůbec, jimiž vesnice rozuměti dlužno, mluví se v Annalech Fuld. rok 898, ano Bavoři času zimního na krajinu Moravanův válečně udeřili „manu valida *loca* illorum desertantes praedamque colligentes“,

kdežto ničeho jako jindy v podobných případech o hradech se nepřipomíná.

Hrady moravské ničím nelišily se od hradů jiných Slovanů; hradby jich zdělány byly jako vůbec ze *dřeva*, což patrno z častých zpomínek o jich ohněm zničení. Takž píše Letopisec Fuldenský r. 869, že Frankové „všecky hrady moravské ohněm spálili“ (omnia moenia regionis illius cremavit incendio); roku pak 899, že Bavořici vybavivše mladého Svatopluka ze hradu, ve kterémž byl držán, hrad tento zapálili (civitatem igni succenderunt).

Na hradech záleželo zemské *zřízení* staré Moravy; hradové byli přední místa v zemi; hradové byli útočiště v čas války, hlavní sídla předních osob v čas míru; slovem, hradové byli středištěm žup; i měla stará Morava zřízení založené na ústavě hradské neboli župní. Obsazením hradů obsazena byla všecka země; svědectví o tom máme v Let. Fuld. rok 870; Karolman po odvedení Rostislava a v nebytí Svatopluka vkročil v krajinu tuto a že nebylo odporu, všech hradů se zmocnil a učiniv pořízení i zanechav velitele své v zemi, vrátil se obohacen pokladem královským (regnum nullo resistente ingressus cunctas civitates et castella in deditionem accepit et ordinato regno atque per suos disposito, ditatusque gaza regia revertitur). Avšak tou měrou, jakž se Frankové Moravy zmocnili, ztratiti ji měli po roce zase, a sice tím, že měli ze všech hradů vyhnáni býti od povstalých Moravanů pod vedením kněze Slavomíra (qui duces Carlmanni ex obsessis civitatibus expellere nititur). Neméně jisté jest, že se lid v čas války utíkal do hradův, rovněž jako se to dálo vezdy u Slovanův hrady župní majících. Vysvítá to jasně ze zpráv Ann. Fuld., které vypravují,

že Frankové na př. r. 869 nacházeli při svém vpádu do Moravy kořisti, totiž věci od obyvatelů v lesích poschované anebo po polích zakopané, což patrně svědčí, že lid vesnický z vesnic byl odešel. Že pak hrad byl hlavním útočištěm, vysvítá ze slov, Reginona, jenž dí o vpádu Arnulfově do Moravy r. 890, „kterak vše, což vně hradův našel, dokonce zničil, ano i stromoví ovocné z kořene vyvrátil“ (cuncta, quae *extra urbes* reperit, solotenus demolitus est).

Další svědectví o významu hradů moravských vážíme z Životopisu sv. Methodia, kdež se vypravuje, kterak Methodius vyprošen byv za arcibiskupa moravského, přišel do země i kterak kníže Svatopluk se všemi Moravany přijav ho, i poručil jemu všecky církve i střížníky po všech hradech a kterak od tohože dne velmi začalo růsti Boží učení a střížníci množiti se ve všech hradech (I priim i Svętopolk knęź s všemi Moravljany i poruči jemu vše cerkvi i strižniky v všech graděch; ot togo-že dne velmi načat rosti Božie učenie i strižnici množiti sę v všech graděch).

Kromě těchto hradů, kterých týmž právem pokládáme za hrady župní, jako se hrady české v legendě sv. Václava zpomínané za takové a ne za jiné pokládati musejí (biachu-že svjaščenie cerkvam v vsěch graděch; Vjačeslav-že jazdjaše po gradom etc.): známe na Moravě ve století devátém také *hrady pouze obranné*, postavené co schvální hradiska proti nepřátelům venkovním. Takovým hradem byl slovútný *Děvín* od Rostislava proti Frankům postavený, jemuž se tito ani dosti nemohli nadiviti. Poprvé přirazili Frankové před hrad tento roku 855, i vidouce, že by nemožno bylo ho dobyti, odešli, Moravy částku poplenivše, beze slávy válečné.

(Hludovicus in Sclavos Marahenses contra Rastizen ducem eorum sibi rebellantem parum prospere ducto exercitu, sine victoria rediit, malens adversarium *firmissimo* ut fertur *vallo munitum* ad tempus dimittere, quam militum suorum *periculose pugnando* damna sustinere. A. F.). Není pochyby, žeť to týž hrad, jejžto Letopisec r. 864 nazývá „hradem, kterýž v jazyku onoho národu sluje Děvín t. j. děva“ (civitate quae lingua gentis illius Dovina id est puella dicitur), a r. 869 „hradiskem nevymluvitelným a ode všech posavadních, i nejstarších hradovisk rozdílným“ (illam ineffabilem Rastizi munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem), jakož ani o to rozepře nebude, žeť „onen starý hrad Rostislavův“ (urbs antiqua Rastizi) r. 871 jmenovaný není než Děvín.

Různé bylo posud mínění, kdeby se poloha Děvína tohoto hledati měla; jedni mají za to, že ležel v sousedství Velehradu, jakž o tom domnělé svědectví dává Hildegard Hradištský; jiní jsou přesvědčeni, žeť to Děvín posavadní nad stokem Dunaje a Moravy. Co se mínění onoho týče, pokládáme je za bezpodstatné, jelikož pramen, z něhož se váží, dle náhledu našeho (ve Světozoru 1858 str. 53 vysloveného) víry nezasluhuje. Že ale ani dnešní Děvín není městištěm Děvína Rostislavova, vysvítá z porovnání pramenů souvěkých; čemuž i to svědčí, že by Děvín v poloze Děvína dnešního dokonce nebyl sloužil k obraně Moravy proti nepříteli přicházejícímu. Víme zajisté z pramenův současných, že Frankové táhnouce do Moravy, Dunaj překračovali a lodě své na Dunaji nechavše, dále do země se brávali; pak že Svatopluk, když se s vojskem německým rok 870 vracel do Moravy, všel na hrad ke svým Moravanům, kdežto vojsko německé stany své u hradu rozložilo, při čemž o

dvojí řece, Dunaji a Moravě, ani řeči ani také pomyšlení není. Nám se zdá, že hrad Děvín hledati se má v těch místech na dnešním pomezí moravskorakouském, *kde se stéká se Svratkou Dyje*, a kde jest vojskům z rakouské strany táhnoucím strategický přístup jak do údolí Svratky k Brnu tak i do údolí Moravy k Velehradu. Všakť víme, že i v době pozdější řeka Dyje byla obrannou linií Moravy na jihu, na níž stály Bétov, Vranov, Znojem, Hrádek, Strachotín, Podivín i Břecslav.

O *Velehradu* jakožto předním hradu země nemáme sice zpráv souvěkých, než podáním dochováno jest, což písmem neutvrzeno souvěkým, aniž máme příčiny pochybovati o důvodnosti podání toho. Ovšemť nestál Velehrad starý na tom místě, kdež nyní osada toho jména leží, než dle přesvědčení našeho v těch místech při řece Moravě, kdež nyní město Hradiště. Město Hradiště postaveno sice r. 1258 nejvíce co hradba proti Uhrům, ale jméno svědčí, že nová stavba založena na hradišti starém. Název „hradiště" zůstal po zahynutí někdejšího hradu a jméno Velehrad přeneseno na osadu podál vnově vystavenou. Ještě r. 1202 připomíná se hradba starého hradu (vallum antiquae civitatis t. j. Velehradu) u dědiny Kostelce. Vůbec neposlední pozornosti zasluhuje přezajímavý místopis okolí Hradištsko-Velehradského, králóv stol, les Greczen, kaple sv. Jana, osada Kostelec a j., o čemž jsme jednali na jiném místě, v Památkách III. 102, 103. (Název Veligrad v latině zněl by Magnopolis, v němčině Mikilinburg, i jest sourodý s názvem Vyšegrad.)

Jiný hrad, a to zejména připomínaný jest *Nitra*, hlavní hrad knížectví nitránského, s chrámem již asi rok 837 svěceným, prvotní sídlo Přibiny, též i Svatopluka, co knížete údělného, konečně sídlo biskupské v panství

moravském, jež za arcibiskupa Methodia držel známý Wiching. — Neméně památný jest také vrch *Sobor* u Nitry, a to pověstí, která praví, že Svatopluk zde mezi poustevníky zemřel.

4. Rod panující.

Rod, z něhož pocházeli jednotliví panovníci moravští v 9. století, podle prvního dějepisně známého panovníka a předka Mojmíra Mojmírovci slovou. Následoval jeden po druhém v řadě nepřetržité, i bylo panovnické právo rodu toho tak pevné i nevyvratné, že se ani panovníci franští neosmělili přáti panství toho jinému kromě Mojmírovců, a že jednak národ sám, když r. 870 náhlým vzetím Rostislava země osiřela a o Svatoplukovi, jenž Rostislava vydal a sám v Němcích zůstal, nic jistého se nevědělo, mocně přinutil Slavomíra, Svatoplukova příbuzného, ač kněze, k tomu, aby se ujal vlády a národ spravoval.

V rodu Mojmírovců byl, jak se zdá, ten řád zachovávány, že již za živobytí panujícího knížete ustanoven býval následník a že tento míval knížectví nitránské za knížectví údělné. O Svatoplukovi aspoň bezpečně víme, že tak bylo.

Posloupnost panovníků moravských jest následující:

Mojmír, poprvé připomínán asi k r. 830, za jehožto času v Nitře byl Přibina ještě knížetem, jak se vidí, samostatným.

Rostislav, usazen přispěním Franků r. 846, svržen zradou Svatopluka 870. Údělným knížetem v Nitře uvozuje se *Svatopluk* hned r. 869 a 870, i byl jím hned r. 867, když Cyrill a Method z Moravy odcházeli do

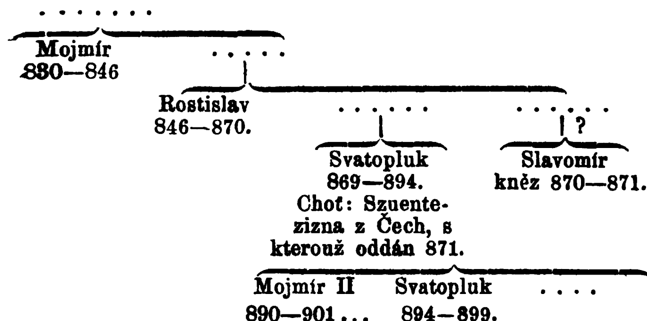
Říma; neboť v listině pap. Hadriana r. 869 vydané slove — patrně dle zpráv Cyrilla i Methoda — knížetem spolu s Rostislavem i Kocelem.

Následovala doba osazení franského, bez panovníka domácího, leč brzo povolali Moravané kněze *Slavomíra*, příbuzného Svatoplukova, za knížete 871.

Svatopluk vládl 871—894,

Mojmír II. 894—do zahynutí říše.

Co se týče příbuzenstva, rodokmen tuto položený představí způsob jeho (Letopočty značí první i poslední zprávy):

Mojmír I. sluje v Anon. Salcb. asi k r. 830 Moimar dux Marauorum (Quidam Priuuina exulatus a Moimaro duce Marauorum). — *Rostislav* byl Mojmírův synovec: nepos Moimari (Ann. Fuld. 846). — *Svatopluk* zase byl synovec Rostislavův: Regnum Zuentibaldi, nepotis Rastizi (Ann. Fuld. r. 869); Zuentibaldus, nepos Rastizi (tamže r. 870). — *Slavomír* byl nepochybně Svatoplukův bratranec, věnovaný stavu kněžskému, je

děky a toliko v nejvyšší potřebě panství moravského se ujal. — O choti Svatoplukově připomenuto v tak zvaném Verbrüderungsbuchu Salcburském, kdež jméno její neúplně podáno: Uu... uizna. Bylať dcera knížete českého patrně již křesťanka, i vdána jest za Svatopluka r. 871. (Jméno její dle nového nálezu v evangeliaři Cividalském znělo : Szuentezizna.)

Synové Svatoplukovi byli Mojmír a Svatopluk, onen starší, tento mladší. O starším praví se hned r. 890, že dán byl do Němec za rukojmí, panství pak se ujal teprv po smrti Svatoplukově rok 894. Oba bratří slovou u Ann. Fr. dva bratří národu moravského (duo fratres *gentis* Marahensium). Mladšího Svatopluka nazývají r. 899 ještě pacholíkem, synem někdejšího knížete Svatopluka (puer, filius antiqui ducis Zwentobolchi). Dle Konstantina Porfyrogenity měl Svatopluk ještě i třetího syna.

5. Řád zemský.

Sporé jsou sice zprávy, odkud by možné bylo platně souditi o řádu zemském v staré Moravě; kolik víme, jen právě postačuje, abychom jej poznali v nárysech hlavních.

Stará Morava měla zřízení nejiné než sousední Čechy a sousední Nitránsko: Spočívaloť na ústavě *župní* neboli hradské; důkaz podali jsme hned svrchu v líčení místopisném.

Přední osoby v zemi byla stará rodová šlechta domácí; po slovansku sluli *kněží*, latině *comites*, *principes*, *primates*; panstvo toto bylo přirozenou raddou knížete zemského, jenž rovněž slul po slovansku *kněz*, latině však *dux;* toliko v listinách papežských zván býval *co-*

mes (gloriosus comes 880). — Povolání učitelů církevních z Cařihradu učiněno (dle Život Sv. Cyrilla) takto: „Rastislav moravskyi *knęz* svět stvori (t. j. radu vzal) *s knęzi svoimi* Moravljany (t. j. s knížaty svými Moravany) i posla k carju Michailu.“ — O přijmutí Sv. Methodia praví Živ. téhož svatého: „I priim i Svjatopolk knęz s všemi Moravljany i poruči jemu vsě cerkvi i strižniky v vsěch graděch.“ — Při schůzce u řeky Tulliny 884 s císařem byl Svatopluk přítomen se svými pány (veniens Zuentibaldus dux cum principibus suis. Ann.). R. 901 uzavřen mír mezi Němci a Moravany, což se dálo v ten způsob, že kníže i přední pánové zemští vyslancům německým na vzájem učinili přísahu (ipsum ducem et omnes primates ejus eandem pacem se servaturos juramento constrinxerunt. Ann. F.). — Na cestě do Říma provázel arcibiskupa Methodia pán moravský, Zemižizn (una cum Semisisno fideli tuo 880).

Řád panovnický byl čistě monarchický; právo panovnické dědičné bylo v knížecím rodu Mojmírovu, a sice tak, že býval hned za panování knížete ustanoven již nástupce, kníže budoucí. — Znamenitý případ, jenž jasně osvětluje povahu moci panovnické v staré Moravě, přihodil se po odvedení Rostislava do Němec a v nebytí Svatopluka v zemi r. 871. Země byla osiřela a nacházela se všecka v moci velitelů franských. Moravané, slyševše o oslepení Rostislava a majíce za to, že Svatopluk u Karolmana ve vazbu vzatý též zahynul, vyhlásili kněze Slavomíra, jenž byl příbuzný Svatoplukovi, na místě jeho za knížete svého, ano přinutili kněze toho hrozbami a mocí k tomu, aby se v panování uvázal; což také učinil, avšak ihned zase odstoupil, jakmile se Svatopluk vrátil (Ann. Fuld. k r. 871).

I byla Morava pevná jednota národní i politická, spořádaná obec státní, pevná u vnitř, mocná vně. Poměr její k říši franské měnil se během času, a sice tak, že země stávavší zprvu v jisté, nedosti povědomé podřízenosti k říši, ustavičně k tomu směřovala, aby se svazku toho zprostila, kdežto Frankové stále k tomu vedli, aby sobě Moravu vždy více podmaňovali aneb, toho nemohouce, jinak ji vyvrátili. Rostislav, synovec Mojmírův, usazen byl za knížete pod ochranou franskou, což se dálo pomocí valného vojska franského r. 846. O předchůdci jeho Mojmírovi nic se neví, kterak byl za knížete vzat, jakož vůbec nic není vědomo, kterak a kdy onen poměr Moravy k říši franské počátek vzal; vědomo toliko, že r. 821 byli poslové Moravanů s posly jiných Slovanův (Bodriců, Srbů, Veletů, Čechů a Braničevců) ve Frankfurtě, kamž přinesli dary své (in quo conventu omnium orientalium Sclavorum i. e. Abodritarum, Soraborum, Vilczorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedencentorum et in Pannonia residentium Avarorum legati cum muneribus ... Ann. F.). Ze zpráv r. 874 vysvítá ostatně, že se i Svatopluk, ač nepřemožený, bez přinucení uvoloval dávati Frankům výročný poplatek, *pakli mu Frankové pokoje a míru popřejí* (si ei tantummodo quiete et pacifice a rege vivere concederetur. A. F.), což poměr Franků k Moravě případně osvětluje.

6. Národnost.

Slované za těch časů, co trvala říše moravská, tedy v 9. století, byli ještě rozděleni na mnoho menších větví, která každá měla své vlastní jméno a jenž všecky, jelikož jazyka vespolek sobě vůbec podobného užívaly, jiným

národům společným názvem nejprvé Vindi, později Slované sluli, jako Slovanům zase na př. kmeny národu germanského Němci sluli a podnes i slovou. I tak známe na př. v zemi české za tehdejších časů Charvaty, Dúdleby, Netolice, Čechy vlastně tak řečené, Lučany, Pšovany, Lémuzy a j., po Odře známe Slezany, Boborany, Dědošany a j., v starém Karantansku Stodorany, Charvaty, Dúdleby a takž pořád. Název Slovanův nebyl zprvu než právě název jednoho, a to velmi rozptýleného a valného plemena, jejž národové sousední, jmenovitě Byzantinci přijali k naznačení všech ostatních větví, tak jako i jméno Němci (Nemetes) zprvu jen jednomu odvětví Germanův slušelo. Chtěli-li sousední Němci blížeji naznačiti větev kterou, přidávali název druhý, jako Sclavi Marahenses (Slované Moravští), Sclavi Quarantani (Slované Korutanští), Sclavi, quos Behemos vocitant, (Slované čeští) atd. Původní forma jména Slované byla tuším Slověné, ač i jiné formy se naskýtají, jako Sclavini, Sclavinia, Sclavani; známoť ostatně, že proměny tyto vesměs věci samé dokonce se nedotýkají. Řekni: Slovensky, slovinsky, slovansky, slavonsky, vždy bude řečeno o jedné a téže věci. Jestliže tedy písmo od Cyrilla nalezené v legendách slovanských sluje slovenské, slověnské, nazývá je Anonym. Salcb. rovněž dobře „literas sclavinas“, Excerptum „Sclavicas literas“ a listiny papežské „literas sclaviniscas“. Že pak původně nazváno „slovanské“, toho příčina v tom záleží, že nářečí Solunské (thessalonické), kteréž sv. Cyrill hned z domova znal a v němž evangelia přeložil, Slovanům neb Slověnům *vlastně* tak řečeným příslušelo. *)

*) Tito Slověné stali se ve středověku sousedé Řeků; proto také u *Řeků* vzniknulo pojmenování „Slovanův“ Sclabi,

Řeč, kterouž rozličné větve Slovanův tehdá mluvili, různila se sice podlé větví, ale různost tato byla zajisté tak nepatrná, že jedna větev, třebas sebe více rozdílná dle původu svého, bez obtíže srozumívala se s druhou. Podřečí, jenž panovala na př. v rozličných větvích Slovanů v Čechách, splynula v jednu řeč společnou působením písma, ještě více ale velikým hnutím a smíšením lidu za válek táborských, a přes to podnes možná pozorovati po Čechách různosti dialektické dosti značné a jen proto nepovšímané, poněvadž spisovný jazyk po Čechách nejobecněji jest rozšířen. Na Moravě trvá podnes různost v podřečích mnohem větší nežli v Čechách, na Slovensku pak zjevují se rozdíly dialektické v míře ještě hojnější než na Moravě. Tato různost podřečí, kteréž každé má své vlastní, velmi charakteristické znaky, nejjistějším jest svědectvím, žeť to národ samorostlý, nikoliv smíšený, kterýž vlastnosti takové od věků zachoval a zachovává.

Jakou povahu měla podřečí tato za času říše moravské, čím se vyznamenávalo každé o sobě a čím se různilo jedno od druhého, málo ještě sice posud vědomo, avšak nescházejí nám památky, abychom aspoň některé vlastnosti jejich dostatečně poznali. Hlásky nosové na př. nacházíme v nejstarších jménech místních po Čechách i na Moravě: Řeka Chúb (ka*m*p), řeka Lúžnica (Lu*n*zenize, Lu*n*sitze, Lai*n*sitz), řeka Úhlava (*an*gel); osada R*am*bo-usy, kdežto druhá Robo-usy; hrad Olomúc (Ollmü*n*z, Olomu*ni*ec). Netřeba tedy z toho, že se ve jmenu

---

(Sclabeni; Sclavi u Franků), kteréž se brzo i Vlachům i Němcům sdělilo jakožto obecný název Slovanů, vypudíc obvyklé u nich ze starší doby slovo „Windi".

Svatopluk nachází nosovka (Sfendopulch v listinách římských, Sfendoplokus u Byzantinců, Zuuentibald u Němců) souditi, že by název ten byl cos divného, kdyby staří Moravané slušeli k těmž Slovanům, kteří také v Čechách a v Nitránsku seděli. — V Čechách nazývají se osady jedna Rastely, druhá Rostyly, osada Podlešín píše se v 13. stol. Padlešín, osada moravská Pořeševice slula druhdy Pařišovice; Morava u Franků slove Marana a v listinách římských i řeckých Moravia; i jest to týž úkaz, jenž ve jmenu Rostislav a Rastislav se zjevuje. — Rostislavův nedobytný hrad slul Děvín, dle „děvy“ prý (Dovina, id est puella); hrad téhož jména nacházel se za dávných věků i u Prahy napreti Vyšehradu, jiný pak Děvín podnes stojí v severních Čechách. — Nemálo jest pozoruhodné, že název *předěl* (prěděl), t. j. rozhraní vod, Wasserscheide, kterýž v Alpách a v sedmihradských Karpatech tak zhusta se zjevuje, v zemích našich, ba ani v Karpatech uherských nikde není známý, ač pojem takového rozhraní u nás byl velmi obecný (usque ad mediam silvam).

V pojednání o „knížectvích Přibinových“ (viz str. 338) ukážeme, že jméno knížete tohoto nitránského i syna jeho Kocela nacházejí se také v místních jménech patronymických v Čechách: Přibina = Přiběnice, Kocel = Kocelovice; dále, že název jednoho z županů Přibinových v Blatensku, Skrben, na Moravě se opakuje jako jméno osoby i osady: Skrben, Skrbeň. Osoby tyto patrně pocházely z Nitránska, jména svá do nové vlasti Blatenské s sebou nesouce. — Název říčky Knežahy v Dúdlebích pomurských opakuje se v Čechách též co jméno řeky Kněžny u Rychnova, a což nejdivnějšího, v samém sousedství osady, která také slove Dúdleby (Doudleby)

v Kralohradecku. — Nitra (jméno řeky) nachází se i v Čechách (Nitře) atd.

Z několika těchto příkladů vyrozuměti se může, že staří Moravané i Slované Nitránští nebyli tak rozdílní od Slovanů v Čechách osedlých, aby bylo potřeba počítati je k jinému kmenu slovanskému, jakž to Dümmler učinil a po něm někteří bez rozvahy slepě opakují, přičítajíce starých Moravanů ku kmenu, k němuž prý patří dnešní Slovinci.

Odkud prý to, že Moravané rozuměli slovančině Sv. Cyrilla a Methodia? Na to lze jednoduše odpověditi, že ani Moravané, když u dvoru byzantinského žádali za učitele duchovní, nevěděli, že jim právě sv. Cyrill ze Soluně rodilý poslán bude, ani že dvůr byzantinský a sv. Cyrill znali, kterým právě nářečím Moravané mluví. Dosti bylo na tom, že vůbec mluvili slovansky, a sv. Cyrill nerozpakoval se utvořiti písmo slovanské a tlumočiti evangelium na základě té řeči, kterou ze Soluně znal a která právě v užším smyslu byla *slovenská*. Té řeči rozuměli staří Moravané, té řeči rozuměl a obliboval ji sobě Kocel z Nitránska rodilý, té řeči rozuměli Čechové, neboť i Čechům dostalo se „evangelium slovenského" přese všechno pochybování Dümmlera a přátel jeho, kteří píšíce a s vysoka usuzujíce o věcech slovanských, slovanského slova neznají!!

Kopytarovo od Dümmlera opakované domnění, že prý staří Moravané byli kmene slovinského, zakládá se na docela liché podmínce. Kopytar vyhlásil církevní slovančinu, kterou psali sv. apoštolové slovanští, za starší formu nářečí slovinského čili korutanského; přijímaje domnění to dle způsobu svého za neodolatelnou pravdu, tvrdil dále, že Moravané, jelikož knihám staroslovanským

rozuměli, musili být Slovinci. Avšak slovinčina není nikterak dcera staroslovančiny. To dokazují učenci, Kopytarovi aspoň rovnorodní: Dobrovský, Šafařík, Schleicher i Hattala. *Šafařík* ve spisu svém „Ueber die Heimath des Glagolitismus“ na str. 48. dí výslovně, že řeč Slovinců pokládá ne za přímého potomka staroslovančiny, nýbrž toliko za blízko jí příbuzné *poboční* nářečí, jenžto již v IX.—X. století zvláštní svůj ráz mělo. *Schleicher* ve své „Formenlehre der kirchenslavischen Sprache“ (str. 29.) vyslovuje se v ten smysl, že staroslovančinu má s Šafaříkem a Dobrovským za řeč starých Bulharův. *Hattala* staroslovančinu nazývá starobulharčinou, a v rozpravě své (Čas. Mus. 1855) o poměru jejím k nynějším nářečím staví nejblíže k ní nynější bulharčinu, pak teprv slovinčinu. Jen *Miklošič* kloní se k mínění Kopytarovu, s tím však rozdílem, že prý bulharčina i slovinčina ze staroslovančiny vzešly, *pomlčev však o tom*, že dle svědectví památek Freisingenských již za věku Cyrillova i Methodiova řeč Slovinců v podstatných věcech od staroslovančiny se dělila, že tedy bratří Solunští jistě neužívali ve svých spisech slovinčiny, nýbrž beze vší pochyby řeči starých Slovanů (bulharsko-pannonských), která jim z domova byla známa.

Jestliže tedy Cyrill a Method nemluvili a nepsali jazykem starých Slovincův korutanských, odpadá i všecken z toho vedený důvod o národnosti Moravanův jim souvěkých.

Rovněž marný, ano směšný jest pokus Dümmlerův, domnělou proměnu v národnosti Moravanův (ze Slovinců na lid český) vysvětlovat hypothesou, že po vyvrácení říše staromoravské staří Moravané byli vyhlazeni a země

lidem českým osazena!! — Arciť, potřeba klín vyrážeti klínem, jedna hypothesa rodí druhou — bez užitku pro dějepis!

7. Křesťanství.

Staří Moravané dávno před tím, než k nim došli bratří Solunští, na víru křesťanskou byli obráceni i mylné jest domnění, že teprv Cyrillem a Methodem křesťanství na Moravu přišlo. Však Rostislav žádost svou u dvoru Cařihradského v ten rozum učinil: „Lidu našemu pohanstva se odřeknuvšímu a zákonem křesťanským se spravujícímu nemáme učitele takového, který by nám v našem jazyku pravou víru křesťanskou přednášel, aby se i jiné země, vidouce to, připodobily k nám." — Kdy se však obrácení Moravanův stalo, nikde není oznámeno, ješto listina Laureacká z roku 826 jest nepravá (již proto, že se v ní uvozuje Nitra co sídlo biskupské, kdežto r. 830 vládnul tam Přibina pohan a teprv po svém pokřestění kostel tam postavil). Dost na tom, že hned první zprávy o Moravanech jednají o nich co o křesťanech. Svatopluk žádaje, aby v diecesí Methodia, arcibiskupa pannonského, pojata byla i Morava, osvědčil se r. 874 k papeži v ta slova, že „otci naši křest přijali od svatého Petra", což znamená tuším tolik, že Moravané křesťanstvo přijali původně působením kněží z Vlach, neboť se i jinde praví, že přišli k Moravanům mnozí učitelé křesťanstva „iz Vlaach, i iz Grek, i iz Nemec" (Živ. sv. Meth.).

Jestliže pak Cyrill a Method nepřinesli křesťanství na Moravu, však nicméně našli zde dosti ještě zvyků pohanských, jež duchovní posavadní trpěli, jako žertvy pohanské a nedržení svazku manželského, proti čemuž zjevně i rázně vystoupil Cyrill.

Biskupem pannonským stal se ostatně Method hned v Římě po smrti bratra Cyrilla, vlastně k tomu povolaného, roku 869, i uvázal se také hned v biskupství své nejprvé v panství Kocelovu, kteréž posud k Salcburku slušelo; arcibiskupem, a to arcibiskupem moravským, jmenuje se Method po svém propuštění z německého vězení r. 874. I sahala diecese pannonsko-moravská od Moravy až do Slavonska i starého Korutanska.

Knížectví Přibinova.

1.

Chtějíce pojednati o knížectvích, kterážto se v devátém století zjevují pod panstvím knížete Přibiny, o *nitránském* totiž a o *blatenském* neboli *pannonském*, nechybíme, postavíme-li napřed přehled zpráv, kteréž máme vůbec o krajinách těchto prvé, nežli se jméno Přibinovo vyskytuje v zápiskách letopisců.

Zprávy tyto počínají se tou dobou, kdež Karel Veliký jal se válčiti s Avary, těmito krutými utiskovateli národů. Veliká výprava válečná, kterou Karel r. 791 podniknul proti Avarům, znamenitě se dotknula Slovanů českých, a nepochybně i moravských, ještě více ale pannonských. Karel třemi proudy vedl své vojsko proti Avarům, majícím jednu ohradu svou (hrynk) při řece Choubě (Kamp, výše Kremže), druhou pak při hoře Komagenské (za Tulnem), kdežto hlavní sídlo a nejjistější útočiště jich bylo na pustách mezi Dunajem a Tisou. Karel táhl osobně s Franky, Alamany a Bavory po jižném břehu Dunaje, kdež ho na Dunaji provázelo loďstvo branné, osazené pomorskými Frisy. Druhý proud měl nařízeno vtrhnouti od jihozápadu do Pannonska, třetí proud konečně, složený ze Sasů, Durinků a s části z Franků, bral se přes echy a po severním břehu Dunaje. Sami Slované čeští

neměli v té válce účastenství činného, leda že proud posledně řečený následkem smlouvy nějaké přes zemi svou pustili.

Avšak účel výpravy Karlovy — zkrocení, ne-li dokonalé přemožení Avarů — nebyl dosažen; rozbity jsou sice oba hrynky avarské, nepřítel pronásledován až k řece Rábě; krajiny avarské spuštěny sice mečem i ohněm až po Rábu řeku: avšak dvě leta potom 793, a hned zase r. 796 byly nové boje s nimi. 52 dní meškal Karel v zemi avarské, nabral množství kořisti, zajal množství lidu a po několik dní stál v těch končinách, kde Rába řeka vtéká do Dunaje; potom pak se vrátil, dílem, že nastávala zima, dílem, že v koňstvu povstal veliký úmor, tak že z tolikera tisíců koní sotva desátá část se vrátila. Durinkové a Sasy pod velitelstvím Theodorika a Meginfrida vraceli se tou cestou, kudy přišli, totiž po severním břehu Dunaje a přes zemi českou do svých vlastí zpátkem. Toho času pokládáno řeku Enži za rozhraní mezi Bavory a Avary.

Roku 793 znovu válčil Karel s Avary, avšak osobně vojsko své nevedl; země avarská popleněna, načež se vojsko do Bavor zase vrátilo. Než ani tím nebyli Avarové potřeni, ačkoliv hned rok na to 794 Frankům sliby činili; roku 796 nastala znovu potřeba táhnouti proti nim a vtrhnouti do hlavního sídla jich za Dunaj. Což se i podařilo. Vypravil Karel tentokráte syna svého Pipína, kterýž hned r. 791 s Lombardy postoupil byl až do Illyrika. Podobá se, že Karel užil vnitrných rozmíšek, ješto tehdá panovaly mezi Avary; neboť ten rok před tím, 795, dal se jeden z knížat jich s komonstvem pokřestiti při dvoře Karlovu, čímž vešel v poslušenství Karlovo. Pipín, s nímž táhli lidé z Italie, spojil se s Bavory a s Alamany,

kteří šli při Dunaji, vniknul hluboko do Pannonska, překročil Dunaj v těch místech, kde nyní Pešť, a dostal se až ke hlavnímu avarskému hrynku, jehož i dobyl a všech pokladů avarských ode dávna tu snešených se zmocnil. Vyznamenal se při tom jmenovitě Erich, vévoda furlánský, a vůdce jeho, Slovan Zvonimír. Karel poslal částku pokladů dobytých kostelu sv. Petra v Římě, ostatkem podělil své dvořeníny a přední osoby. Avarové poddali se nyní zcela, přijímajíce křesťanství s větší horlivostí.

Následkem tohoto vítězství stala se veliká změna v území dávnějšího Pannonska, totiž v krajině mezi Dunajem a Dravou, jejímžto takořka středem jest jezero blatenské. Avarové, měvše prvé v moci své všecka krajinu, počínajíc od řek Enže a Choubi v dnešních Rakousích, museli ustupovati jiným osadníkům.

Zároveň ustrojena vláda franská v těch končinách a spořádáno zřízení církevní. Pipin totiž vraceje se z výpravy avarské, ustanovil, že ona část Pannonska, ježto leží kolem Plesa (t. j. jezera blatenského) mezi řekami Rabou, Dunajem a Dravou, náležeti má pod právomocnost biskupů Salcburských, kdežto krajina hořejší, t. j. od Ráby až k Enži, připadla k biskupství Pasovskému. Zřízení toto dosáhlo potvrzení Karlova r. 803.

Ze zpráv letopisce Salcburského víme, že toho času sídlelí již Slované spolu s Avary v krajině jezera blatenského a že se po přemožení Avarů Slované vůbec po těchto stranách silně začali rozmáhati, patrně hojným příchodem z krajin jiných. Počet Slovanův byl jistě nemalý, neboť nazýváno krajinu tu spolu s krajinou korutanskou *Slovanskem* (Slavinia). Světským správcem učiněn hrabě Gerold, příbuzný Karlův, spolu první markrabě v krajišti východním neboli Avarském.

O zřízení Slovanův těchto máme některé vědomosti, vážené z letopisce Salcburského. Že měli *svá* knížata, o tom se několikero svědectví nachází. Lid sám byl ještě pohanský; vypravuje se o knížeti jich Ingovi již křesťanském, že měl lid svůj touž měrou ku křesťanstvu, jakož později vypravováno o Svatoplukovi a sceně jeho s Bořivojem. Ostatně bylo duchovenstvo Salcburské dosti pečlivé o stavění chrámův, o ustanovování pastýřů duchovních, o poučování lidu, ač se zdá, že více ještě k tomu, aby se tak stalo, hleděl Karel, poznávaje nepochybně, že statečný křesťanský národ v těch krajích byl by znamenitou podporou říše. Vypravuje se, že když r. 798 Arno, arcibiskup Salcburský, vracel se z Říma, kdež obdržel pallium, na té cestě ještě ve Vlaších list dostal od Karla, ve kterémž arcibiskupovi ukládáno, aby se bez meškání odebral mezi Slovany pannonské, jich žádosti aby vyzpytoval a slovo Boží aby mezi nimi hlásal. Což arcibiskup sice neučinil hned, jak Karel mínil, ale vyřídiv prvé poselství své z Říma u Karla, bez průtahu do Slovan se odebral.

I zpořídil zde zřízení církevní, posilňoval lid ve víře a v křesťanstvu, světil kostely, usazoval kněží a kázal lidu. Navrátiv se pak ku Karlovi, oznámil, že by velmi bylo užitečné, aby v těch končinách postaven byl muž statečný za správce duší. I ptal se Karel, má-li muže takového. Arcibiskup, že má takého, ježto by byl Bohu libý a za duchovníka tomu národu se hodil.

I postaven jest z rozkazu Karlova Dětřich za biskupa pokrajinského a odevzdán od sama arcibiskupa i od markraběte Gerolda knížatům slovanským. Svěřena jest biskupovi tomuto krajina korutanská a sousední kraje podle Drávy až po ústí Drávy do Dunaje, tak aby vy-

učoval lid ve víře, aby kostely světil, kněží ordinoval, vůbec všecku právomocnost církevní v těch krajích vykonával, poslouchaje přitom arcipastýře Salcburského. Což Dětřich, pokud živ byl, též činil.

Kromě Slovanů usazovali se nyní také Bavoři v krajině blatenské. Lid tento slovanský byl dle slov téhož letopisce tak mírný a podejný, že knížete Inga tak říkaje slepě poslouchal.

Roku 799 byly opět krvavé potržky s Avary, ve kterých markrabě Gerold, muž vzácný a slovútný, na bojišti zahynul. Nástupcem jeho stal se Guntram až do r. 802, kdež zabit jest na hradě Günzburku. Po něm následoval Wernher, jmenovaný r. 805, pak Alberich, po Alberichovi Gotfrid, připomínaný r. 823, na to Gerold II.

2.

Následující doba, počínajíc od r. 800, naplněna jest rozmíškami mezi Avary a Slovany podunajskými o sídla. Hned r. 805 stěžoval sobě panovník avarský, chán Theodor, u dvoru Karlova, že lid jeho pro nesnáze se Slovany v posavadních sídlech svých nemůže již déle setrvati, a že prosí o vykázání nových sídel mezi Sabarií a Karnuntum (v okolí jezera Neziderského). Podlé toho, že se Avarové povolávali na svá stará sídla, kteráž byla po obojím břehu Dunaje, jmenovitě také v okolí jezera blatenského (v Dolejší Pannonii), a že žádali, aby se jim dostalo sídel vedle v okolí jezera Neziderského (v Hořejší Pannonii), poznati se může, že nejvíce ústrkův snášeti museli od Slovanů blatenských.

Karel přisvědčil ku prosbě chána Theodora, kterýž ale o nedlouho po svém návratu zemřel. Přestěhovali-li

se Avaři skutečně do nově vykázaných sídel, není dosti jasně vědomo; jisté jest, že třenice mezi nimi a Slovany nepřestaly, ano že po několika letech, jmenovitě r. 811, tak ostře se vyvinuly, že Karel musil poslat vojsko franské do Pannonska, aby spory mezi oběma národy narovnány byly (in Pannonias ad controversias Hunnorum et Sclavorum finiendas). Výsledek výpravy byl ten, že vůdcové franští přivedli s sebou knížata a přední osoby avarské i slovanské před císaře Karla do Achen, kde se tuším narovnání stalo.

Za času markrabat svrchu uvedených připomínají se následující knížata ve slovanském Pannonsku: Přibislav (Priuislauga), Zemitěh (Cemicas), Stojmír ač ne-li Žitimír (Stoimar, Zicimar), patrně Slované, konečně Etgar. Knížata tito zachovávali věrnost panovníkům franským povinnou bez poskvrny, a to jak za časů bouře charvatské pod Ljudevítem, kde r. 819 a 820 přitrhlo trojí vojsko proti Ljudevítovi: Jedno ze Vlach, druhé saské přes Korutansko (Štyrsko), třetí franské přes Bavory a hořejší Pannonii, jenž spojivše se v jeden sbor, poplenili krajinu mezi Dravou a Sávou. Po druhé přitrhlo vojsko franské proti Ljudevítovi r. 824, jemuž on odolati nemoha, zanechal Sisek, hlavní sídlo své, a prchnul k Srbům.

Sotva se upokojilo hnutí Ljudevítem v sousedních Charvatech způsobené, nastalo nové a to těžší zkoušení Slovanů pannonských příchodem Bulharů. Bulhaři totiž zmocnivše se krajin až k Dunaji, stali se tím sousedé panství franského. Hned r. 824 hleděl král bulharský Mortagon, sousedství toto s Franky ujistiti a upevniti pokojnými smluvami, než ničehož od nich dosáhnouti nemohl. Roku 825 vypravil poznovu poselství k Frankům, aby se hranice mezi Bulhary a Franky ustanovili. Fran-

kové odpověděli vyhýbavě a poselství vrátilo se bez pořízení. Konečně poslal král bulharský r. 826 opět jednatele s listem do Frank, žádaje, aby se bez prodlení stalo ustanovení hranic, avšak ani tentokráte nedošel žádoucího cíle. Frankové slyšeli podle pověsti, že prý král skrze jednoho ze svých velmožův byl zbaven buďto trůnu anebo života, pročež s rozhodnutím váhali, než by zvěděli jistotu, jak se věc vlastně má; i zdrželi jednatele při dvoře a nařídili pátrati po pravdivosti těch pověstí skrze Baldricha, markraběte furlanského, a Gerolda, markraběte krajiště avarského; když pak ti oznámili, že nic jistého o tom se neví, poslali Frankové bulharského jednatele bez odpovědi jednoduše zpátky.

Zatím Bulharové nemeškajíce vtrhli rok na to 827 mocí válečnou na Slovany pannonské, pod panstvím franským stojící; vojsko na lodích po Dunaji a po Drávě vypravené vystoupilo na sucho a krajinu pannonsko-slovanskou ohněm i mečem zpustošilo. Bulhaři knížata slovanská vypudivše, svoje velitele nad Slovany tamními postavili. Teprvé r. 828 vypraveno jest vojsko franské proti Bulharům, nevědomo, s jakým prospěchem. Válečný stav trval v Pannonsku ještě i r. 829. Konečně Bulhaři nadobro odtamtud vyšli.

3.

Asi r. 830 vystupuje Přibina na jevišti dějepisném, a sice jakožto kníže *nitránský*. Zapletenost zpráv, kteréž o něm podává letopisec Salcburský, nedopouští sice náhledu zcela jasného v první příběhy jeho, ale zdá se, že nejbezpečněji bude, přijmeme-li následující posloupnost těchto příběhů.

Přibina, ještě pohan, panoval na hradě nitránském. R. 830 byl odtud vypuzen od knížete moravského Mojmíra, toho času již křesťana. I uchýlil se k markraběti Radbodovi, v krajišti východním, kterýž ho bez meškání představil králi franskému Ludvíkovi, načež Přibina z rozkazu králova vyučen ve víře křesťanské, v osadě arcibiskupa Salcburského Treismě v kostele sv. Martina pokřtěn jest, nepochybně spolu se synem Kocelem.

Na to usazen jest, jak se zdá, pomocí Franků znova v knížectví nitránském, zůstávaje přitom pod zvláštní ochranou franskou a pod opatrováním markraběte Radboda (qui et postea Radbodo commissus, aliquod cum illo fuit tempus). Přibina navrátiv se do Nitry, nemeškal i vzdělal svatyni křesťanskou na hradě, kterou arcibiskup Salcburský Adalram posvětil, a to na jméno sv. Emmerama, patrona bavorského. Stalo se to dojista před r. 836, neboť toho roku arcibiskup Adalram zemřel (cui Pribinae Adalramus archiepiscopus ultra Danubium in sua proprietate loco vocato Nitrava consecravit ecclesiam).

Avšak přátelství mezi Přibinou a Radbodem onedlouho se roztrhlo. Nastalo nějaké nedorozumění mezi nimi, tak že Přibina z obavy prchnul i se synem Kocelem k Bulharům, kteří toho času již všecku krajinu za Dunajem a nad Tisou měli ve své moci. Z Bulhar podal se Přibina ku knížeti Ratimírovi charvatskému, kterýž toho času povstal byl proti Frankům, tak že markrabě Radbod dostal rozkaz, táhnouti s vojskem proti němu. Což se stalo r. 838. Ratimír nemoha odolati, uchýlil se ze země. Přibina však zůstal a odebral se k franskému krajištníkovi v Krajinsku Salachovi, kterýž byl prostředníkem smíření jeho s Radbodem.

Do knížectví nitránského nevrátil se Přibina

nýbrž obdržel za krátký čas na to končinu při jezeru blatenském (asi r. 840), kdež položil základ ku knížectví blatenskému.

Že bylo Nitránsko zvláštním knížectvím, vysvítá již ze slov letopisce Salcburského, an dí, že hrad Nitra náležel Přibinovi, odkudž byl vypuzen skrze Mojmíra; ještě více ale z letopisců franských, kteří oznamují, že v držení tohoto knížectví byl za Rostislava r. 869 a 870 Svatopluk. R. 869 táhli Frankové ve dvou odděleních proti Moravě: Král Ludvík sám bral se s Franky a Alamany proti Rostislavovi, Karolman pak s Bavory proti Svatoplukovi. Onen vtrhnul do Moravy, tento do Nitranska, jenž sluje „regnum Zuentibaldi“. Roku pak 870 oznamuje se, že Svatopluk zpronevěřiv se strýci svému Rostislavovi, poddal se i s panstvím, kteréž držel (una cum regno quod tenebat), Karolmanovi.

4.

Druhá doba Přibinova života nastala, kdež se jemu dostalo, že mohl založiti nové panství v dolejším Pannonsku, v okolí blatenského jezera, obývaném od počátku toho století četným lidem slovanským. Když se totiž asi r. 838 a 840 stalo smíření mezi ním a Radbodem markrabím, vyprosili toho někteří přední mužové u dvora franského, že mu byla dána za léno končina v podkrají řeky Saly (aliquam inferioris Pannoniae in beneficium partem circa fluvium, qui dicitur Sala). První skutek Přibinův v nové vlasti byl, že začal stavěti v místě od přírody hrazeném, totiž ve prostřed luhův a blat řeky Saly, hrad pevný, kolem něhož se četné obyvatelstvo osazovalo a půdu čím dál více vzdělávalo.

Jisté jest, že končina, kterou Přibina obdržel, tou dobou buďto zcela byla prázná anebo jen málo bydlitelův chovala. Že Přibina kraj ten Slovany osadil a vzdělal, o tom pochybnosti není; tíže jest rozhodnouti otázku, ku kterému kmenu Slované tito náleželi. O tom pojednáme později, než tolik za jisté pokládati se může beze všeho váhání, že přivábil Přibina nejprvé a především lid slovanský v dolejším Pannonsku prvé již domácí a nájezdy bulharskými i válkami franskými dosti sužovaný. Jako všecko dolejší Pannonsko, tak i nová vlast Přibinova slušela pod církevní právomocnost arcibiskupův Salcburských. Přibina všecko vynaložil na to, aby co nejvíce zvelebil křesťanstvo v krajině své, v čemž jemu byl Kocel věrným pomocníkem. Svědčí o tom stavby kostelův, svědčí o tom darování sborům církevním činěné. První chrám, jejž Přibina vystavěl, stál na samém nově založeném hradě; jiné svatyně v okolí rozmnožovaly se velmi rychle a hojně.

Tato činnost Přibinova došla zasloužilého uznání; král franský Ludvík Pobožný znamenaje, kterak se má k církvi i k říši, proměnil posavadní léno v samostatnou vlastnost. Stalo se to u příležitosti velmi slavné, na sněmu totiž Řezenském r. 848 neb 849, u přítomnosti předních osob říše franské, jmenovitě arcibiskupa Salcburského Luitprama, Karolmana, markraběte Radboda, krajištníka Pabona, slovútného Tacholfa a jiných.

V měsíci Januaru r. 850 zavítal arcibiskup Salcburský Luitpram na nový hrad knížete Přibiny, vykonávaje své arcipastýřské dílo v krajině té; posvětil dne 24. Januaru u přítomnosti všech předních osob Přibinových i svého vlastního komonstva chrám hradský ke cti Panny Marie Rodičky Boží (in honore Sanctae Dei Genitris Mariae)

Jakožto přítomní jmenují se: Syn Přibinův Kocel; pak jiní přední Unzata, Chotimír, Ljutomír, Skrben, Siłic, Vlkan, Vitimír, Trebiz, Brisnuz (sic), Snemín, Češka, Kresimír, Gojmír, kromě Němců Amalricha, Altwarta a j.

Svěcení chrámu Panny Marie na nově vystavěném hradě Přibinově v Januaru 850 mělo i tu důležitost, že přitom ustanovil arcibiskup kněze Dominika, kterého mu představil Přibina, za kněze při novém chrámě a za duchovníka Přibinova lidu.

Na odchodu provázel arcibiskupa syn Přibinův, Kocel, kterýž kostelu kněze Sandraty právě postavenému a od arcibiskupa svěcenému daroval u přítomnosti osob svrchu řečených dědiny rolní s lesem i s lukami a sám objel hranice tohoto újezdu. Podobné darování opakovalo se při kostele kněze Ermberta, kdež Kocel obvedl komonstvo po mezích újezdu darovaného od jistého Engildea a synův jeho i od kněze Ermberta.

Na otázku, kterak slul hrad Přibinův v blatech a luzích řeky Saly postavený, snadná jest odpověď. Známo-tě, že jezero blatenské slulo za starých časů a ještě r. 803 slovanským názvem jezer *Pleso*; kterak se ale stalo, že napotom obdrželo jméno jiné, jméno jezera *blatenského*? Myslíme, žeť podlé hradu Přibinova, kterýž nezávodně slul *hrad Blaten* nebo jednoduše *Blatno*, od blat, ve kterých byl postaven, německy *Moosburg* (r. 861), latinsky *Urbs Paludarum* (r. 896). Podlé Blatna pojmenováno samo knížectví; slujeť Kocel v památkách staroslovanských „kněz — kníže — *blatenský*"; podlé Blatna nazváno i jezero Pleso jezerem blatenským (Plattensee, Balaton). Jméno místné Blatno jest u jiných Slovanů, na př. u Čechův velmi obyčejné, ano i přechod českého Blatna na německé Platten opakuje se v Čechách (Blatno-Platten

u Červeného Hrádku a město Blatné-Platten v Krušných Horách, kde jsou veliká rašeliniště horská). Zdá se nám, žeť to výklad jednoduchý i jediné pravý. Památka zůstala po hradu tomto u Salaváru na Sále blíže vtoku jejího do jezera blatenského.

Po této úchylce vraťme se zase k dalšímu vypravování příběhův Přibinových.

Dvě nebo tři léta po slavnosti svěcení kostelního na Blatné, tedy r. 852 neb 853, navštívil arcibiskup Luitpram poznovu vlast Přibinovu a světil nově postavený kostel v Salabeugu ke cti sv. Ruperta (Sti Hrodberti), jejž odevzdal Přibina k oslavě Boží a sv. Petra i Ruperta, patrona Salcburského, duchovníkům Salcburským. Salabeug znamená oheb řeky Saly; zdá se nám, že se tím má rozuměti dnešní osada Szent Groth, t. j. Svatý Hrodbert (Rupert), ačkoliv je vykládají názvem sv. Gotharda.

Napotom žádal Přibina arcib. Luitprama o mistry zedníky, malíře, tesaře i řezbáře ze Salcburka, aby stavěli druhý chrám na Blatně; kterýž když byl přispěním arcibiskupa dokonán a službám Božím odevzdán, stal se spolu hrobiskem sv. Adriana mučenníka, někdy věrozvěsta krajin těchto za doby římské. Dále povstal na Blatně ještě i třetí chrám, a to ke cti sv. Jana Křestitele. Jinde pak v okolí blízkém i dalekém 12 kostelů vesměs postaveno za času Přibiny a svěceno od arcipastýřů Salcburských.

V církevním ohledu činil zbožný Přibina kromě staveb kostelů ještě více ku prospěchu lidu svého. Pravili jsme hned svrchu, že sobě u arcibiskupa vyprosil kněze Dominika; po smrti Dominikově poslán jest Přibinovi kněz a znamenitý učitel Swarnagal spolu s diakony a s kle-

ziky, znamení, že se lidnatost v knížectví Přibinově silně zmáhala a křesťanství zdárně ujímalo. Po Swarnagalovi následoval, a to ještě ustanoven od arcibiskupa Luitprama, tedy před r. 859, slovútný kněz a umělec výtečný Altfrid, kteréhož následující arcibiskup Adalvín povýšil za arcipryšta v knížectví blatenském, po r. 859. Po Altfridovi nastoupil v arcipryšství Richbald, za jeho pak času stal se příchod Konstantina-Cyrilla i Methodia do vlastí těchto.

V měsíci Februaru r. 860 nalézáme Přibinu při slavné schůzce knížat i pánův německých, kdež potvrzeno jest darování učiněné od něho klášteru Altaichskému. Statky darované ležely v okolí Salabeugu (ad Salapiugiti).

Téhož roku připravovaly se velké bouře politické v končinách krajiště východního. Karolman, nejstarší syn Ludvíka Němce, byv ustanoven za vrchního správce v krajišti, hleděl sobě získati samostatnějšího postavení, ku kterému konci vypudil všecky správce z krajiště a ustanovil své přívržence. V těch dobách zahynul Přibina, nezname, kde a jakým během: Byl prý od Moravanův zabit (quem Maravi occiderunt).

5.

Mezi pány od Karolmana vypuzenými byl také hrabě Pabo a syn Přibinův, Kocel, jehož r. 861 nalézáme při dvoře v Řezně, kdež učinil darování klášteru Sv. Korbiniana (quidam comes de Sclavis nomine Chezul). Avšak Kocel navrátil se zase, když bouře Karolmanova minula, a již o Vánocích r. 865 (t. j. na konci r. 864) obdržel návštěvu arcibiskupa Salcburského Adalvina, kterýž na Blatně (Moosburku) slavil hod Narození Páně.

Byla to schůze velmi slavná; neboť byla opět příležitost ke svěcení několika nově vystavěných kostelů. Takž světil arcibiskup ten den po velikém hodě Narození Páně, na sv. Štěpána, kostel postavený od Vitimíra ke cti sv. Štěpána prvomučenníka (in proprietate Wittimaris dedicavit ecclesiam in honore S. Stephani protomartyris). Brzo na to, dne 1. Januaru 865, světil druhý kostel v Ortachu, na statcích Kocelových, ke cti sv. Michala archangela (ad Ortahu consecravit ecclesiam in honore S. Michaelis archangeli in proprietate Chezilonis). Dále světil během Januaru, jak se zdá, na zpáteční cestě do Salcburku, kostel ke cti sv. Pavla ve Wörthu (ad Weride) a ke cti sv. Margarety ve Spiszen (ad Spissun), konečně chrám sv. Vavřince v Termberku (ad Termperhc), taktéž i ve Fiskeri (ad Fizkere) a jinde.

V následující době svěceny jsou ještě i kostely v Celli, na statku Unzaty, ke cti sv. Petra, ve Stradachu ke cti sv. Štěpána, v Quartinaha ke cti sv. Jana Evangelisty a ještě ve dvou jiných osadách, kdež všude ustanovoval arcibiskup kněze Salcburské.

Roku 867 (nepochybně v letě) brali se knížectvím Kocelovým bratří Solunští, Konstantin a Method, jdouce z Velké Moravy ode dvoru Rostislavova do Říma. O přijetí jich vypravují legendy takto: „Přijal jeho (Konstantina) do Říma (s bratrem) se ubírajícího Kocel, kníže pannonský, a oblíbil sobě velmi slovanské knihy, i dal do 50 učenníků, aby se naučili jim. Velikou čest učinil jemu kníže i doprovázel ho. A nevzal Konstantin ani od Rostislava ani od Kocela ni zlata ni stříbra ni jiných věcí, učiv slovu evangelickému i bez náhrady. Tolikož zajatých ve vojnách jinozemců (plenníků) vyprosil, aby

byli na svobodě dáni.“ Z krajiny Kocelovy bral se Konstantin dále přes Benátky k Římu, kdež i zemřel, přijav prvé řeholní jméno „Cyrillus“.

6.

Návštěva Konstantina i Methodia v Blatensku neboli Pannonsku u Kocela měla následek velmi důležitý. Kocel stál o to, aby Method byl poslán do krajin jeho za učitele církevního. I odpověděl jemu papež: „Ne tobě jedinému toliko, ale všem končinám těm slovanským posílám jeho za učitele od Boha a od svatého apoštola Petra.“ Odcházejícímu z Říma Methodovi dal zároveň list k Rostislavovi i Kocelovi, ve kterém jest rázně vyslovena myšlénka, že krajina pannonská sluší přímo ke stolici římské jakožto někdejší biskupství Sremské, a že vtažením Pannonska pod stolici Salcburskou staré právo stolice římské nikterak není odstraněno. Na tomto základě spočívalo obnovení biskupství pannonského a ustanovení Methodia za biskupa v něm, proti němuž Salcburk sice brojil, ale ničeho zmoci nemohl.

Method vrátil se ku Kocelovi do své diecesí a zavedl dle listu papeže Hadriana služby Boží v jazyku slovanském. To se dálo r. 869, v ten čas, když arcipryštem Salcburským v Pannonsku byl Richbald, kterýž nemoha prý novotářství toho snésti, z Pannonska vyšel a do Salcburku se odebral. Roku toho 869 i následujících let 870, 871, 872 vedeny jsou hrozné boje mezi Němci a Moravany, které se však knížectva Kocelova nehrubě dotýkaly.

V uvažování dějův Cyrillo-methodějských předůležité jest zpytovati, jaké postavení zaujal dvůr římský k zemi moravské (Rostislavově) i pannonské (Kocelově); Řím

pokládal obojí tento kraj za území, kteréž v ohledu církevním odprvu a bezprostředně slušelo pod stolici římskou; co se pak jmenovitě Pannonska týče, pokládal vtažení jeho pod duchovní moc salcburskou, kteréž se r. 796 a 803 stalo skrze Pipína a Karla Velikého, za jednostranné, bez přisvědčení stolice římské, ano proti staršímu právu jejímu učiněné. Proto také papež Adrian bez ohledu na arcibiskupství Salcburské ustanovil Methodia r. 869 za biskupa v Pannonsku, což ovšem zavdalo arcibiskupům Salcburským podnět k odporu osobnímu proti Methodiovi i k odporu proti stolici papežské samé. Již v listě poslaném k Rostislavovi a ku Kocelovi oznamuje papež Adrian slovy velmi jasnými: „Netoliko u stolice římské žádali jste za učitele (duchovní), ale i u blahověrného císaře Michaila. I poslal k vám Michail blaženého filosofa Konstantina i s bratrem, prvé nežli jsme my poslati mohli. Oni pak, poznavše, *že vaše strany (země) k stolici apoštolské sluší,* ničehož proti zákonu církevnímu neučinili, ale k nám přišli, kosti sv. Klimenta s sebou nesouce. My pak majíce trojakou radost, ustanovili jsme poslati Methodia, vyslechše a posvětivše ho i s učenníky, jako syna našeho do vašich krajin, muže svrchovaného rozumu i pravověrného, aby vás učil, jakož jste prosili.“

Sotva že Methodius z ustanovení papežského zasednul na biskupskou stolici pannonskou, již se zdvihnul odpor se strany duchovníků salcburských proti němu. „Na naší zemi učíš,“ pravili k Methodiovi. Method ale zastávaje právo stolice římské, odpověděl na to: „Kdybych věděl, že vaše jest, kromě bych chodil, ale svatého Petra jest. A věru, jestliže vy z dychtivosti na staré země nastupujete proti kánonům, zabraňujíce učení Boží,

mýlíte se, neboť chtějíce jako železnou horu kostěným temenem probiti, mozek svůj vylejete."

Za příčinou tohoto ustanovení sepsán jest r. 871 od kněží salcburských spisek známý pod nápisem: „De conversione Bagoariorum et Carantanorum", kterým se ukazuje, jak přišlo Pannonsko pod duchovní správu salcburskou i co se tam ku prospěchu křesťanstva dálo až do příchodu Methodia.

V první chvíli docílili Salcburští tolik, že byl Method mocí světskou odstraněn z Pannonska a poslán do Šváb, v kterémžto vypovězenství trval půl třetího leta (870, 871), v týž čas, co se dostal Svatopluk na místo Rostislava.

Když se dostala zpráva o tom do Říma, vydal papež kletbu na biskupy, ježto toho byli příčina, tak že Methodia konečně zase propustili. Ale Kocelovi hrozili: „Budeš-li jeho míti u sebe, s nedobrým se naproti nám potážeš." Stalo se to r. 872, neboť praví legenda, že trest sv. Petra biskupův německých neuchránil, ano čtyři najednou zemřeli, a v skutku zemřel toho roku (14. máje) arcibiskup Adalvín Salcburský a biskupové Anno Freisinský i Ermanrich Pasovský.

Dlouho potom trvaly ještě spory mezi stolicí papežskou a králi německými o církevní příslušnost krajiny pannonské, kterou Kocel tuším až do r. 882 držel i spravoval. Toho času poslal jemu papež Jan VIII. přípis, kterýmžto se do klatby dávají ti, kdo by manželky své propouštěli anebo za jich živobytí druhé manželství zavírali.

Již pak r. 883—84 nacházel se Arnulf, syn Karolmanův, v držení Pannonska, což ovšem nevylučuje možnost, že by ještě i pod ním vládl byl Kocel. Nastala krušná doba zemi této, jmenovitě starému hořejšímu Pan-

nonsku, mezi Rabou a krajištěm východním, kterou r. 884 Svatopluk hroznou válkou navštívil. Okolo r. 892 nacházelo se i dolejší Pannonsko (mezi Rabou, Dunajem i Dravou, tedy vlastně krajina někdy Přibinova i Kocelova) v moci Svatopluka, neboť víme, že král německý, chtěje se smluviti proti Svatoplukovi s Bulhary na Tise, musil posly své poslati velikými obcházkami do Bulhar, totiž po řece Odagře, Kulpě a Savě, poněvadž po suché zemi pro Svatopluka bráti se nemohli (missi autem propter insidias Zuentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere, de regno Braslavonis [inter Dravum et Savum] per fluvium Odagra usque ad Gulpam, dein per fluenta Suvae fluminis navigio in Bulgaria perducti).

Poslední zmínka o hradu Moosburku neboli Blatně nachází se v zápiskách letopisců k r. 896, kteréhož roku císař německý po smrti Svatoplukově poručil Pannonsko dolejší s hradem Blatnem Braslavovi, knížeti svrchu řečenému, aby je bránil. Brzo na to nastaly nájezdy Uhrův.

Hradiště Blatenské — nynější Szalavár — popisuje Kollár ve svém Cestopisu vlaském takto: „Okolí jest rovinatá dolina, přes níž řeka čili potok Sala ne tak teče, jako raději podrývá, a tratí se pod černou rašelinatou zemí. Voda říčky často cele s očí zmizí a opět co nevidět z třasovisk pod nohami se přehybujících vykukává. Na obou březích Saly jsou mnozí roztracení a osamotnělí hájkové, aneb kusy lesův na větším díle olšových. — Kde hrad stál, jest místo něco povýšené, na způsob schválně udělaného ostrovu. Celý hrad byl podlouhlý čtverohran, obehnaný příkopem, jehož stopy posaváde vidno. Z plánu a ze všeho stavení vysvítá oblíbený tehdáž v Evropě byzantický stavitelský sloh. — V koutě mezi severní a východní stranou stál chrám, jak vid-

z rumu svatyně, na jejichžto odpadlých stěnách a zdích ještě i nyní malování se spatřuje. — Jak valný byl hrad tento, odtud zavírati lze, že nynější Salavarský kostel, fara i mnohé hospodářské budovy, jako větší díl Sala-Opatovského kláštera, pak mosty a silnice v tomto okolí z rumův a staviva tohoto hradu vystaveny jsou."

7.

Důkladné vypsání knížectví Blatenského co do hranic a míst jednotlivých jest úloha přetěžká; také se posud nikomu nepovedlo podati obraz jakýs takýs, aby měl historickou cenu. Známe sice velké množství míst v knížectví tomto, ale jsou to namnoze jen jména kostelův, a k tomu jenom německá, která se v lidu snad ani původně nikdy neujmula. Kostely takové byly často stavěny o samotě, jako toho podnes příklady máme ve Štýrsku a v Krajině, podál osad, obyčejně na místech trochu povýšených; jméno své obdržel kostel takový obyčejně podlé kněze, kterýž jej založil a první spravoval, jako: Lindofskirchen, Isangrimskirchen, Beatuskirchen, Wiedherskirchen, Otakarskirchen, Balmundskirchen. Během času, jmenovitě po příchodu Uhrů, více ale snad ještě ve vojnách tureckých, krajiny Blatenské mnoho přetrpěly, tak že se nyní jen po lesích a v samotách nacházejí zříceniny staveb, o jichž původu a počátku ničehož nepovědomo. Tak jsou na př. u Nagy-Recse zříceniny dvou kostelů, jednoho v lese, druhého v šírém poli blíž dědiny, kdež se často také vykopává stará zbraň i věkovitá zbroj.

Co se týká území, ježto Přibinovi a po něm Kocelovi podrobeno bylo, zdá se, že zprvu toliko podkrají

řeky Sály Přibinovi náleželo, že se ale brzo panství jeho rozšířilo po celé někdejší Dolejší Pannonii, jmenovitě pokud sahala diecese salcburská, tedy mezi Rabou, Dunajem a Drávou; na západní straně šla hranice bezpochyby až za staré Pettovium (Ptuj), zahrnujíc částku dnešního Štýrska. Svědčí o tom následující důvody.

Roku 796 ustanovil Pipín po vypuzení Avarův, že má onen díl Dolejší Pannonie, kterýž se rozkládá okolo jezera Plesa (jezera blatenského), za řekou Rabou a odtud až k řece Drávě a k ústí Drávy do Dunaje, slušeti pod církevní právomoc salcburskou. Výslovně se připomíná, že tu kněží salcburští mají vzdělávati lid, kterýž po Avařích a Slovanech zde pozůstal.

Biskup Arno Salcburský, od roku 798 arcibiskupem, pečovav prvé osobně o duchovní potřeby Slovanův v Korutanech i ve Slavonsku t. j. v Dolejší Pannonii, zřídil r. 799 biskupa pokrajinského Dětřicha, aby spravoval všechen lid slovanský v Korutanech a podlé řeky Drávy až k ústí Drávy do Dunaje. Toho času a v letech potomních vládli Slovanům těmto knížata Ingo, Přibislav, Zemitěh a Žitimír.

Roku 827 vtrhli Bulhaři na lodích po řece Drávě vzhůru do krajin těchto mocí válečnou, a vyhnavše zdejší knížata slovanská, ustanovili svoje velitele nad Slovany, než r. 829 opět se té krajiny zmocnili Frankové.

Roku 838—840 obdržel Přibina jednu částku Dolejšího Pannonska, a to v podkrají řeky Saly jakožto léno, kterýž s velikým prospěchem začal vzdělávati končinu tuto, přiváděl osadníky, postavil hrad v blatech řeky Saly blíže vtoku jejího do starého Plesa. R. 848—849 proměněno léno Přibinovo v plné vlastnictví. Již pak r. 850 vidíme kolem Přibiny množství menších pánů slovanských: Unzatu, Chotimíra, Ljutomíra, Skrbena, Žilice, Vlkana, Viti-

míra, Trebice, Čežku, Kresimíra, Gojmíra, kteří měli své vlastní statky v panstvě Přibinovu.

Panství Přibinovo rozšířilo se v brzkém čase po celé Dolejší Pannonii až k ústí Drávy do Dunaje, neboť víme, že arcibiskup Luitpram světil jemu a lidu jeho kostely na jedné straně ve Ptuji (Bettovia), na druhé v Pětikostelích (ad Quinque basilicas) a na jiných mnohých místech, kdež Přibina a lid jeho za to žádali (ubi Pribina et sui voluerunt populi). To se dálo za Luitprama, jenž r. 859 zemřel.

Toť jest tedy důkazem, že se knížectví Přibinovo rozkládalo v okolí jezera Plesa (blatenského) od Ptuje až ke vtoku Drávy do Dunaje, tedy v největší části Dolejšího Pannonska, toho času Slovany obydleného.

8.

Ze šeré dávnověkosti vystupuje v území římského Pannonska název jezera nyní blatenského: *Pleso* (Peiso neb Pelso r. 48 po Kr., lacus Pelissa 871, Pilisa-seo). Teprv po vystavení Přibinova hradu Blatna (Moosburku) začalo se starému Plesu říkati jezero blatenské (Plattensee, Balaton).

Druhé znamenité i starodávné jméno jest název řeky *Saly* (fluvius, qui dicitur Sala), při níž dostal Přibina značnou, až do té doby neobdělanou krajinu. Slovo *Sala*, kteréž i jinde zhusta se naskytá co jméno řeky, není než obecný název vody tekoucí; zdá se pak, že hlavně takové řeky nazvány jsou Saly, kteréž protékají území vodnaté, močařisté (porovnati sluší snad litevské saltynis: pramen, a slov. slatinu, močálovitá půda). Také při naší řece

Sale nacházely se a nacházejí se podnes veliké močařiny, jmenovitě kde do jezera vtéká a kde u prostřed *blat* postavil Přibina hrad svůj. Známý oheb řeky Saly u Salabéru nazván v 9. stol. případným jmenem *Salabeug*.

Není-li dnešní Valícský potok, jenž vpadá do Saly, starý *Waltungesbach* z r. 868?

Řeka *Drava* staré jméno má Drábos r. 10 po Kr., Dravus v 8., 9., 10. století.

Potok *Knežaha*, v krajině Dúdlebův. Máme za to, že se tato Knežaha (v uherské formě Kaniža) hledati má ne u města Velké Kaniže, než u města Lutoměře v jižním Štýrsku, jakožto přítok řeky Múry, kde podnes sluje osada při ní Rácz-Kanisza. Důvody k mínění tomuto uvedeme níže při rozboru názvu Dúdlebů, kteří v podkrají té říčky sídla měli. Jméno říčné Knežaha (což jest koncovka německá) opakuje se v Čechách, kdež řeka městem Rychnovem v Hradecku tekoucí *Kněžna* sluje.

Busınica, potok jenž s Kopců slovenských (Windischbüheln) stéká na polední stranu a u Fridavy (Ormuži) do Drávy padá, maje nyní jméno poněmčilé Pössnitz.

Ablánza, jméno, kteréž bez pochyby sluší řece nyní rozhraní činící mezi Uhry a Štýrskem, později Lavenza, nyní Lafnitz zvané. Vtéká do řeky Raby.

Raba, za časů římských r. 160 Arabo, r. 871 u Němců Hraba neb Rapa řečená, stará hranice mezi diecesí Pasovskou a Salcburskou. Do Raby vtékala dvojí *Spraza*, což se nemá o jiném slyšeti než o Rabicích (Rabcza), pobočných tocích velké Raby.

Hor a vrchů málo se připomíná v listinách 9. věku; než velikou starožitnost jeví název *šumla*, kterýž se tu v několika jménech kryje, jako: Somló-Vásárhely, Kis-Somló Ještě zřetedlněji vystupuje týž název v staro-

bylém jménu titularního opatství v biskupství Vesprymském, jenž sluje: B. Mariae V. de Bocconio vel Buctati, alias *Bakon-Šumla*. Zdeť máme starý název Bakoňského lesa: Bakon-*Šumla*, dostojného souseda pravěkého *Plesa*. Šumla není než *šuma* (u Srbů, Šumava u Čechů), šuma pak znamená les (slov. horu). — Od čeho by pocházel název *Bakoň*, nesnadno jest ustanoviti. Starší forma jest *Bukon* (Sug comes de *Bukon* 1082 ve Vesprymu), což by ukazovalo na podobný název lesnaté krajiny Buchonie ve středním Německu. Zda-li slovo *buk* jest kořenem? Lesy bakonské podnes jsou na díle bukové. — Druhá forma jest v listinách dle uherského vyslovení *Bokon* (viz 1036 locus Béél in silva *bukon* — nyní Bakonybél, viz též svrchu uvedené jméno „de Bocconio"). Z toho stalo se později *Bakoň*, jenž podnes trvá.

9.

Místa, jichžto položení s jistotou možná určiti, jsou následující:

Hrad v blatech řeky Saly, postavený mezi r. 840 a 850, jehož jméno slovanské bylo *Blatno*, německé, teprv r. 861 dané, *Moosburg*, latinské r. 896 *urbs Paludarum*, uherské v 10. století *Szalavár*. Na hradě tom svěcen r. 850 kostel Panny Marie, později druhý sv. Adriana, konečně třetí sv. Jana Křestitele. V 11. století vzniklo na městišti hradu tohoto opatství Moosburk (Mosaburch abbatia, ubi S. Adrianus requiescit). Později přeneseno opatství toto do osady nyní Szala-Apathi (Salské opatství *).

*) Velice pobloudil prof. Tangl, řka, že hrad od Přibiny založený slul zprvu Paltmunteschirichun. Což není než jméno jednoho z mnohých kostelíků v knížectví Přibinově založených.

Salabeug, kdež r. 853—854 svěcen kostel ke cti sv. Ruperta, patrona salcburského (in honore S. Hrodberti). Dnešní osada *Sz. Groth* na ohbu řeky Saly, která v těch místech východní směr běhu svého prudkým ohbem lomí na jih (r. 853 ad Salapiugin, r. 860 ad Salapiugiti). V 11. století ještě připomíná se, že tu měli Salcburští dvorec s 300 lány (ad Salabiugam curtem). Roku 860 daroval Přibina klášteru bavorskému Dolno-Altaichskému újezd v okolí Salabeugu, jehožto meze takto se vypisují: „In orientem ultra Salam fluviolum usque ad Slougenzin marcham et Stresmaren, et sic sursum per Salam usque ad Waltungesbach et sic inde usque in Hrabagiskeit et ad Chirihstein.“

Dúdleby, končina v podkrají řeky Knežahy (Kaniže), kdež svěcen kostel od arcibiskupa Luitprama, tedy před r. 859. Dúdleby tyto byly vlastní župou, která slušela pod panství Přibinovo i Kocelovo. Neboť ještě r. 889 praví se, že tam měl druhdy kníže Kocel statek řečený Ruginesfeld, jenž se později dostal jistému Reginherovi. Že pak župa ta (in comitatu Dudleipa) ležela v podkrají řeky Knežahy (Kaniže), vidno ze slov: In eodem comitatu juxta aquam, quae dicitur Knesaha.

Ptuj (*Bettovia*), kdež před r. 859 svěcen od Luitprama kostel za Přibiny (ad Bettoviam). R. 874 uvozuje se co majetník Ptuje hrabě Gozwin, jemuž zde arcibiskup Dietmar Salcburský světil druhý kostel (ecclesiam ad Bettowe Gozwini comitis).

Kostel sv. *Štěpánu* prvomučenníka, v samém sousedství hradu Blatna, na statku pána Vitimíra, neboť jej světil arcibiskup Salcburský Adalvín r. 864 po Vánocích na den sv. Štěpána, kdežto byl den předchozí, hod Boží vánoční, slavil na Blatně. Snad nynější osada Sz. István v Sala-

Ortaha, statek Kocelův, kdež dne 1. januaru 865 světil Adalvín kostel ke cti sv. Michala archangela. Snad dnešní Ortaháza.

Wörth (ostrov) při řece Labnici na rozhraní mezi Uhry a Štýrskem, kdež v januaru 865 svěcen kostel sv. Pavla.

Kostel sv. *Margaréty*, svěcený dne 14. januaru 865 ad *Spizzun;* dnešní osada tuším na stoku obojí Sabnice (Safen): Margarethen.

Gelse, kdež postaven kostel za Přibiny (ad Gelse nebo ad Keisi), tuším dnešní osada Gelse v Saladské stolici.

Kostel *nad Businicí* (ad Businica), někde při řece nyní Pösnitz řečené v tak zvaných Slovenských kopcích (Windischbüheln), v jižním Štýrsku.

Kostel v *Usitíně*, což Muchar vykládá jak se zdá, dosti podobně o nynějším městě Sontag (Gross-Sontag) v jižním Štýrsku.

Kostel v *Ablánze*, někde při řece nyní Lafnitz řečené, na rozhraní mezi Štýrskem i Uhry.

O místě řečeném *Quartinaha*, kdež r. 865 svěcen kostel ke cti sv. Jana Evangelisty, ví se, že leželo na samém břehu jezera Plesa (blatenského).

Pětikostelí (ad quinque basilicas), někdejší hradisko římské, takto pojmenované dle pěti kaplí, ze kterých se skládal kostel.

O všech ostatních místech nelze na ten čas nic jistého říci, kde by ležely. Místa tato jsou dle znění v Anonymu Salcburském: Stepiliperc, Lindolveschirichun, Wiedhereschirichun, Isangrimeschirichun, Beatuschirichun, Ottakareschirichun, Baldmunteschirichun, Termperc, Fiskere, Cella, Stradach, Mazzilineschirichun. Jiná pak dle

znění listin od roku 860 a 868: Stresmaren, Ualtungesbach, Hrabagiskeit a Chirihstetin (Kirchstätten), Reginiwartesdorf a Rosdorf.

10.

Slovenská jména *osob*, v Anonymu Salcburském připomenutá, potřebují důkladného probrání a vytříbení; máme jich totiž před sebou v znění německém všelijak nepřípadném, jelikož zvuk jich ani uchu ani písmu německému obvyklý nebyl. Kdož by v Chezilu poznal Kocela, v Zuentibaldu Svatopluka, v Rastizi Rostislava? Na štěstí máme spolehlivý korrektiv k napravení jmen těchto dílem v písemných památkách slovanských, dílem také v místních jménech, původ svůj ve jmenu osob majících. Zde máme na zřeteli jména těch toliko mužů, kteří ke knížectví pannonsko-blatenskému slušeli. *)

Ingo, jméno knížete, neslovanské.

Pribislav (psáno Priwislauga).

Zemitěh (?) (psáno Cemicas, cf. Zemětěhy).

Žitimír anebo Stojmír (psáno Ztoimar, Ztoymar, ano i Spoymar, ale též Zicimar).

Přibina (Priuina, Briuinus). Porovnati sluší jméno osadní Přibenice, jenž předpokládá osobní název Přibina.

Kocel (psáno v Anonymu Hezilo, jinde Chezul, avšak v památkách slovanských a řeckých spravedlivě Kocel,

*) Jména knížat *korutanských* v témž Annonymu přivedená jsou ve znění opraveném: *Samo*, *Borjuta* (psáno Borut: cf. české Bořita), *Gorazd* (psáno Carastus, ano dokonce Cacatius), *Chotimír* (Cheitmaro), *Volduch* (psáno Waltunc, cf. české místní jméno Volduchy) anebo Vladuch.

Kotzeles). Porovnati sluší jméno osadní Kocelovice v Čechách a Koceljovo v Srbsku i v Bulharech.

Unzata, jméno ovšem slovanské, kteréž, jak se zdá, vězí v několika místních názvech štýrských: Unzmarkt, Unzdorf.

Chotimír (psáno Chotomir, již ne jako při jménu knížete korutanského Cheitmaro).

Ljutomír (Liutemír). Cf. Ljutomírici.

Skrben (psáno Skurben). Cf. osobní jméno na Moravě Skrben a odtud místní Skrbeň.

Vlkan nebo *Vlkoň* (psáno Wlkina, Wulkina), cf. české osadní Vlkanov a Vlkonice. K tomuto názvu vztahuje se nepochybně osadní jméno v Kopcích slovinských: Wulkovin a Vulkoyn inferius.

Vitimír (Witemír).

Svemír (psáno sice Suemin). Cf. české Svébor, Svéslav, Svérad, Svéprav.

Čéžka (Zeska). Por. české místní Čéžkovice.

Kresimír (Crisimír).

Gojmír (psáno Goimer).

Jména psaná Trebiz, Siliz a Brisnuz nejsou dle zdání našeho nic než zkráceniny, podobné jako jest zkrácenina „Rastiz“ ze jména „Rostislav“. Dle toho zněly by vlastně *Trebislav*, *Žilislav* a *Přisnoslav* (cf. české Třebihost, *Žil:* Žilov a Přísnobor; ostatně připomíná se r. 898 v letopisech Fuldenských kníže slovanské v Rakousích Přisnoslav: Priznolaw quidam Sclavus dux).

11.

Jaké bylo *obyvatelstvo* v knížectví pannonsko-blatenském? Otázka snadná k rozřešení, kdyby stačilo říci, že

byli *Slované*, avšak nesnadná, jakmile se jedná o to, aby se poznalo, ku *kterému* rodu neb kmenu, k jednomu-li nebo několikerému plemenu slovanskému Slované tito náleželi. A právě na rozřešení této druhé otázky přemnoho záleží, neboť by se tím velmi pomohlo k dalšímu osvětlení otázky o *jazyku* lidu tohoto, o jazyku, kterýž dle nejnovějšího badání vešel ve sklad církevního jazyka slovanského.

Co víme tedy o těchto Slovanech pannonsko blatenských? Prvé než o této věci pojednáme, uznáváme za potřebné, učiniti krátkou zprávu o Slovanech *korutanských* (t. j. těch, kteří obývali v dnešních Korutanech a ve Štýrsku). Slované tito osadili se v krajinách právě řečených v druhé polovici 6. století (579—595) i nazýváni jsou od letopisců latinských Sclavi, Sclavini, Sclavani, Windi, Sclavi cognomento Windi. V 9. století slovou u Anon. Salcburského Quarantani (Korutané). Knížata jejich byli: *Samo* (na počátku 7. stol.); *Vladuch* anebo Volduch, (po Samovi, po r. 630), ku kterému se uchýlil zbytek oněch 8000 Bulharů, kteří v Bavořích byli z ustanovení Dagoberta vražděni *). V 8. století známe těchto knížat v Korutanech: *Boruta*, ještě pohan, ale již takový přítel křesťanstva, že dal syna svého Gorazda a synovce Chotimíra v Bavořích pokřestiti. Po Borutovi následoval *Gorazd*; když pak ten po třech letech zemřel, *Chotimír* (okolo r. 750), za jehožto času dán Korutancům za biskupa pokrajinského Modestus od biskupa Salcburského Virgilia.

*) Nec quisquam ex illis remansit Bulgaris, nisi tantum Altioeus cum septingentis viris et uxoribus cum liberis, qui in *marca Winidorum* salvatus est; posthaec cum Valluco, *duce Winidorum*, annis plurimis vixit cum suis (Fredegar 441). Jméno Vladucha knížete u Slovanů korutanských ještě jednou se opakuje, důkaz nový, že *jim* náležel Vladuch tento z r. 630.

Ještě za živobytí biskupa Virgilia, tedy před rokem 784, zemřel Chotimír a následoval po něm *Vladuch II.* (Valtunc). Jak dlouho kníže tento panoval, nelze říci. Po něm již žádný vlastní kníže korutanský výslovně se nejmenuje.

Když roku 796 po přemožení Avarů krajina okolo Plesa až ke vtoku Drávy do Dunaje přivtělena jest k říši franské a k diecesí Salcburské, stalo se, že Frankové spojivše krajinu tuto v církevním ohledu s Korutanskem pod zvláštním krajinským biskupem Theodorikem, zároveň i v státním ohledu postavili je pod jednoho markrabí jakožto krajiště proti Avarům. Prvním markrabím byl slavný Gerold, správce bavorský. Obě krajiny obdržely společné jméno *Sclavinia* (in Sclaviniam, in partes videlicet Quarantanas atque inferioris Pannoniae).

Zřízení toto stalo se mezi r. 798 a 799, ješto Gerold ještě biskupa Theodorika uváděl a r. 799 v boji proti Avarům padnul.

Již pak přistupme ke Slovanům pannonským. Anon. Salc. o obyvatelích dolního Pannonska takto píše: „Za starých časů seděli v Pannonsku dolejším Římané, i postavili tu města i tvrze k obraně své, též i mnohé jiné budovy, jakož podnes (t. j. za času Anonyma, r. 873), vidno. Kteřížto také Gothů a Gepidů panství svému podrobili. Avšak po r. 377 a v následujících letech přišli Hunové od severu přes Dunaj a vypudili Římany i Goty i Gepidy. Gepidové ale ještě někteří posaváde (t. j. za času Anonyma, 873) zde pozůstávají.“ — „Potom pak po vypuzení Hunů (Anonymus rozumí tímto názvem i Huny vlastně tak řečené i pozdější Avary) začali zde přebývati Slované“ (tunc vero Sclavi post Hunos inde expulsos venientes coeperunt istis partibus Danubii diversas regiones habitare).

Podlé této zprávy tedy Slované, kterých nalézáme v Pannonsku dolejším, rozšířili se tu teprvé po přemožení Avarů r. 796, ač i Avarové někteří tam pozůstali a i Gepidové mnozí se z dob starých nacházeli. Také Bavoři porůznu se tu osazovali (coeperunt populi sive Sclavi vel Bagaorii inhabitare terram, unde illi expulsi sunt Huni, et multiplicari). Slované tito měli ještě r. 811 rozepře s Avary o nová sídla svá, kteréžto se skončily tím, že Avarům vykázána krajina okolo jezera Neziderského mezi Karnuntum a Sabarií v hořejším Pannonsku. Slované jmenují se tu „primores ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium“.

12.

Slované tito když zde sedli, měli svá *knížata*, o kterých se výrazné zmínky v letopiscích dějí; obyčejně se mluví o knížatech a předních velmožích (illis ducibus atque comitibus, primores ac duces Sclavorum). Též se ví určitě, že když přišli, byli ještě *pohané*, neboť se jasně mluví o jich pokřesťanění; jmenovitě připomíná Anon. Salcb., že kníže Ingo, velice prý svým poddaným milý, přiváděl lid svůj tímže způsobem ku přijetí křesťanstva, jako se vypravuje o Svatoplukovi a Bořivoji. Zde i onde skoro doslovně zní legenda tato. Císař Karel Veliký velice pečoval o to, aby se v národu tomto křesťanstvo zakotvilo. Ustavičně pobízel Arnona, arcibiskupa Salcburského, aby sám osobně šel do Slovan těchto a tam kázal a působil. Což konečně vedlo k ustanovení zvláštního biskupa jak pro Slovany pannonské tak i pro Slovany korutanské. Prvním biskupem učiněn Dětřich (Theodorich) roku 798.

Z toho faktum, že Slované pannonští, když r. 796 až 797 po Avarech v Dolní Pannonii vznikli, nebyli ještě křesťané, ale pohané, vysvítá nade všecku pochybnost, že tam nepřišli ze Slovan *korutanských*, již dávno křesťanských.

Knížata Slovanů pannonských, prvé nežli přišel Přibina, byli: *Ingo*, potom *Přibislav*, *Zemitěh* (Semicas), *Stojmír* (nebo snad Žitimír, anebo dokonce Spytimír: Spoymar) a *Etgar*.

Okolo r. 820 začali se na druhém břehu Dunaje usazovati Bulhaři, z čehož povstaly nesnáze a konečně i válka mezi nimi a Franky, při čemž nejvíce utrpěli Slované pannonští, ano se r. 825 Bulhaři, po Drávě připlovouce, na ně vyřítili, zemi zpustošili, knížata jejich ssadili nebo vypudili a své nad nimi postavili. Což ovšem netrvalo než asi do r. 830, kdež zase vypuzeni jsou.

Teprvé roku 839—840 přišel Přibina, i dána jemu krajina v okolí řeky Saly a jezera Plesa, kdež ihned postavil hrad (Blatno). Panství jeho rozšířilo se po všech Slovanech pannonských od Ptuje a Litoměři až po Dunaj, kde do něho Dráva vchází.

Přibina přišel spolu se synem Kocelem a, jak se podobá, s jinými ještě druhy, kteří jich obou na útěku z Nitry do Bulhar a pak z Bulhar do franské říše doprovázeli; ano i tomu lze přisvědčiti, že když Přibina na Sale se usadil, některá část lidu *nitránského*, slovenského, za svým dávným knížetem přišla a u něho se usadila. Tomu-li tak, tedy sídlelo v dolejší Pannonii kromě *starších* obyvatelů *slovanských*, po Avarech sem došlých, také něco *Slováků* a kromě těchto ještě i plémě jedno v podkrají Knežavy, řeky v okolí Lutoměři, jenž slulo *Dúdlebi*.

Dúdlebi, o kterých se dvakráte činí zmínka, roku totiž 773 a 891, seděli jakožto zvláštní plémě neboližto župa (comitatus) v podkrají říčky *Knežahy*, t. j. v okolí dnešní osady Racz-Kaniže. Hormayer sice klade sídlo plemene tohoto na řeku Knežahu u Velké Kaníže, ale podlé pořádku, ve kterémž Anon. Salcb. uvádí kostely nově svěcené: In Dudleipin, in Ussitin, ad Businiza, ad Bettoviam, t. j. v Dúdlebích, v Usitině (Sonntag), v Businici (Pössnitz) a v Ptuji (Pettau), souditi lze, že Dúdlebi, o kterých je řeč, hledati se mají v sousedstvě Sonntagu, Businice, Ptuje, tedy mezi Murou a Dravou, v kopcích slovinských, odkudž i Buzinice i Knežaha, ona do Dravy, tato do Mury, stékají. Běh potoka Knežahy poznati se může podlé místa Racz-Kaniže, které při něm leží a po něm i jméno dostalo. V Dúdlebích těchto byla osada Ruginesfeld, která patřila Kocelovi, roku pak 891 dána jest od krále Arnulfa kostelu Salcburskému. Pozoruhodno, že se název Dúdlebů těchto píše zrovna tak, jako se vyslovuje název Dúdlebů českých: In Dudleipin, in comitatu Dudleipa, nikoli *Dulěbi* nebo *Dulibi*, jakož se vyslovuje u Slovanů východních a jižných. Neméně památné jest, že tito Dúdlebi, ač přiznají-li se jim sídla od nás ukázaná, jsou poslední v řadě oněch plemen slovanských, jenž zasedli všecko údolí řeky Mury štýrské. Seděli jedni za druhými počínajíce od hranic rakouských: *Stodorané* na rozhraní dnešních Rakous a Štýrska, *Charvaté* v okolí města Lubna i Mostu, *Suselci* v okolí města Hradce a *Dúdlebi* v okolí Lutoměři (Luttenberku).

V podkrají řeky *Saly* usadil se Přibina r. 840—850 a nemeškaje stavěl hrad Blatno (Szalavár). Podlé svědectví

Anon. Salcb. zalidněna a vzdělána jest krajina tato teprvé po příchodu Přibiny (Praestavit rex Privinae aliquam inferioris Pannoniae in beneficium partem circa fluvium, qui dicitus Sala. Tunc coepit ibi ille habitare et munimen aedificare in quodam nemore et palude Sale fluminis et circumcunque populos congregare ac multum ampliari in terra illa). Již r. 850 jmenují se jakožto přední pánové, kteří tu s ním byli: Kocel syn jeho, Unzata, Chotimír, Ljutomír (nepochybně zakladatel Ljutoměři v Důdlebích), Skrben, Žilic, Vlkan, Vitimír (kterýž měl statek v samém sousedstvě hradu Blatna), Trebiz, Přísnoslav, Svémír, Čéžka, Kresimír a Gojmír. Lid Přibinův byl patrně z rozličných plemen sebrán, avšak tolik souditi se může s jistotou, že přišli dílem spolu s Přibinou anebo za Přibinou z knížectví nitránského (dílem tedy Slováci), dílem pak že byli právě ze Slovanův v dolejší Pannonii již před Přibinou osedlých. Zdá se, že sluli vesměs *Slověné* nebo *Slovenci;* připomíná se totiž hranice krajiny Přibinovy „ad slougenzin marchan“, t. j. až konec slovenského kraje, ke slovenským mezím, tuším mezi Sv. Rupertem (Sz. Groth) a dnešním Sümeghem. O tom aspoň nejmenší pochybnosti není a nebude, že řeč, kterou mluvil Přibina i Kocel, byla slovenská, a že nepochybně i na hradě a vůbec mezi předními osobami byla napotom slovenčina nitránská v užívání.

Ostatní část Dolejšího Pannonska, t. j. všechen kraj mezi Bakoňským lesem, starým Plesem, Dunajem a Dravou — osazena byla hned po přemožení Avarů r. 795 od Slovanů. Nastává otázka, *odkud tito Slované sem došli.* Když přišli, byli *pohané;* nepocházeli tedy ze Slovan korutanských ani ze Slovan charvatských a srbských, ješto tito všickni již byli křesťané. Ze zpráv Anonyma

jasně vysvítá, že to byly rody *nové*, *čerstvé;* Karel Veliký úsilně dbal o to, aby se co nejdříve křesťanství mezi ně uvedlo. Nemohli přijíti než buďto z dnešních krajův uhersko-slovenských (ze Slováků) anebo ze Slovan vlastně tak řečených, kteří byli usedlí v dnešním Sedmihradsku a v dolejším Podunají. Uvážíce památky jazyka, kteréžto se v okolí jezera blatenského zachovaly, majíce také na mysli souvěké události na dolejším Dunaji: máme za to, že spomenutí obyvatelé přišli ze Slovan sedmihradských a z dolejšího Dunaje; že to byli ti jistí *Slověné*, kteří se osadili na díle také v Macedonii.

„Na počátku 9. století dostaly se — píše Šafařík (Star 608) — ještě i východní Uhry pod moc Bulharův. Totižto l. 807 Bulharové, obeřivše se valně na Avary, již dříve r. 796 přemožené a ztenčené, konečně je rozptýlili, a zaujavše celé okolí potiské, rozšířili tím hranice své říše až k městu Pešti.“ I což jest podobnějšího, nežli že *Slověné* na dolním Dunaji a v Sedmihradech, Bulhary silně tlačeni, po přemožení Avarů r. 796 ochotně i spěšně vystěhovali se do staré Pannonie dolejší, do sídel od Avarů opuštěných, kdež přičiněním Karla Velikého a duchovníků Salcburských obdrželi křest.

Ještě vážnější úkaz jsou pak *místní jména*, která v okolí blatenského jezera pozůstavší, po dnešní den svědčí o formách jazyka tohoto lidu. Slovanská jména v Sedmihradech zachovaná srovnávají se ku podivu s místními názvy v okolí blatenském. Vizme příkladův několik!

Starý název bakoňského lesa, *Šumla*, opakuje se v názvu pevnosti Šumly na Balkánu a v horských jmenech sedmihradských Alfalu-*Somlyo* i Csomafalvi-*Somlyo* u G.-Sz.Mikloši.

Osada *Tapolcza* u blatenského jezera jest zuherštělá

forma názvu *Toplica*, Toplicza pak slují dvě osady v Sedmihradech, u Broose a u Bystrice.

Tzitun, osada u Bezprému, nyní Csetén, opakuje se v názvu thessalského města Zeitun; znamená pak, jako Ceteň v Čechách a Cetyně na Černé Hoře, místo lesem jehličnatým porostlé. V okolí Bezprému uvozují se ještě i Podrugu (dnešní Padragh), Zalesé, Grintzari, Kneža (dnešní Kenese), pak Polosník (dnešní Pölöske u Szalaváru).

Místní jméno *Kövesd* u Pětikostelů znělo původně nepochybně *Govosdi*, jako podnes osada u Broose v Sedmihradech (Gura-Govosdi); Govosdi pak není nic jiného jako rozvedené Gvozd, t. j. hora, les (přirovnej Kovasná Kvasná, Zalatná Zlatná v Sedmihradech); že tento výklad pravý, potvrzuje právě přídavek Gura u Govosdi (Hora Hvozd).

Jako v okolí blatenském, tak i v Sedmihradech sluje mnoho osad a dvorců *Čechy*, jako Somlyo-Csehi, Pánczel-Cseh, Szilagy-Cseh a j. v Sedmihradech a Csehi mnohé u jezera, při čemž na nějaké osady české nelze mysliti.

Jména zuherštělá v okolí blatenském, ježto se opakují v Sedmihradech, jsou dále:

Berzence (Breznica) = Briznik.
Dabroncz = Dobrocz u Broose (Dobrúč).
Döbrönte-begy = Debren a Debrek.
Ternava řeka = Ternava, Ternavica.
Strěgom (Střehom, Ostřehom) = Strigonida.

Výraznou formu staroslovanskou mají názvy míst v okolí blatenského jezera: Vara*sd*-hegy u Šumegu, Saro*sd* tamže, Szepe*sd* na břehu jezerním, Köve*sd* tamže a u Pětikostelů, Köle*sd* na Dunaji, Büko*sd* u Csurgó, Náda*sd* u Pětikostelů (staroslov. Nédežde = naděžda = naděje).

Staroslovanské hlásky nosové jsou v názvech: *Szom-*

bath = Subota (Mura Szombath, Szombately); *Szent* = svjaty, święty (cf Suentibald = Svjatopluk).

Název *Keszthely* patrně značí naše Kostel, a přeměna v Kestel srovnává se s přeměnou názvu Vody a Vodice ve Vedu a Vedicu (ve Valachii).

Neméně pozoruhodné jest, že název knížete Inga na mysl přivádí jméno hory jedné sedmihradské: Ingovanyos v krajině za Kronstadtem, kde jsou také jiné názvy slovanské: Predjal, t. j. Předěl (rozhraní), Zagon, Kvasná (Kovaszna).

Počátek biskupství Nitránského.

1.

Děvín a Nitra jsou nejstarší dvě jména místná z vlastí našich, kterých nalezáme v písemných památkách 9. století. Děvín se připomíná v Letopisech kláštera Fuldenského k r. 864: civitas quae lingua gentis illius Dovina i. e. puella dicitur, hrad jenž v jazyku národu moravského slove Děvina t. j. děva. O poloze Děvína tohoto vyslovili jsme domnění své hned v rozpravě „Říše moravská“ a posud zůstáváme na tom, že hrad tento stál na pomezí moravském proti starému krajišti východnímu, dnešním Rakousům, asi v těch místech, kde se stéká se Svratkou (Švarcavou) řeka Dyje. Nitra jmenuje se poprvé v Anonymu de Conv. Bag., spisu skládaném v Salcbursku asi r. 872—873: locus vocatus Nitrava, místo řečené Nitrava. Připomenouti sluší, že forma Nitr-ava je vlastnější a původnější nežli zkrácené Nitra a že název tento, prvotně znamenavší řeku, přenešen jest později na hrad při té řece postavený, jako to mnoho příkladů máme z doby staroslovanské (viz hrad Mže, Ljubica, Bělina v Čechách, Rokytná, Jiglava na Moravě).

Nejstarší zpráva zvěstuje o hradu Nitře, že okolo r. 830 byl sídlem knížete Přibiny ještě pohanského, kte-

rýž vypuzen odtud skrze knížete Mojmíra I. moravského, již křesťana, (Priuina exulatus a Mojmaro duce Maranorum) uchýlil se k markraběti Radbodovi, jenž měl Krajiště Východní od krále Ludvíka franského sobě svěřené. Radbod bez meškání představil Přibinu králi svému, načež kníže nitránský přijal křest svatý, a to ve dvorci arcibiskupův Salcburských Treismě řečeném (nyní Treismauer podál Tullna), v kostele sv. Martina. Na to usazen Přibina pomocí Franků znova na Nitře (qui et postea Radbodo commissus aliquod cum illo fuit tempus), kdež jako horlivý křesťan, kterým se vždy napotom až do své smrti r. 860 jevil, založil svatyni Páně. I přišel arcibiskup Adalram Salcburský, kterýž byl Přibinu v Treismě pokřestil, a zasvětil kostel tento (cui Pribinae Adalramus archiepiscopus ultra Danubium in sua proprietate loco vocato Nitrava consecravit ecclesiam). Není sice výslovně přidáno, na které svaté jméno chrám Nitránský byl zasvěcen, nicméně nechybíme, přijmeme-li za pravdu, že se to stalo ke cti sv. Emerama mučedlníka bavorského, kteréž jméno hlavní chrám na hradě Nitránském po dnešní den, tedy po více jak 1000 roků, nosí.

Avšak přátelství mezi Přibinou a Radbodem netrvalo dlouho. Nastalo nějaké nedorozumění mezi nimi, tak že Přibina z obavy prchnul i se synem Kocelem k Bulharům, kteří s knížectvím nitránským tehdá sousedili, majíce krajinu za Dunajem a na Tise až do Sedmihrad všecku ve své moci. Z Bulhar se podal Přibina ku knížeti Ratimírovi charvatskému, což se stalo roku 838, od Ratimíra pak ku krajištníkovi franskému Salachovi v Krajinsku, kterýž se stal prostředníkem smíření jeho s Radbodem. Na Nitru nevrátil se Přibina více, ani syn jeho Kocel; obdržev od Franků krajinu při řece Sale

a u jezera Plesa stal se tam zakladatelem hradu Blatna (Moosburku, Urbs Paludarum, Szalavár), po němž staré jezero Pleso přezváno jezerem Blatenským. Také knížectví Přibinovo pojmenováno jménem tímto

2.

Bylo by se domnívati, jmenovitě podlé příkladů jinde se naskytujících, že vrchní pastýřové Salcburští, kteří knížete nitránského pokřestili a první kostel na Nitře posvětili, pečovali spolu o to, aby krajina takto získaná přikázána byla k diecesí Salcburské. Avšak není žádných zpráv o pokusech takových; také byly okolnosti nedosti tomu příznivé. Arcib. Adalram brzo zemřel; Přibina pak musel před Mojmírem uchýliti se k Bulharům, a knížata moravští zůstali od té doby v nepřetrženém držení knížectví Přibinova. Známo pak, že Morava toho času již křesťanská náležela k diecesí Pasovské; i pojato jest Slovensko jednoduše v meze diecese této, poněvadž se stalo částkou říše moravské. Jakož takováto část sloužilo Slovensko Svatoplukovi r. 869 a 870 za úděl, dokud se nestal knížetem po strýci svém Rostislavovi.

Církevní zřízení knížectví moravského dočkalo se velikého převratu, když následkem žádosti knížete Rostislava přišli učitelové slovanští Konstantin a Methodius na Moravu a když mužové tito zavítali napotom do Říma. Papež ustanovil, zpořiditi pro krajiny slovanské ve staré Pannonii a v Moravě zvláštní biskupství, kteréž by nesávislé od duchovníků německých bezprostředně stálo pod svatou stolicí. I obnoveno v skutku staré zašlé biskupství syrmiensko-pannonské, kteréž mělo v mezích svých zahrnovati netoliko starou Pannonii, ale i knížectví mo-

ravské, tedy částku diecése Salcburské i částku diecése Pasovské. Ovšemť že se tomu opírali duchovní salcburští, avšak stolice římská ukázala starší právo své, a tak povstalo obnovené biskupství sv. Andronika.

Prvním biskupem pannonsko-moravským učiněn Konstantin filosof, který však přijav na sebe jméno Cyrill, ještě v Římě zemřel, aniž milované země své vícekráte spatřil. Biskupem po něm učiněn jest bratr jeho Methodius, který se skutečně do své diecése dostal, ač proto od duchovníků bavorských nemálo byl pronásledován. Roku 874 vytáhnul se Svatopluk dokonale z církevního poddanství Pasovského, a žádal papeže, aby biskupa Methodia povýšil za arcibiskupa moravského, což se i stalo. Za arcibiskupa Methodia zřízeno jest konečně 880 biskupství Nitránské, a kněz alamanský Wiching vyvolen i vysvěcen za prvního biskupa Nitránského.

Skutek tento jest nepochybný a důkazem jasným opodstatněný. Píše totiž papež Jan VIII. zřetedlnými slovy knížeti Svatoplukovi v měs. Juni r. 880: „Také jsme kněze Wichinga, kterého jsi k nám poslal, jakož vyvoleného vysvětili za biskupa svatého kostela Nitránského, kterýž povinen bude arcibiskupa svého ve všem poslouchati; také chceme, abys nám podobně v dorozumění a opatřením arcibiskupa (Methodia) poslal ještě druhého k tomu schopného kněze nebo diakona, abychom ho podobným způsobem k jinému kostelu, kdež bys správu biskupskou uznával za potřebnou, za biskupa ordinovali.“ (Erb. Reg. 18). Z toho jest na jevu, že Svatopluk ve srozumění s Methodiem zřizoval biskupství v říši své, a sice Nitránské r. 880, druhé a třetí v napotomních letech, neboť r. 899 svěceno po dlouhé přestávce tré biskupů v říši moravské.

3.

Prvním biskupem Nitránským byl tedy Wiching, rodem Alaman. Biskupování jeho trvalo od r. 880 až do smrti Svatoplukovy r. 894. Jak se zdá, záviselo postavení Wichingovo více od přízně knížete tohoto nežli od vlastní zásluhy; po smrti Svatoplukově odešel ze země a stal se kancléřem krále Arnulfa. Wiching byl muž úlisný, podskočný, soběcký. Protivenství, kteráž Methodius trpěl od něho, jsou známa; ale ani vlastní krajané nežádali ho sobě velmi, jakž o tom svědčí odpor, s kterým se potkalo ustanovení jeho za biskupa Pasovského roku 899. Proti vůli králově ssazen jest od arcibiskupa Ditmara Salcburského a ostatních biskupů suffraganů rozsudkem církevním.

Po Wichingovi zůstalo biskupství Nitránské několik let neobsazené, jakož vůbec arcidiecése moravská od smrti Methodovy byla osiřalá; teprvé r. 899 nebo 900 přišel z Říma arcibiskup Jan, biskup Benedikt a biskup Daniel, ne aby na Moravě zůstali, ale aby hierarchii církve moravské obnovili, posvětíce jednoho arcibiskupa a tré biskupů, mezi nimiž patrně byl jeden Nitránský. I biskupoval druhý tento biskup od roku 899 až tuším do zhynutí moravské říše roku 907.

4.

Ve článku předešlém jednali jsme o původu a počátku biskupství Nitránského, i shledali jsme předně, že prvý chrám křesťanský na hradě Nitránském založen od Přibiny a svěcen od arcibiskupa Salcburského Adal-

rama mezi r. 830 a 836; za druhé, že biskupství při chrámu tomto zřízeno teprvé r. 880 za knížete Svatopluka a arcibiskupa Methodia moravského; také že prvním biskupem na Nitře byl Wiching, rodilý Alaman, nepochybně písař knížete Svatopluka.

Tímto vylíčením, které spočívá na listinách a zprávách zcela bezpečných, poráží se vše, cožkoliv se praví a bájí o existencí biskupství Nitránského hned r. 826 a o osobě tamního prvního biskupa Alevina.

Jakže mohl existovati biskup na Nitře r. 826, když tam r. 830 panoval pohanský kníže Pribina? Jak tam mohlo existovati biskupství, když teprvé mezi r. 830 a 836 postaven a svěcen tam první chrám křesťanský, založený od právě pokřestěného Přibiny?

Na čem se ale zakládají vědomosti o domnělém biskupství Nitránském a biskupovi Alevínovi z r. 826? — Na listinách, kterými vůbec podpíráno domněnku o existencí arcibiskupství Laureackého na počátku 9. století. Avšak podezření o pravosti těchto listin víc a více nabývá důvodů.

Připomeneme toliko mimochodem, že plichtění Mojmíra s Tutundem avarským jest nesmysl. Spojování těchto dvou jmen, tudíž také spojování Moravanů s Avary, povstalo z toho, že nerozuměno slovům annalisty Fuldenského r. 811. Co se tam praví o sporech mezi Avary a Slovany podunajskými, vztahuje se na Pannonsko tehdá již k panství franskému a diecesí Salcburské připojené, tedy nikoli na Moravu a na Mojmíra. — Ostatně Mojmír dobyl Nitránska teprvé po r. 830, když vypudil Přibinu; nemohl tedy žádati s Tutundem, aby založeno bylo biskupství na Nitře, které by tam bylo bývalo již r. 826.

Smyšlénka o městech Speculi-Julium neboli Sorigutur, kde prý byl biskupem Methodius (r. 826), o Vetvaru neboli Vetrava, kde byl prý biskupem Anno, o Favianě neboli Vídni, kde prý biskupoval Rathfred — jest na jevě; jakož i „Notitia de antiquissimo statu ecclesiae Laureacensis“ nesmysly až komickými oplývá: *Moesie* západní zahrnovala prý krajiny, kde jsou řeky Naba, Ohra a Odra! Patřila prý k arcibiskupství Laureackému a byly prý v ní (ještě za časů římských) města: Tyrana, Nytraba, Seclama, Vetrava, Curinia, Wisseyda a Herbipolis!! — —

Dějiny říše moravské.

Dějepis říše moravské, pokud na svědectví věrohodná i spolehlivá opírati se může, počíná se první čtvrtí 9. století; první výslovná zmínka ve zpravách bezpečných děje se o Moravě a o Moravanech rok 821. Avšak tím dokonce není řečeno, že by se o předchozích letech ničehož právem domýšleti a s dostatečnou podobností pověděti nedalo.

Podivné jest zajisté, že se o Moravě ani v té době nic nepřipomíná, když Karel Velký rok 791 podniknul onu velikou i památnou výpravu proti Avarům, kteří veškerý kraj nynějších dolních Rakous s obojí strany Dunaje ve své moci měli a nad ním panovali, tak že s nimi patrně Morava v nejbližším sousedství se nacházela. I nebude tuším pochybno, že Morava tehdá, jsouc s té strany toliko řekou nevalnou, Dyjí, od Avarův oddělena, zhusta byla podrobena těžkým nájezdům i hrubému násilí svéřepých těchto lidí; všakť oni i přes Enži do Bavor tehdejších loupežně zajížděli, kdežto proti tomu Čechy, ohražené velikým nepřístupným hvozdem pomezním, snázeji mohly odrážeti útoky avarské. Poražením Avarův a zapuzením jich do pustotin mezi Dunaj a Tisu zajisté i Morava sobě povydechla; území dnešních Dolních Ra-

kous stalo se krajištěm t. j. pomezní krajinou říše franské proti Avarům v starém Pannonsku; tím se stala Morava sousedem říše franské. Prvním krajištníkem neboli markrabím v krajišti tomto byl šlechetný Gerold, kterémuž podřízena byla také krajina okolo Plesa (Blatenského jezera); druhým byl po smrti Geroldově r. 799 Goterammus (Guntram), po Guntramovi r. 805 Werinhar (Werner), jenž sídlo své měl v starém Laureacum (Lorchu) v sousedství dnešního města Enže a t. d.

Jaký poměr toho času mezi Franky a Moravou nastal, nepovědomo; ještě ani listina, ve kteréž vysloveno jest rozdělení říše franské r. 817, o Moravanech ničehož nepraví, ačkoliv se již i Čechové i Korutanci i Avarové v ní jmenují; že by byli pojmuti v ty Slovany „jenž na východní straně Bavor bydlejí“ (qui ab orientali parte Bojoariae sunt), pochybujeme, neboť se těmito Slovany vyrozumívají podlé sousedstva s Avary Slované pannonští okolo Plesa. Ani listina, ve kteréž se obsahuje rozdělení krajův diecése Pasovské a Salcburské, ač sama v sobě pochybná, o Moravě žádného světla nepodává, neboť spor šel toliko o hranice biskupství Pasovského naproti Dolejšímu Pannonsku (okolo Plesa), ježto Pannonsko toto r. 796 a 803 přiděleno bylo k diecési Salcburské, a tu prý řeka Rabica učiněna rozhraním.

Teprv r. 821 jmenují se Moravané. Zpráva zní takto: „U dvora franského ve Frankfurtě dali se vynajíti vyslancové všech na východním pomezí říše obývajících Slovanův t. j. Bodrců, Srbů, Veletů, Čechů, *Moravanů* (Marvanorum), Braničevců, jakož i Avarů v Pannonii usedlých, i přinesli dary své i slyšáni jsou od císaře.“

Zdá se, že poselství tato neměla jiného významu aniž jiného účelu, nežli že národové, jenž sídleli na pomezí franském a tudíž sousedé Frankův byli, osvědčovali svou vůli zachovávati s Franky mír a pokoj a že dary přinešenými (muneribus, tedy nikoliv poplatkem neb daní) smýšlení své zřejmě i vidomě ukázali; nemineme se ostatně s pravdou, přijmouce, že ani oni neodešli bez darův od strany Frankův. Jisté jest ostatně, že nepřijetí a odepření darův takových pokládáno za znamení ne více přátelské. Zdaliž toho času Moravané již byli pokřestěni, nelze uhodnouti, ježto Čechové spolu s nimi připomenutí bezpečně ještě křesťané nebyli, ač křesťanství patrně znali a znáti museli, již proto, že s Franky obchody jak kupecké tak i politické měli.

Okolo roku 830 připomíná se panovník moravský, kníže *Mojmír* (Mojmar dux Marauorum), kteréhož času také hrad *Nitra* a *Přibina* co pán Nitry na popraží dějepisu se zjevují. Stalo se, že za vladařství markrabí Radboda, kterýž se v důstojenství tomto okolo roku 830 zjevuje, Přibina vypuzen jest z Nitry a z Nitránska od panovníka moravského Mojmíra, nevědomo proč ani kterak. I uchýlil se Přibina za Dunaj k markrabí franskému, Radbodovi, kterýž ho bez meškání představil králi Ludvíkovi. Přibina, ještě pohan, vyučen jest z rozkazu Ludvíkova ve víře křesťanské a pokřestěn v kostele sv. Martina v osadě Treismě (v dnešních Dolejších Rakousích), kterážto osada náležela co statek k biskupství Salcburskému, v území biskupství Pasovského.

Přibina pomocí Radboda opět se navrátil na Nitru, i jal se pilně pěstovati křesťanstvo v panstvě Nitránském.

Přední péče jeho byla, aby na hradě postavil důstojný chrám Páně, což se mu též podařilo, a sice tak, že ještě před rokem 836 svatyně tato vysvěcena byla. Svěcení toto vykonáno jest od Adalrama Salcburského († 836) na jméno sv. Emmerama, patrona bavorského. Pozoruhodno, že právě biskup Salcburský svěcení toto před se bral; stalo se to jistě z osobního přátelství k Přibinovi, ješto sám přijal křest na Salcburském statku biskupském v Treismě.

Avšak přátelství mezi Přibinou a Radbodem netrvalo dlouho. Skoro po roku 836 prchnul Přibina spolu se synem Kocelem k Bulharům nad Tisou, z Bulhar pak podal se ku knížeti charvatskému Ratimírovi, kterýž toho času povstal byl proti Frankům v zemi své mezi Dravou a Savou s hlavním hradem Siskem. Markrabě Radbod dostal rozkaz udeřiti na Ratimíra, což se stalo r. 838; Ratimír nemoha odolati, uchýlil se nazpět a Přibina prostřednictvím krajištníka Salacha smířen s Radbodem a usazen v Dolním Pannonsku. Že se Přibina z Nitry neuchýlil k Mojmírovi, ale k Bulharům, z toho nutně souditi se musí, že s panovníkem Moravy v nepřátelství byl. Mojmír ostatně poznovu opanoval Nitru, která od té doby stále již zůstala při Moravě a při panovnickém rodu Mojmírově. *)

Kromě spomenutého sporu s Přibinou nic není o době Mojmírově zaznamenáno; avšak co nade všecky psané paměti vyniká: Činnost Mojmírova v tom se zavírá, že po-

*) Anon. de conv. Carant. Zpráva od anonyma podaná jest velmi zmatená; avšak jen pořádem tuto udaným možná tuším světlo v ten zmatek uvésti.

ložil základ k mocné říši moravské a že za něho ne-li vzniklo, ale zakořenilo se křesťanstvo v Moravě. Objem říše moravské byl za posledních let panství Mojmírova ten, že v meze své zahrnovala Moravu i slovenské Nitránsko, tak že měla sousedy tyto: Na západě zemi českou, na polední straně krajiště bavorsko-franské a hořejší Pannonsko, na východě za Hronem a Ipolou Bulhary, na severu Slovany na Odře i na Visle. Jakým během na Moravu přišla víra křesťanská, velmi nesnadné jest s jistotou a platně pověděti. Jest tu dvojí svědectví: Jedno praví, že k Moravanům došli duchovníci a učitelé z Vlach, z Řek i z Němec (Leg. sv. Meth.) a že přijali křest od sv. Petra (jako i pervěje otci naši od Svjatago Petra kreščenie prijali. Leg. Sv. Meth.); druhé zase praví, že Moravané, byvše od panovníků franských podrobeni, křesťanství přijali z Bavor a že Morava od pokřesťanění svého slušela k diecesí Pasovské (List arc. salcb. k papeži Janu IX. z r. 900). Obě tyto zprávy možná tuším tou měrou ve srovnalost uvesti, že sice Moravané křesťanství přijali od rozličných stran, ale že počítáni jsou k diecesí Pasovské. Víme zajisté, že Svatopluk asi r. 873 vypudil všecky duchovníky německé z Moravy, jelikož prý srozumění měli s Franky, proti nimž Svatopluk bojoval (Leg. Sv. Meth.); s tím pak případně srovnává se to, co praví biskupové bavorští r. 900: Moravané posléze křesťanstva prý se spouštěli a dávky spravedlivé dávati se zdráhali, ano i válku zdvihli a co nejdůrazněji Frankům odpírali, tak že cesta k nim zavřena byla i biskupovi i kazatelům; i dělali prý Moravané, co prý chtěli. — Avšak Moravané nechtěli se vytáhnouti z křesťanstva, než toliko z poddanosti franské a církevní podřízenosti bavorské; neboť zároveň žádali papeže, aby

arcibiskupem na Moravě byl
nonský.

—

Rok 846 podniknul
sta výpravu válečnou na
vytáhnouti se chtěli z p
což potřebného a spořá
Rostislava, synovce M
Potom odcházeje z M
likou škodou vojska
Fuld.)

Byl-li Mojmír
Moravě dálo, aneb
stislav ještě za jeh
se, kam se Mojm
čina byla přícho
odtržení (defecti
že Frankové s
Vracejíce se p
ledními Čechy
ské; na poch
čeští, kteří
podobněji b
o kterých s
r. 845 v
dali; však
nalezáme
O Vitora
hém nej

Ná
kem 8

dlouhou dobu vladaření svého činy tak velikými a znamenitými, že může dobře býti vřaděn mezi nejpřednější panovníky i svého času i potomního věku. Tragický osud, kterýž jeho potkal, zveličuje nad to památku jeho.

Rostislav usazen jest za knížete moravského pomocí Frankův; toť zjevně oznamují letopisy Fuldenské; avšak nikdež nelze dopátrati se toho, v čem asi záležela vrchní moc franská a v čem podřízenost Moravy a knížete jeho. Nepochybně, že Morava platila jistý roční poplatek a byla povinna neválčiti proti Frankům a nespojovati se s nepřáteli Frankův. Do vnitrné správy nesahala moc franská, ač se Frankové o to dosti zasazovali, aby si jí zjednali; ani na tolik nebyla Morava poddána, že by jí panovníci franští směli vnucovati vládaře své anebo knížata z rodu cizího.

Uvážíme-li všecky činy Rostislavovy, bez pochybenství uznáme, že konečný účel jeho byl, vymaniti Moravu z podřízenosti k říši a učiniti ji v panství samostatné, neodvislé. Toho také docílil, ač sám přitom zahynul; Svatopluk po něm přejmul Moravu tak samostatnou, že již jen dále stavěti mohl na zvelebení země této; samostatná byla.

Od r. 846 až do r. 855, kdež Ludvík Němec mnohé války měl s Čechy, ač vždy bez prospěchu, nic neslyšáno o Rostislavovi. Zdá se, že se neúčastnil ani ve výpravách Frankův proti Čechům, ani také v odporu Čechů proti Frankům. Klidně a bez hluku sílil se v zemi své, ucházel se o mír s Bulhary, jenž s Nitránskem sousedili, a postavil na místě zvláště výhodném nedobytnou, jak se potom ukázalo, pevnost proti dnešním Rakousům, krajišti to východnímu říše franské, proslavený Děvín.

Nepřátelství mezi Moravou a Franky započalo r. 855; letopisec franský oznamuje děj tento obvyklou a stálou formulí: „Král Ludvík táhl do Moravy proti Rostislavovi, knížeti moravskému, jemu králi odboj činícímu (sibi rebellantem) s vojsky svými.“

O výsledku výpravy té píše letopisec dále: „Válečné toto tažení bez prospěchu se skončilo; král se bez vítězství navrátil, chtěje prý raději protivníka, přesilnou hradbou opatřeného, na čas tak nechati, než v nebezpečném boji vojsku svému škod způsobiti. Nicméně vojsko franské veliký díl krajiny moravské kořistěním a pálením zpustošilo a nenepatrnou část nepřátel, kteří na vojenský tábor králův udeřili a do něho dobýti se chtěli, do posledního muže skoro potřelo, avšak ne bez trestu; neboť Rostislav po odchodu královu s lidem svým za ním táhna, velikou končinu za Dunajem ležící zdrancoval a zhubil.“

Roku 857 stalo se, že krajištníci franští dostali rozkaz, aby na župu českou Vitorazskou, která prý od kolika let Frankům poslušenství odpírala, udeřili a Slavitěcha, syna Vitoradova, jenž v župě té právě panoval, pokrotili. Kterýž nemoha jich moci zniknouti, k Rostislavovi se uchýlil, načež prý bratr jeho, od něho prvé vypovězený, na místo něho za pána v župě Vitorazské od Frankův byl postaven.

Roku 858 ustanovil Ludvík druhé, a to ještě silnější vojsko proti Rostislavovi v předešlém boji nepřemoženému, vypraviti; mínil tehdá vůbec Slovany na vý-

chodním pomezí říše své sousedící podrobiti, aby prý „upokojiv zevnější odpory protivníků, lehčeji mohl v říši ustaviti řády potřebné.“ Jakož pak válečný lid svůj rozdělil na tré: Jeden sbor pod velením Ludvíka, syna mladšího, měl udeřiti na Bodrce a Gliňany, druhý, pod markrabím Tacholfem, na Srby, třetí konečně, pod starším synem Karolmanem, na Moravany a Rostislava. Avšak výpravy tyto zůstaly nepodniknuté, ješto přišly zprávy náhlé o nebezpečenství v západních krajinách říši povstávajícím.

Veliké věci začali se r. 860 proti říši Ludvíkově strojiti; vlastní synové povstávali proti němu, až i zbraní válečných proti němu chápati se počali. Nejprvé Karolman, jenž byl správcem v tehdejším Korutansku i v Blatensku. V zimě z r. 860 na 861 vyhnal všecky krajištníky a velitele, kterýmž svěřena byla ochrana a opatrování pomezí východního i korutanského, a ustanovil velitele nové podlé své chuti a vůle; mezi vypuzenými byl také Přibina Blatenský i syn jeho Kocel. Po velikonoci r. 861 byl veliký sjezd říšský v Řezně, kdež nejpřednější z úředníků říšských, hrabě Ernest, a s ním jiní někteří pro nevěrnost svých úřadův jsou zbaveni. Karolman zatím spolčiv se s Rostislavem, zamýšlel pomocí Moravanův dobýti pro sebe a odtrhnouti od říše otcovské staré Korutany a dnešní Rakousy až po řeku Inn. Ludvík, otec, dobře poznal velikost nebezpečenství takového, i bral se r. 862 do Bavor, buď aby syna přivedl ke smíření, anebo aby ho mocí k poslušenství přinutil. Karolman uznal za dobré, osvědčiti se věrným otci svému, čímž ale zastřel toliko další zámysly své. Neboť hned

rok potom 863 znova jest viněn z velezrády, tak že Ludvík neviděl jiného zbytí, než rozhodným krokem nastoupiti na odbojného syna.

Tento byl válečný plán Ludvíkův: Rozhlášeno, že vojsko, kteréž sebral, táhne proti Rostislavovi, při čem že Frankům od východu pomáhati budou Bulhaři, aby knížete moravského zkrotil; ale vlastně chtěl Karolmana v Korutansku přemoci a k poslušenství přinutiti. Věc skončila se tím, že Karolman chtěl sice na odpor se postaviti a také vojsko vystrojil, ale hlavní vůdce jeho Gundakar, maje skoro veškerý válečný lid při sobě, bez boje přešel k Ludvíkovi.

Karolman takto zrazen uchýlil se ze země, a vůdce Gundakar postaven za správce na jeho místě v Korutanech. Domnívali se, že se Karolman uteče ke strýci svému Karlovi. I poslal Ludvík posla ku Karlovi, aby Karolmana, od Rostislava prý zanechaného a od něho, Ludvíka, poraženého, kdyby k němu přišel, nepřijímal. Karolman konečně postižen kdesi a před otce postaven, kterýž ho při dvoře podržel ve volné vazbě.

Co se Rostislava týče, píše se v letopisech, že prý podpíral Karolmana v odporu proti jeho otci, konečně pak že jemu nepomohl; avšak pád Karolmanův hlavně tím se stal, že ho vlastní vojsko jeho nechalo a zradilo. Zdá se, že Rostislav rád viděl tyto sváry mezi Franky samými, aby měl tím více poklidu a chvíle pokračovati ve stavbě říše moravské. Všakť učinil toho času, asi r. 861, ono na věky památné poselství ke dvoru Byzantinskému, aby vypraveni byli slovanští učitelé církevní k lidu jeho na Moravu.

Vypravení poselství moravského do Cařihradu dálo se takto: Rostislav, kníže moravský (moravskyj knęz) radu učinil se svými knížaty Moravany, i poslal k cáru Michalu, řka: „Lid náš pohanstva se odřeknul a v zákoně křesťanském žije, avšak učitele nemáme takového, kterýž by nám v našem jazyku pravou víru křesťanskou hlásal, aby také jiné země vidouce to, podlé nás učinili. I pošli nám, pane, biskupa i učitele takového; neboť od vás na vše strany dobrý zákon vychází.“ Dle druhé legendy znělo poselství v tento smysl: „Jakož z milosti Boží zdrávi t. j. věřící jsme a jsou k nám přišli učitelé mnozí křesťanští, z Vlach a z Řek a z Němec, učíce nás rozličně; a my Slované prostý lid jsme i nemáme, kdo by nás právě i jistě učil a rozum hlásal: Pročež, pane, pošli muže, kterýž by nám vyjevil všecku pravdu.“

I svolal cár poradu, pozval Konstantina (sv. Cyrilla) filosofa a nechal jemu slyšeti poselství toto, řka: „Vím, žeť to věc těžká, filosofe, ale potřebí jest, abys ty tam šel; neboť věc tuto nemůže nikdo zpořídíti, než ty. Dám ti pro ně darů mnohých, pojmi bratra svého igumena Methodia a jdi; jsteť oba Soluňané a Soluňané všickni čistě slovansky mluví.“ Odpověděl filosof: „Ač i obtížen jsem a nemocen na těle, s radostí půjdu tam, mají-li písmo pro jazyk svůj.“ Vece cár k němu: „Děd můj i otec můj i jiní mnozí hledali jsou toho i nenašli: kterak já to mohu vypátrati?“ Odpověděl filosof: „Aj, kdo může na vodu slova psáti?“ Vece jemu na to cár i s Vardou, ujem svým: „Jestliže budeš chtíti, možná, že Bůh toho popřeje tobě; dáváť všem, kdož ho prosí a otevírá tlukoucím.“

I šel filosof; neboť neuměl neposlechnouti ani Boha ani cára, po slovích svatého apoštola Petra, jenž dí: Boha se bojte, císaře v uctivosti mějte! Nejprvé šel na

modlení s jinými, kteříž byli téhož ducha co on. Skoro pak dal a vyjevil mu Bůh, jenž neoslyší modlitby služebníků svých, kterak by psal knihy slovanské. I hned složil písmeny a jal se psáti řeči evangelické: **Na počátku bylo Slovo, a Slovo bylo u Boha, a Bůh byl Slovo** a t. d. (Isprva bě slovo, a slovo bě u Boga, a Bog bě slovo).

I vzradoval se cár Michal i chvalořečil Boha s raddami svými. I poslal ho s dary mnohými, napsav toto psaní k Rostislavovi: „Bůh, jenž velí každému, aby v bezpečné rozumění přišel a na větší se skutek mužil, viděv víru tvou i podnětí tvé, učinil nyní v naše léta, že nalezeno jest písmo k řeči vaší, čehož dosud nebylo, abyste i vy přičteni byli k velikým národům, jenž slaví Boha svým jazykem. I vypravili jsme toho, jemuž to Bůh zjevil, muže čestného a blahověrného i zběhlého v písmě filosofa. I přijmi jím dar větší a čestnější nade všecko zlato i stříbro i nad kamení drahé a nad nejskvostnější zboží. I podporuj ho křepko a utvrď všecka srdce, aby získali Boha. Pobuď všech, aby nelenili, než ujali se cesty pravé; však i ty, přivedeš-li jich přičiněním svým v Boží rozum, přijmeš mzdu svoji za to i v tomto i v onom životě za všecky duše, ježto uvěří v Krista Boha našeho, od nynějška až do skonání světa; a památku svou zůstavíš ostatním pokolením, podobně jako veliký cár Konstantin."

I přišel Konstantin filosof spolu s bratrem Methodiem (na jaře r. 863) na Moravu. S velikou poctivostí přijal ho Rostislav, i kázal dáti jemu učenníky, aby jich učil. V brzkém času vyučil Konstantin učenníkův všem službám, jitřnímu, hodinovému, večernímu i nočnímu pění, tajné službě (mši sv.). Methodius s pokorou povinnou

jal se sloužiti filosofu a učiti spolu s ním. I otevřely se, dle slov proroka, uši hluchých i pochopili učení písma slyšíce, a jazyk zřetedlný stal se chybomluvných. I vzradoval se Bůh nad dílem tím!

Přišli tedy Konstantin a Methodius s jara r. 863 na Moravu a s velikou poctivostí přijati jsou od Rostislava. Slyšíce, že bratří Solunští nesou ostatky sv. Klimenta, nástupce sv. Petra a Pavla na stolici římské, a kromě toho i evangelium na jazyk slovanský od Konstantina převedené — vzveselil se věrný lid moravský. I vyjdouce příchozím ze hlavního hradu v ústřety, s nevýmluvnou radostí vítali svých učitelů.

Toho času nebyla již Morava bez duchovních; naopak, zřízení církevní bylo tehdá pevné a ustálené, nepochybně skrze biskupy Pasovské. Neboť (jako se v Živ. Sv. Konst. dočítáme) nacházeli se na Moravě arcikněží (archijerei), kněží (jerei) i učenníci (diakoni), s nimiž půtky ostré míval Konstantin. Těch učňův, kterých Rostislav Konstantinovi dal na učení, horlivý učitel tento brzo vyučil písmu slovanskému i vycvičil ve pění církevním: ranním, hodinovém, večerním i nočním, též i služby Boží náležitě ustanovil s užitím jazyka slovanského, kterýž od této chvíle, a sice na Moravě, počal býti jazykem církevním.

Jazyk slovanský ve službách církevních — takováto věc nová vzbudila ihned nemalé podivení a veliký odpor. Našli se mnozí, kteří proti tomu povstali řkouce: „Neslaví se Bůh takto. Neboť kdyby Bohu to mělo býti milo, zdaliž by byl nemohl učiniti, že by Moravané hned odprva, majíce písmo, slavili slovy svými Hospodina? Než třech jazykův toliko Bůh obral sobě, hebrejský, řecký a latinský, kterýmiž dostojno jest slávu Bohu hlá-

Příčina cesty této do Říma z pamětí písemných není sice dosti jasně na jevu: Jedni praví, že jich papež Mikoláš povolal, aby se zodpovídali z uvedení slovanského jazyka do církve; jiní, že šli k vůli tomu, aby dosáhli papežského schválení k církevní řeči slovanské; jiní, že tam chtěli odevzdati pozůstatky těla sv. Klimenta, mučenníka, biskupa druhdy Římského. Zdá se nám, že Konstantin již odprvu zamýšlel zavítati do Říma, aby dle obyčeje tehdejšího odevzdal pozůstatky sv. Klimenta městu Římu, jemuž patřily; všakť víme, kterak později usiloval zase Methodius o to, aby tělo bratra Konstantina navráceno bylo do vlasti řecké; víměť, že taže idea ovládala Čechy, když za Břetislava I. táhli do Hnězdna pro tělo sv. Vojtěcha. Výprava Konstantinova na Moravu byla hned odprvu toliko dočasná; nemínilť navždy zůstati v říši Rostislavově, než toliko do vyplnění svého tam povolání. Neníť ostatně pochybno, že i záležitost jazyka slovanského, do služeb církevních uvedeného, byla další příčinou cesty do Říma, buď aby opodstatněna buď aby proti odpůrcům uhájena byla; všakť uvedení slovanské řeči do církve byl děj tak neobyčejný i tak veliký, že musil vzbuditi, a také vzbudil, všeobecnou pozornost, jak na Moravě tak i za hranicemi; vědomoť, že již na Moravě, pak v Benátkách a konečně i v Římě zastávati musel Konstantin ideu svou.

Bylať konečně i politická pohnutka příčinou cesty té: Známoť, že bratří sebou do Říma vedli učenníky z Moravy, kteří tam posvěceni jsou na kněžstvo; byl mezi nimi nepochybně i později jmenovaný příbuzný Svatoplukův, kněz Slavitěch. Patrno, žeť sobě přál Rostislav, aby říše jeho samostatná učiněna byla v ohledu církevním, a že proto poslal učenníky Konstantinovy na

svěcení do Říma. Též nastávající schisma v Cařihradě pohnulo bratří, že šli, aby osvědčili věrnost svou k Římu, neboť víme že Konstantin, prvé přítel, stal se prudkým odpůrcem Focia.

R. 867, asi s jara, odebral se Konstantin s bratrem Methodiem z Moravy, kdež od roku 863 učili a působili, ne však do staré vlasti byzantinské, kteréž Konstantin neměl více spatřiti, ale ke středu světa křesťanského, do Říma, kdež papež Mikuláš s dychtivostí očekával příchod jeho. Vykonav Konstantin povolání své, ubíral se z blažené země této, aniž za svou práci jiných náhrad přijal, kromě aby mu Rostislav odevzdal jistý počet plenníků (zajatých) válečných, kterýmž ze své ruky dal svobodu. Ponoukal mu kníže zlato, stříbro a jiné věci: nepřijal nic takového, hlásav evangelium Páně bez náhrady, bez odměny. Učenníků několik vzal s sebou do Říma na svěcení.

Konstantin bral se z Moravy, kdež mír panoval, přes staré Pannonsko neboli nové knížectví Blatenské a dalším směrem přes Benátky vlaské do Říma. Na hradě Blatně, hlavním sídle knížat blatenských, postaveném od nitránského někdy Přibiny, obývaném toho času od syna Přibinova Kocela, zastavil se Konstantin. Knížectví Blatenské podrobeno bylo toho času panovníkům franským a v ohledu církevním náleželo k Salcburku.. Křesťanství zde působením Karla Velkého a knížat domácích jmenovitě Přibiny a Kocela pod duchovníky Salcburskými dosti pěkně se rozvíjelo. I přijav Kocel Konstantina, velice sobě oblíbil písmo slovanské i knihy církevní v jazyku tom psané, sám v nich čísti se naučil a kázal 50 učňům, aby se v písmě tomto vycvičili. Skutek to váhy nemalé, jakož z pozdějšího vypravování vysvitne. Není

pochybno, že Konstantin a Methodius celé skoro léto r. 867 u Kocela ztrávili, načež teprvé do Benátek a odtud do Říma se dále brali. S velikou slávou vyprovázel Kocel učitele slovanské, nabízel jim dary značné, avšak jiného nepřijali, kromě že plenníkům vyprosili svobodu. V Benátkách měl Konstantin veliký spor a hádání s duchovními tamními, jenž nedosti se mohli nadiviti, kterak Konstantin řeč slovanskou uvedl ve službu církevní. „Člověče, mluvili k němu, kterak jsi ty zpořídil Slovanům písmo a knihy a učíš jich v jazyku tomto, kdežto toho nikdo prvé nevynalezl, ani apoštolové, ani papež římský, ani Gregorius bohoslovec, ani Jeroným, ani Augustin! My zajisté toliko tři jazyky známe, kterýmiž sluší v knihách slaviti Boha: hebrejský, hellenský (řecký) a latinský!“ — Znamenitá jsou a znamenitá zůstanou slova Konstantina, jimiž odpovídal Benátským. Poznáváme po nich apoštolskou, věru! povahu neobyčejného tohoto muže; jemu zajisté, kterýž národy asiatské z osobní zkušenosti znal, zjevna byla více než Evropčanům v úzkých mezech několika málo národů se pohybujícím, ona neskonalá síla, která záleží v tom, když se národu hlásají věčné pravdy křesťanské ve srozumitelném, vlastním jazyku jeho. I povolával se před Benátčany na své zkušenosti v Asii, povolával se na zřejmá slova písma, kterýmž nebylo možno odolati: „Mnoho národů známe, pravil, že písmo a knihy své majíce oslavují Boha každý ve svém jazyku; takoví jsouť Armenové, Peršané, Abcházové, Iberové, Sogdiané, Gothové, Avarové, Turci, Kozárové, Arabové, Egypťané a jiní mnozí.“ Množstvím pak míst z Písem dolíčil slušnost počínání svého.

Do Říma přišli bratří na samém konci r. 867, neboť

již našli na stolici papežské ne Mikuláše I., kterýž 13. Nov. byl zemřel, ale papeže Hadriana II., jenž na stolec sv. Petra dosednul dne 14. Decembru téhož roku. I vyšel jim papež se všemi měšťany, svíce nesoucími, v ústřety, ješto přinášeli pozůstatky sv. Klimenta, mučenníka i papeže římského.

Po celý rok 868, kdež na Moravě úplný pokoj panoval, zůstali bratří Solunští v Římě. Hlavní záležitost, kterouž tam se zanášeli, bylo opodstatnění jazyka slovanského v užití církevním. Dílo toto na Moravě započaté, dovršeno jest v Římě! Idea Konstantinova došla schválení u stolice římské. Papež Hadrian přijal knihy slovanské z rukou Konstantinových a položil je v kostele Marie Panny ad Praesepe i pěl nad nimi svatou liturgii. Též i Methodia, posud igumena, vysvětil na kněžství. Potom rozkázal dvěma biskupům Formosovi a Gauderiku, aby světili učenníky slovanské z Moravy. I svěceni jsou učenníci, tří za kněží a dva za anagnosty. I pěli v kostele sv. apoštola Petra slovanským jazykem a druhého dne pěli rovněž v kostele svaté Petronilly, pak v kostele sv. Ondřeje, potom pak v kostele velikého učitele všesvětského Pavla apoštola. I celou noc zpívali slovanským jazykem, též ráno slavili liturgii nad svatým hrobem jeho, majíce ku pomoci Arsenia, biskupa jednoho ze sedmi, a Anastasia bibliotékáře. A Konstantin filosof bez ustání chválu za to vzdával Bohu s učenníky svými. I chodili Římané pořáde k němu, vyptávajíce se ho na všecko, i vypravoval jim po druhé i po třetí na otázky jejich.

I podstoupiv Konstantin práce mnohé, v nemoc upadl, i trpěl mnoho dní na hlíznu. Měl pak vidění a znamenal, že již nedlouho bude života jeho. I oděl se v roucho

sváteční a celý den v něm zůstávaje, veselil se a říkal: „Od té chvíle nejsem více ani císařovi sluha ani komu jinému na zemi, než toliko Hospodinu. Nebylo mne, a stvořen jsem byl, a budu na věky. Amen.“ K ránu pak oděl se v posvátný oděv řeholní a přijal jméno *Cyrill*. V stavu řeholním zůstal ještě za čtyřiceti dnů. Když pak již cítil, žeť blízko jest hodina, vroucně se modlil. K bratrovi svému pravil: „Hle, bratře, jako v jednom zápřeží jsme byli, jednu brázdu táhnouce, a já na leše padám, dni své dokonav, a ty rád máš Horu *) velmi. Však pro Horu neopouštěj učení svého.“ I zesnul v Pánu muž veliký, učitel Moravanů, dne 14. Februaru 869, maje věku svého 42 léta.

I rozkázal papež všem Řekům, kteří byli v Římě, i Římanům, aby sejdouce se se svícemi, zpívali nad ním a učinili jemu pohřeb, jako slušelo papežům. Bratr pak Methodius prosil papeže řka: „Slibem nás zavázala máti, který z nás prvé sejde, aby ho druhý přinesl do kláštera bratrského a tu i pochoval.“ I dal papež vložiti mrtvolu do rakve a zaraziti rakev hřeby železnými, a takž přichystána na cestu zůstala rakev ještě po sedm dní v Římě. I předstoupili biskupové Římští před papeže, řkouce: „Jakož jest Konstantin-Cyrill mnoho zemí zchodil a Bůh ho sem přivedl a zde duši jeho přijal: záslužno také, aby zde byl pochován, jako muž slavný.“ I vece papež: „Za svatost jeho a za lásku jeho k Římu, že přišel sem, pochovám ho v hrobě mém vlastním, v kostele sv. apoštola Petra.“ Řekl pak Methodius: „Ješto jste slyšeli mne a nedali mně tělo jeho, pochovejte ho v ko-

*) Nesnadno jest říci, co tu slovem Hora se míní; možná, že tak slul Slovanům klášter Olymp, ješto sousední hory slovou podnes Zagora.

stele sv. Klimenta, s kterýmž jest přišel sem." I poručil papež, aby tak učiněno bylo. A takž pochován jest v kostele sv. Klimenta v hrobě na pravé straně oltáře, kdež se mnoho divů napotom dálo. Římané pak dali nad hrobem vymalovati obraz jeho, modlili se u hrobu den i noc a chválili Boha, že tak oslavil jeho.

Téhož roku 869, co zemřel Konstantin-Cyrill v Římě, zdvihla se nová válka mezi Franky a Moravany. Příčinu války této letopisci franští neudávají, avšak boj, kterýž se toho roku započal, byl počátek velikých strastí, jenž Moravu zavalily, až se po velikých proměnách ve prospěch Moravanů všecko obrátilo. Dvě bitvy strhly se nejprvé mezi Rostislavem a Karolmanem, o kterých Karolman otci svému oznamoval, že vítězství dobyl a kořisti nemalé získal. Ve vojsku moravském nacházel se toho času známý Gundakar, jenž prchnuv z panství franského, všechen k Moravanům se obrátil. Píší o něm letopisci, že na způsob Katiliny proti vlasti své bojuje zahynul. Když prý se vojska Karolmanova k bitvě s Rostislavem chystala, oslovil prý Gundakar Moravanův, kterýmž byl od Rostislava za vůdce dán: „Statečně bojujte, vlast svou ochraňujíce; jáť zajisté ničím nemohu vám posloužiti v boji, neboť sv. Emeram a jiní svatí, na jejichžto pozůstatky králi Ludvíkovi a synům jeho jsem věrnost přísahal, štít a kopí mé ve své moci drží, rameno mé stěsňují a mne celého jako zpoutaného mají, tak že ani ruky k ústům zvednouti mi nelze." Zatím co to mluvil, přišlo prý vojsko Karolmanovo a Gundakar zabit. Což když králi oznámeno, všecko hlasitě Bohu díky vzdávalo a v kostele Řezenském všecky praporce sráželi, že takový nepřítel zahynul.

V měsíci Augustu pak král Ludvík jedno vojsko proti Srbům (saským), jiné z Bavor Karolmanovi na pomoc proti Svatoplukovi, Nitransko majícímu, vypravil, sám pak s Franky a Alemany proti Rostislavovi se bral. Avšak rozněmoha se, syna nejmladšího místo sebe vyslal. Který když k oné nevyslovitelné a ode všech posavadních přerozdílné pevnosti Rostislavově (Děvínu) přirazil, všecka hradiska Moravy ohněm spálil a poklady v zemi a v lesích ukryté našel a odnesl, avšak Děvína nedobyl. Též i Karolman se chlubil, že krajiny Svatoplukovy mečem i ohněm pohubil, načež s radostí nazpět se vrátili, za vítězství děkujíce.

Zatím Methodius po smrti Konstantina-Cyrilla v Římě zůstal. I přišla ku konci r. 869 žádost do Říma od Kocela, knížete pannonsko-blatenského, aby papež Methodia do země jeho vypravil. I přivolil papež k žádosti této, dokládaje k tomu: „Ne k tobě toliko, leč všem těm stranám slovanským posílám jeho za učitele od Boha i od svatého apoštola Petra.“ Vypravil pak Methodia ku Kocelovi spolu s listem oním přepamátným, psaným k Rostislavovi i Kocelovi zároveň, ve kterémž dí papež, kterak Konstantin i bratr jeho Methodius, posláni byvše od císaře Michala na Moravu a slyšíce, žeť ten kraj k církvi římské sluší, ničeho proti kánonům neučinili, ale do Říma přišli, tělo sv. Klimenta nesouce; Methodia, kteréhož světil s učenníky, že posílá, muže dokonalého v rozumu i ve pravé víře, aby Slovanův učil, jakož toho sobě žádají. Listem tím přivoleno spolu k *liturgii slovanské.*

Do krajin Kocelových Methodius r. 870 se dostal, ale na Moravě s jara hrozné nepokoje zuřily, tak že na Moravu jíti nebylo mu možné.

Přiblížil se rok 870 a s ním řada hrozných pro Moravu strastí, z vlastní pohříchu viny těch, kterýmž náleželo odvracovati všecky nehody od země té. Svatopluk, toho času údělný kníže nitranský, jenž ještě rok před tím (869) ve spolku se strýcem svým Rostislavem odbíjel útoky Franků na Moravu i na Nitransko činěné, Svatopluk z příčin neznámých znepřátelil se s Rostislavem a poddal se spolu s Nitranskem, kteréž držel, v poslušenství Karolmanovi (Carlmanno una cum regno quod tenebat, se tradidit). Letopisci franští praví, že prý měl přitom svůj osobní prospěch na zřeteli: kdož to nyní rozhodne; nápotomní jednání Svatoplukovo obráceno bylo ovšem po hořkých zkušenostech opět proti Frankům. Skutek Svatoplukův byl patrně zrádný, i není divu, že Rostislav velice z toho rozhorlený, mocí na něho jal se dostupovati. Dal prý rozkaz, aby se Svatopluka při hostině zmocnili a jeho o život přitom připravili. Avšak před časem dověděl se Svatopluk o strojeném sobě úkladu, kterýž mu byl od jednoho z vyslaných sdělen, i zdvihl se a vyšel dříve, nežli vrazi přišli, od hostiny z domu, předstíraje, že jde na lov se sokoly. Rostislav vida se v zámyslu svém oklamána, sám se vydal za ním s lidem branným, chtěje ho dopadnouti; než „osidlem, kteréž strojil, sám byl polapen,“ anť se Svatopluk zmocnil jeho samého i svázaného vydal v ruce Karolmanovy.

Následek byl ten, že Karolman knížete pod silnou stráží poslal do Bavor, do Řezna, kdež držán ve vazbě až do příchodu krále Ludvíka. Do Moravy, knížete a panovníka pojednou zbavené, vkročil s vojsky svými a ješto se nikdo nepostavil na odpor, zmocnil se všechněch hradů i hradců, osadil je lidem svým, nařídil velitele své, vůdce vojsk svých, Engelšalka i Viléma, aby zemi

spravovali a obohacen pokladem Rostislavovým (ditatusque gaza regia revertitur), vrátil se do Němec.

Nejmohutnější odpůrce Franků nacházel se v moci jejich, ne přemožen silou od nich válečnou, aniž jinak od nich podmaněn, leč vydán ze zrady vlastního bratrovce. Asi na začátku měsíce Novembru 870 přijel Ludvík do Bavor, kdež držán sněm panstva franského i bavorského; přišli ke dvoru také jak obyčejně poslové z rozličných krajin slovanských s dary svými. Tu rozkázal Ludvík Rostislava, těžkými řetězi zpoutaného, na soud postaviti: Panstvo fransko-bavorské a poslové Slovanův odsoudili neštastného starce na smrt; viněn z proněvěry v závazkách k panovníkům říše německé (propter violata foedera). Zatím Ludvík změnil rozsudek smrti v ten způsob, že Rostislav zraku pozbaven dán jest do kláštera, nevědomo kterého. Od té doby mizí jméno slavného knížete, jenž 24-letou dobu panování svého naplnil skutky velikými, ze zápisek dějepisců!

Co se dálo zatím u Svatopluka? Stal se knížetem moravským, nástupcem Rostislavovým, ale jak snížena i ukrácena byla moc jeho! V Moravě všecky hrady, kromě jediného nedobytného Děvína, onoho hradu předivného, osazeny byly vojenským lidem Karolmanovým a panovníky vlastně byli vůdcové Engelšalk a Vilém. Svatopluk byl stínem a docela v moci Karolmanově. Nařknut ze zločinu nevěry, vzat jest i on od Karolmana u vazbu a odveden ze země; pozdějiť ovšem ukázala se lichost obvinění takového. Morava dokonce zůstala bez knížete. Není nepodobné, že se toho času jednalo již o úplné vtělení Moravy v říši; nebylo vhodnější doby k tomu, jako právě nyní.

Než z nejhlubšího pokoření tohoto šťastně povznesla

se Morava. Moravané majíce za to, že po Rostislavovi také i Svatopluk v zajetí zemřel, jsouce bez knížete, přinutili kněze Slavomíra, z příbuzenstva rodu knížecího, že se ujal knížectví, smrtí mu vyhrožujíce, jestliže by tak neučinil. I zdvihnul se Slavomír a postavil se v čelo Moravanům. Nejprvé šlo o vypuzení posádek německých ze hradů, kteréž drželi; strhli se časté boje, velitelové Karolmanovi, Engelšalk a Vilém, sotně odpírali Moravanům. Brzo zpozoroval Karolman a Frankové, žeť nemožno odolati lidu moravskému, ač nenavrátí-li se jim kníže a pravý panovník jejich. Protož dali Svatopluka na svobodu, ničeho z toho, z čehož vinen, na něm nenalezše (cum nullus crimina quae ei objecta fuerant, probare potuisset), obdarovali ho dary královskými, ano takovou v něho měli důvěru, že mu i vojsko dali, aby přijda na Moravu, pozdvižení Slavomírovo ukrotil.

Svatopluk přirazil před Děvín, vojsko se rozložilo před hradem, on sám vkročil do hradu, a ihned celou silou udeřil s Moravany na vojsko bavorské, nic zlého netušící a proto prý neopatrně se chovající; mnoho jich za živa zajmul, mnoho jich před časem prchlo, ostatní všickni pobiti do posledního. I obrátila se všecka radosť Noričanů z četných vítězství před tím dobytých v žalost a nářek (omnisque Noricorum laetitia de multis retro victoriis conversa est in luctum et in lamentationem). Karolman slyše o záhubě vojsk svých, nad míru se zděsil a všech rukojmí, co jich v zemi své měl, svolati a Svatoplukovi navrátiti kázal, sám pak za ně jedva jednoho muže, jménem Radboda, a toho napolo mrtvého, nazpět obdržel.

Tímto skutkem utvrdil Svatopluk bezmála již ztracenou neodvislost Moravy. Slavomír ustoupil od kníže-

ctví, kteréhož se z potřeby toliko byl ujal, a Svatopluk jal se panovati nad Moravou, maje spravovati osudy její právě tak dlouho, jako strýc jeho Rostislav, roků totiž čtyradvaceti. Za jeho panování dostoupila říše moravská nejvyššího stupně moci své i slávy!

První skutek Svatopluka bylo spojení se s Čechy u svazek politický, druhý založení arcibiskupství moravského po vypuzení duchovníků bavorských i franských.

Spojení knížete Svatopluka s Čechy stalo se onedlouho po jeho návratu na Moravu a potření vojsk bavorsko-franských. Již toho jistého roku 871, co byla ona bitva u Děvína, pojal Svatopluk v měsíci Oktobru dceru jednoho z županů českých za manželku, jenž slula Suentižizna. Že křesťanka byla, o tom nelze pochybovati. I stal se při svatbě té případ divný, jehož letopisci franští neopomenuli zaznamenati. Když totiž průvod svatebný, z 644 jezdců, Moravanů i Čechů, složený, nevěstu vezouce, z Čech na Moravu se bral, byli na té cestě zaskočeni od krajištníků franských, kteří zvěděvše o průvodu tomto nic zlého netušícím, ze hradu svého pomezního (nepochybně Rakous na Dyji) na Moravu vtrhli a průvodu další cestu zaskočili. Krajištníci tito byli Arno biskup a hrabě Rudolf a jiní, kteříž měli na hořejší Dyji, v okolí hradu Rakous (Raabs), území starých Rakatův k ochraně proti Čechům i Moravanům sobě svěřené. Svatebníci vidouce, že jim cesta jest založena, obrátili se ke bráně zemské, kterou zase krajištníci čeští proti oněm německým ostříhali a bránili. I prchali ke bráně té, Němci za nimi. I sotva stačili dostati se osobami svými do vnitra ohrady při té bráně české, která měla vstup velmi těsný; koně s úzdou i sedlem, štíty i jiné věci všechny před branou zanechati museli, což všecko

krajišťníkům německým za kořist se dostalo, kteří ovšem s nemalou radostí do svých stanovisk se vrátili. Souditi se může, že Svatopluk sám v tomto průvodu nebyl, ješto dle mravu staroslovanského „nevěsta za muž jest nešena“ neb „vezena“; též by se o tom letopisci francští jistě byli zmínili, by tak bylo bývalo.

Rok na to, 872, bylo spojení Svatopluka s Čechy již tak mocné, že panovníci němečtí s dvěma velikými vojsky, proti Moravě jedním a druhým proti Čechům, se zdvihli; o čemž níže zpráva obšírná se podá. Vrátíme se zase k záležitostem Methodia.

Jakož povědomo, vypravil papež Hadrian po smrti Konstantina-Cyrilla bratra jeho Methodia na výslovnou žádost knížete blatenského Kocela ne do Blatenska toliko, ale i na Moravu i jiným stranám slovanským za učitele s památným oním listem o liturgii slovanské, jenž zní v tato slova:

„Hadrian biskup a sluha boží, Rostislavu a Kocelu! Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle! I slyšeli jsme o vás duchovní věci, jichžto žádali jsme s toužením a modlitbou za vaše spasení, kterak pozdvihl Hospodin srdce vaše, abyste hledali Jeho, i ukázal vám, kterak netoliko věrou, než i dobrými skutky sluší sloužiti Bohu. Víra zajisté beze skutkův mrtva jest, a klamou se ti, jenž myslejí, že znají Boha, a skutkem se jeho odříkají. Neboť netoliko u této svaté stolice prosili jste o učitele, než i u blahověrného cára Michaela; i poslal Vám blahoslaveného filosofa Konstantina s bratrem, prvé nežli jsme my stačiti mohli. Onino pak bratří seznavše, že ke stolici apoštolské slušejí země

vaše, proti kánonům nic neučinili, ale k nám jsou přišli, pozůstatky sv. Klimenta nesouce. My pak trojnásobnou radost pocítivše, umínili jsme sobě, přesvědčivše se, poslati Methodia, vysvětivše ho i s učenníky, syna to našeho, do končin vašich, muže dokonalého rozumem i pravověrného, aby vás učil, jak jste prosili, vykládaje písma v jazyku vašem, podlé všeho církevního řádu zúplna i se mší svatou, t. j. službami božími i křestem. Jakož jest filosof Konstantin počal z boží milosti na přímluvu sv. Klimenta: tak jestliže jiný kdo bude moci důstojně a pravověrně kázati, svato buď a blahoslaveno Bohem i námi i veškerou katolickou i apoštolskou církví, abyste snadno přikázaní poznali. Ten jediný zachovejte obyčej, abyste na mši prvé čítali epištoly a evangelium latinsky, pak slovansky, by se naplnilo slovo Písma: „Chvalte Hospodina všickni národové," a druhé: „Všickni mluviti budou jazyky rozličnými veliké věci boží, jakož dá jim Duch svatý zvěstovati." Jestliže by kdo z přišlých k vám učitelův a posluchačův jejich uši své od pravdy odvracujících počal drze jinak do bludu svoditi vás, haně knihy jazyka vašeho, vyobcován buď, ale toliko v soud dán jsa církvi, dokud by se nenapravil. Tito zajisté jsou vlci a ne ovce, jež sluší po ovoci jich znáti a chrániti se jich. Vy ale, synové nejmilejší, slyšte učení boží, a neodmítejte zákonů církevních, abyste shledáni byli co věrní ctitelé boží, Otce našeho nebeského se všemi svatými. Amen."

S tímto listem přišel Methodius asi konec r. 869, ješto byl prvé předtím Kocel žádal za poslání jeho, na hrad Kocelův, Blatno. I přijal ho Kocel s velikou úctou. Methodius z krajiny Kocelovy dále na Moravu nešel, neboť tam na počátku r. 870 povstaly právě ony hrozné bouře domácí i zevnitrné, ježto vazbou a ssazením Rostislava

se skončily. Naopak, Kocel vypravil ho brzo zase nazpět do Říma, žádaje, aby obnovena byla stará diécesí pannonská, kdež biskupoval druhdy sv. Andronik, jeden ze sedmdesáti, a diécese Methodiova aby byla i slula pannonská. Zdá se, že již za pobytu Konstantinova i Methodiova v Římé vzbuzena byla myšlénka starodávné příslušnosti Pannonska pod duchovní panství stolice římské, která dálšího vyjednání u Kocela jakožto držitele té krajiny dosáhla. Kocel patrně přisvědčil toliko návrhu římskému sobě učiněnému, neboť nelze předpokládati, že by on byl měl vědomosti o bývalé diecesí pannonské; všakť myšlénku tuto brzo potom vidíme všemi důvody zastávánu od papeže Jana proti králi Ludvíkovi.

I navrátil se Methodius do Říma, během roku 870, jsa při tom doprovázen dvaceti šlechtici blatenskými (20 muž čestnija čadi).

Roku 871 přišel Methodius nazpět z Říma jakožto biskup Pannonský, i jal se vedle listu Hadrianova ihned plnou mocí provozovati služby boží dle liturgie slovanské. Nyní teprv nastal hlučný odpor duchovníků Salcburských nejen proti novotě takové, ale, což více vážilo, proti zřízení biskupství pannonského v území diecese Salcburské. Arcipresbyter Richbald nemoha toho snésti, vyšel z Pannonska do Salcburska, což se stalo asi konec r. 870 nebo na počátku r. 871. Příčinu Anon. Salcb. takto líčí: Rihbaldus multum tempore ibi commoratus est, exercens suum potestative officium, sicut illi licuit archiepiscopus suus, usque dum quidam Graecus, Methodius nomine, noviter inventis sclavinis litteris, linguam latinam doctrinamque romanam atque literas auctorales latinas philosophice superducens, vilescere fecit cuncto populo exparte missas et evangelia ecclesiasticumque offi-

cium illorum, qui hoc latine celebraverunt. Quod ille ferre non valens, sedem repetivit Juvavensem.

Dále se praví, že prvé neměl žádný biskup, odkudkoliv přicházeje, moci, v oné krajině odbývati služby boží, kromě Salcburského, aniž kněz který od jinud přijda, po tři měsíce konati tam služby boží, totiž, dokudž by dimmissoriales svého biskupa neukázal prvé a nepředložil biskupům Salcburským. Tento řád prý minul, jakmile v Pannonsku povstal nový způsob Methodia filosofa.

To vše dálo se r. 870—871, v ten čas, co zuřila vojna na Moravě a Kocel patrně větší cítil svobodu naproti vrchnímu pánu svému, králi německému. Avšak duchovníci Salcburští nevzdali se tak snadno ani tak brzo práva svého k diecesí, kteráž nyní rozhodnutím stolice římské přikázána jest Methodiovi. I sepsán jest obranný spis „de Conversione“, v kterémž hájeno jest právo Salcburského biskupství k Pannonii, ješto ji r. 796 obdrželi z rukou Pipínových, Karla Velkého syna. Věc přednešena jest také panovníku německému Ludvíkovi, aby se Salcburčanů zastal u stolice římské. Naproti osobě Methodiově zachoval se episkopát německý tak, že z rozkazu krále německého jakožto vrchního pána Pannonie povolán jest před synodu biskupskou, držanou nepochybně v Salcburku na podzim r. 871. Namítáno Methodiovi, kterýž neohroženě před biskupy se dostavil, že na jejich diecesánském území učí (jako na našej oblasti učiši). Odpověděl Methodius: „Já zajisté, kdybych věděl, že vaše (území) jest, kromě bych chodil, ale sv. Petra jest. A věru, jestliže vy z lakoty na staré hranice nastoupáte

proti kánonům, zbraňujíce učení božímu, varujte se, abyste, chtějíce železnou horu koštěným temenem probiti, mozek svůj nevylili.“ Řekli jemu: „Zlobně mluvě, zlého se dočekáš.“ Odpověděl Methodius: „Pravdu hlásám já před císaři a neostýchám se. Ale vy učiňte vůli svou nade mnou! Nejsem já lepší těch, kteří pravdu hlásajíce, mnohými mukami život svůj ztratili.“ I mluveno mnoho ještě, a nic nemohli jemu odpověděti. I řekl král uštěpačně: „Nehmožděte mého Methodia, neboť již jako u pece zpotil se.“ Řekl Methodius: „Tak jest, pane! Filosofa potícího se, vidouce jedenkráte lidé, pravili jsou k němu: Co se potíš? i řekl on: S surovými lidmi přel jsem se.“ I rozhorčili se o to slovo a rozešli se; Methodia pak odeslali do Švab i drželi ho tam půl třetího leta, tedy až do jara r. 874.

R. 872 znova podniknul král Ludvík válku proti Moravanům, anebo vlastněji řečeno proti Slovanům, kteříž patrně spolčeni byli se Svatoplukem anebo vítězstvím jeho povzbuzeni králi německému poslušenství odpírali. I vypravil král, slaviv svátky velkonoční v Bavořích, v měsíci Máji trojí vojsko proti Svatoplukovi: Jedno, složené z Durinků a Sasů, mělo přes Srbsko a Lužici vtrhnouti do dnešního Slezska; druhé, složené z Franků, mělo vraziti do Čech, aby Čechové tím zaneprázdněni nemohli Moravanům pomáhati, proti kterýmž obrácena hlavní moc a síla, složená z Franků i Bavorů pod velením samého Karolmana.

Výsledek tohoto tažení byl: Durinkové a Sasové přes Lužici vypraveni, krále s sebou nemajíce a svorní vespolek nejsouce, nepřátelům záda ukázali (hostibus terga

verterunt) a přemnoho lidu svého ztrativše s hanbou nazpět přišli. Stalo se při tom dle slov Annalisty Fuldenského, že někteří vůdcové jakž utíkali, od ženštin slovanských biti a palicemi (obuškami) s koní na zem strháni byli (ita ut quidam comites in illa expeditione fugientes a mulierculis illius regionis verberati et de equis in terram fustibus dejecti referantur).

Lépe se dařilo vojsku do Čech vypravenému. Čechové opřeli se jim někde na Vltavě s velikým prý množstvím lidu (cum magna multitudine) a to pod velením županů českých Svatoslava (Slavníkovce?), Vitislava, Herimana, (Jaromíra?), Spytimíra, Myslana i samého Bořivoje. Čechové bitvu ztratili i přinuceni jsou k útěku, tak sice, že někteří i ve Vltavě utonuli; že pak porážka nebyla rozhodná, slyšeti se může z toho, že ostatní na své hrady se zatáhli (in civitates defecerunt). Vojsko franské potom velikou část země zpustošilo a bez úrazu nazpátek se vrátilo. Velitelem Franků ve výpravě té byl bojovný arcibiskup Luitbert Mohučský.

Hůře se vedlo vojsku Karolmanovu. Přitáhlo sice pod velením biskupa Arna a opata Sigeharda Fuldenského na Moravu a velikou prý záhubu činilo pálením a vražděním (Carlmannus caedes et incendia in Marahensibus exercuit). Již na Moravě trpěli mnohé ztráty, ale nejhorší ránu zadal jim následující skutek Svatoplukův. V ten čas, co se Karolman zanášel drancováním na Moravě, vypravil Svatopluk hojné odřadí vojska svého potajmu k Dunaji, kde hrst Bavorův postavena byla k ochraně lodí na řece té nechaných; i přepadl je náhle, mnoho jich porazil, jiné do Dunaje zahnal, jiné opět v zajetí odvedl; ze všech jediný vyváznul životem s několika málo muži, totiž Imbrich, biskup Pasovský.

Zpráva o nešťastném příběhu Karolmanovu v krajišti východním a vědomost o nebezpečenství jemu hrozícím donesla se Ludvíka r. 873, právě když v Metách sněm držeti chtěl; bylo mu oznámeno, že jestli co nejrychleji nepřispěje synovi Karolmanovi na pomoc, vícekráte ho nespatří (quod nisi citissime filio suo in marchia contra Vinidos, t. j. v krajišti proti Moravanům, subveniret, illum ulterius non videret). Ihned odebral se Ludvík do Řezna, a srovnal i shodnul se skrze úředníky své se Slovany s říší sousedícími, jakž právě mohl; toliko posly z Čech, maje jich v podezření lsti nějaké, u vězení podržel.

Když se zpráva o uvěznění biskupa pannonského Methodia donesla do Říma, kdež r. 872 zatím po Hadrianovi následoval papež Jan VIII., hrozil papež biskupům královým, kteříž ho soudili, interdiktem, dokudž by Methodia ve vazbě drželi. I propustili ho, řkouce ku knížeti Kocelovi: „Jestliže jeho budeš míti u sebe, nedobře s námi pochodíš.“ Avšak oni sami nezbyli soudu sv. Petra; čtyři z nich zajisté zemřeli: Adalvin arcibiskup Salcburský 873, Ermanarich Pasovský 874, Hanno Freisinský 875 a čtvrtý neznámý.

Stolice římská neopomínala zatím právo své ku krajině pannonské, a tudíž obnovení diecese pannonské, proti králi Ludvíkovi dostojně doličovati a zastávati; též i schválního posla biskupa Pavla Ankonitanského do Němec vypravila. Píše papež Jan VIII. králi Ludvíkovi, když se duchovníci Salcburští ve svém obranném spisu povolávali na dobytí té země skrze Pipína r. 796 a své 75-leté držení té diecesí — dokazujíce naproti tomu, že pannonská diecese dávnými privilegiemi stolici římské přísluší; ježto však vpády nepřátelskými nastaly přítrže

ve správě duchovní, že mysleli mnozí, že právo římské jest pochybné; avšak z počtu let že nikdo nemá sobě důvod bráti, ještoprivilegia církve římské žádným věkem se nezkracují, žádným panovnickým rozdělováním zemí neb krajin nekazí; samy pak i zákony starořímské že promlčení práv církve nejinak než teprvé po vypršení jednoho sta roků dopouštějí.

Naproti tomu učinil papež Jan králi německému i biskupům jeho ten vděk, že Methodiovi zapověděl v diecesí pannonské liturgii slovanskou v té míře provozovati, ve kteréž mu povolení dáno bylo od předchůdce Hadriana. Zakázal mu totiž užívati jazyka slovanského při mši svaté, která měla zpívána býti na budoucno buď latinsky neb řecky a nic jinak, ještoprý tento mrav a způsob po všem světě křesťanském obecně se zachovává. Avšak nebráněno Methodiovi kázati a vůbec učiti lid jazykem slovanským. Toto nařízení donesl Methodiovi vyslanec papežský biskup Pavel Ankonitánský, vypravený, jakž právě zmíněno, k narovnání sporu mezi Němci a papežem o biskupství pannonské. *)

Důvody a koncessí stolice římské měly konečně ten následek, že král německý i duchovenstvo upustili od diecese pannonské, aniž obnovení jejímu pod autoritou římskou čeho více namítali. Methodius se tam ostatně bez dalšího meškání vrátil. Ačkoliv mu biskupové osobně to zabrániti chtěli, vyhrožujíce Kocelovi,

*) Tohoto děje (že totiž pap. Jan r. 873 skrze biskupa Pavla stavil Methodiovi liturgii slovanskou) nepovšimnul sobě prof. Ginzel; jestliže tedy Jan roku 880, když se Methodius osobně před ním postavil a osvědčil, dovolil zase liturgii slovanskou, odvolával toliko, co sám byl prvé zastavil. Na list pap. Hadriana nemá to žádného vztahu, jakž prof. Ginzel myslí.

jestliže by ho zase přijal: nicméně jal se Methodius v panství Kocelovu provozovati moc biskupskou dále, což vyniká i z listu papeže Jana ku Karolmanovi, správci zemí říše německé na východě: „Jakož biskupství pannonské nám zase dáno a vráceno jest, nebraň bratru našemu Methodiovi, jenž tam od stolice papežské zřízen jest, aby podle starožitného řádu to což na biskupa sluší, provozoval i konal.“ (List z r. 875.)

R. 874 dovedl Svatopluk říši svou po velikých bojích na onen stupeň samostatnosti, na kterém již zůstala po všechen čas panování jeho i synův jeho. Chtěje Moravu vymaniti z církevní poddanosti k biskupům říše německé, vypravil po vypuzení duchovních německých z Moravy posly své ke stolici papežské s prosbou touto: „Jakož otcové naši hned dávněji křest přijali od sv. Petra, tož dej nám Methodia za arcibiskupa a učitele.“ — Ihned poslal papež Jan Methodia na Moravu, kdež ho Svatopluk se všemi Moravany přijal s úctou velikou, i poručil jemu církve a střižníky na všech hradech. „I počalo od toho dne velmi prospívati učení boží a střižníkův množiti se po všech hradech; též i pohané uvěřovali v pravého Boha, bludův svých zamítajíce. Též také země moravská začala se šířiti na vše strany a vítěziti nad nepřáteli svými.“

To vše dálo se velepamátného roku 874, kdež i Bořivoj od Methodia arcibiskupa pokřestěn, nač se patrně vztahují slova legendisty, že i pohané uvěřovali v pravého Boha, bludů svých se odříkajíce. Co se vypravuje o pokoře Bořivojově u přijímání křestu, netřeba doklá-

dati, žeť to vykrášlení legendárské, kteréhož podobného také v Anon. Salcburském se dočítáme. *)

Po čtyrletém těžkém boji dostoupila, jakož praveno, říše moravská toho stupně neodvislosti a samostatnosti, na kterýž ji Svatopluk od počátku vlády své postaviti usiloval. Nejprvé Moravu vymanil z té politické podřízenosti, kterouž poddána byla panovníkům německým, za druhé vyloučil ji z té duchovenské moci, kterouž zde měli biskupové němečtí: Hledal i došel, jedním slovem, jak politické tak církevní samostatnosti panství svého moravského.

Politické postavení Moravy k říši uspořádáno jest r. 874 prostředkem smlouvy mezi oběma stranama. Letopiscové franští praví, že Svatopluk vypravil posla svého, kněze Jana z Benátek, s jinými předními osobami moravskými, aby s panovníkem německým vyjednali mír. Jednání toto dálo se ve Forchheimu s králem samým, při čemž byli také synové královi Karolman a Ludvík. Svatopluk uvoloval prý se zachovati věrnost ku králi po všechen čas svého života, jakož i také dávati poplatek roční každého roku, žádaje prý toliko, „aby jemu od krále popřáno bylo žíti s pokojem a bez války“. Kdož by sobě nezpomenul tuto na slova Samova k Dagobertovu poslu Sichariovi: Et terram, quam habemus,

*) Servos credentes — vypravuje se tam o knížeti Ingovi — secum vocavit ad mensam, et qui eorum dominabantur infideles, foris quasi canes sedere fecit, ponendo ante illos panem et carnem et fusca vasa cum vino, servis autem staupis deauratis propinare jussit. Tunc interrogantes primi de foris dixerunt: Cur facis nobis sic? At ille: Non estis digni, non ablutis corporibus cum sacro fonte renatis communicare, sed foris domum ut canes sumere victum. Hoc facto fide sancta instrui certatim cucurrerunt baptizari.

Dagoberti est et nos sui samus, *si tamen nobiscum dispesuerit amicitias conservare!*

Není sice pochyby, že jestli se vítěz Svatopluk uvoloval k takovým výminkám míru, také panovník německý se své strany musel přijmouti výminky některé. Že vůbec smlouva ta prospěšnější byla Moravě než říši, toť i dějepisci němečtí uznávají. Také se to jeví v následujících bězích.

Svatopluk docílil žádaného míru! Po celých deset roků od smlouvy Forchheimské 874 až do r. 884 panoval pokoj a poklid s říší německou.

V týž čas, jak praveno, dosáhla Morava i samostatnosti *církevní*. Vypuzení duchovních německých, o kterémž mluví legenda pannonská, stalo se bez všeliké pochybnosti hned, dokud ještě trvala válka s říší (872), neboť se praví, že jich Svatopluk proto vypudil, poněvadž žijíce na Moravě, zrádu kuli proti Svatoplukovi; také víme, že ve válce r. 872 táhlo množství vysokých duchovníků z Němec se zbraní v ruce na Moravu proti Svatoplukovi: Biskup Arno, opat Fuldenský, Řezenský biskup Imbrich a j., což se před tím v žádném válečném tažení proti Moravě nestalo. Bez meškání pak poslal Svatopluk poselství do Říma ke svaté stolici, aby biskup pannonský Methodius učiněn byl arcibiskupem moravským. Což se také stalo, hned jak Methodius propuštěn byl ze své vazby v Němcích a navrácen ke svému biskupství pannonskému (873—874).

* * *

Došli jsme tedy v přítomném vypravování té doby, ve kteréž Moravu nacházíme v podobě zcela obnovené, politicky i církevně samostatnou, pod správou velikých

dvou mužů, Svatopluka i Methodia. Porozhlédněme se nyní, z kterých zemí se skládala tehdá říše Svatoplukova.

Panství Svatoplukovo záleželo z dnešní *Moravy* v těch mezích, jakž jsme je na str. 313 vylíčili; z knížectví *nitranskeho*, t. j. z dnešních krajův země uherské mezi Tatrami, Dunajem, Hronem, kdež sousedili Bulhaři. Oba tyto kraje náležely k říši moravské hned za Mojmíra i Rostislava. Za Svatopluka rozšířily se meze moravské po krajinách řeky *Odry* a po krajinách řeky *Visly*, četným obyvatelstvem zalidněných. Dálo se to dílem cestou mírnou, dílem podmaněním válečným. Slované na Odře sedící byli již r. 872 s Moravou, poněvadž toho roku jeden proud vojska německého přes dnešní Lužici na Moravu měl udeřiti anebo aspoň obyvatelstvo toto zaneprázdňovati, by Moravanům na jiném místě nemohlo pomáhati. Tito Slované, jak se zdá, bez boje a války přiznali panství moravské. Jinak bylo u Vislan t. j. u obyvatelů podkrají Visly, kterých Svatopluk mocí válečnou sobě podmanil a k Moravě připojil. Také země *česká* stala se částkou říše Svatoplukovy. Víme zajisté, že již za prvních let panování Svatoplukova Slované čeští spolek měli s Moravany, ješto panovník moravský r. 871 pojal kněžnu českou za manželku a Čechové r. 872 pro spojení své se Svatoplukem boj s Franky podniknouti museli. Pannonsko před r. 884 nenáleželo k říši moravské, než vždy k panství německému. Veliká byla tedy krajina, kdež poslouchali Svatopluka; dobře praví Kosmas: „Non solum Bohemiam, verum etiam alias regiones hinc usque ad flumen Odram et inde versus Ungariam usque ad fluvium Gron sibi subjugarat.“

Náčelným hradem moravské říše byl *Velehrad*. Že tomu tak, ukázáno budiž následujícími úvahami a dáty.

Sídlo knížat moravských nacházelo se hned za Moj-

míra v mezích dnešní Moravy a nikoli v Nitransku, kteréž teprv po vymezení Přibiny připojeno k Moravě a dáváno potom za úděl; Morava tedy měla přednost před Nitranskem; hlavní sídlo bylo na Moravě, druhé sídlo na hradě Nitravě neb Nitře.

Za Rostislava postaven přesilný hrad Děvín, jakž ze všech svědectví zjevno, co obrana i co opora k válečným podnětím proti Frankům; hrad ten slove vždy hradem Rostislavovým. Stanovisko jeho není sice známé; že však nestál na vtoku Moravy do Dunaje, pochybovati nebude, kdo zprávy letopisů Fuldenských pozorně uváží; že ale stál na pomezí Moravy proti východnímu krajišti, poznati se může z toho, že vojska franská na Moravu táhnoucí vždy nejprvé k tomu hradu přiraziti musela. A na pomezním hradě, na hradě k obraně země postaveném, bezpečně nebývalo sídlo knížecí.

Jakož ve všech zemích slovanských, nacházelo se i na Moravě několikero hradů; že zde byly, o tom pochybnosti není, ač jmen jejich ze zpráv psaných neznáme. Jakož pak ve všech zemích slovanských panovalo staršinstvo hradů, že totiž jeden hrad, a to sice sídelný hrad knížecí, pokládán za přední a první mezi ostatními, takž bylo bezpečně i na Moravě; obyčejně slul hrad takový Vyšehrad (akro-polis, altior civitatum); Vyšehrad nalezáme v Čechách na Vltavě, v Polsku na Visle, v Kyjevsku na Dněpru, v Bosně na Drině, ano i staroslavný Vyšehrad ve starých Uhrách na Dunaji. A netoliko Vyšehrad nacházíme v jednotlivých zemích slovanských než i Děvín; viz Děvín v sousedství Vyšehradu českého, Děvín na Dunaji, Děvín na Labi. A což jiného znamená Velehrad, ne-li hrad veliký, znamenitý, přední mezi všemi ostatními?

Hrad Olomúc, hrad Brno staly se předními na Moravě teprvé za časů a následkem údělů Přemyslovských, v 11. století.

Že na Moravě stávalo hradu slovanského, jenž slul Velehrad, víme odtud, že podnes na Moravě existuje osada toho jména. Bylot vůbec hned za Svatopluka vícero hradů na Moravě, ač nečítáme v letopisích jména jejich, kteří napotom jako hradové již stávající se nám zjevují: Brnen (grad), Olomúc, Znojem a j. Vesnicím, jakou původně byla dnešní osada Velehrad, nedáváno jména hradu: Či byl-li ruský Novohrad osadou vesnickou? Byl-li srbský Bělehrad a Stolní Bělehrad původně ne hradem? — Dnešní Velehrad jest *dědic* jména starého Velehradu, tak jako Libice ves česká, jako Vratslav ves česká, jako Úsobrno, jako Hradec opavský jsou dědicové hradů stejnojmenných.

Stanovisko starého Velehradu nebyla sice dnešní osada toho jména, ale samo nejbližší sousedství její, okres města Hradiště při řece Moravě. Kdo by namítal, že okolí toho města jest vodnaté, močálovité, ke stavbě hradu nepříhodné, tomu jednoduše ukážeme na městiště hradu, jejž Slovan Přibina vystavěl v prostřed blat a luhů řeky Saly. Všecky velké hrady slovanské, jmenovitě všecky Vyšehrady, nalezáme na velikých řekách. Slované vůbec dobře znali užíti obranného momentu velkých řek. A stál-li hrad Břeclav, hrad Podivín, hrad Libice v krajině bezvodné? Ne všech hradů nalezti lze na ostrohách, než i na ostrovích. Že Velehrad tento zašel: i ptáme se, zdali nezašel také přesilný Děvín? Hrady slovanské ponejvíce z drev sroubené ohněm bývaly ničeny, jakž o tom mnoho zpráv máme: i z časů Mojmarídů moravských. Kdož ale může vůbec

říci, co se dálo s hrady moravskými v osudném století 10tém?

Jméno města Hradiště při Moravě svědčí podnes o stanovisku zašlého hradu. Jména toho užili za Přemysla II., když tu hrad novověký postavili proti Uhrům; slovo Hradiště neznamená hrad, tím méně město dle způsobu Otakarského opevněné, než městiště bývalého hradu. — I při městisku tomto opakuje se, což bývalo při hradech slovanských, že totiž byly jměním knížecím. Za Otakara II. bylo město Hradiště městem královským, byla tedy nepochybně i předtím místnost tato půdou zeměpanskou, jakž to při jiných městech spatřujeme. Dvorec Svatojanský s 20 jitry role, v sousedstvě dnešního Velehradu, náležel Břetislavovi II. Vesnička Kostelec náležela markraběti, a meze dědiny této sahaly až „k valu starého hradu“.

Avšak jsou i výslovné zprávy o starém hradě Velehradě v okresu nového Velehradu. V listině klášterské z r. 1228 výslovně se praví, že klášteru náleží Welehrad, civitas primo, modo burgus (t. j. Velehrad, hrad původně, nyní městys); toho času civitas neznamenalo ještě to, co říkáme město, nýbrž hrad; burgus na př. slulo nové město Brněnské (burgus Brunensis) na počátku 13. století, kdežto hrad tamní vždy ještě zván civitas, castrum. Újezd Velehradský zahrnoval pak i malou dědinku Kostelec, jejížto role sahaly k valu starého hradu (cujus termini usque ad vallum antiquae civitatis, 1202), a meze tyto zahrnovaly také část řeky Moravy. Což byl onen hrad starý, jehož val zde zmiňován? Potřeba-li jistějšího svědectví, že to zbytek po starém zašlém Velehradě?

Velehrad zašel během 10. anebo na počátku 11.

století: Již okolo prostředka 11. století slušelo území, kdež stál, k župě Spytihněvské, a hrad Spytihněv, také při řece Moravě u Napajedel stávavší, povstal bezpečně za Břetislava I., kterýž hrad Břeclav (Louentenburch) pojmenoval po sobě a hrad Spytihněv po synovi svém. Že ostatně jeden hrad zašel a druhý v té župě povstal, víme z příkladu Libice a Havraně, Dřevíče a Slaného a j.

Z výkladu tohoto bohdá patrno, že netřeba popírati platnost slov Dalemilových, an dí, že Velehrad byl sídlem Svatopluka moravského a Methoděje arcibiskupa. Dalemil měl bezpečně ještě jiných pramenů po ruce, než Kosmas; všakť praví dobře, že Method byl arcibiskupem, kdežto Kosmas nazývá ho pouze biskupem. Ostatně Kosmas sám praví, že se o křestu Bořivoje dočísti lze jinde, a sice „quaedam in privilegio Moraviensis ecclesiae; quaedam in Epilogo ejusdem terrae atque Bohemiae; quaedam in vita vel passione Wenceslai.“

U vypravování dějin staromoravských zastavili jsme se posledně při smlouvě zavřené r. 874 ve Forchheimu mezi Svatoplukem a říší německou a při ustanovení biskupa Methodia pannonského za arcibiskupa moravského. Pravili jsme, že od roku toho 874 až do 884 panoval mír mezi Moravou a říší německou, kterážto doba pokládati se musí vůbec za nejblaženější desítiletí staré Moravy. Doba tato není sice bohata hlučnými příběhy válečnými, ale tím bohatější velebnými skutky míru a řádu, pokoje politického a působení církevního.

Blahé působení arcibiskupa Methodia překrásně vyličuje legenda, ana dí: I přišel Methodius do krajin moravských, a jak chodil po hradech neb po dědinách,

všechen lid s radostí jako posla božího přijímal ho. I jal se jich vyučovati a utvrzovati ve víře. I otevřely se oči slepých a uši hluchých, a jazykové chybomluvných hlásali slávu boží. A kterýmiž ústy prvé zlému duchu podávali oběti a na všech místech pravého boha haněli, těmi-že nyní spolu s dětmi svými slovesné a neposkvrněné oběti a služby bohu konali za všechen svět. A na všelikém místě proslavil se Hospodin v národě tom novém, ku kterémuž přišel kazatel i apoštol nový, záře je jako slunce, mlhu nevědomstva rozháněje, blahorozumnou radou srdce všech naplňuje, pokorou i líbeznosti i láskou všech k sobě vábě; běh dokonav, víru zachovav, a chrámy ozdobiv zpěvem a zpíváním duchovným."

I dar prorocký byl u Methodia, neboť se vyplňovalo mnohé předpovědění jeho. Některé z nich tuto připomeneme. Kníže jeden pohanský, jenž sídlel ve Vislanech (t. j. v dnešních krajinách polských), rouhal se křesťanům a zle jim činil. I poslal k němu Methodius, řka: „Dobře by tobě bylo dáti se pokřestiti, synu, z vlastní vůle a na vlastní zemi, abys přemožen a podmaněn nemusel křestu přijmouti v cizí zemi; rozpomeň se na mne!" A tak se i stalo. Jiného pak času, když Svatopluk válku měl s pohany a ničehož nad nimi dovesti nemohl, než prodlévati musel, slavnost pak sv. Petra se blížila, vzkázal jemu Methodius: „Slíbíš-li mně, že den svatého Petra s voji svými ztrávíš u mne (na službách božích), věřím v boha, že skoro (brzo) vydá nepřátel v ruce tvé." A tak se i stalo. Muž jeden, bohatý velmi a dvořenín knížecí, pojal za manželku vdovu bratra svého; Methodius mnoho jim přimlouval, učil a napomínal, aby se rozešli; avšak docíliti toho nemohl. Byli někteří služebníci boží, že jich potají odvraceli od

Methodia a lichotili jim pro dary, tak že se nepodložili církvi. I řekl Methodius: „Přijde čas, že nebudou moci tito pomoci vám, a že na moje slova zpomínati budete, avšak již bude nadarmo.“ A hle z nenadání padlo řízením božím nebezpečenství na ně i není nalezeno místo jejich, než jako vichr prach pozdvihuje, rozsuti jsou. I mnoho jiných podobných případů bylo, kdež v podobenství zjevně mluvil.

Co se toho času ostatně v příčině církevního jazyka a sporu dogmatického o pochození Ducha sv. dálo, toho netřeba široce vykládati. Jisté jest, že Methodius jednal pravověrně, neboť papež Jan VIII. vysvědčoval o něm v listu r. 880 k Svatoplukovi daném, že jej shledal pravověrného a bezúhonného; pročež ře ho znova posílá, aby spravoval církev moravskou, ztvrzuje mocí apoštolskou privilegium arcibiskupství jeho.

List tento přepamátný pokládati se může za církevní zákon tehdejšímu arcibiskupství moravskému daný. Hlavní ustanovení v něm obsažená jsou tato:

1.) Návrat arcibiskupa k diécesi své a spolu potvrzení privilegium arcibiskupství moravského. 2.) Zřízení dvou stolic biskupských v arcibiskupství tomto, a sice Nitře, na kterouž posvěcen v Římě toho roku 880 alemanský Wiching, a v místě druhém, o kterémž ...uk dále měl oznámení své učiniti, což i skutkem ... jak ze stížností biskupů bavorských r. 900 ... Rozkaz, aby všickni kněží, diakoni neb kte... ...du duchovní, bez rozdílu jsou-li Slované ...u, ježto se nacházeli v mezích říše mo... ...vli a poslouchali ve všem Methodia ...válení písma slovanského od Kon... ...a vynalezeného, kterýmž se sláva ..., též i rozkaz, aby v řeči té

slova a skutky Krista Pána hlásány byly; neboť ne třemi toliko, než všemi jazyky hlásati se má sláva Hospodinova (což se vztahuje na to, že protivníci jazyka slovanského zastávali v církevném užívání toliko jazyk hebrejský, řecký a latinský.) 5.) Určité ustanovení o liturgii slovanské v církvi moravské, jenž zní takto: Neodpírá to zdravé víře ani učení, zpívá-li se mše svatá v této řeči slovanské nebo čte-li se svaté evangelium neb čtení Boží Nového a Starého zákona dobře přeložené a vyložené, anebo zpívají-li se tak všecky jiné úkony hodinové, poněvadž ten, kdo stvořil tré jazyků hlavních, hebrejský totiž, řecký a latinský, způsobil také všecky ostatní ke chvále i slávě své. Rozkazujeme však, aby ve všech kostelích země moravské pro větší oslavení čtlo se evangelium po latinsku a potom přeložené v jazyku slovanském lidu slov latinských nerozumějícímu, jakož se v některých kostelích děje. Jestliže se pak knížeti a županům jeho více líbí slyšeti mši v jazyku latinském, rozkazujem aby arcibiskup slavil mši slavnou v latině. *)

Arcibiskupa Methodia provázel na té cestě do Říma župan moravský Zemižízn, kněz Wiching pak obdržel při tom posvěcení na biskupství Nitranské.

Ještě jednou zdvihnul se odpor proti Methodiovi, a sice hned po návratu z Říma. V čele odpůrců stál biskup Nitranský, Wiching; jiní duchovní pak zjevně neb potají odpírali arcibiskupovi, řkouce: „Nám jest papež moc dal, a tohoto velí ven vyhnati i učení jeho.“ Zdá se také skutečně, že Method odešel na čas z Moravy. I shromáždil se lid moravský na sněmu, poručili pročísti

*) Není-li tento list papeže Jana VIII. základem onoho *Privilegia církve moravské* (privilegium Moraviensis ecclesiae), na kteréž se povolává Kosmas ve své kronice?

před nimi list a psaní papežské, aby zevrubně slyšeli o vypuzení jeho. I byly čteny listy papežské, i shledáno jest, že v nich psáno toto: „Jakož bratr náš, Methodius, pravověrný jest, apoštolské konání činí a v rukou jeho jsou od Boha i od apoštolské stolice všeckny slovanské končiny, tedy na koho kletbu učiní, ten buď klet, a koho posvětí, ten posvěcen buď.“ I zahanbeni jsou odpůrci a rozešli se jako mlha se studem, dí legenda.

Ještě většího ospravedlnění dosáhnul Methodius, an poptávaje se u stolice papežské, od papeže Jana obdržel list dne 23. Marcia 881 daný, z jehožto znění vysvítá, že ono privilegium Methodiovi ani nebylo obsahem od Svatopluka sděleno. Dále píše papež, že ani jiných listův Svatoplukovi nebylo posláno, ani biskupovi Wichingovi ni zřejmě ni pod rukou jinakých rozkazů dáno.

V těch letech 882, 883 a dílem i 884 měl Svatopluk veliké roztržky se sousedy svými, krajištníky říšskými v dnešních Rakousích a v Zadunají pannonském, tak že kruté boje z toho povstaly. V důstojenství krajištníků nacházeli se totiž dva bratří, Wilhelm a Engelšalk, kteří o obranu říše německé proti Moravanům s velikým namáháním pečovali; zatím když oba zemřeli, dáno jest důstojenství jejich ne synům jejich ještě velmi mladým, než jinému, hraběti Arbonovi. I rozezlili se na to synové krajištníků, řkouce, že neustoupí-li Arbo od důstojenstva jich otců, buďto on anebo oni smrt naleznou mečem. Tím Arbo přestrašen učinil přátelství se Svatoplukem knížetem moravským a zavřel s ním smlouvu obrannou, neváhaje syna svého za rukojmě dáti. Synové zpomenutých krajištníků skutečně sebrali velkou bran-

nou sílu, jsouce v tom podporováni od svých četných přátel a přívrženců bavorských, i podařilo se jim hraběte Arbona ze krajiště vyhnati a v důstojenství jeho se uvázati.

Nyní se zdvihnul Svatopluk v pomoc Arbona, jakž bylo mezi nimi umluveno. I vtrhnul do krajiště, lapil jednoho z řečených synů, Wernhera jménem, a s ním i hraběte Wezzilona a více jiných. Vojsko moravské z rozkazu Svatoplukova všecku krajinu ohněm hubilo; také na druhou stranu Dunaje vypraveni jsou zpytáci, aby kdekoliv shlédají jaký statek řečených synů, všecko ohněm pálili; zpomenutým zajatým utata pravá ruka a vyříznut jazyk, ano Wernher zbaven dokonce mužstva svého. Takovou krutou pomstou postupoval Svatopluk.

Synové, vidouce že vyhnáním Arbona přivedli na sebe také hněv krále německého, odešli z krajiště a odebrali se do Pannonska, kteréž toho času držel Arnulf, syn Karolmanův, chtějíce jemu sloužiti, spolu pak i v jeho ochraně býti. Což když se doneslo Svatopluka, že jich Arnulf přijal, ihned vypraviv posly, vzkázal Arnulfovi: „Podporuješ mojich nepřátel; jestliže jich nepropustíš od sebe, ani se mnou míru míti nebudeš.“ Také vzkázal Arnulfovi: „Tvoji lidé činili úklady životu mému a říši mé, spolky činíce s Bulhary (kteří ten rok předtím Slovensko moravské byli hubili); žádám, abys mně přísahou dosvědčil, že tomu tak není.“ Avšak Arnulf neučinil ani tak ani onak.

I vrazil Svatopluk s velikým vojskem, již prvé ze všech krajin slovanských sebraným, do Pannonska, kteréž prý jako vlk hrozně a ukrutně mečem i ohněm hubil, tak že větší díl země této klesnul. S velikou kořistí navrátil se bez odporu a bez boje zpátky. Druhý

rok potom obnovil Svatopluk vpád tento, aby prý zhubil ještě i to, co loni ušetřeno. I měl prý vojska tolik, že na jednom místě viděli zástupy jeho od časného jitra až do pozdní noci *nepřetržené táhnouti*. S touto silou řádil pak po dvanácte dní v zemi Arnulfově (Pannonii), a zase bez pohromy se vrátil za Dunaj; jedno však oddělení přece zase poslal zpátky do Pannonska.

Což když slyšeli synové svrchu zpomenutých krajištníkův, Megingoz a Pabo, sebrali na rychlo některý zástup lidu pannonského a vydali se v boj s Moravany; avšak nedobře pochodili. Moravané zvítězili, a Megingoz i Pabo spásu na útěku hledajíce, obadva v řece Rabě utonuli, jiní pak, jako bratr hraběte Bertolda, u velikém počtu padli Moravanům v zajetí.

V bojích těchto nejvíce utrpěla krajina mezi řekou Rabou až k mezím východního krajiště. Karel, panovník německý, vida záhubné boje tyto, osobně se odebral přes Bavory do krajiště. Zde nedaleko řeky Tulliny u hory Vídeňské (prope flumen Tullinam Monte-Comiano) držán sněm. I přišel také kníže Svatopluk s županý svými, přiznal poslušenství své k říši, zavřel smlouvu míru a utvrdil ji přísahou, že dokud Karel panovati bude, vpádu žádného do země jeho více neučiní. Tím se mír navrátil do krajin těžce navštívených.

Od těchto bojů r 883 a 884 vedených obraťme se k mírnému bojovníku církve, k arcibiskupovi Methodiovi, jehož věk se již chýlil ku konci, neboť r. 885 šestého dne měsíce Aprile rozstal se s tímto životem. Veliké skutky vykonal ještě v posledních letech svých: Stal se na díle hlasatelem víry u národu uherského, doplnil pře-

klad slovanský Písem svatých a odporučil nástupce svého v úřadě arcibiskupském.

Legenda pannonská (Životopis sv. Methodia) vypravuje, že Methodius konal cestu do Cařihradu, jsa k tomu pozván od císaře samého. List císaře byzantinského zněl prý: „Jakož, otče velebný, velmi tebe žádám viděti, též učiň a přijdi k nám, abych tě viděl, dokavad jsi ještě na tomto světě, a modlitbu tvou abych měl.“ Bez meškání vydal se Methodius na cestu, i přijat jest od císaře s velikou poctou i radostí. Schválil prý císař učení jeho, což nepochybně o jazyku slovanském rozuměti dlužno, neboť se hned dodává, že císař vyžádal sobě a podržel také jednoho kněze a jednoho diakona z učenníků Methodiových, spolu s knihami. Také patriarcha prý čest velkou činil Methodiovi, který se nicméně onedlouho zase navrátil na Moravu.

Na této cestě stalo se, jakož se domníváme, že se Methodius sešel s Uhry a s králem jejich, nepochybně na dolejším Dunaji. Legenda vypravuje toto: I přišel do krajin podunajských král uherský, i žádal sobě Methodia viděti. I pravili někteří rozvážlivě, že by Methodius nebyl u něho bezpečen a že by se bez trýzně neobešel; avšak Methodius jako pravý apoštol národu neváhal se jíti ku králi. Král pak (Arpad?) přijal ho s radostí, jako na biskupa-vládyku sluší, i rozmlouvaje s ním, jakož takovým mužům náleželo, propustil ho s láskou a zalíbením, též i s dary velikými, pravě k němu: „Pomni na mne, otče velebný, v svatých modlitbách svých hojně!“ Tato chůze nedosti posud byla uvážena: Vidíme odtud, že Methodius také s Uhry se sešel a že i Uhrové příčinu mají vzdávati jemu povinnou úctu, jako druhdy vůdce jejich byl učinil.

Methodius postaral se ještě před svou smrtí o dokonání písem sv. v překladu slovanském. I posadil z učenníků svých dva rychlopisce i přeložil v brzkém čase všecky knihy zúplna, kromě kněh Makkabejských, a to z jazyka řeckého na slovanský; práce tato trvala šest měsíců, počnouc od měsíce Martia do 26. dne Oktobra (dle nového počtu 7. Novembra). I slaveno dokonání toho díla na den sv. Dimitria (7. Nov.).

V pečlivosti této o převod Písem sv. spatřiti se může převeliká láska a moudrost Methodiova; věděl, že potřeba lidu zanechati onen věkovitý zdroj pravdy, a to pod vlastní ještě autoritou. Avšak i na jiné straně pečoval tento muž apoštolský o dobré církevníků moravsko-pannonských, totiž aby dostali nástupce dostojného. Na otázku: „Koho pokládáš, otče a učiteli velebný, z učenníků svých za hodného, aby byl nástupcem tvým?“ — ukázal na jednoho z výtečných učenníků svých, jenž slul *Gorazd*, i řekl: „Tenť jest vaší země muž svobodný, dobře i v latinském písmě zběhlý, pravověrný; na něm buď vůle boží a láska vaše, jakož jest i moje.“

Když pak se schýlil čas věku Methodiova, shromáždil se veškeren lid na květnou neděli, 4. dne měsíce Aprile, r. 885, i vkročil arcibiskup do chrámu již nemocen i blahořečil císaři (byzantinskému), knížeti (Svatoplukovi), duchovním i lidu všemu moravskému, i řekl: „Střezte mne děti, do třetího dne!“

Když pak svítal den tento, promluvil Methodius tato slova: „V ruce Tvé, Hospodine, vkládám duši moji!“ I zesnul v Pánu v náručí duchovenstva svého, šestého dne Aprile měsíce r. 6393 od stvoření světa t. j. r. 885 od nar. Krista.

I pochován Methodius s dostojnými obřady, konáno

nad ním službu církevní latinsky, řecky a slovansky; tělo jeho položeno v kostele kathedrálním starého Velehradu. Účastenství lidu bylo převeliké. „Nesčíslné množství lidu shromáždilo se a provázelo arcibiskupa svého, plakajíce po dobrém učiteli a pastýři svém: mužští i ženské, malí i velicí, bohatí a ubozí, svobodní i sluhové, vdovy a sirotci, jinozemci i domácí, neduživí i zdraví.“

„Ty pak, hlavo svatá i velebná, modlitbami svými shlédni s výše své i na nás, jenž toužíme po tobě; vybavuj od všelikého nebezpečenstva učenníkův svých, rozšiřuj učení, zaháněj kacířstvo, abychom dostojně živi jsouce s tebou, stádo tvoje, spojeni byli na pravici Krista boha našeho, život věčný přijmouce od něho. Neboť jemu sláva i čest na věky věkův. Amen.“ Touto prosbou zavírá se Životopis sv. Methodia od učenníků jeho sepsaný.

Sídlo Methodia arcibiskupa byl *Velehrad* moravský. Odkud to víme? Víme to předně z kroniky Dalemilovy (skončené r. 1314), kteráž dí: Bořivoj prosi křista ot Svatopłuka krále moravského a ot Methuděje arcibiskupa Velehradského. Ten arcibiskup Rusín bieše, mšiu svú słovensky slúžieše; ten Velehradě křstil Čecha prvého.“

Odkud ale měl Dalemil vědomost tuto?

Hlavní pramen, z kteréhož čerpal Dalemil, byla kronika Kosmova. Kosmas jednaje o příběhu křestu Bořivojova, praví, žeť o tom nemíní slov šířiti jelikož o věci vůbec známé, i udává prameny, kde se toho lze dočísti podrobněji; něco prý se čte v Privileji církve moravské, něco v Epilogu země moravské a české, něco konečně v Životu neb Utrpení sv. Václava.

Jsou-li nám prameny tyto známy? Posud se mělo za to, že z těchto tří pramenů jiný znám není kromě Života (legendy) sv. Václava.

A což praví legenda tato? Legenda původně latinsky psaná a v českém převodu z první čtvrti XIV. věku známá (viz Výb. I. 314), oznamuje toto:

„Potom, když bratr sv. Cyrilla jménem Methodius, po jeho-skončení místo něho moravským biskupem byl učiněn, tehdá české slovutné kníže jménem Bořivoj a jeho bohabojná kněžna, sv. Ludmila, *v tom městě, ježto Velehrad slove, tu ježto moravského arcibiskupství stolec a sláva bieše*, v kostele sv. Víta od blaženého arcibiskupa Methodia, oba svatý křest jsta přijala.“

Tuto legendu měl Dalemil před očima, když onu zprávu svrchu oznámenou spisoval.

Užil tedy, jakož patrno, těch pramenů, na kteréž se Kosmas jako na zdroje vůbec známé povolává. Znal tedy již i Kosmas (1125) řečenou legendu; *věděl tedy již i Kosmas o Velehradu.*

Než, byla-li to skutečně ona legenda Kosmova, z které čerpal Dalemil? Bezpečně; neboť Dalemil měl před rukama ještě i jiný z těch tří pramenův, na které se Kosmas povolává. Onen Epilogus terrae Moraviae atque Bohemiae — dle našeho pevného přesvědčení — nic jiného není nežli spis, jenž jinak slove: „Život sv. Cyrilla, sv. Methodia a sv. Ludmily“ původně latinský (česky z XIV. věku ve Výb. 809—313).

Z čeho také soudíme? — Kosmas praví: Qualiter autem gratia Dei dux Borivoj adeptus sit sacramentum baptismi, aut quomodo per ejus successores his in partibus de die in diem sancta processerit religio catholicae fidei, vel qui dux, quas aut quot primitus ecclesias credulus erexit ad laudem Dei —: o tom že se čte v oněch pramenech. A v skutku čteme v řečeném „Životě“: 1. o příchodu Cyrilla a Methodia na Moravu, o půso-

bení Cyrilla a o arcibiskupství Methodiově; 2. o obrácení země české na víru, o křestu Bořivoje; 3. o tom, kterak Bořivoj založil kostel sv. Klimenta na Levém Hradci, pak i chrám Panny Marie na hradě Pražském, kterak Vratislav založil kostel sv. Jiří, 4. o utrpení sv. Ludmily. Vše to shoduje se s tím, co Kosmas jakož obsah řečených pramenů udává.

I tento pramen t. j. Epilog (neboli jiným názvem Život sv. Cyrilla a Methodia) znám byl Dalemilovi, neboť zjevně píše o kostelích skrze Bořivoje založených, jakož i dále o utrpení sv. Ludmily. *)

Od r. 885 až do r. 892 panoval mír a pokoj mezi Svatoplukem a sousedním panstvím německým. Svatopluk neúčastnil se ani odporu Arnulfova proti Karlovi, aniž je co psáno o jiných nějakých válkách jeho. Co se stalo po smrti arcibiskupa Methodia na poli církevním, smutné jest velmi. Gorazd nejen že se nestal arcibiskupem, ale musil i s jinými odejíti z Moravy, kdež nepřítel Methodiův, biskup Wiching Nitranský, Svatopluka i církev opanoval.

Roku 890 stala se pamětihodná schůzka mezi knížetem Svatoplukem a králem Arnulfem v dnešních Dolejších Rakousích, v osadě řečené Omuntesberk. Tu se král Arnulf odřeknul práva, kteréž panovníci němečtí měli k zemi české, tak že Čechy, dávno již spolčené s Moravou, nyní i po právu odtrženy jsou od říše. Prá-

*) Jestli konečně i Privilegium ecclesiae Moraviensis není jiné nežli „Privilegium“ bullou pap. Jana VIII. r. 880 udělené, tedy by všecky tři prameny od Kosmy udané byly na jevě. Ze dvou, ne-li ze všech těch čerpal Dalemil.

sůl ze solných dolů bulharských (v dnešních Sedmihradech a v Marmaroši): ne coemtio salis inde Maravanis daretur. Poslové tito nemohli se k Bulharům obvyklou cestou přes Pannonsko dostati, neboť prý tomu bránily zálohy Svatoplukovy (propter insidias Zuentibaldi), jinými slovy, poněvadž Svatopluk držel Pannonsko v moci své; i museli se bráti velikou oklikou přes krajinu knížete Bracslava, odkud se dostali na řeku Odagru, pak na řeku Kulpu a konečně na Sávu; po Sávě pak plavili se až k Dunaji, odkudž dále ku králi Bulharův se brali. Král je přijal vlídně a uctivě, načež se po půlletě, v měsíci Máji 893, toutéž cestou kudy přišli, zase vrátili, nevědomo, s jakým pořízením.

Roku 893 opakoval Arnulf válku. Stávalo se toho času, že se krajištníci něměčtí na Východě spolčovali se Svatoplukem; píše se, že podnikavý Engelšalk, kterýž byl unesl nemanželskou dceru královu, po některý čas byl hostem v Moravě, až ho král přijal na milost a učinil krajištníkem. Bratranec Engelšalkův zase, Wilhelm, vypravil poselství ke Svatoplukovi, žádaje nepochybně, aby ho podporoval proti Arnulfovi. I bratr Wilhelmův uchýlil se na Moravu, avšak sám i mnozí jiní z návodu knížete přišel o život. Záležitosti tyto vesměs jsou nedosti jasné; oba bratří pokládáni za velezrádce a statky jejich r. 893, 22. Okt. dány klášteru Kremsmünsterskému (Erb. 21.), protož ani pohnutka nové války proti Moravanům není na jevě. Arnulf znovu vtrhnul do Moravy s vojskem znamenitým, poplenil velikou část říše moravské, avšak s tíží vyváznul z nebezpečných záloh i osidel, jež byl Svatopluk na něho nastrojil (propter insidias positas magna cum difficultate itineris in Baioaria ad regiam curiam Otingam reversus est).

V Hengstfeldu, na půdě nyní štýrské, smluvil se král Arnulf s knížetem slovinským Braslavem, kterýž držel kraj mezi Dravou a Savou, v krajině dnešního jižného Štýrska (okolí Celje) a v charvatském Záhoří (okolí Záhřebu). Ustanoveno, že se má s trojí strany udeřiti na říši Svatoplukovu. Válka skutečně započala v měsíci Julii. Král osobně s Franky, Bavory a Alamany vtrhnul do dnešní Moravy; počet branného lidu jeho byl prý nemalý. Markrabě srbský Poppo udeřiti měl spolu s biskupem Würzburským Arnem na polabské Slovany, kteří tehdá poslouchali Svatopluka. Od polední strany přitrhli konečně Uhři na pomoc (Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus). Bulhaři, jak se zdá, zachovali se tentokráte pokojně, nečiníce žádného útoku na slovanské části říše Svatoplukovy.

Celé čtyry neděle řádil král Arnulf na Moravě, a sice tak krutě, že cokoliv bylo vně hradů, vypálil a vyvrátil, že ani stromův ovocných nešetřil, než i těch z kořene dal vykáceti (cum et caeterae fructiferae arbores radicitus excinderentur). Hradů patrně nedobyl, také se Svatopluk obmezoval jen na obranu v hradech. Na Polabí biskup Arno padnul vražedlnou rukou Srbův, markrabě Poppo byl pak od Arnulfa s hodnosti své svržen. Ani o činech Uhrů ničeho dalšího neslyšet. Nepochybně že sbor válečníkův uherských vrátil se zase za Dunaj, odkud byl přivolán.

Výprava neměla žádného výsledku; svědčí o tom jmenovitě poselství, jež Arnulf na to k Bulharům vypravil; v měsíci Septembru poslal totiž posly své ku králi Vladimírovi bulharskému, jenž měl tehdá sídlo své ve východních Uhrách, žádaje o obnovení předešlých smluv a jmenovitě prose, aby Bulhaři zabránili Moravanům bráti

a proto na-ň ciesař jide,
a král moravský s ciesařem u boj vnide.
Pohřiechu tu král boj ztrati,
žałostivě se do Velehrada vráti.
Ciesař za ním do země pojide,
král hanbú u púščiu vnide,
řka: „Raději chcu konvršem býti
než králem a s nepřáteli sě nebíti.“
Proto v lesě přebýváše,
a za obyčej s pústenníčky motykú kopáše.
Po sedmi let král s dlúhú bradú,
jede před ciesařovu radu,
i je sě na ciésaře žałovati,
řka: „Kniežata, račte posłúchati!
Mú mi zemiu otjał bez práva,
a má žena jest v jeho dvoře ješče zdráva.“
Ciesař tiej řeči je sie smieti:
což mnich mluvieše, je sě přieti.
Mnich tako poče młuviti:
„Toho chciu svým mečem dolíčiti.“
Kniežata mnicha neznajechu,
a však jemu pověděchu:
„Když jsi směł tu řeč na ciesaře młuviti,
musíš toho sám svým mečem dolíčiti.“
Mnich tej řeči poče prositi roka,
ciesař naň vyvrže svého soka.
Pojide ciesařóv sok v okol a zpievaje,
a na mnicha nic netbaje.
Mnich dosáh meče sědacieho,
přetě soku ščít i jej samého.
Ciesař pozvav mnicha do svého dvoru,
jide jemu u pokoru.

Král Svatopłuk dá sě ciesařiu poznati,
ciesař je sě ve všem znáti;
vráti jemu ženu i královstvie,
i da Moravě všě svobodenstvie:
a což by mohł uherské země dobyti,
da jemu moc k svej zemi osobiti.

V kratče králiu Svatopłukovi žena snide,
a král vojensky na Uhry jide.
Uhři krále pobichu,
a mnoho mu liudí zbichu.
Král, pozvav knězě českého,
přěd ciesařem postúpi jemu královstvie svého.
Opět jeho Uhři pobichu
a Moravan mnoho zbichu.
Tiem sě počě král velmi styděti,
a hanbú nesmě k svým jeti.
I jede tajně na púščiu,
i by do své smrti v tom húščiu.
I dnes na tom miestě črní mnišie pějú,
a tomu kláštern v Uhřiech Zobor dějú.

Svatopluk zanechal tré synův po sobě; dle zprávy Konstantinovy rozdělil říši svou mezi ně tou měrou, že každý z nich jeden díl obdržel, nejstaršího za velkého knížete jim představil, ostatní pak dva jeho vrchní vládě podřídil, napomínaje všech důtklivě a rázně, aby se jeden od druhého neodtrhovali, ale pevně k sobě stáli. Známý příklad o svazku prutovém zapsal o něm císař Konstantin. Jména synů Svatoplukových byla: Mojmír, Svatopluk, třetího jméno není jasné.

Po smrti velikého panovníka moravského, Svatopluka, následoval na stolci knížecím nejstarší syn jeho, *Mojmír II.*, jehož panování trvalo od skonu Svatoplukova 894 do skonu říše staromoravské r. 907. Jako předchůdcové knížete tohoto, Mojmír I., Rostislav i Svatopluk, tak i on sám byl panovník mohútný. Říše moravská trvala přese všecky překážky, pletichy, útoky i nájezdy, též i rozbroje vnitrné, až konečně odpadením některých částí, jmenovitě země české, a jak se zdá i krajin vislanských, též i opanováním Moravy podunajské (v nynějších Uhrách) skrze Uhry vzala tragické skončení, učinivši místo nově vzkvétající říši české, uherské i polské.

Podle závětu Svatoplukova obdržel Mojmír stolec knížecí a vrchní vládu v říši, kdežto oba synové ostatní, Svatopluk a druhý nejmenovaný, obdrževše úděly, jemu jsou podřízeni. Mojmír čítal 20—22 roků, ješto byl první syn z manželky kněžny české, kterou sobě Svatopluk bral r. 871; bratr Svatopluk byl patrně o mnoho mladší, poněvadž ho letopisci ještě r. 899 nazývají „puerum".

Počátek vlády Mojmírovy byl pokojný a velmi nadějný: S říší německou obnovil ještě na podzim r. 894 po smrti Svatoplukově smlouvy pokoje; Uhrové pak r. 895 převelikou porážku utrpěli od Bulharů, sousedů Mojmírových ve dnešních Uhrách. Avšak hned r. 895 vzniknul v Čechách odpor proti knížatům moravským. Příčiny odporu toho nejsou dosti na jevě, ale možno se jich domysliti. Stalo se totiž, že téhož roku co Svatopluk zemřel v Čechách také Bořivoj, jenž pokud živ dobré přátelství choval s panovníkem Moravy, v jehožto sídle byl přijat křest svatý. Již za živobytí Svatopluka přihodilo se, že županové čeští, zanevřevše na Bořivoje, přinutili ho k tomu, že vyšed ze země uchýlil se k Svato-

plukovi. Nesouviselo-li to s tím, že Bořivoj podlé náhledu panstva českého příliš zadával samostatnosti země naproti Svatoplukovi? Avšak rozpor tento se vyrovnal ještě před smrtí Svatoplukovou, a Bořivoj se zase vrátil do Čech, kde v Praze na hradě založil kostel, „ve jmě svaté kralovny“. Za Bořivoje vybaveny jsou Čechy z poplatnosti své k říši. Nicméně po smrti obou panovníků synové Bořivojovi, Spytihněv a Vratislav, bez meškání hleděli obnoviti starší svazek s říší.

V měs. Julii 895 dostavili se skutečně v čele předního panstva českého v Řezně, i přijati jsou s velikou ochotností a s nemalým vyznamenáním. Letopisec Fuldenský praví, že opět přijali panství královo, kdežto jich prvé Svatopluk dlouho prý a mocně odtrhoval od spolku s národem bavorským.

Následek toho kroku byl patrně ten, že Mojmír mocí začal nastupovati na Čechy, i nechybíme, budeme-li stížnosti knížat českých z r. 897 takto sobě vykládati. Toho roku totiž poznovu šli do Řezna, stěžujíce sobě, že jich Moravané tuho utiskují (a quibus tum saepe ut ipsi testificati sunt, durissime comprimebantur), žádajíce spolu podpory proti Moravanům. Skutečně také postaven sbor vojska německého na podzim r. 897 v podkrají řeky Řezny, to jest před pomezní stezkou Chúbo-Domažlickou, k tomu konci, aby Čechům dána byla podpora, kdyby jí proti Moravanům měli zapotřebí. Nicméně trval mír mezi říší a Moravou, neboť ještě na začátku r. 897 obnovovány smlouvy od Moravanů v Ottinkách, při čemž Moravané jmenovitě žádali, aby psanci moravští do Němec se uchylující zde nebyli přijímáni. Zdá se, že neobdrželi, čeho žádali, neboť prý jich král sice vyslechnul, ale beze všeho zdržování propustil.

R. 898 vzníknul spor v národu; mladý Svatopluk získal sobě nemalou stranu v zemi, tak že se branně postavil proti Mojmírovi. Popud ke sporům těmto pocházel z venku. Letopisci němečtí dokonce toho netají, ano zjevně a určitě oznamují, že popuzovatelem, původem i podpůrcem rozbroje tohoto byl markrabě Arbo, pobádaný prý synem svým Isanrichem (istius ergo dissensionis et disruptae pacis inter fratres Arbo comes, Ysanrico filio suo instigante, instructor, delatorque atque proditor esse convincitur). Král znamenav rozbroj tento, nařídil markrabatům na Východě Luitpoldovi i Arbovi, aby té straně, která by k němu měla důvěru, dávali pomoc i podporu, jestliže by jí potřebovali a žádali. Na oko sice jevil se král s Arbonem nespokojen, také ho proto na čas propustil z úřadu, avšak brzo zase v důstojenství ho dosadil.

Boj mezi stranami obou bratří byl velice krutý; strana stranu stíhala všemi silami, tak že kdyby bratr bratra byl dostal do své moci, byl by ho prý vydal na smrt. Mečem i ohněm hubena jest Morava na vzájem. Právě když domácí tato válka nejvíce zuřila, učinili Bavoři zimního času válečný vpád na Moravu, a mocí mohutnou osady moravské navštěvujíce a drancujíce, velikou kořist odtud odnesli, aniž by se jim Moravané byli postavili.

Prospěch tohoto zimního vpádu dodal Bavorům ducha; i vtrhli r. 899 poznovu do Moravy, a co mohli, všecko hubili. Také Svatopluka, bratra Mojmírova, kterýž se svými stranníky v jednom hradě byl zavřen, vybavili a hrad podpálili. Svatopluk odešel s nimi do Bavoř. Z toho vidno, že Mojmír II. konečně přemohl odboj mladého Svatopluka, tak že tento konečně i ze země se musel dáti vyvésti.

Zatím onen Isanrich, podnikavého ducha člověk, pokusil se o to, aby krajinu Východního krajiště králi německému vymknul a sobě osobil. I povstal tak mocně, že král musel vojsko po Dunaji vypraviti až k Mautern (u Kremže na Dunaji), kdež byla hlavní opora a obrana Isanrichova. Obležení trvalo za některý čas, až konečně Isanrich vida nezbytí, dobrovolně se vzdal. I odevzdán jest strážníkům, aby veden byl do Řezna; avšak přeloudiv strážců svých, uskočil a na Moravu se uchýlil. S pomocí Moravanů pak řečenou částku říše německé sobě dobyl a také na čas podržel.

R. 899 učinili Uhrové nájezd na zem italskou; i vytýkali Moravané Bavorům, že učinivše s nimi smlouvu, přiměli Uhrů k tomu, aby do Vlach vrazili, chtějíce se tím sami nájezdů jejich zbaviti. To vše oznámeno od Moravanů do Říma. Moravané pravili též, že Bavoři víru katolickou zprznili, ješto s Uhry pohany mír činíce, jim podlé jich způsobu psem, vlkem a jinými pohanskými věcmi se zapřisahali, také že Uhrům, aby na Vlachy šli, peníze dali (quod nos praefati Sclavi criminabantur, cum Ungaris fidem catholicam violasse, et per canem seu lupum aliasque nefandissimas et ethnicas res sacramenta et pacem egisse, atque ut in Italiam transirent pecuniam dedisse, psal arcibiskup Salcburský) Sám se musel sice přiznati, že Bavoři dali Uhrům darův, ač prý docela bezcenných, jmenovitě prý oděvy plátěnné, poněvadž lid křesťanský (v Blatensku) velmi soužili, aby jejich divokost trochu obměkčili. Pravil pak zase o Moravanech, že prý co Bavorům vytýkají, po mnohá prý leta sami činí: Nemalé množství Uhrů že do svých sídel přijali a že po-

dlé způsobu uherského sami hlavy své oholili a Pannonsko pohubili. Dále píše arcibiskup, že jakmile slyšeli Bavoři o vpádu do Italie, bez meškání chtěli mír učinit s Moravou, aby od Moravanů aspoň tolik bezpečnosti dosáhli, by bez bázně před nimi mohli do Longobardska a tam se potýkati s Uhry i chrániti křesťanstvo před nimi. Čehož prý však nedosáhli.

R. 900 přišli z Říma od stolice papežské tří biskupové, totiž arcibiskup Jan a biskupové Benedikt a Daniel na Moravu, aby tam obnovili zase hierarchii církevní posvětíce arcibiskupa s třemi suffragány, proti vůli a bez přisvědčení biskupů německých, kteří se pořád ještě táhli k Moravě co staré diecesí své, kdežto Řím patrně neuznával než arcidiecesí moravskou. Arcibiskup Salcburský Ditmar dal r. 900 sepsati podobný obranný spis o Moravě, jako předchůdcové jeho 873 v příčině práv diecesánských ku krajině blatenské. Slovy velmi ostrými vytýkáno sv. stolici, že rozkázavši posvětiti na Moravě jednoho arcibiskupa s třemi suffragány, roztrhla jedno biskupství na patero diecesí, ješto biskup Pasovský osvědčoval se být jediné pravým biskupem moravským. Řečený spis je pln náruživosti, i ukazuje se tam zřejmě na to, že Moravané, nech prý chtějí nebo nechtějí, musejí být panovníkům německým poddáni a jim pokořeni (sive velint sive nolint, regno nostro subacti erunt). Divně se v té obraně objevuje nevědomost skutků nedávno zběhlých. Tak se tam na př. praví, že sice Wiching z Říma poslán byl na biskupství Nitranské, ale toto poslání stalo prý se k národu nově pokřestěnému (in quandam neophytam gentem), kdežto přece jeden z předchůdců Ditmara Salcburského okolo r. 836 světil kostel sv. Emerama na Nitře a Slovensko již dávno přiznávalo se ku křesťanstvu!

O Methodovi ovšem, jako by ho ani nebylo bý
se úmyslně, ano schválně se jeho existencí ignoru
odpor arcibiskupů Salcburských nebyl nic plat

Ř. 900 učinili Bavoři ve spojení s Čechy
vpád na Moravu, tentokráte ne od strany dun
od strany české, kudy jich Čechové byli pusti
se spojivše. Po tři týdny trvalo drancování, na
přátelé opět vrátili, ničeho jiného kromě plen
divše. Bavoři spěchali domů, neboť v týž asi č
Uhrové nenadále na Východní krajiště (dnešní
kousy), vrazíce po jižném břehu dunajském a
Enži, po severním břehu ale nepochybně až k
Povedlo se sice Bavorům pod správou statečn
krabí Leopolda, že nájezdníky zahnali; Uhrů
výše tisíce. Chtěl jich Leopold dokonce zap
Dunaj jako druhdy Karel Avary. Nicméně n
pamatovati na vydatnou obranu vlastní krajin
Bavoři všemi silami zasadili o rychlé opevnění
přes Enži, zpořídivše mohútnou pevnost na př
jím, totiž Anesaburg (Ensburg).

Vzájemné nebezpečenství, kteréž od Uh
jak Bavorům tak Moravanům, nutkalo oba souse
aby, zanechavše svých nekonečných půtek a ho
jili se ke společné obraně proti novému nájezd
lečnému nepříteli. Skutek mnohem vážnější ne
stavení tvrze nad Enží, totiž smlouva pokoje m
a Moravou; stal se na popraží nového stole
v městě Řezně. Dali se tam vynajíti poslové
žádajíce o mír, což jim bez prodlení a s ochoto
a přísahou ztvrzeno Z Bavor odebrali se hned z
královští na Moravu, biskup totiž Richar a hra
aby od knížete Mojmíra i od panstva zemského

dobně přísahu o zachování pokoje a míru s Bavory, čehož také dosáhli. Přitom se také Isanrich, jenž od r. 899 meškal na Moravě, smířil s Bavory. (Eodem anno Moimarius et Isanrichus cum rege pacificantur. Ann. Melic.)

Od té doby panoval mír mezi sousedy, a Uhrové pak brzo pocítili účinek smíru tohoto, neboť r. 900 i 901 veliké porážky utrpěli v knížectví blatenském.

Ještě r. 906 stála Morava pevná i nezhrozená: víme o tom z celní listiny krále Ludvíka, toho roku v příčině obchodu podunajského dané, kde se zřetedlně mluví o kupeckém obchodu Bavorů a Slovanů podunajských se sousední Moravou. Největší obchod provozován se solí, kterou Bavoři ze solivaren svých vozili po Dunaji až k tržnému městysu Mautern (u Kremže)

V listině ustanovuje se, že Bavoři a Slované podunajští, jdouce s tovarem svým na Moravu, mají platit do důchodů královských po jednom denáru podlé ceny tovaru, že však mají být všeho cla prázdni, když by z Moravy s tovarem přicházeli. Židé a jiného národu kupci povinni byli dávat clo vůbec ustanovené jak z otroků tak i ze všech jiných věcí. — Jest patrno, že král proto hleděl clo, pokud se týkalo jeho vlastních poddaných, co nejvíce snížiti, aby tím snáze mohli obchody své doma i se sousedy provozovati.

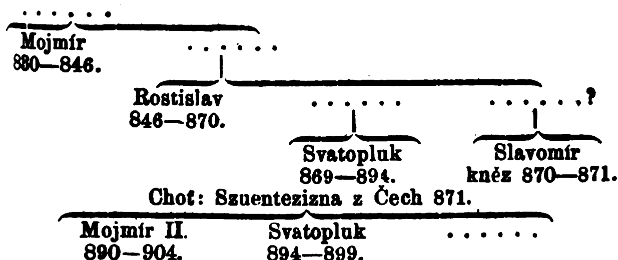
Avšak dobré tyto doby netrvaly dlouho: Již rok na to, ne-li teprv r. 908, Uhrové jako vichr všecko zničující vrazili na Podunají, porazili vojsko německé, a opanovali Moravu na tolik, že přes ni přejíždějíce vráželi až do krajin durinských a saských.

Zanikla říše Mojmírovců, první křesťanský stát slovanský, který se jako meteor zaskvěl na obloze devátého století. Panovníci zhynuli zároveň s panstvím, pádu

jeho nepřečkavše: Morava stichla na celé století. Jednu částku t. j. knížectví Nitranské a končiny blatensko-korutanské uchvátili Uhrové, dnešní Moravu opanovali Čechové, kraje nadodránské a povislanské dostaly se Lechům za kořist, a tak na podstavku starého panstva Mojmíra I., Rostislava, Svatopluka i Mojmíra II. povstaly nové státy mocné: Uhry, Čechy, Polsko.

Na závěrku pojednání našeho o říši staromoravské položíme některé přehledy jakožto výsledky badání našeho.

Rodokmen Mojmírovců:

Posloupnost panovnická:

Mojmír I. 830—846.
V Nitransku: Přibina 830—837.
Rostislav 846—870.
V Nitransku: Svatopluk 869—870.
(V Blatensku: Přibina 840—860
Kocel 861—882?)

Svatopluk 870—894
(Slavomír kněz 871).
Mojmír II. 894— . . .
Údělní knížata, bratří jeho, Svatopluk
a druhý neznámého jména.

Důstojenství církevní:

Biskupové Pasovští:
Waltrich —804?
Urolf 804—817.
Reginhar 818 — ca. 838.
Hartwig 838 — ca. 866.
Hermanrich (Imbrich) 866—874.
Biskupství pannonské 868:
Konstantin (Cyrill) 868.
Methodius 869—874.
Arcibiskupství moravské 874:
Arc. Methodius 874—885.
Suffragán-biskup v Nitře: Wiching
880—894.
Arcibiskupství uprázdněno 885—899.
Arcibiskup (nejmenovaný) 899 – 9 . . ?
Tři suffragáni-biskupové (nejmenovaní)
899—9 . . ?

Nákresy z dějin uherských.

Chceme podati velectěným čtenářům našim nákresy některé ze starého dějepisu uherského. Obrali jsme sobě *deváté* století k tomu, kteréž předcházelo příchod národu uherského do krajiny té slovútné, století, ve kterém se vyvíjely základy potomního zřízení a řádu krajinského.

Slované pannonští.

Popatříme nejprvé na onu část dnešní krajiny uherské, která se rozprostírá okolo jezera Blatenského k řece Dunaji, k řece Drávě a ke hranicím štýrským. Za časů římských slula končina tato Pannonie, i podržela jméno toto až i do 9. století. Tehdá sídleli zde jako lid panující Římané, majíce tu mnoho měst a hradů, též i jiných staveb, kterýchžto zbytky ještě v 9. věku se spatřovaly. V čas velikého hnutí, jenž slove stěhování národů, byla Pannonie rejdištěm rozličných plemen; ještě v 9. století byli prý zde pozůstatky Gepidův, kdežto Gothové docela zmizeli. Brzo rozmohlo se i zde panování Hunnů neboli Avarů, kteréž trvalo až do samého závěrku 8. století. Avarové po několikráte poraženi, vespolek nesvorní, podlehli konečně silné ruce Karla Velikého. Až i na pustotinách zadunajských vyhledal jich Pipin, syn Karlův,

a dobyl pomocí slovanského vůdce Zvonimíra hlavního sídla knížat avarských (hringu) a všech tam nahromaděných pokladů.

Tato konečná porážka Avarův, která se stala r. 796, zlomivši moc avarskou navždy, veliký měla účinek na krajinu starého Pannonska. Pipin totiž vraceje se z výpravy zadunajské, podrobil končinu tuto panstvu franskému v ohledu státním a vrchní moci biskupův Salcburských v ohledu církevním. Což Karel r. 803 slavně potvrdil. Ona část dolejšího Pannonska, která ležela okolo Plesa (jezera Blatenského), počítajíc od řeky Ráby až ke Drávě i k ústí Drávy do Dunaje, přišla pod moc franskou a pod duchovní správu Salcburčanů.

V krajině té zůstalo něco Avarů, ostatek byli obyvatelé slovanští. Slovanův byl počet takový, že jméno Pannonie začínalo na počátku 9. století ustupovati názvu Slovansko (Sclavinia). Slované tito žili sice v područí Franků, ale pod správou vlastních knížat svých, kterých zejmena známe. Tak slove ten, jenž křesťanstvo přijal od kněží Salcburských, Ingo, velmi prý oblíbený lidu svému pro moudrost a věhlas, kterým slynul. Vypravuje se, kterak byl lid tolik jeho poslušen, že dostačil lístek od něho, byť i prázdný, a žádný prý se neosmělil odpírati poslušnost.

Záležitost Slovanů těchto viděla se Karlovi tak důležita, že r. 798 rozkaz dal Arnovi arcibiskupovi, který se vracel z Říma, po zvláštním do Italie poslaném poslovi, aby se bez prodlení odebral ke Slovanům pannonským, jich žádosti a přání vyslechnul a slovo Boží kázal. Což sice na ručest státi se nemohlo, ještо Arno spěchal s poselstvím z Říma ku Karlovi, ale hned po vykonaném poselství se odebral na obnovenou žádost Karlovu

ke Slovanům pannonským, stavěl kostely, ustanovoval kněží a kázaním učil národ ten. Navrátiv se, oznamoval Arno, že by záslužno bylo a užitečno velmi, by tam zřízen byl schvální biskup Slovanům. Na otázku Karlovu, zdaliž má takového muže církevního, který by s prospěchem pracoval v díle Božím, odpověděl Arno, že má. I ustanoven jest na rozkaz Karlův Dětřich (Theodoricus) biskup od arcibiskupa Salcburského, kteréhož arcibiskup sám společně s hrabětem krajištníkem Geroldem doprovodil do Slovanska (in Sclaviniam), dávajíce ho v ruce knížat domácích, aby spravoval Korutansko a pobočnou krajinu po řece Drávě až ke vtoku jejímu do Dunaje, kázaje evangelium a konaje službu Boží, též i kostely stavě a vystavěné zasvěcuje, kněží světě a ustanovuje a vůbec službu církevní v těch krajích dle řádu církevního spravuje, vše pod vrchní správou arcibiskupů Salcburských. To vše dálo se okolo 800—826.

Mezi tím časem nastaly spory mezi Avary a Slovany pannonskými v příčině sídel pannonských, ješto Avarové stěžovali sobě do Slovanů, že jich tito v sídlech jejich stále sužují, žádajíce císaře, aby jim místa nová vykázal (quia propter infestationem Sclavorum in pristinis sedibus esse non poterant). To se stalo r. 805. Spory tyto opakovaly se ještě i roků potomních, tak že císař vypravil konečně schvální vojsko do Pannonska, aby jich upokojil. I přišli toho roku jak pohlavárové Avarů tak i knížata Slovanů k císaři do Aachen, načež císař vykázal Avarům zvláštní sídla mezi starořímskou Sabarií a Carnuntum, t. j. v okolí jezera Neziderského.

Kromě Inga známe ještě těchto knížat pannonsko-slovanských: Pribislava Zemitěha (Semicas), Stojmíra (Ztoimar) či snad Žitimíra (Zicimar), a Etgara.

R. 819—820 stalo se, že Ludevít vůdce Charvatův zdvihnul se proti panství franskému, a to s nemalým na počátku zdarem. Hlavní sídlo jeho byla stará Siscia, hrad Sisek. I vypraveno jest proti němu vojsko franské se tří stran: Jedno táhlo z Italie přes Alpy, jiné, Sasové, přes staré Karantany (Štýrsko), třetí konečně, Frankové, přes staré Bavory a přes Pannonii hořejší, tedy směrem přes krajinu okolo Plesa (neboli jezera Blatenského). Když pak se všecky tyto tři proudy spojily v jedno, poplenily krajinu ohněm i mečem a vrátily se zase bez veliké škody. Ludevít nemoha odolati, uchýlil se ze Sisku k Srbům, kteří velikou část Dalmatska v držení měli, kdež ale od Lutomysla úkladně zabit život dokonal.

Zlá doba nastala Slovanům těmto pannonským, když Bulharové osadili veškeré Zadunají, stanouce se takto sousedy panovníků franských. Král bulharský vypravil nejprvé posla do Frank, žádaje, aby v obapolném dorozumění ustanoveny byly hranice té i oné říše; ne-li, tedy aby každý svoje meze bránil bez úmluvy. Císař maje pověsti jakési, že jeden z předních Bulharů krále buď zabil anebo ze země vypudil, uznal za dobré, s odpovědí prodlíti až do místnějšího té věci propátrání. Na rychlo jest rozkázáno krajištníkům Baldrichovi a Geroldovi, aby onu záležitost bulharskou přezvěděli; když pak od nich přišly zprávy, že nic jistého vyskoumati nemohou, nechal císař vyslance bulharské bez odpovědi a bez pořízení. I rozhorlil se král bulharský a vypravil valné vojsko r. 827, které na lodích připlavivší se po Drávě, zde na břeh vystoupilo a sídla Slovanů pannonských ohněm i mečem hubilo a ničilo; zároveň vypuzeni jsou knížata Slovanův a postaveni nad nimi správci a vladařové bulharští.

Stav tento netrval, jak se vidí, dlouho; neboť již r. 828 táhnul mladý Ludvík s vojskem proti Bulharům a vypudil je z Pannonska podrávského.

Slované nitranští.

Za malými Karpatami až k Dunaji neboli ku pomezí pannonskému s jedné, k vysokým Tatrám neboli ku pomezí Vislanů s druhé a k řece Ipole neboli k mezím bulharským prostíralo se v 9. století panství Slovanův, jež podle hlavního hradu Nitry dobře nazýváme Slovany nitranské. Panství toto držel za času moravského Mojmíra I. kníže Přibina buď samostatný nebo proti Mojmírovi vzniklý. Mezi r. 830 a 840 zapuzen jest Přibina, kterýž toho času byl přijal křesťanství, od Mojmíra a uchýlil se spolu se synem Kocelem k Bulharům sousedním. Od té doby až do příchodu Uhrův bylo Nitransko nerozdílnou částkou říše moravské a dějiny přepamátné spojeny jsou s krajinou touto, kde vévodil hrad Nitranský s chrámem sv. Emerama, kde sídlel podbiskup Methodův Wiching a kde se zdvíhá pověstný Zobor.

Byl sice obyčej u knížat moravských, že Nitransko dáváno za úděl mladším knížatům rodu panovnického; r. 869 připomíná se v Letopisech Fuldenských „regnum Zuentibaldi nepotis Rastizi“, r. 870 jmenuje se Svatopluk držitelem té krajiny (Zuentibald una cum regno quod tenebat), což obojí o Nitransku rozuměti dlužno.

Že pak Nitransko i Morava pokládány byly v 9. století, jmenovitě za Svatopluka a synův jeho, za jeden stát, tak že obyvatelé jednostejně sluli Moravané a země Morava, viděti ze slov zeměpisce bavorského, jenž praví: Istae sunt regiones, quan terminant in finibus nostris:

Beheimare (Čechové), Marharii (Moravané) a hned po nich Vulgarii (Bulhaři). Car Konstantin Porfyrogenita jménem Veliké Moravy míní obojí částku říše Svatoplukovy (Moravu i slovenské Nitransko): Magna Moravia sive Sphendoploci regio omnis a Turcis (t. Uhrů) vastata est et ab ipsis jam obtinetur.

Slované bulharští.

Ještě r. 821 oznamují letopisové franští, že na východních stranách sousedily s říší franskou Bodrci, Srbové, Veleti, Čechové, Moravané, *Braničevci a Avarové* pannonští; avšak již v druhé polovici 9. století psáno jest, že na východě za Moravany a za Karantány (za Pannonskem) za pustou (jenseits der Wüste) jest *země Bulharů* (Bulgaraland). Podobně píše zeměpisec bavorský: „Tito jsou, jenž mezují s krajinami našimi: Čechové, kteří mají hradův patnácte; Moravané, kteří mají hradů jedenácte; *Bulhaři*, krajina nekonečná a lid četný, kteří mají hradů sice pět toliko, a to proto, že jest jich lidu dostatek, aniž jim potřeba jest hradův.“ (Vulgarii, regio est immensa et populus multus, habens civitates V, eo quod multitudo magna ex eis sit et non sit eis opus civitates habere.)

Bulharové opanovali všecku krajinu zadunajskou a sedmihradskou po Avařích, když tito přemoženi jsou r. 796 od Franků a Slovanů Zvonimírových. Vědomoť sice, že již okolo r. 688—698 jeden syn panovníka bulharského Kubraty s lidem svým opustiv krajiny zadonské, do avarské Pannonie t. j. do nynějších Uher se přenesl, a pokořiv se vládě panujícího tu chána avarského, jak se zdá, v okolí Tisy a Maroše se osadil; avšak toť byli ještě Bulhaři vlastně tak řečení, Neslované. Slovanstvo

bulharské začalo se v Podunají teprvé po řečeném pádu Avarův valně rozmáhati; sami knížata byli už více méně poslovaněni; dílem také převáděli Slovany v říši byzantické přemožené za Dunaj. Tím během stalo se, že se po pádu Avarů Bulhaři podunajští přivinuli k bratřím zadunajským, společně s těmito ostatky Avarů sobě podrobíce, čímž hranice panství bulharského přes celé Potisí až ku Pešti, k hoře Matře a k Tatrám nad prameny Tisy porozšířeny byly. Kníže Krum popleniv horní Thracii a dobyv města Debeltu, blíž moře Černého, měšťany s biskupem a s ostatními zajatými do jiné krajiny (in aliam regionem) t. j. do dnešních Uher převedl (ok. 810—812). Podobně i r. 813 dobyv města Adrianopole, nesčíslné množství zajatých po Thracii a zvláště Macedonii sebral, jež všecky do Bulhar za Ister t. j. do dnešních Uher zavesti poručil. Krum, chystaje se na r. 815 s náramně velikým vojskem Bulharův, Avarův a ze všech Slovan (ex Sclaviniis cunctis) pod Carhrad, zemřel dne 13. Aprile 815. Nástupce jeho slove Mortagon neboli Omortag.

Za panování Mortagona staly se již předešle spomenuté nesnáze o hranice mezi franským Pannonskem a bulharským Zadunajím. Žádost o ustanovení hranic pocházela od Bulharů, i měla tu příčinu, že se tři národkové slovanští, posud v područí Bulharů zůstávající, a to Bodrci, Kučané a Timočané mezi Timokem a Dunajem (v dnešním Srbsku) ke Frankům hlásili (818). R. 824 bulharští vyslanci, příčinou smlouvy, před císaře Ludvíka předstoupili; načež císař k vyskoumání věci svého posla do Bulhar vypravil. R. 825 a 826 bulharští poslové, jedni po druhých přicházejíce, již ostřeji, naposledy až i s pohrůžkami u císaře na vytčení hranic obojí říše

dotírali. Avšak ničeho dosáhnouti nemohouce, bez pořízení domů se vrátili. I podnikli Bulhaři r. 828 válečnou výpravu po Drávě do Pannonska, poplenili je, ustanovili zde na místě domácích knížat slovanských svoje vladaře.

Panování Bulharů ve východní polovici dnešních Uher a Sedmihrad trvalo až do příchodu Uhrů. Okolo r. 837—840 uchýlil se k nim kníže Přibina Nitranský, již křesťan, spolu se synem svým Kocelem a s některými dvořeníny; avšak oba nesetrvali dlouho v Bulharech, než brzo uchýlili se dále k Ratimírovi, županovi charvatskému v Posavině; z čehož vidno, že v Bulharech nebyli dost vlídně přijati.

R. 867 odebrali se s přivolením krále bulharského misionáři němečtí, Hermanrich biskup Pasovský s kněžími a jahny, aby v Bulharech rozšiřovali křesťanství; avšak přišedše shledali, že všecka země Bulharská naplněna byla kazateli a křestiteli od papeže přímo vyslanými, neboť již r. 861 podal se kníže Boris na křesťanstvo.

S panovníky moravskými zůstávali Bulharové vždy v dobrém sousedství, ačkoliv se panovníci franští dosti vynasnažovali, aby jich proti Moravanům pozdvihli. Tak se stalo jmenovitě r. 892, že ve válce se Svatoplukem obrátili se Frankové, kteří též Uhrů na pomoc pozvali (Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus), zvláštním poselstvím ke Vladimírovi, staršímu synovi Borisa-Michala, aby nedopouštěl Moravanům dovážeti soli z dolů nyní marmarošských a sedmihradských. K čemuž, jak se zdá, Vladimír nepřivolil.

Příchodem Uhrů mizí panování Bulharů ve východní polovici dnešních Uher. Toliko názvy osad a hor ukazují podnes na někdejší bydliska jejich v Sedmihradech

i v Uhrách; jako Peščera: Barlang Falva, Strigonia, Toplica, Ternava, Zlatná, Krasná, Ostrog, Livadia, Krakov, Korojedy (Kerojesd), Glimboka, Gora-Gvozd (Gura Govozdi), Głogovica, Dobra, Dobrúc, Debren, Bukova, Briznik, Bystra, Bystrica, Presaka, Ponor, Poljana, Poljanica, Lanka, Buj-tura, Deva, Cerna, Strela a j. Zvláště památné jest jméno Gradište (uh. Várhély), kterým Rumuni podnes nazývají staré hradiště Zarmizegethusa.

Knížectví blatenské.

Takto se nazývá v pramenech staroslovanských knížectví, kteréž založeno jest v okolí starého jezera Plesa od knížete nitransko-slovenského Přibiny ve staré Pannonii. Psali jsme o tomto knížectví Přibinově obšírněji v předchozích článcích; zde toliko vůbec připomeneme, což k nynější rozpravě potřebného.

Přibina, odešed spolu se synem svým Kocelem a s družinou pánův slovenských okolo r. 840 z Nitranska, odebral se zprvu k Bulharům a odtud přes krajiny charvatské do končin krajištníka franského Salacha, jehožto prostřednictvem smířen jest s Radbodem hrabětem pomezním a s panovníkem franským.

I dána jest Přibinovi končina v podkrají řeky Sály v dnešní Saladské župě, kdež se také tento kníže slovenský se svými pány usadil. První skutek bylo postavení hradu jako společného střediska nově osazené krajiny, prostřed močálů a blat, kterých tam podnes. Hrad tento, založený jak se podobá na starém hradisku římském, nazván jest Blatno, neboť latině slove Urbs Paludarum, německy Moosburg, a od těch časů přešlo staré jméno jezera Plesa v název jezera Blatenského (Balaton, Platten-See).

Též od tohoto hradu prozváno jest knížectví Přibinovo u Slovanů jižných knížectvím blatenským.

Působení Přibiny bylo v té končině nad míru prospěšné; ukazuje se ve všem jednání jeho jakási dobrota povahy a otevřenost ducha, která za takových časů, jako bylo deváté století, vždy velmi překvapuje. Týž charakter jeví se i u syna jeho Kocela, jemuž bylo přáno, hostiti na hradě Blatenském apoštoly naše slovanské, Konstantina-Cyrilla a Methodia, i dáti se od nich vyučiti v písmu slovanském. Jako se z Přibiny na křesťanství obráceného stal horlivý pěstovník křesťanstva, stavitel chrámů a podpůrce duchovenstva: tak i Kocel neméně horlivě ujal se písma slovanského a liturgie slovanské, tak že takměř okamžením rozšířila se po kostelích krajiny jeho, přese všechen odpor duchovníků Salcburských.

Avšak netoliko že se v krajině blatenské, staropannonské, rozhostila liturgie slovanská: stolice papežská na základě tom obnovila zašlé biskupství pannonské, proti vůli kněží Salcburských, kterým byl tuto krajinu odevzdal císař Karel Velký. Stolice papežská, podporována v tom od biskupa Methodia i od knížete Kocela, svítězila konečně ve sporu tomto, a z biskupství pannonského vyvinulo se brzo arcibiskupství moravsko-pannonské.

Přibina panoval na Blatně do r. 860, kdež padnul v boji s Moravany; syn jeho Kocel přejal panství po něm a spravoval knížectví blatenské tuším až do r. 882. R. 896 nacházelo se Blatno v rukou Braslava krajištníka, jemuž končinu tu k obraně svěřil císař Arnulf. (Zajímavo zajisté, že rod hrabat Cilských odvozoval posloupnost svou od knížete Přibiny.)

Jména jiných pánů slovenských, kteří s Přibinou do Blatenska přišli, jsou: Unzata, Chotimír, Ljutomír, Skrben,

Žilic, Vlkan, Vitimír, Svémír, Trebic, Čéška, Krešimír a Goimír.

Byl čas, kde i končina starého Pannonska podrobena byla panovníkovi moravskému Svatoplukovi, ješto ji od počátku 9. století drželi až do té doby panovníci franští. Okolo r. 882 začal Svatopluk dorážeti válečně na krajinu za Dunajem a dobývati jí, což se mu konečně okolo r. 892 povedlo. Tím se rozšířilo panství moravské na starou Pannonii, a císař Konstantin Porfyrogenita dobře mohl říci o Moravě, že sahala až k řece Drávě. Příchodem Uhrů, povolaných od panovníků německých k podmanění říše Svatoplukovy, rozražen jest první křesťanský stát slovanský, z něhož nepozůstalo než právě staré hlavní jádro jeho, dnešní Morava. Knížectví nitranské i knížectví blatenské, též i končiny Bulharů podunajských dostaly se do moci nových panovníků. Trvalo to ovšem celých sto roků, nežli se říše uherská upevnila přijetím křesťanství a utvrzena jest říše sv. Štěpána.

K onomu ústrojí politickému, kteréž uznal a utvrdil král Štěpán Svatý, podali Slované základy své; jmenovitě zřízení župní od Slovanů pochází, kteří, jako jsme vylíčili, po celé 9. století panovali v krajině nyní uherské. „Ze slovanských žup povstaly stolice uherské, z nichž mnohé stará svá jména slovanská ještě až podnes zachovaly,“ píše Šafařík ve Starožitnostech.

Zřízení *župní* těsně souviselo se *hrady*, ješto v každé župě hrad byl, ku kterému všecka župa hleděla. Takového zřízení nebylo u jiných národů kromě Slovanů, a kdékoliv usedli Slované, všudež hrady župní zakládali. Toť jest pravda, že jí netřeba teprvé dokazovati. Jestli že zeměpisec Bavorský v druhé polovici 9. století psal o hradech, kolik jich má který národ slovanský, nemínil tím

než právě hrady župní. O Moravanech oznamoval výslovně, že mají hradův jedenácte. O hradech v říši moravské mluví se u všech letopisců souvěkých. A kdyby jiného svědectví o hradech ze století 9. nebylo: jedno by dostačilo, totiž jmenování hradu Přibinova *Nitry*, jakož i to, že Přibina, když obdržel končinu při řece Sále u jezera Blatenského, první dílo podniknul, totiž postavení hradu (Blatna, Moosburku).

A odkud by to bylo možné vysvětliti, že župní hradové v Uhrách až podnes nesou názvy slovanské, zrovna tak tvořené jako u Slovanů na př. českých? Není-li zde hrad Vyšehrad, Bělehrad, Bezprem (podlé osobního jména Bezprem), Novohrad, Zvoleň, Gemer (od slovanského jména osobního Gomír, Gojmír), Budim, Střehom, Osek, Čorngrad (Čongrad), Nitra, Orava (dle názvu řek)?

Historické zprávy kronisty Kosmy pro dějiny země uherské.

Český kronista Kosmas, jenž byl živ v druhé polovici 11. století až do r. 1125, zachoval ve své Kronice hojnost vědomostí, kterými se dobře slouží dějepisu krajiny uherské. I chceme zde podati, což právě v tomto ohledu u něho nalezáme.

Z 9. století.

Dávaje zprávu o panovníkovi velkomoravském, Svatoplukovi, praví Kosmas, že kníže tento „netoliko zemi českou, leč i jiné ještě krajiny, s této strany až k řece Odře, s oné strany (proti Uhrám) až k řece Hronu sobě podmanil“ (qui sibi non solum Bohemiam, verum etiam alias regiones, hinc usque ad flumen Odram, et inde —

versus Ungariam — usque ad fluvium Groa subjugarat). V tomto udání Kosmas potud se mýlil, že opanování Slovenska až po Hron přičítá Svatoplukovi, kdežto je byl opanoval po vymezení Přibiny hned Mojmír I. Ovšem držel Svatopluk tuto krajinu, která zůstala skoro celé jedno století v moci Mojmírovců moravských.

Dále vypravuje Kosmas smrt Svatoplukovu v tom báječném vylíčení, v jaké ji brzo oděla pověst lidu. „Vsednuv v noci na kůň a projeda hrady svými, uchýlil se na poušť při vrchu Zoboru ležící, kde druhdy tři poustevníci pomocí a podporou jeho byli vzdělali kostel. Tam přijeda, zabil v úkrytu lesa koně svého a zahrabal meč svůj do země; ráno pak za svítání předstoupil před poustevníky, kteří sice nevěděli, kdo by byl; i jest tonsurován a v oděv poustevnický oděn, a žil napotom nepoznán na poušti, teprvé když měl umřít, dal se poustevníkům znáti a hned potom skonal.“ Není potřebí dokládati, že toto vypravování, jehožto báječné vystrojení samo sebou na první pohled se ukazuje a zač je i sám Kosmas vydává (sicut vulgo dicitur), žádného základu historického nemá. Vímeť, že kníže Svatopluk moravský zemřel r. 894 u prostřed synů svých, jak o tom vypravují současné letopisy franské: Zuentibaldus dux Maravorum — ultimum hortando suos, ne pacis amatores, sed potius inimici domesticis persisterent, diem ultimum clausit (Ann. Fuld.). Circa haec tempora (894) Zuentibald, rex Marahensium Sclavorum, diem clausit extremum (Regino). A císař Konstantin Porfyrogenita vypravuje onu známou scenu, kterak Svatopluk před svou smrtí napomíná syny své k svornosti a jednotě.

Konečně dodává Kosmas ke své zprávě o Svatoplukovi: Říši Svatoplukovu synové jeho krátký čas ještě

ale nedost šťastně drželi; na díle ji Uhrové rozchvátali, dílem ji Němci východní, dílem také Poláci po nepřátelsku zdrancovali a zhubili (cujus regnum filii ejus parvo tempore, sed minus feliciter, tenuerunt, partim Ungaris illud diripientibus, partim Teutonicis orientalibus, partim Poloniensibus solotenus hostiliter depopulantibus). Co se tuto praví o Uhřích, zdá se, že má být rozuměno o opanování slovenských krajů říše Svatoplukovy, o někdejším knížectví nitranském.

Z 10. století.

Z 10. století nemnoho oznamuje Kosmas o Uhrách; jedno to, kterak Vojtěch biskup Pražský stal se věrozvěstem v zemi uherské (postquam insignis signifer Christi, praesul Adalbertus, retibus fidei cepit Pannoniam simul et Poloniam, ad ultimum dum in Prussia seminat verbum Dei, hanc praesentem vitam pro Christo feliciter terminavit martyrio 996). Kromě toho sluší pozorovati, že podlé zakladací listiny biskupství Pražského přičtena jest k diecesí Pražské krajina slovenská až po řeku Váh, ješto se praví, že Morava se dává až k řece, která slove Váh (addita regione Moravia usque ad fluvium, cui nomen est Wag). Listina tato svědčí ostatně, že již tehdá byly Karpaty severní hranicí Uherska (Ungarorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Trtri i. e. Tatri).

Z 11. století.

Pohnutá doba nastala pro Moravu a Uhry, když Břetislav I. obdržel Moravu za úděl ke správě a vládě, což se stalo r. 1021, hned po unešení Judity z kláštera Svinibrodského. Jarobujný Břetislav, našed některé hrady moravské v moci Poláků opanovatelů, těchto dílem ze

země vypudil, dílem schvátal a do otroctva prodal. Kosmas píše, že kteří Poláci přišli v zajetí, po stech svázáni a prodáni jsou do Uher a dále (centenos et centenos ordinatim catenatos vendi jusserat in Ungariam et ultra).

Vypovídání lidu z trestu do Uher připomíná se v kronice Kosmově, a to v oněch rozkazích, jenž slovou „Decreta Bretislai" z r. 1039. Vyhrožuje se totiž manželům, kteří by svazek manželský svévolně roztrhli a k společnému manželskému životu vrátiti se nechtěli, že budou vypověděni do Uher a že jim nebude dovoleno vkoupiti se zase nazpátek do země, z které byli vypověděni (redigatur in Ungariam et nequaquam liceat, ut pretio se redimat, aut in hanc terram redeat, ne unius contagio oviculae totum Christi serpat per ovile). Ve starých zákonech krajiny uherské také řeč jest o takovýchto lidech.

Jako údělný kníže moravský měl Břetislav r. 1030 válku s Uhry, porazil prý jich u veliké bitvě a zemi jejich až ke hradu Střehomu zpustošil (B. magna caede prostravit Ungaros et terram eorum usque ad urbem Strigoniam devastavit).

Po desíti letech nacházíme Břetislava, toho času knížete českého, netoliko v míru, ale i v přátelství s Uhry, neboť čteme u Kosmy, že mu ve válce s císařem německým r. 1041 posláni byli tři plukové lidu uherského kromě Moravanů, jež postavil na pomezí severním v župě Bělinské pod velení župana Prkoše Bělinského (hunc praefecerat dux toti cohorti, quae fuit de Moravia, et tribus legionibus, quae fuerant missae in auxilium de Ungaria).

Opět po letech hodlal Břetislav učiniti válečné tažení do Uher, a to prý po třetí, byv dvakráte již vítě-

zem; avšak tažení toto r. 1055 bylo jemu samému tím osudné, že na cestě roznemohl se a zemřel na hradě Chrudimi (nec non bis victor, jam tertia vice proposuerat invadere Ungariam).

Po smrti knížete Břetislava vypověděl kníže Spytihněv choť jeho, matku svou, Juditu, ze země, která nemohouc jinak vymstíti se za to na synovi, k pohanění prý jeho i všech Čechů vdala se za Petra krále uherského. Brzo potom zemřela r. 1058. Tělo její bylo po smrti Spytihněvově od drahého syna jejího, knížete Vratislava, z Uher přiveženo do Prahy a pochováno vedlé manžela Břetislava v kostele sv. Víta, Václava a Vojtěcha.

Roku 1090 ubíral se biskup Pražský, Gebhart-Jaromír, do Říma, s žalobou pro porušení práv svých diecesánských; cestu tuto konal biskup přes Uhry, chtěje prvé pomoci žádati u svého starodávného přítele krále Vladislava uherského; avšak na cestě té roznemohl se opodál Střehomu; i poručil král Vladislav, aby po Dunaji na lodi dopraven byl na hrad Střehomský a tamní biskup aby ho ošetřoval. Zde po sedmi dnech zemřel (r. 1090).

Když r. 1091 Břetislav, syn Vratislavův, se svými přívrženci z končin moravského Hradecka do Čech ke Praze táhnul, aby na otci vymohl ustanovení své za následníka: přívrženci jeho před samou Prahou strachem pojati, na díle Břetislava zanechali. I nezbylo Břetislavovi, než aby rychle se vyklidil ze země, ač měl-li ujíti trestu otcova. I vystěhoval se s 2000 přáteli svými s všelikým majetkem sluhův i dobytka, do krajiny uherské, na pomezí moravsko-uherské (nec mora, congregatis omnibus tam pecoribus quam mancipiis, plus quam duo millibus militum cum Brecislao duce proficiscuntur ad regem Pannonicum). Král uherský Vladislav přijal Břetislava velmi

laskavě, i vykázal druhům a lidem jeho končinu, která slove Bánov nedaleko hradu Trenčína (locum, qui dicitur Banow juxta castrum nomine Trenczin), u prostřed hor a lesů, příhodnou velmi k živnosti polovnické (myslivecké). Potravu jim rozkázáno dodávati z vůle královy z přiléžících krajův uherských. Sám Břetislav meškal při dvoře královu. Řečená krajina Bánovská není než dnešní horská končina s osadou toho jména na půdě moravské, při staré stezce uherské, mezi Uherským Brodem s jedné a Trenčínem s druhé strany.

Než dobrovolné vypovězenství toto netrvalo dlouho, ano po brzké smrti Vratislava i následníka jeho Kunrata povolán a s radostí na trůn český vítán Břetislav (1092), kam ho nepochybně všickni přátelé jeho s chvátáním doprovázeli.

Kníže Břetislav r. 1099 přišel s vojskem na Moravu, obnovil hrad Podivín a dal jej opět v moc a v držení biskupů Pražských; v blízké Slivnici slavil svátky Svatodušní; brzo potom sešel se s králem uherským Kolomanem na poli, jenž slove Lucko (tuším že Hlucko u Strážnice), kde mnoho spolu jednavše, v dobré shodě všecko smluvili. Na to obnoveny jsou staré smlouvy přátelské, ztvrzeny přísahou a dáno dary na vzájem (deinde occurrens Pannonico regi Chlomanno in campo, qui dicitur Lucko, multa sunt invicem concionati, placitantes ad placitum utrarumque partium; ac inter se mutatim datis muneribus renovant antiqua amicitiae et pacis foedera et ea sacramentis confirmant).

Při té schůzce byl sám kronista Kosmas přítomen; kníže Břetislav vypravil totiž Hermana, za biskupa Pražského napřed vyvoleného, ještě jáhna, do Uher s arcibiskupem Serafinem na Střehom, aby tam vysvěcen byl

za kněze. I přibral se Herman spolu s kronistou Kosmou na hrad Střehom, sídlo arcibiskupovo, i byli oba v čas svěcení, dne 11. Junia, z jahenství posvěceni na kněžstvo (archiepiscopus veniens ad sedem suam urbis Strigoniae, tempore quo sacri ordines celebrantur, III. Idus Junii ordinat eum — Hermannum — presbyterum, et me quamvis indignum, similiter ad eundem promovit gradum).

K r. 1108 vypravuje Kosmas, kterak císař Jindřich král německý, vyzval knížete českého Svatopluka, odpouštěje mu poplatek 300 hřiven, aby s ním spolu táhnul do Uher, ku pomstě prý za viny zpáchané na křížácích do Jerusaléma táhnoucích. Jedni z křížáků těchto byli prý v Uhrách mečem zahlazeni, jiní u otroctví vzati. I táhnul kníže spolu s králem do Uher a položili se před hradem Požunským (Prešburkem), v měsíci Septembru 1108 (mense Septembri morabatur Zvatoplk dux cum rege in Pannonia juxta civitatem Possen). Brzo však vracel se Svatopluk z Uher, neboť již v měsíci Oktobru byl na hradě Vratislavi v Čechách, kde se začalo *vraždění* Vrševiců.

Král Koloman uherský, jakmile i Jindřich zanechal hradu Požuna a tím obležení bylo skončeno, učinil záhubný vpád do Moravy, aby se na knížeti českém pomstil za účastenství jeho v tažení do Uher a za zpousty v Uhrách od něho zpáchané. Neboť za ten čas, co vojsko Jindřichovo obkličovalo Požun, kníže Svatopluk s lidem svým zdrancoval všechen kraj okolní až po řeku Váh, od hradu Trenčanského počítajíc až ke vtoku *Váhu* do Dunaje; vyzvědače uherské, kterých kníže dopadnul, dával oslepovati a nosy jim řezati; jedenkráte prý *výše* tisíce dobrých mužů, kterých Koloman vypravil, aby lid nepřátelský po potravách jezdící schytali anebo v noci

z nenadání na oblehající Němce udeřili, kníže Svatopluk, znamenaje, že jsou v močálech skryti, náhle přepadnul a všech skoro mečem pobyl nebo zvěsil, a jen málo několik za dobrou výplatu propustil.

Pro takové násilné skutky vtrhnul Koloman z pomsty na Moravu a po nepřátelsku ji jal se hubiti. Bez meškání sebral Svatopluk obojí vojsko země české i moravské, a spěchal na nepřítele. Ale v tom potkala ho nehoda veliká, že bera se lesem v noci temné, vrazil okem do větve čnějící, tak že oko ztratil a polomrtev nazpět jest nešen. Kosmas s udivením dokládá, že mezi tolikerými tisíci vojska s knížetem spěchajícími jemu jedinému taková nehoda se stala; chtěl tím patrně dáti na jevo, že pomsta boží stihla knížete, záhubníka Vrševiců. Nehoda tato stala se prostřed měsíci Novembru 1108.

Zatím zhojila se rána Svatoplukova a touha pomsty v něm nejen že neutuchla, ale ještě více se zmohla. V zimě z r. 1108 na 1109 panovala zima hrozná a všecky řeky byly silně zamrzlé. I sebral kníže na rychlo vojsko své, a ve třech dnech a třech nocích, bez přestání táhna, vrazil do Uher, kde se ho nikdo nenadál, a přitrhnul válečně až ke hradu Nitře (ad urbem Nitram). I bylo by se mu bývalo povedlo vraziti do hradu samého, kdyby strážníci, co byli při bráně, nebyli ji kvapem zavřeli. I zdrancovalo vojsko a zapálilo podhradí Nitranské (depopulato et succenso ejus suburbio), načež se do Moravy zase vracelo. Tu na cestě právě potkávají množství lidu venkovského, jenž na vozích a na koních prchají na Nitru, chtějíce se na hradě chrániti. Nešťastníkům těmto pobráno vše, co nesli, beze všeho namáhání, a odnešeno za kořist válečnou.

Roku 1116 národ uherský, v silách mohutný, pro-

středky oplývající, ve zbrani válečné přesilný (Ungara gens viribus ingens, opibus pollens, armis bellicis praepotens) a s každým králem země válčiti mohoucí (et cum quovis rege terrarum pugnare sufficiens) — žádal sobě po smrti krále Kolomana, aby kníže český Vladislav s novým králem uherským Štěpánem obnovil a upevnil starobylý mír a přátelství (quatenus cum rege novello suo Stephano renovaret et corroboraret antiquam pacem et amicitiam). Kníže český přistoupil na tuto žádost pánův uherských, slibujíc, že učiní, co v té věci žádoucného. I přišli jak Čechové tak i Uhrové na říčku Olšavu, jenž dělila krajinu uherskou a moravskou. Uhrů bylo tolik, že pokryli jako písek všecko pole řečené Lucko; kníže český položil se na druhé straně řeky, postaviv zde stany své. Ale jako prý praví Písmo: Běda zemi, která má za krále pachole! pánové v pýše své posílali prý knížeti českému na slova pokojná a klidná odpovědi více k rozepři pozývající, než k míru hledící (ad pacifica ducis verba remittens responsa magis rixam provocantia quam pacis osculum ferentia). Kníže odložil tedy jednání z toho dne, což pánové uherští nerádi vidouce a nedůvěřujíce, postavili tři pluky válečného lidu hostinského před svoje ležení, s tím poručením, aby tu stáli na stráži a k obraně na břehu (tres armatas, quas vocant hospitum legiones, jubent extra castra ire).

Kníže český mysle, že chtějí Uhrové bitvu svésti, rozkázal svým, aby se chopili zbraně. Rychle vskočí Čechové do řeky a přejdouce udeří na Uhry. Stala se z nenadání hrozná krutá bitva. Padnul v ní syn Ždanův, jménem Jiřík, župan hradu Žateckého, přesilný válečník, spolu s jinými předními osobami z župy žatecké, udatně bojujíce. Čechové konečně začali podléhati a prchati, tak

že sám kníže přinucen byl k útěku. Zatím knížata moravští Otto a Soběslav, majíce čtvero silných zástupů při sobě a přiberouce ještě tolikéž Čechů, obešli pahorek a udeřili velikým útokem na ležení uherské, kde král, panstvo a biskupové o bitvě ničeho nevědouce, seděli a jedli a pili hodujíce. Kdyby byl arcibiskup Vavřinec rychle neprchnul s králem, byl by sám smrti neušel. Přemnoho tu padlo panstva i jiného lidu uherského, jako prý v oné bitvě na řece Lechu za časů sv. Oldřicha! Plukové hostinští, kteří v bitvě přemohli knížete českého, vracejíce se z bitvy a vidouce svoje na útěku a nepřítele v ležení jásajícího, sami na útěk se dali. Kterých když zase spatřili z královského ležení uherského, již za mostem Belinským postaveného, myslíce nejinak, než že to jsou Čechové ještě po nich se ženoucí, prchali znova, tak že mnozí v řece Váhu ztonuli. Zatím Čechové v stanech uherských na noc se rozložili, o poklady zde zanechané se dělíce.

Roku 1117 povolal Vladislav bratra svého Bořivoje z vyhnanství a postoupil mu dobrovolně trůn český. Dávaje zprávu tuto, volá Kosmas: Kéž by toto slyšel Koloman král uherský, živ jsa, jenž obávaje se, aby bratr jeho Almus nepřišel ke vládě po smrti jeho, jeho i syna jeho dal zbaviti mužstva i zraku!

Toť jest poslední zpráva, kterou podává Kosmas o dějích uherských.

Vrševici.

Rod Vrševiců, činy a osudy jeho odedávna lákaly studium dějepisců̊v i vnadily obraznost básníkův. Nezcela půldruhého století působil rod tento v zemi české, od čtvrté čtvrti 10. věku až do 12. století, tajemný na pohled svými spory se Slavníkovci a Přemyslovci, pověstný tragickými činy i tragickou záhubou, která ho potkala. Mnozí z novějších náchylní jsou, rod tento bez výminky očišťovati, tak jako ho staří bez výminky zatracovali. Jedno i druhé bylo by přílišné: Vlastní povaha dějů Vršovských tím se bohdá poněkud světleji objasní — čehož sobě, pokud víme, nemnoho povšimnuto — totiž,. že ve sporech jejich se Slavníkovci i s Přemyslovci značné místo zaujímá *msta rodová*. Ve vylíčení, kteréž tuto klademe, ukážou se nám zřejmé stopy této msty. Když na př. biskup Vojtěch Slavníkovec nechtěl Vrševicům vydat ženu cizoložnou z rodu jejich, hrozili mu zřejmě: „Jestli že tato žena nebude nám ihned vydána, máme bratry tvé: na jejich ženách, dětech a statku zlé toto vymstíme!“ — Když r. 1108 dal Svatopluk Přemyslovec rozkaz ke vraždění Vrševiců, vyčetl jim prvé všecky vraždy, kterých se oni dopustili na Přemyslovcích. — Ano i krvavá msta soukromých osob došla v sočení těch rodů podnětu a příležitosti: Když r. 1108 jeden z těch, kteří se rozjeli, aby hubili Vrševice, Kraša jménem, přirazil na Libici, vtrhnul do komnat Božeje Vrševice s mečem obnaženým, volaje zuřivě: „Tys mého příbuzného Tómu bez příčiny zabil!“, načež ho mečem porazil.

Druhá stránka dějin Vrševiců nedost vys
ta, zdali skutečně všickni při katastrofě r.]
zeni nebo vypuzeni jsou, anebo zdali která v
nad míru četného rodu přece nezůstala i napo
Jsou sledy, že skutečně jedna větev zůstala
která trvala po celé skoro 12. století.

1.

Prvé nežli přistoupíme ke chronologi(
dějin Vrševiců, podáme zprávu o majetnosti
cích, které v zemi drželi, při čem zároveň
některé stopy starších dějin jejich.

Pozorujeme-li zprávy v listinách z r.]
(Erb. 85 a 325) obsažené, poznáme, že Vr
žely některé dědiny *v samém okolí Řípu* (
tině-ves, Vražkov, Krabšice, Črnúc). Dál(
Lbín u *Litoměřic*, která se z jich darování d(
kapitoly Vyšehradské a posud majetností j
lbin na Žitěnicku). Jiné dědiny Vrševické
nynějšího města Loun, a sice Chraberci a
sedství osady *Vrševic* posavåde stojící, což
podobnému domnění, že právě Vrševice tyto
knížat Schwarzenberků) jsou prvotním stat
ných Vrševiců, jako Lobkovice — Lobkovi(
Kouniců, Kolovraty — Kolovratů a j. Tyt
jak se zdá, prastarým dědictvím Vrševiců, (
šího, poněvadž skoro vesměs leží v území
kteří, jak známo, první sídla svá postavili

Jiná majetnost Vrševiců v 11. stolet
dědictví Slavníkovců, totiž někdejší hrad L

sídlo nepožehnané, osudné; na hradě tomto zavražděni jsou bratří sv. Vojtěcha, synové Slavníkovi, a to od zuřivých Vrševiců, a po stu letech zavražděni jsou na témž hradě Vrševici sami od zuřivých sluhů Přemyslovců!

2.

Rod Vrševiců byl nad míru četný; r. 1108 počítáno jich na tři tisíce; nicméně jest velmi nesnadno, sestaviti zprávy o nich rodopisné. Uvážíce zprávy o tom vůbec přístupné, nalezli jsme tento pořádek rodu jejich:

Kochan [1] jmenován r. 994, 999, 1037, vládař rodu.	*Božej* [2] † 1003 v Praze.

Dětřich [3]
držitel Mezúně.
. . . .

Nemoj [4] jmenován 1102 † 1108?	*Bosa*	*Čak*
. . . . . .	*Mutina* [5] župan Litoměřický. 1101 † 1108 na Vratislavi.	*Božej* [6] župan Žatecký. 1101 † 1108 na Libici.

(Nemoj)	syn † 1108 v Praze	syn † 1108 v Praze	Boruta † 1108 na Libici	syn † 1108 na Libici.

Nemoj župan Netolický 1142—1167.	*Jarohněv* župan Žatecký 1144—1176.	. . . . .	. . . . . .
Veleslav, Matheus.	Vlastislav	Gumpold 1174	Dobrohost, 1174 Mutina 1174.

[1]) Erat in Bohemia quaedam generatio, quae appellabatur familia Wrissovici, quorum primus erat vir sceleratissimus nomine Kokan; hunc beatus Adalbertus excommunicaverat publice in ecclesia. Ann. Saxo (Dobner IV). Generatio mala Wrssovici, quorum primus et quasi caput totius iniquitatis erat Kochan. Cosm. Kochan, de quo supra retulimus. Cosm.

[2]) Advertendum est, qualiter Othelricus Boemiorum dux, Bosionem, inclitum suimet militem, ceterosque complures interfici praeceperit. Thietm. 1003. Hic interfecti sunt Wrsewici, Cosm. 1003.

[3]) Detricus de genere Wrsowic, terram ad unum aratrum contulit in Mezún (t. j. klášteru Ostrovskému. Erb. Reg. 223).

[4]) Nemoj slove strýcem Mutiny; Mutina a Božej byli bratranci; onen syn Bozův, tento syn Čakův; Nemoj, Boza a Čak byli tedy bratří.

[5]) 1140. Nemoj. Jarogneu. Jarogneu de Satec. 1144. Nemoj, Jarogneu. Jarogneu de Satec (svědci na listinách).

[6]) Příbuzenstvo těchto bratří vysvítá z list. Doksanské 1226 a Vyšehradské 1174.

Kromě toho byli za času Mutiny a Božeje (ok. r. 1108) ještě jiné mnohé větve Vrševiců; z jedné pocházeli Vneslav a Domaša († 1108 na Vratislavi); z druhé Neuša († 1108 na Vratislavi); z třetí, a sice z otce Česty: Jan.

3.

První bezpečné stopy rodu Vršovského sahají, jak praveno, ještě do století desátého, a již první zprávy svědčí o veliké moci, které Vrševici v zemi požívali vůbec a zejmena při dvoře knížat Pražských. Žehrání a žaloby biskupa Vojtěcha na „nesnesitedlnou moc a vypínavost šlechty“ v zemi české směřuje patrně proti Vrševicům, kteří toho času takměř vládli sami při osobě knížete Boleslava II. Pobožného. Urputnost Vrševiců byla také příčinou, že biskup odešel ze země.

Strašná příhoda, která se stala r. 994 na hradě Pražském, představuje nám v plném rázu ono záští, kteréž panovalo mezi Vrševici a Slavníkovci. Manželka jednoho z Vrševiců veřejně byla nařknuta z cizoložstva s knězem; příbuzenstvo muže tím pohaněného žádalo dle řádu starověkého, aby nevěrnice byla ztrestána na hrdle, a sice rukou pohaněného manžela. Žena v zoufalosti své utekla se pod ochranu biskupa Vojtěcha, kterýž ji kázal zavesti a zavříti do kláštera panen Svatojirských, toho času pevně ohrazeného, maje za to, že žena mezi ženami před oltářem požije bezpečného asylu. Nedost na tom, za vinu ženinu chtěl sám sebe zuřivým Vrševicům vydati v oběť, z čeho jej ale moudrý Wiollitona zradil. Zatím příbuzní manželovi brannou mocí zprovázeni vrazili o půlnoci do dvorce biskupského, zuříce a soptíce na biskupa, že proti právu a slušnosti zastávati chce cizoložnici. Na ten hřmot vyšel Vojtěch, jenž s kněžími svými meškal právě na modlitbách ve chrámu biskupském, a rozloučiv se s kněžskými bratry, řka k zástupu: „Jestliže mne hledáte, tu jsem!“ — Na to zkřiknul jeden z nich, Kochan: „Marně se domníváš, že dosáhneš koruny mučedlnické; nevyplní se vůle tvá, ale stane se, což více bolí: Jestli že tato žena nebude nám na místě vydána, máme bratry tvé; na jich ženách, dětech a statcích zlé toto vymstíme!“ — V tom se našel zrádce penězi podkoupený, jenž zástupu ukázal stopu do kláštera. Klíčník hrozbami přinucen, vpustil je konečně a vyzradil ženu. I odtrhli ji od oltáře, kterého se v zoufalosti své marně chytala, a poručili, aby ji manžel sťal; což když tento učiniti nechtěl, sťata jest rukou sprostého služebníka.

Biskup Vojtěch, pokládaje násilné dobytí se do kláštera a kostela za zneuctění chrámu a vyvedení ženy

řečené za zlomení asylu, vyřknul kletbu nad Kochanem (hunc Kocanum benedictus Adalbertus excommunicaverat publice in ecclesia). O této kletbě píše také Kosmas, přidávaje k tomu, že Vojtěch zároveň předpovídal záhubu rodu Vršovského; pravil prý (dle Kosmy) kníže Jaromír r. 1037: „Pamatujte vždy na předpovědění sv. Vojtěcha, jenž pro kruté činy Vrševiců trojí záhubu jejich svatými ústy svými ztvrdil a ve chrámě kletbu na ně vynesl. Dvakráte stalo se již vyplnění slov těchto“ (r. 1003 a 1013). (Za živobytí Kosmy stala se ovšem i ona třetí záhuba r. 1108.)

Sotva že Vojtěch odešel potom ze země, stalo se, čím Kochan vyhrožoval rodině jeho: Vrševici totiž, popudivše k tomu nepochybně i knížete Boleslava, válečně táhli na Slavníkovce, bratry Vojtěchovy, i oblehli hrad jejich Libici. Obležení stalo se dne 25. Septembru a skončilo se útokem dne 28. Septembru (v památný den smrti Václavovy). Slavníkovci bránili se mužně na hradbách, neznajíce vyhýbati se boji (strenui bello et nescii cedere loco). Když pak Vrševici a válečný lid Boleslavův jali se v podvečer svátku sv. Václava chystati k útoku, žádali Slavníkovci, aby na den tak slavný učiněno bylo příměří; než Vrševici odpověděli s vysoka: Váš-li svatý Václav, náš je zase Boleslav! Útok stal se den sv. Václava. Na hradě byl kněz Radla, věrný spoludruh Vojtěchův; ten radil, aby Slavníkovci nechajíc branného díla, uchýlili se do kostela, kde nepochybně již i manželky a dítky jejich se chránili. Vrševici s hlomozem vrazili do hradu. Nastal krutý výjev. Marně poddávali se Slavníkovci: Vrševici vrazivše do chrámu, před oltářem sťali bratry Vojtěchovy a zbili všecken jejich rod do posledního, co jich tu bylo. Hrad potom zapálili, a s kořistí veli-

kou odešli. Čtvero bratrů Slavníkovců zde zhynulo: Spytimír, Pobraslav, Porej a Čáslav (pátý Soběbor byl toho času v Němcích, potom v Polsku a padl r. 1004 na mostě hradu Pražského, bojujíc po boku Poláků proti Čechům).

Po zmaření Slavníkovců vzrostla moc Vrševiců tou měrou, že vládli téměř zemí po boku knížat a že v jich rukou byly osudy jak země tak i knížat samých. Nastala doba pletich a různic mnohotvárných v rodu knížecím, kde hlavními pohadači jeví se být Vrševici; tak aspoň historik nutně souditi musí, nebo zpráv výrazných o všech věcech, co se dály a jak se dály, nemáme, ale účinky vidíme a z těch na děje, kteréž byly jich příčinou, zavírati musíme.

Boleslav III. měl choť z rodu Vrševického; kníže tento brzo po svém nastolení krutě začal vládnouti; jmenovitě zachoval se zuřivě k mladším bratrům svým, Jaromírovi a Oldřichovi, též i k matce své Emmě; Oldřicha chtěl dáti v lázni o život připraviti, ten však nebezpečenstva takového záhy zniknul útěkem do Němec, kam za ním přišel i Jaromír mužstva zbavený a matka Emma. Příčinu k tomu zavdalo Boleslavovi obávání, že by ho bratří, kteří patrně mnoho přátel v Praze měli, zbaviti mohli stolce knížecího. Však sám biskup Tehdak nebyl jist násilnictva jeho, a po několikráte prchnul ze země.

Jak byl Boleslav surový, tak byl i ve vládě nešťastný; ztratilť země polské, kterých byl otec jeho připojil k Čechám, co když se stalo, krutěji prý než prvé jal se vládnouti v zemi vlastní. I strhla se onedlouho bouře proti němu, vypuzen jest ze stolce a na jeho místo posazen polský kněžic Vladivoj, po přeslici příbuzný Přemyslovců. Jak se v tomto převratu zachovali Vrševici, nelze dosti dobře vypátrati. Zatím panování Vladivojova

nebylo nadlouze. Zemřel po několika nedělích. Píše se o něm, že prý nevydržel hodinu bez pití. Slavného o něm nic nevypravují.

Strana polská v Čechách ztratila tím opory; vyhnaný Boleslav III. spřádal sice s Poláky plán, aby se na stolec knížecí opět dostal; s počátku sice marně, nebo pomocí německou dostal se Jaromír po Vladivoji na trůn. Ale panství toto netrvalo než několik dní; Boleslav polský Chrábrý přitáhl s mocí válečnou do Čech a vypudiv Jaromíra, uvedl Boleslava III. na stolec.

Boleslav Chrábrý, kterýž toho času pojal nepochybně myšlénku, aby v příhodné době sám se zmocnil stolce českého, vrátil se sice s vojskem do vlasti, ale předvídal, že se Boleslav Ryšavý mstíti bude na těch, kteří prvé přispěli k vypuzení jeho ze země. Byli mezi těmito patrně i Vrševici, neboť na nich právě vylil Boleslav pomstu svou. Na takovouto případnost čekal Boleslav polský, předvídaje, že ho potom Čechové rádi povolají za knížete. Jakož se i stalo. Dal totiž Boleslav o masopustě r. 1003 sezvati všecko panstvo na hrad Pražský k hodům; tu přepadnul těch, kterých nenáviděl, a sám svou rukou roztal hlavu švakrovi svému, čím dáno znamení i ke vraždění jiných. Byli to hlavně Vrševici, kteří tu padli. Kronisté dávají kratičkou zprávu o tom, řkouce jednoduše: Anno Mil. III: Hic interfecti sunt Wrssevici. Neplach dí docela, že zavražděno jich pět bratrů, vlastně příbuzných (interfecti sunt V Versovicii fratres). Toť jest ona prvá pohroma, kterou, jak píše Kosmas, Vojtěch Slavníkovec předpovídal Vrševicům.

Boleslav Chrábrý měl se po tomto skutku, kterýž ovšem pobouřil panstvo zemské, vždy ještě přátelsky k Boleslavovi Ryšavému, zval ho k sobě i dal se od

ného zváti. Konečně prý „lahoda Prahy a příjemnost Čech“ nedala Chrábrému, aby zjevně nejednal o zmocnění se trůnu českého. I pozval Boleslava III. na Krakov, kde se ho zrádně zmocnil a jej oslepil, zároveň pak družinu jeho českou dílem pobiti, dílem svázati a uvěziti, dílem zmrzačiti kázal.

Podle vypravování Kosmova zanechal Boleslav Ryšavý, an šel na onu strašnou hostinu z Čech do Krakova, takové poručení panstvu českému, aby uznali Jaromíra za knížete (Kosmas tohoto Jaromíra má ne za bratra, než za syna Boleslavova III.), kdyby se mu v Polsku co zlého přihoditi mělo. Tu se ale stalo prý, že Vrševici, nepřátelé Boleslava Ryšavého, slyšíce, co se Ryšavému stalo v Krakově, zaměřili zahubiti též i Jaromíra. V čele Vrševiců byl toho času vládař rodu, Kochan, již prvé jmenovaný.

V tu dobu v zemi Vrševici najvěčší biechu,
Kochana mezi sobú za starostu jmějiechu;
Tehdy když Mezku *) silna z zemi uzřěchu,
nemúdrú velmi radu vzěchu,
řkúc: „Dohubim' kniežěcí plod,
tiem činem bude náš slovúten rod.
Budem' kniežaty jako v šachy hráti,
ciuzí kněz bude sě nás báti;
nebo, chcmy-li, móžem' z sebe kněžě dáti,
proto nedajmy kniežěciemu plodu vzníti,
ač sami chcemy mocni býti.“

I zmocnili se osoby Jaromírovy, an právě provozoval myslivost a zanášel se honbou na Velízi v lesích, svázali

*) T. j. Boleslav Chrábrý.

mu ruce i nohy, svlekli ho do naha, položili na zem a připevnili mu ruce i nohy dřevěn k zemi. Na to sedíce na koních, skákali přes bého mučenníka, provozujíce takto svou krat ním. Co když viděl jeden ze služebníků, Hov(rychle pospíšil na Prahu a oznámil, co se d se lid dvorský a přiraziv se zbraní na Vel ztrýzněného knížete. Vrševici se byli rozpro jest kníže, polomrtvý, na vozík a zavezen na Hovora odměněn jest udělením šlechtictva a p důstojenstva lovčího v knížecích lesích Stbeč

Scéna na Velízi, kterou jsme zde vylíčili p napotom přerozličně byla vypravována.

Onedlouho přirazili Poláci do Čech, zmocni též i jiných předních hradů v zemi, kromě a Boleslav Chrábrý přijat jest za knížete česk vodu Boleslava tohoto byl také Slavníkovec

Opanování země české, kteréž vykonal Bo brý, vzbudilo proti němu nepřátelství Jindřich ckého, u něhož byli kněžici čeští Jaromír Také nechtěl Chrábrý přijmouti Čech za léno o Chrábrý chtěl jiným způsobem přikloniti sob dřichovu, totiž penězi, i zdá se, že se mu p liti toho, že Jindřich Oldřicha kněžice dal u méně r. 1004 vtrhnul Jindřich s vojskem vedeným do Čech. Jaromír dobyl přechodu Krušné, zmocnil se hradu Žatce, pak i hra Oldřich s ním spolčený udeřil na Pr z nenadání překvapení nedovedli hradu obrán Slavníkovec padnul v boji na mostě před b skou a Boleslav Chrábrý prchnul ze země. druhé ujal se vlády.

Za panování polského stáli Vrševici po boku Boleslava Chrábrého. Dalemil píše:

Kněz Meška (t[illegible]ábrý) doby Pražského hrada
i všie země [illegible]ně Vyšehrada.
V tu válku Kochan s pokojem sedieše,
ale svým na škodu Mezcě tajně radieše.
Vecě Kochan Mezcě, kněziu polskému:
„Chceš-li ty kněžstvu českému,
musíš prvé Oldřichovi hlavu stiéti,
tož teprav v Čechách budeš pokoj jměti.
Ješče někteří k němu čáku jmajú,
protoť o tobě netbajú;
ale když jeho nebude,
v tobě všecka našě naděje bude.“

Jaromír panoval napotom až do r. 1012; bratr Oldřich zbavil ho trůnu a vypudil ho ze země. To vše stalo se (dle Kosmy) návodem a popudem Vrševiců, jmenovitě Kochana. Avšak již po dvou letech stali se Vrševici Oldřichovi podezřelými, že snují potají pletichy s Jaromírem ve vyhnanství. I dal jich několik se světa sprovoditi, mezi nimi Božeje, ačkoliv se ukázalo, že podezření takové základu nemělo (Othelricus Bosionem inclytum sibimet militem, ceterosque complures interfici praecepit 1014. In Bohemia jubente Othelrico multi innocentes occisi sunt).

Oldřich po čase smířil se zase s Jaromírem, kterýž se vrátil z vyhnanství do vlasti. Avšak opět to netrvalo dlouho, i dal ho kníže oslepiti (1034) a vykázal mu za nutné obydlí hrádek Lysu, kdež byl chován až do smrti Oldřichovy (1037 Nov.). Opět tu byli návodníci Vrševici.

Kochan ke kněziu sě s Vršovici na
službu připudi,
a sě ve všem věren čině,
knězě Jaromíra proti němu vině.
Tolik Kochan na bratřiu soči,
až i káza kněz bratru vylúpiti oči.
Jaromír bratru povědě:
„Jáz to, batio, dobře vědě,
o svém's umě toho neučinil,
neb's mne proti sobě ničímž nevinil,
však ty mě jměł za věrného,
Kochana za nevěrného.
Sukně košile bližší nebývá,
nemúdrý pro daleké bližších zbyvá.
Vrševici sě neslúpi,
kdež možeš, tu je tupi!“

Slyše Jaromír o smrti bratra, knížete Ol
se z Lysé zavesti na hrad Pražský k nastolení s
chova, slavného Břetislava. Po vykonaných s
slavnostech za otce přikročilo se k nastolení ml
žete. Sám Jaromír slepý vedl bratrovce svéh
kamennému na hradě Pražském, mezitím co
nízky mezi shromážděný lid. Když byl Břetis
a ticho nastalo, učinil Jaromír, drže ruku B
přímluvu k lidu: „Hle, kníže váš!“ a lid
volal: „Krleš, krleš, krleš! (t. j. Kyrieeleyson
opět: „Přistupte vy z rodu Municův i vy z rc
i volal ze jmena, kterých znal pánův mocnýcl
a věrných: „Hle, já že nemohu být knížetem,
dávám za knížete, toho poslouchejte! Ty
těchto měj za rádce, těm dávej správu zemi

„Bátio, jáz to dobře vědě,
že liudie naši około nás kuso sładie,
chtiec nás užívati, ny v hromadu vadie.
Poslúchaj mně bratře mój,
ty se mnú s pokojem stój:
když ny naši ludie smějú vaditi,
dajvě sě jim spolu bíti;
ati kniežata bratří nevadié,
a za stříebro, což sú od nás vzěli, svá těla posadie.“

I umluveno, že bude boj sveden na oko, kde vpředu postaveni budou Vrševici se strany Břetislavovy, aby jich lid Svatoplukův pobil v bitvě.

Vrševici, jež běchu knězě svadili,
těch tú tehdy mnoho u Moravě zbili;
nebo ti již je vadiéchu,
v čelo postaveni běchu.

Vrševici, jmenovitě prý vypovězenci Božej a Mutina, osnovali pomstu Břetislavovi. A skutečně zraněn jest Břetislav před Vánoci r. 1100, an se bavil lovem v lesích Stbečenských, vražednickou rukou jakéhosi Lorka, tak že brzo umřel. V lidu vznikla pověst, že kníže zabit z návodu Božeje a Mutiny (statim procrebruit fama in populo, ducem esse interfectum Boziej et Mutinae consilio, quos antea expulerat dux de regno suo).

Smrt knížete Břetislava jest stejně tragická, *jako* poslední jeho pořízení tklivé a dojímavé. Ale ani vrah jeho Lork neušel záhubě. Příběh udál se takto: Kníže bavil se v měsíci Prosinci lovem v knížecích lesích Stbečenských. Dne 19. Prosince sedě s lovčími svými při stole, pravil k jednomu z nich, kterýž seděl u čtvrtého

stolu: „Hej, Pukato, či myslíš-li, že nevím, l
vámi, co mne chce zahladiti?" Načež Pukat
slovích prudký, volá: „Daleko to Bůh odstr
tvé ušetři toho: ten buď zabit, kdo by tako
jil!" Kníže na to: „Ach, dobrý člověče, nik
osudu svého." Nazejtří dne 20., ten den pře
šem apoštolem, byl kníže ráno u mše svat
se na lov; když pak se vracel už v noci, vy
osadu s lucernami a fakulemi naproti. Tu zl
mečem opásaný, vyskočí ze zákeří a co mě
knížete oštěpem loveckým, tak že kníže ihn
Sběhnul se lid a zdvihli pána svého, napo
Lork ale, vsednuv na kůň a ujížděje tem
padnul i s koněm do výmolu, bystřinou dešť
beného. Zatím na Stbečně ohromný nastal p
vsedali na kůň, jiní se zbraní se rozběhli na
stopujíce vraha. I našel ho jeden onedlouho
a to probodeného tak, že vnitrnosti z něho
domo, proklál-li se sám anebo prorazil-li he
při pádu. Ač rána byla smrtedlná a Lork již
přece mu sluha s křikem uťal hlavu. Kníže
ještě živ té noci a druhého dne i chystal
a pokorně na onen svět. Přítomen byl bisk
i jiní kněží. Poplatek polský a co jiného
v tu dobu v komoře knížecí, poručil skrze b
dati klášterům. Synovi svému, podlé zákona st
nepovolanému ke trůnu, kázal dáti svůj roh a
jediné prý věci, které mu kníže z moci své
V následující noci po kuropění zesnul Břetis
kněží. I pochován jest na hradě Pražském v
Vácslava, při velikém nářku všeho lidu, me
vstala pověst, že vražda ta stala se návode

voj na radu Mutinovu do země měl vtrhnouti. I učinil dvojí zařízení proti tomu: Jednoho muže vypravil za Svatoplukem do Uher, aby jemu všecko to zjevil, druhého pak do ležení polského k Bořivojovi, aby vydávaje se před ním za zběha z ležení českého předstíral Bořivojovi, že se zatím Svatopluk z Uher navrátil a že nazejtří svede boj nový. Bořivoj uvěřil, neboť se mu domnělý zběh na to zapřisáhnul, a vrátil se s vojskem, ač vítěz, do Polska zpátky.

Zatím Svatopluk zvěděv na půdě uherské u Prešporka, co se stalo v Čechách, zahořel hněvem velikým na Mutinu, a sotva prý mohl se dočkati dne toho, kde by se na něm pomstil. I zdálo se mu, žeť nepostačí pouze trest muže toho jednoho, ale že třeba potrestati rod celý; a již se zaklel, že veškeren rod Vrševiců mečem zahladí. Že pak byli někteří z Vrševiců s ním ve vojště, uložil hněv a předsevzetí své v prsou, a jevil se k nim ke všem na pohled velmi přívětivým a veselým.

I vracel se Svatopluk do Čech. Na pomezí, u samé brány zemské na Trstenici u hradu Litomyšle, přijeli mu naproti oba místodržící, Vacek i Mutina. I oznamováno toho dne Mutinovi potají třikráte od přátel, že neprchne-li, bezpečně buďto života bude zbaven anebo oslepen. Že však již dostupoval osud na něho, nevšímal si těch slov Mutina. „Ten není muž srdnatý, který se bojí osudu smrti.“

I jelo se na hrad knížecí Vratislav (dnešní Vracslav), kde byl nocleh. Ráno, v Říjnu, ještě za svítání, svolal kníže všech pánův svých do veliké jizby, vstoupil krokem rychlým mezi ně, vsednul na lavici u kamen, a pohlédnuv na všecky, ostře a hněvivě oslovil Mutinu: „O rode nenáviděný, plemeno Bohu nemilé! Nezbední synové Vrševici, našeho rodu domácí nepřátelé! Nevím-li,

Božeje a Mutiny ze země vypovězených. Bez prodlení poslali biskup i pánové zemští na Moravu pro Bořivoje, aby se uvázal ve knížectví jemu příslušné. Kterýž také bez meškání přijeda, na den Narození Páně posazen jest na stolec knížecí. Nastávalo však nebezpečenství, že se synové Kunrátovi na Moravě, Oldřich a Lutolt, pozdvihnou proti Bořivoji. Bořivoj povolal obou hlav Vrševiců, Božeje i Mutinu, z vyhnanství polského, uděliv jim ne ze srdce, ale pro potřebnost času milost svou; i obdrželi oba zase hlavní a nejvýnosnější županáty zemské, Božej Žatec, Mutina Litoměřice.

Mezi Bořivojem a Svatoplukem nastalo napnutí velmi nebezpečné, ješto Svatopluk moravský nemalou měl stranu v Čechách. Tu sice Vrševici vždy věrně stáli po boku Bořivoje, ačkoliv Bořivoj jim nerad důvěřoval. Také se před nimi netajil, že jim nevěří. I byli Vrševici přivedeni k tomu, že se postavili na bok bratra jeho Vladislava. Vladislav docílil pak toho, že Svatopluk moravský Bořivoje s trůnu vypudil a sám za knížete se dostal.

Svatopluk, muž sám prudký a odhodlaný, vážil sobě zprvu Vrševiců, jmenovitě důvěřoval se v Mutinu. I stalo se, že když táhnul s císařem německým na Uhry r. 1108, zanechal vladaření v zemi Mutinovi a Vackovi z nízkého rodu vysoko povyneslému. V nepřítomnosti knížete pokusil se vypuzený Bořivoj, aby se opět zmocnil země. I přitáhl s pomocí polskou na pomezí české, kde ale již Čechové majíce Mutinu i Vacka v čele, hotovi stáli k obraně, na bráně zemské (buďto u Brda anebo u Náchoda). Strhla se bitva. Čechové byli přinuceni k útěku, tak že zanechali mocnou hradbu pomezní a couvnuli. I zdálo se Vackovi, že vinu má Mutina, an nedosti statečně odporoval Polanům. Vzal z toho podezření, že Boři-

voj na radu Mutinovu do země měl vtrhnou
dvojí zařízení proti tomu: Jednoho muže
Svatoplukem do Uher, aby jemu všecko to
ného pak do ležení polského k Bořivojovi, a
se před ním za zběha z ležení českého před
vojovi, že se zatím Svatopluk z Uher navrát
zejtří svede boj nový. Bořivoj uvěřil, neboť
mnělý zběh na to zapřisáhnul, a vrátil se s
vítěz, do Polska zpátky.

Zatím Svatopluk zvěděv na půdě uherské
co se stalo v Čechách, zahořel hněvem velik
tinu, a sotva prý mohl se dočkati dne toho,
na něm pomstil. I zdálo se mu, žeť nepostačí
muže toho jednoho, ale že třeba potrestati rod
se zaklel, že veškeren rod Vrševiců mečem
pak byli někteří z Vrševiců s ním ve vojště,
a předsevzetí své v prsou, a jevil se k nim
pohled velmi přívětivým a veselým.

I vracel se Svatopluk do Čech. Na pom
brány zemské na Trstenici u hradu Litomyšle,
naproti oba místodržící, Vacek i Mutina. I
toho dne Mutinovi potají třikráte od přátel, že
bezpečně buďto života bude zbaven anebo oslep
již dostupoval osud na něho, nevšímal si těch s
„Ten není muž srdnatý, který se bojí osudu

I jelo se na hrad knížecí Vratislav (du
slav), kde byl nocleh. Ráno, v Říjnu, ještě
svolal kníže všech pánův svých do veliké jizb
krokem rychlým mezi ně, vsednul na lavici
pohlédnuv na všecky, ostře a hněvivě oslov
„O rode nenáviděný, plemeno Bohu nemilé
synové Vrševici, našeho rodu domácí nepřátel

že jste na vrchu Velízi nad mým pradědem Jaromírem provozovali sobě sice hry posměšné, nám ale hanu ustavičnou? Zapomenu-li kdy, že jste bratra mého Břetislava, tuto krásnou hvězdu v kole knížat, ty a bratr tvůj Božej hanebnou lstí zabili? Čím pak ale zasloužil toho Bořivoj bratr můj, jenž pod vaší mocí panoval a vás jako vlastní váš otrok poslouchal? Z hrdosti vám vrozené nesnesli jste mírnost knížete, i mne jste obvyklou lstí nepokojili! Že jsem poslouchaje rad vašich, prohřešil se proti bratru svému Bořivojovi, zbaviv ho stolce, bolí mne a vždy mne bude boleti. Ještě pak slyšte, kmetové moji, co učinil syn zloby a hlava veškeré nezřízenosti, tento Mutina, kterého jsem, odcházeje ze země, zanechal na místě sebe v zemi správcem a rádcem! Tento dobrý muž předstíraje, že jde na hon, odebral se v noci do Polska, do Svídnice, aby se tam se strýcem svým Nemojem umlouval, kterak by mne spudili se stolce."

Nastalo reptání ve shromáždění, i ztvrzovali všichni přisvědčujíce hněv knížete, jenž dal znamení mečníkovi přistojícímu a již naučenému, a ze síně vyšel. Mečník ihned vrazil na Mutinu nic zlého netušícího. Na dvarázy zůstal Mutina nepohnutý; když pak vstáti chtěl, padnul mrtev. V tu chvíli a v téže jizbě chycen i Vneslav a Domaša i dva synáčkové Mutinovi. Jeden pak z rodu, Neuša, vzdálený příbuzný, ale velmi důvěrný s Mutinou, vida, co se děje, prchnul; již byl ze hradu ven a prchal hájem; tu ho však prozradila červená sukně. I jat jest a zbaven zraku i mužstva.

Dalemil vypravuje příběhy tyto, an dí:

Ciésař knězu na Uhry s sobú káza jíti,
Kněz sebe-miésto káza v zemi Božejovi
a Mutyni býti.

A když Božej a Mutyně v zemi sa starosty ostasta,
po kněžě Bořivoje do Polan posłasta,
chtiéc tiem jiné pány umdliti,
válku vzbudiec obú knězú užiti.
Bořivoj velikú škodu učini;
Kněz se vrati, Vacek Vršëvice z škody vini.
Kněz v Čechách miésto dobré jmijéše,
a to Vratislav slovieše;
ješče na tom hradišči stojí bylé,
ot Mýta za pól míle.
Kněz se stavi na tom hradě,
sěde tu s věrnými v radě;
Vrševic v radu nepustichu.
Tu kněžu všickni slúbichu:
ni stara ni mlada živiti,
ale Vrševice všecky zbíti.
Kněz vyšed z rady, v jistbu vstúpi,
Mutyně nevěda v jistbě jej zastúpi;
je sě kněz k němu mluviti,
řka: „Proč si směl živ u mój dvór vníti,
jsa svých kniéžat pravá zhúbce,
našich nepřátel v zemi pravá snúbce?“
Káza jej před sobú zabiti,
a jeho rod veškeń zbíti.

Ne dost na tom: Svatopluk rozpálen vraždou jednoho, kázal povražditi všecky; i sliboval veliké odměny vražedlníkům Vrševiců, jmenovitě, kteří by zahladili mocného Božeje na Libici a syna jeho; takový že obdrží i statky Božejovy. Ihned se našli mezi předními pány někteří: Vacula, Herman a Kraša a jiní mnozí, kteří vsedavše

na kůň, jedni pádili na Libici, jiní jinde po zemi, aby všecken rod Vrševiců vyplemenili. Božej zatím na Libici, někdejším hradě Slavníkoviců, nevědom svých osudů, právě s chotí i se synem zasednul k obědu, an tu přijde panošek pacholík oznamujíc: „Hle pane, četný zástup lidu bez pořádku spěchá po poli jedouc". Božej na to: „Jsouť to naši z výpravy; nechť přijdou ve jménu Páně." Sotva že to dořekl, otevře hrozný Kraša dveře a svítě vytaseným mečem, volá: „Vzhůru, bídníku, vzhůru nešťastníku, cos mého příbuzného Tómu zabil bez příčiny v čas masopustní!" I vstal syn Božejův, Boruta: „Bratři, co činíte? Máte-li rozkaz, abyste nás jali, zajměte nás beze zbraně a bez povyku!" V tom probodnut klesnul jinoch nebohý, a po něm i otec. Násilníci nepřestanouce na vraždě, jali se chovati jako dobyvatelé hradu, vylámali poklady a rozebrali vše, co bylo v Libici. Bez rakve a nazí vrženi jsou Božej i Boruta do hrobu. Toto všecko stalo se dne 27. Října 1108. Zahubena jest hlava Vrševiců po 100 letech na témž místě a podobnou smrtí, jako oni sami zahubili Slavníkovce!

Kolik členův rodu toho na smrt bylo vydáno, nemohl jsem zvěděti, praví Kosmas svědek souvěký; neboť ne v jeden den ani na jednom místě jsou zbiti. Jedni vedeni na tržiště a zde jako zvěř jsou usmrceni; jiní na hoře Petříně u Prahy jsou sťati; někteří na střechách nebo na ulicích potlučeni. Což mám ale říci o smrti synů Mutinových, jejichžto smrt horší byla nad smrt všech ostatních! Byli to chlapečkové dobří, pěkných lící, přívětivého pohledu, že by jich ani řezbář v kosti slonové ani malíř na stěně nedovedl vyobraziti. Viděli jsme, kterak jich na tržiště vlekli, kterak ustavičně volali: Matko! matko! až jich hrozný katan oba dva jako selata nožem

zařezal! — Rozprchnul se lid od divadla takov se v prsy, utíkali od pohledu katana.

Kteří z Vrševiců nepadli smrtí, prchn strany: Jedni do Polska, jiní do Uher. T tragédie Vrševiců!

Tak tiem činem kněz Svatopłuk
zahładí veśken Vršov płuk!

Avšak ani Svatopluk nezniknul pomsty, ve Vrševicích pozůstalých pobudil. Rok na s vojskem českým v Polště, a sice spolčen u hradu Glogova nad Odrou, kdež dobývali h a plenili všecku končinu poodranskou s obojí berouce kořisti veliké. Když pak Svatopluk n brati se do Čech zpátky, jednal skoro celý s císařem až do večera o záležitostech zemsl meškal již v táboru muž velmi odvážlivý, a zději ukázalo, od Jana syna Čestova z ro vypravený, aby zabil Svatopluka. I postavil rozložitý, na cestě, kudy se kníže ze stanu vraceti musel. Skutečně přicházel kníže, již a obklíčen hustým zástupem svých věrných úkladník rychle na kůň a vmísil se mezi ně dostal až do prostřed blíže knížete, kterého t silou udeřil oštěpem, že mu od zadu proraz Mrtev klesnul Svatopluk — 21. září, pomst

Čechové se vzbouřili, přičítajíce v první tento Němcům, tak že jich poslanec císaří stěží upokojil. Nazejtří sám císař se dostav a žalostil nad ní.

Jan, onen syn Čestův, byl později r. 11(dopaden; na rozkaz Vackův uřezán mu no mu zrak.

* * *

Stopy Vrševiců vyskytují se v Čechách poznovu okolo r. 1174 za Soběslava II., ne-li již dříve. Známe totiž listinu z toho roku, kde se stalo narovnání o statky od Nemoje Vrševice asi r. 1102 kapitole Vyšehradské darované, ješto potomci Nemojovi táhli se toho času ke statkům těmto: Črnúci, Vražkovu, Chrabrcům, Skršínu a Lbínu. Potomci tito byli: Jarohněv a synové bratrův jeho, toho času přední osoby při dvoře knížecím. V listině Doksanské pak nacházejí se mezi staršími dobrodinci kláštera toho právě Jarohněv, bratr Nemojův, Vlastislav, syn Jarohněvův, Nemoj a synové Nemojovi Veleslav a Matěj; i darovali právě některé statky z okolí Řípu, kde i ony Vyšehradské osady leží: Mnětěš, Krabšice, Vražkov.

Ještě určitěji jeví se návrat Vrševiců do Čech ve zprávě Dalimilově, an dí o knížeti Fridrichovi:

Moravský kněz nerodi bratru slažiti,
proto kněz Bedřich musi na-ň jíti.
Ale že ludí nejmě dosti,
Vrševicě přije k milosti.
Ale by svú hanbu jměli na paměti,
káza jim bradaticu na ščítě jmieti,
júž sú byli jich přietelé zbiti,
i káza jim jich dědiny vrátiti.

Tímto znamením ve štítu povstalo nepochybně mínění, že potomky Vrševiců jsou Sekerkové ze Šedčic. Kdy jméno Vrševiců zaniklo, není vědomo; zdá se, že již v druhé polovici 12. věku.

Čechové u Milána r. 1158.

Minulo *sedm set* roků, co se vojska česká valně ukázala na rovinách lombardských, pomáhajíce císaři Fridrichovi I. proti nepokornému městu Milánu. Byl se totiž Milán, mocí a bohatstvím nad jiná města hrdý, vytrhnul z poslušenství císařova, a zřídiv se v republiku válečnou, podrobil nejedno sousední město, jako Lodi a Komo, a jednotil se s jinými, jako s Placencií, Breščií, Kremou. Císař Fridrich I., jeda poprvé do Říma, o pevné hradby Milánské ani se nepokusil, čímž Milánští zhrdnuli ještě více, tak že, kdyby se nebylo podařilo císaři pokořiti jich, veta by bylo bývalo po moci a vážnosti jeho ve Vlaších.

I nebude za nynějších časů nevhod, rozpomenouti se na činy předkův vykonané před dávnými věky s oslavou na poli válečném, kdež za nedávných let novými vavříny okrylo se vojsko císařské za nezapomenutelného vůdce Radeckého.

Již r. 1156 stala se smlouva mezi knížetem českým Vladislavem II. a císařem Fridrichem I., kterýžto měl konečný úmysl podniknouti výpravu válečnou proti Milánským, že kníže český, bude-li osobně pomáhati ve výpravě této, obdrží důstojenství královské a hrad i krajinu budišínskou. Hlavní a přední jednatelé úmluvy této, ku

ským v dnešních Tyrolích. Tu poněvadž všecko obyvatelstvo krajin alpských před nimi se bylo rozprchlo, nemalou trpěli nouzi v potravách a v nápojích. Konečně překročivše Alpy, přitáhli k vrchu Bocenskému, kdež našli hojnost převelikou znamenitého vína, čímž vojsko unavené po delším nedostatku opět se posilnilo.

Na dalším pochodu mezi horami přes Trident obdrželo vojsko všecko, což bylo potřebného k výživě, neboť král byl napřed vyslal posly a zaručil skrze ně všecku jistotu a bezpečnost obyvatelům domácím.

Z Tridentu ubírali se Čechové dále k Veroně, položivše most z lodiček přes řeku Adyži z rozkazu císařova. Zde při jezeru Garda rozbili stany své u prostřed mezi nejkrásnějšími olivami, kdež jsme, jak očitý svědek kanovník Vincens píše, viděli, kterak předrahé stromy olivové k ohňům a ke stavění stájí pro koně, jakož i granátové jabloně co vrby jsou poráženy od vojska. Veronští vidouce to, podávali králi množství peněz, prosíce, aby vojsko své položil do krajin města Breščie, které prý s Milánskými spolčeno proti císaři. Král přisvědčiv prosbě této, hnul se s vojskem k městu Breščii, kdež našel krajinu rovnou, k rozložení vojsk velice příhodnou.

I chtěje se přesvědčiti, jakého ve vojsku jest udatenství, poručil král vstoupiti do zbraně. Vojsko v šiku válečném postavené, mající v prostředku nejvybranější zástup s králem, hnulo se proti městu a postoupilo bezmála až před brány jeho. S jásáním vyzývala mládež branná na koních sedící válečníků Breščianských k boji; Breščiané však pamětlivi na své životy, nevycházeli ze hradeb, přestávajíce na hájení zdí svých.

Což vidouce Čechové, postavili tábor svůj nedaleko města v prostřed do polí mezi obilí, a všecku krajinu

do prosta plenice, náramnou kořist na dol
věcech do ležení svého přivedli. Breščiané
děje, užili prostřednictva biskupa Pražského
byl s králem táhl, i poslali kardinála. Od
stami městskými ku králi českému, prosíc
prosil milost u císaře; při tom podávali n
král pak slíbil, žeť se o to pokusí.

Zatím přitrhnul také sám císař s vojs
velikými, když Čechové, jsouce již o dvě
a napřed v Lombardsku, krajinu Breščian
zpustošili. I šel jemu král český s vojskem s
Z příchodu císařova nastala přeznamenitá r
vojště, kteréž se nyní rozložilo při řece M
města Breščie. Breščiané vidouce, že moci t
nemohou, přivedeni jsou skrze krále česk
císařskou. I dali císaři dary znamenité jak
přednější osoby, též i přísahu učinili, že c
hání Milána pošlou zástup vybraného vojsk

Což když skoncováno, hnulo se vojsko
lánu a přirazilo ke dravé řece Addě, kdež
žádného, kde vojsko našlo mosty všecky sme
hém pak břehu množství vojenstva Milánskéh
vojsku císařovu šípy stříleli a křikem svým j
hali. Šípaři a prakovníci císařští přemnoho
metali, avšak pro širokost řeky nic to nepr
kázal při shozeném mostě rozbiti stany, tak
široká pokryla se krajina. Vojska česká ro
tábor na míli vzdáli, kdež král i bratr jeho
i biskup Daniel s vojínstvem po tolikerém n
počinek měli.

Zatím se pokoušeli dva z mladého pans
Bernard syn Soběslavův a Odolan syn Stryž

muž velmi válečný, spolu s dvěma panoši, aby vyhledali brod přes řeku (23. července); nemohouce pak nalezti ničeho, Odolan bez rozmyslu do řeky na koni vskočil a panoše za ním. I zdálo se, jako by v prudkých vlnách hned byli pod koněm hned nad koněm. S pomocí boží dobře se dostali na břeh protější obadvá; třetí soudruh, buďto že měl koně slabého nebo srdce slabé, navrátil se z řeky. Což když se doneslo krále, že totiž dva z vojska vynašli brod přes řeku a přes ni na protější břeh již přeplavali, ihned nechal stolování, udeřeno v bubny válečné, vojsko se zbraní se shluklo, král sám napřed s koněm vskočil do řeky, ostatní za ním a tak vojsko překročilo řeku, při čemž ovšem někteří ubozí utonuli ve vlnách. I nemeškal král a s vojskem ještě mokrým udeřil na nepřítele, proti všemu nadání. I jsou Milánští obklopeni se všech stran, ubíjeni, vázáni a jímáni přemnozí. S obojí strany vznesl se pokřik k nebesům, Čechové jásali nad vítězstvím, Milánští zuřili nad neštěstím. Což když se dálo, duchovní jeden vlaský, maje na sobě místo brnění šat duchovenský, přitom dobře jsa tělnatý, stoje na břehu s prakem, statečně dotíral k vyvazení těch, kteří padli v zajetí, avšak sám také jat i přiveden jest před krále. Nastal smích, žeť prakem chtěl zahnati královské vojsko od řeky a odhroziti je od přechodu, až ho biskup prosbami svými vyvětil a za duši královu na svobodu pustil.

Vojsko císařovo z prvu mělo za to, že Milánským přišli jiní na pomoc, avšak když zaslechli bubnování české a spatřili porážku protivníků, zajásali nad vítězstvím takovým, divíce se spolu, kterak se Češi dostali za řeku. Čechové pak zahnavše ostatní částku nepřátel, více o své vítězství než o kořist dbanliví, okolní zámky, vesnice a což mohli ohněm pálili. Král zatím pečoval o to, aby

se bez meškání most spravil. I snášeli
i s druhé strany, při kterémžto díle, aby
obezřelý král na tu stranu k Milánu ro
a celou noc pod širým nebem ztrávil.

Nazejtří, když Čechové od úsvitu po
most přes Addu, oznámeno, že se vojsko
mělo povinnost opatrovati a brániti onei
řeku, znova přibližuje. Bez meškání volá
Vojsko české vyšlo nepřátelům daleko
s Milánskými podstoupiti boj v polích. Kı
pravil několik vybraných bojovníků napřec
děli, jaký jest úmysl Milánských. Hrstka m
ohroženě udeří na mnohem silnější Milán
udatně, že Milánští couvnou. Čechové usta
I zraněni jsou tu přemnozí z Čechů, zabi
Mělnický Zvěst. Diva pak, vládyka statný,
nou do hlavy jest udeřen. Což vida Beri
jeho, zahoří pomstou a protivníka, jenž stry
lev udatný mečem protne. Z Milánských
množství, i též jato dosti, z kterých 70 osı
a lepších vybravše, s vítězoslávou před kr
vedli. Král zajaté stráží opatřiv, do nejvyš
pracoval s vojskem o dokonání mostu. Což kı
povedlo, císař s vybraným vojskem přešel
řeku tuto, tak že nyní Čechové podporu a

Zatím pracovalo jiné oddělení Čechů o
na jiném místě ku potřebám svým vlastním
na něj s obojí strany příliš se dostupovalo,
části se roztrhnul, a netoliko mnozí Čechové,
při tom v řece utonuli. Neštěstí toto opako
jednou, když Čechové spravivše most přes ně
a mnohem hůře porouchal se most a znova

utonuli, neboť jich pro dravou sílu vln nikdo spasiti nemohl. „Já pak Vincentius“ — píše kronista, očitý svědek toho všeho — „spatřujíc na své oči nehodu takovou, nechtěl jsem se vydati v nebezpečenství; i přemýšlel jsem, co bych měl učiniti; tuť se mi událo, že přišli Pavešští, pro vojska císařská potravy přinášející a cest i mostů dobrou známost mající. S nimi jsem se dostal do ležení vévody korutanského, jenž výše nad řekou byl dobyl silný hrádek. Tam jsem se soudruhy svými ztrávil noc, jakž právě možné bylo.“

„Následujícího dne na to, totiž v den svatého Jakuba, dostal jsem se s družinou i se všemi věcmi po mostě císařovu bez úrazu na onen břeh, kde jsme se spojili opět s králem a biskupem; tuť jsme se dověděli o mnohých, jenž byli včerejšího dne utonuli. Také Mladorka, štítonoš biskupa našeho, zmizel z ležení.“

Císař, maje nyní všecko vojsko na onom břehu, jal se valně dokračovati na Milánské. Nejprvé kázal obehnati tvrz jejich nedaleko řeky, v kronice Trek zvanou, a ji také po nemnohých dnech dobyl. Zanechav pak posádku v ní silnou, bral se dále. Přitrhnulo vojsko k městu Lodi, někdy velmi slavnému, neboť prý, jakž obyvatelé vypravovali, od Pompeja bylo založeno. Lodští, chtějíce císaři a knížatům ukázati zbědnělost svou, kterou od Milánských podniknouti museli, prosili, aby ležení své položili u prostřed zpustošeného města; byliť totiž Milánští před tím vyvrátili jak město Lodi tak i město Komo, obojí města královská; obyvatelův pak odvedli s sebou do zajetí.

Císař svolil, a takž se stalo, že se stany postavili u prostřed zřícenin města. Mezi tím, co se císař umlouval s králem českým a s jinými knížaty o prostředky proti

Milánským, předstoupil biskup města Lodi
níci, mnichové, kněží, jeptišky, vdovy a jiná
dle obyčeje kříž v ruce nesouce, a padš
k zemi, prosili, aby na jich města zkažení s
pohlédnouti a opravu toho všeho jim způs
jim pomohl, k tomu císaře pohnul netolik
i zkažení města, zpuštění kostelů, kdež i k
i dům biskupský a všecky kláštery jak mni
šek na polo pobořené bez služeb božích

Brzo na to přišli s glejtem císařový
dvoru, 'podávajíce císaři náhradu a naprave
žata slyšíce pokorná tato slova a sliby
k tomu, aby Milánští vzati byli na milos
jim knížatům o to, aby z té války brzo se
vrátiti mohli. Proti tomu vystoupil biskup
natského, řka: „Neznáte zajisté chytrost M
dávají vám sice slova sladká i pokorná, ale
v srdci chovají. Měrou, kterou měřili, bu
řeno! Kostely boží, svobodná města císa
nechť budou pohubeni i oni; neměli milosrd
nechť také sami žádného nenaleznou!"

Což slyše císař s knížaty svými, při
vům biskupovým a hodiv podlé způsobu s
rukavici před Milánské, dal je veřejně v
ukazujíc tím, žeť jsou zřejmí nepřátelé
vidouc mládež bojovná, nemálo zajásala.

Hned druhého dne potom položilo se
přípravě válečné sotva na dvě míle vzdálí
Když pak stany byly postaveny a jízdné vo
pojíždějíc čas svůj trávilo, tehdá Erkembert
lovské krve pošlý, samého císaře příbuzný,
že posud Čechové takových skutků vzácn

k Milánu se bral. Avšak když přijeda kus cesty za opatství Claravallské a pancíř s prsou nedbale sobě zavěsiv přes rameno, jako v celé jistotě a bezpečnosti tu se projížděl, vhrklo na něho vojsko Milánské; tu se někteří z lidu jeho, nenadálým útokem přestrašeni, dali na útěk, on pak Erkembert sám, chtěje osobně s Milánskými zápasiti, sskočil s koně, a podporován jen několika málo štítonoši a maršálkem svým, mužem urozeným a vojínem statečným, přijal útok Milánských. Milánští zvítězili; porazili ho na zem, maršálek pak nechtěje dopustiti, aby ho zabili, odpíral udatně, až konečně i s pánem svým podlehnul smrti. Řeholníci zpomenutého kláštera slitovavše se nad mrtvými těly, aby dravá zvěř je neroznesla, vzali a pochovali těla, až pak zanešena jsou do vlasti. Tam též pochován jest pán český Diva, jenž, jako svrchu zpomenuto, na Addě smrtedlně jest raněn.

Což když se všecko doneslo císaře, velikým zármutkem jest dotknut a větší ještě pomstou než prvé zahořel proti Milánským. Nařízeno, aby všecko vojsko na znamení císařské bylo pohotově.

Nastal den, mnohým nesa smrt, mnohým zase vítězství a slávu. Na rovných polích před samým Milánem uvádějí se vojska v pořádek: V čele postaven Ludvík bratr císařův, palatin porýnský, jinoch v prvním květu mladosti, statečný a slovutný; s ním byli Švábové s Pavesskými i Kremonskými, původci této výpravy. V druhé řadě stál Fridrich syn krále Kunrata, tolikéž jinoch, pak Hugo markrabí montferratský s Veronskými, Breščanskými a Mantuanskými. V třetí řadě postaven jest král český Vladislav s vojskem svým, bez přimíšení Lombardů, na počet i na sílu mohutným. Na čtvrtém místě stál Jindřich vévoda rakouský s jinými knížaty rakouskými.

Na pátém místě konečně sám císař s vojsk
réhož rozsah na dél i na šíř nebylo lze o
řadě bralo se vojsko bavorské a ostatní z
mandští, majíce v čele palatina Otu s bra
Sedmým sborem byli konečně Němci a Lomb
spojení.

Taková i tolikerá vojska leskem želez
před bránu Milánskou, jenž slove porta R
římská), i bez překážky přitrhly před samo
ští. neodvážili se na takové množství v otev
to ale střežili brannou mocí příkopy a h
měli kolem zdí městských. Císař položil s
branou římskou a opatřil ležení své siln
Ostatním knížatům každému poručil polož
neb onu bránu. Král Vladislav sám jedin
která brána by jemu byla vykázána; při t
nedaleko města.

Milánští pomýšleli brzo na to, jak b
škodili. První výpad učinili na sbor Ludv
bratra, jenž měl postavení své před branou
biskupa Milánského. I vtrhli na něj v podv
co mohli nejsilněji.

Strhne se bitva, s obojí strany vede
padají ti i oni. Což vida Ludvík, nemeškaje
za poslem ku králi českému, aby jemu přisp
Král ihned káže udeřiti v bubny, načež
s chvátáním spěchá na pomoc. Ludvík st
Milánským. Král přišed se svou lesklou zb
udatným vojskem udeří na Milánské, vůdce j
hevníka jejich Daria kopím protkne, tak
dlně proboden na zem padnul; jiní Čecho
mohl, s Milánskými zápasí. Milánští urpu

padají s obou stran mužové nejudatnější. Od večera až do tmy noční trvá boj. Konečně Milánští ztrativše množství padlých a zajatých, nemohouce Čechům déle odolati, do svých zdí se vrátí, Čechové vítězně až ke bráně za nimi. A věru, kdyby noc nebyla přetrhla bitvu, byli by Češi zároveň s Milánskými vrazili do města. Král potěšen z takového vítězství, navrátil se ke svým. Přemnozí z vojska přinešeni jsou zranění do stánu. Padnuli pak, jako lvové bojovavše, jinochové čeští: Mikuš, Oto, Zvěstek a Gerhard, syn páně Hrabišův, kterých Vincentius s biskupem Danielem u velikém truchlení a pláči pochoval v opatství Claravallském nedaleko Milána.

Milánští vidouce takovou válečnost Čechů, nevyšli již více z bran svých, ano opatřili je silněji, zanesouce je kamením a zanechajíce v nich toliko malé východy. Král pak český rozložil se v krásných domích opatství Dionysského před samou branou, a rozstavil zástupy své kolem ležení svého.

Při oblehání Milána pomáhali tehdá císaři král český Vladislav s věhlasným bratrem svým Děpoltem a s jinými předními pány zemskými; z německých zemí byli s ním: Fridrich syn krále Kunrata, vévoda Rottenburský, Jindřich vévoda rakouský, Ludvík bratr císařův, palatin ze Šváb; Ota palatin bavorský s bratry, dva synové markraběte Alberta a jiní knížata ze Sas s vojskem silným a s přemnohými jinými pány německými. Byl tam i Peregrin patriarcha Aquilejský, Fridrich arcibiskup Kolínský, Wichman Magdeburský, Anselín Ravenatský, Heřman Verdunský, Daniel biskup Pražský, biskupové Řezenský, Würzburský, Žízenský, Wormský, Laodicenský, Metský a jiní. Z Lombardska byli přítomni knížata tito: Hugo markrabí de Monte Ferrato, Guido hrabě z Blandrat

se syny svými, markrabí Malaspina, G
neto, Gerardin z Ferrary, Hugo Albert, I
a jiní. Největší však pomoc a podporu
skem silným, tak i přípravami a nástroji
třebnými potravami měšťané z Pavie,
a z Koma, hlavní původci této výpravy
lombardská pomáhala, jako: Verona, B
Bergamo, Parma, Piačenza, Janov, Terdon
Vercelli, Novara, Padua, Treviso, Aquilej
gino, Modena, i Bononia se svými záko
Imola, ano i města pomorská: Risano
matska), z Furlanska, Rimini a jiná
i Toskanie. Římané sami, viďouce takové
pravili konsula svého Petra s senatory ke
Na takové mocné vojsko se opíraj
oblehati Milán.

Císařovy stany rozloženy byly před b
Mezi stany a branou touto stál v poli o
ze silného mramorového kamena posta
oblouk neboližto vlastně brána Římská, z
mátku dávnověkých císařů římských. Na
postavili Miláněští silný zástup svých bojov
pošetilá! Císař obstoupiv oblouk kolem d
jej vyvrátiti a i s obránci jeho na zem
vidouce posádka, oznámili, že vzdají věž
svůj, budou-li zachováni při životě. Ja
načež tam císař postavil svůj lid.

Zatím měšťané Pavešští a Kremonš
Milánské Zombella, Lomello, zámek Mo
vnůstky. Čechové zatím vyjížďějíce po oko
zámky a vesnice pálili, mnoho žen a dívek
šeli, kterýchžto když do stanů přivedli,

z rukou jich dílem prosbami je vymluvil, dílem penězi vymanil a zajaté Peregrinovi, arcidiakonovi svému, k opatrování odevzdal. Arcidiakon choval jich věrně v stanu svém, načež zavedeny a odevzdány jsou do Milána.

Jindřich vévoda rakouský učinil útok na bránu, před kterou byl položen, i svedl bitvu od třetí hodiny denní až do noci. S obou stran padli mnozí; zápaly metány jsou až před samou bránu, ale vždy se podařilo Milánským uhasiti jich. — Takovýto tanec strojen byl Milánským se všech stran, při čemž bedlivě hledíno k tomu, aby z města nikdo nemohl. Mezi tím připravováno stroje na boření zdí. V týž čas Pelhřim patriarcha Aquilejský, Daniel biskup Pražský a Eberhard biskup Bamberský mluvili s Milánskými o tom, což by jim bylo ku pokoji, Milánští pak obrátili se ku králi českému Vladislavovi, prosíce, aby skrze jeho přímluvu dosáhnuli milosti u císaře. Což když král oznámil císaři, císař to na svá knížata vznesl. V ten čas zemřel Anselin, arcibiskup kostela Ravenatského. I rozešel se hlas po všem vojsku, že Hospodin proto povolal jeho, poněvadž císaři radil k obléhání Milána. Knížata pak rádi jsouce vítězství i pokoji, učinili tyto návrhy, aby Milánští vzati byli na milost: Předně, že mají města císařská Lodi, Komo a jiná tak býti svobodná, jako jest sám Milán, že mají císaři za své výstupky zplatiti deset tisíc hřiven stříbra, že mají všecky zajaté bojovníky, jak Kremonské tak i Pavesské, vydati na svobodu skrze ruce krále českého, že mají věrnost přísahati císaři, platiti, což odedávna císařům platiti jsou povinni, přísahu učiniti, že nebudou znepokojovati ostatní města, konečně že korunu i velebnost císařstva ostříhati budou zbraní svou. Dále měli vzíti na se závazek, že znova postaví paláce císařské, kterých pobořili, že mají dávati

vojska, kamkoliv císař poručí, konečně ž
náct konšelů jejich, kterých císař sám j
něho na trůnu sedícího, jdouce bosi a h
řovu obnažené meče na krku nesouce.

K pojištění toho, že těchto i jiných
ských zachovají, měli Milánští dáti 300 ru
z přednějších a ze zachovalejších rodin.
ustanovena na den narození Panny Mari

Obojí strana z budoucího míru tohoto
neboť Milánských porážel venku meč a uvı
tím co se palčivé horko, prach a puch z
obojímu vojsku stávaly nesnesitelné, tak že
roznemohli na rozličné choroby. Svátek
Marie přiblížil se. Napřed odevzdali Milá
jmí, a to sice 150 ze šlechty a 150 z obec
českému. Zajaté od nich měšťany Paves
měst, kterých bylo přes 1000 osob, me
jejichžto zajetí trvalo již deset roků, pro
bodu, při čemž ten úkaz se zjevil, že co
odvedeni do zajetí Milánského, nyní jako
ze zajetí vycházeli. Zástup tento odevzdá
hání vojsku krále českého v klášteře sv. I
bylo ustanoveno, že budou-li Milánští ú
milosti císařovy, zajatí mají svobodně odej
že zase Milánským mají navráceni býti.

Což když se všecko spořádalo, vyslá
Bamberský Eberhard a biskup Pražský Da
biskupa Milánského provodili před císaře.
se v průvodu z města kněží, pak kanov
a opatové, nesouce v ruce kříže, odění v
s kaditedlnicemi, dva a dva kráčejíce. I
bylo, takové, že jakkoliv tábor císařský d

od bran Milánských, přece průvod tento od bran těch až ke trůnu císařskému se táhnul. Arcbiskup políbením přijat jest na milost, načež promluviv k císaři, aby milost ukázal Milánu, nejstaršímu městu císařskému, mezi ostatními arcibiskupy posazen jest. Potom přišlo dvanácte konšelů Milánských, nesouce obnažené meče nad krky svými, při tom jsouce bosi (nebo ač mnoho peněz podávali, aby směli s obuví obřad tento konati, toho povolení neobdrželi), a tak před trůnem a knížaty tolikými se berouce, podávali meče na své hlavy. Z nich pak jeden Oberto de Orto, muž moudrý a v jazyku lombardském i latinském zběhlý, tato slova promluvil: „Zhřešili jsme, nešlechetně jednali jsme, za odpuštění prosíme, hlavy své i všech Milánských podkládáme mečům vašim a v podobě mečů těchto všecku zbraň svou moci císařské vzdáváme." Císař pak přijímaje meč od každého z nich, podal je služebníkům svým, přijímaje Milánských tím obřadem na milost. Arcibiskup pak Milánský sloužil na to služby boží na týž den Panny Marie způsobem Ambrosianským, jakož toho Milánští z dopuštění dávnějších papežů svobodu mají.

Císař ozdoben korunou císařskou a sedě v prostřed stanu svého trůnového, kde se služby boží slavili, v slavné době této krále českého Vladislava po takových podnětích a vítězstvích u přítomnosti tolikera knížat z Němec i z Italie, obdaroval i korunoval korunou, kterou jemu byl předrahocennou a znamenitě vyhotovenou poslal král anglický.

Z učiněného míru radovali se jak Milánští tak i ostatní vojska všecka veselostí velikou. Císař hnul se s vojskem svým ku proboštství Monze, kteréž patří ku koruně císařské, a tam podlé práv starých císařů nosil korunu

královskou (železnou), ačkoliv místo sam(
bylo spáleno.

Král český pak, navštíven nemocí d
aby se po tolikerých pracích s vojskem
směl do Čech. Císař osobně navštívil krá
návrat přes město Breščii. Kromě jinýcl
jej jedním tisícem hřiven z oněch desíti
Milánských položených. Biskupa Daniela
k dalším ještě službám v Italii, neboť
v jazyku vlaském a byl u dvoru císařsk
i prospěšná. Toho samého dne o půlnoci
s vojskem ku pochodu a k návratu do
zatím zůstal u císaře. „S jakým pláčem
se s vojskem naším loučili, majíce v Ita
milý Bůh ví.“

Král se šťastně navrátil do Čech, i přij
v městě svatém, od kněžstva i panstva, i
s radostí a s plesáním.

Dodatek. Přes Addu přešli Čechové bl
řecené; i není nezajímavo, že pravě toto
vypsáno jest překrásným líčením ve slavné
ském „Zasnoubenci“ od Manzonia, tu kde
svém z Milána dostal se na půdu Bergam
dobné chyšce na břehu slyšel Renzo bít l
a v dáli viděl bělati se město Bergamo.

Dalemil klade celý příběh omylem
slava II. v XI. století.

OBSAH.

Studie o Rukopisu Kralodvorském a obrana Libušina soudu.

Stránka

Studie o Rukopisu Kralodvorském.

Menší články literární.

Rozpravy místopisné.

Rozpravy historické.

